

Bart D. Ehrman

EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

Despre trădător și trădare dintr-o nouă perspectivă

HUMANITAS

EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

BART D. EHRMAN este șeful Departamentului de studii de religie din cadrul North Carolina University, Chapel Hill. Și-a făcut studiile de masterat și doctorat la Princeton Theological Seminary, unde a absolvit, în 1985, *magna cum laude*. Pe lângă articole, antologii și recenzii, a publicat numeroase lucrări având ca teme interpretarea Noului Testament, istoria creștinismului timpuriu, ortodoxia și erezia, formarea canonului sau diferitele perspective asupra lui Isus ca personaj istoric. Printre cărțile sale se numără: *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible* (2009); *God's Problem: How the Bible Fails to Answer Our Most Important Questions – Why We suffer* (2008); *Lost Christianities* (2003); *Lost Scriptures: Books That Did Not Make it into the New Testament* (2003); *The Apostolic Fathers* (2003); *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (1999); *The New Testament and Other Early Christian Writings: A Reader* (1998); *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament* (1993). La Editura Humanitas a mai apărut *Adevăr și ficțiune în „Codul lui Da Vinci“* (2005) și este în pregătire lucrarea *Petru, Pavel și Maria Magdalena*.

BART D. EHRMAN

EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

Despre trădător și trădare dintr-o nouă perspectivă

Traducere din engleză de
ADINA COBUZ

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dragoș Dodu
Coperta: Ioana Dragomirescu Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la „Accent Print” Suceava

Bart D. Ehrman

The Lost Gospel of Judas Iscariot: A New Look at Betrayer and Betrayed

© 2006 by Oxford University Press, Inc.

The Lost Gospel of Judas Iscariot: A New Look at Betrayer and Betrayed was originally published in English in 2006. This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Evangelhia pierdută a lui Iuda: Despre trădător și trădare dintr-o nouă perspectivă a fost publicată pentru prima dată în engleză în 2006. Această traducere este publicată cu acordul Oxford University Press.

© HUMANITAS, 2009, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

EHRMAN, BART D.

**Evangelhia pierdută a lui Iuda: despre trădător
și trădare dintr-o nouă perspectivă**/ Bart D. Ehrman; trad.:

Adina Cobuz. – București: Humanitas, 2009

Index

ISBN 978-973-50-2449-9

I. Cobuz, Adina (trad.)

229.8=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30

C.P.C.E. — CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

www.libhumanitas.ro

*Lui Dale Martin,
un prieten și erudit nemaipomenit,
care m-a îndemnat întotdeauna
să privesc lucrurile și altfel*

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
1. O introducere personală la Evanghelia lui Iuda	13
2. Iuda în Evangheliile cele mai vechi	30
3. Iuda în tradiția evanghelică târzie	68
4. Înainte de descoperire: ce se știa despre o ipotetică Evangheliie a lui Iuda	99
5. Descoperirea Evangheliei lui Iuda	123
6. Evanghelia lui Iuda: o privire de ansamblu	150
7. Evanghelia lui Iuda și gnosticismul creștin timpuriu	174
8. Isus, Iuda și cei doisprezece ucenici în Evanghelia lui Iuda	211
9. Cine a fost Iuda Iscarioteanul?	244
10. Ce anume a trădat Iuda și din ce motiv?	267
11. Evanghelia lui Iuda în perspectivă	296
<i>Indice</i>	313

Prefață

Majoritatea Evangheliilor din perioada creștinismului timpuriu s-au pierdut pentru totdeauna. Din când în când mai apare câte una ca rezultat al căutărilor unor arheologi cu experiență; de cele mai multe ori însă, sunt descoperite din pură întâmplare de către localnici care nici n-au visat vreodată să dea peste o asemenea comoară. Foarte rar – o dată în viață, sau poate chiar niciodată – i se oferă unui cercetător prilejul de a lua parte la demersurile de evaluare, autentificare și publicare a unei Evanghelii recent descoperite. După cum s-a dovedit, m-am numărat printre norocoși.

O serie de telefoane-surpriză, unele dintre ele din partea Societății National Geographic, mi-au adus la cunoștință descoperirea unui text de mult pierdut: Evanghelia lui Iuda Iscarioteanul*. Cercetătorii aflaseră despre existența unui astfel de text din scrierile Părinților Bisericii creștine timpurii. Aceste mărturii antice erau însă stranii și greu de crezut. Chiar era posibil să existe o mărturie cu privire la Isus, scrisă din perspectiva dușmanului său de moarte, a trădătorului său, Iuda Iscarioteanul? Iar această mărturie chiar îl prezenta într-o lumină favorabilă pe Iuda, susținând, contrar concepției tradiționale, că ar fi fost

* Am optat pentru varianta „Evanghelia *lui* Iuda“, și nu „Evanghelia *după* Iuda“ (așa cum a apărut, de altfel, în traducere românească textul ca atare) din rațiunile expuse de autor *infra*, capitolul 6, nota 1, p. 172 (n. tr.).

de fapt ucenicul cel mai apropiat și sfătuitoarea lui Isus? National Geographic mi-a solicitat ajutorul în demersurile de autentificare a Evangheliei și de stabilire a valorii sale istorice. Nu am lăsat să-mi scape ocazia, și iată-mă în măsură să spun întreaga poveste.

Este o Evanghelie care pare să fi apărut din neant, descoperită fiind în urmă cu treizeci de ani într-un mormânt din Egipt; acum o pot studia, pentru prima dată, cititorii fascinați de istoria creștinismului timpuriu și de nenumăratele forme pe care le luau credința și ritualurile creștine în veacurile de început. Este de fapt o Evanghelie gnostică. Și este una dintre cele mai fascinante descoperite vreodată. Nu a fost scrisă de Iuda sau de altcineva care chiar să-l fi cunoscut. Nu e la fel de veche precum Evangheliile după Matei, Marcu, Luca sau Ioan. Dar reprezintă una dintre cele mai vechi mărturii necanonice care au ajuns până la noi. Iar povestea pe care o are de spus este ieșită din comun.

Rememorând întregul parcurs de până acum, țin să mulțumesc tuturor persoanelor care m-au ajutat. Mulțumirile mele se îndreaptă către Societatea National Geographic, și în special către Terry Garcia, senior vicepreședinte însărcinat cu misiunile creștine, pentru că m-a cooptat la acest proiect, și lui Betty Hudson, senior vicepreședinte pe comunicații, pentru tot sprijinul pe care mi l-a oferit. Robert Miller, prieten de-al meu și editor în cadrul Oxford University Press, și-a dat bucuros acordul pentru a publica darea mea de seamă și pentru a lectura cu un ochi de expert manuscrisul trimis de mine. Trebuie să le mulțumesc în mod deosebit prietenilor mei din domeniul de referință, specialiștilor care au citit paginile ce urmează, ajutându-mă să repar câteva erori strigătoare la cer și să mă feresc să fac și mai multe: lui Dale Martin, renumit specialist în studierea Noului Testament, din cadrul Yale University, căruia îi dedic această carte; lui Andrew Jacobs, cel mai promițător specialist

în creștinismul antic târziu, de la University of California, Riverside; lui Zlatko Plese, remarcabilul meu coleg de la University of North Carolina/Chapel Hill – și coptolog fără egal; lui Herb Krosney, reporter de investigație responsabil mai mult decât oricine pentru aducerea la cunoștința întregii lumi a descoperirii acestei Evanghelii; lectorului anonim, dar incredibil de entuziasmat și perspicace de la Oxford University Press, ale cărui comentarii pe marginea manuscrisului mi-au pus noi și noi întrebări; și soției mele, Sarah Beckwith, medievalist în cadrul Departamentului de Engleză din Duke, de un discernământ și-o inteligență ieșite din comun.

Traducerea în limba engleză a Evangheliei lui Iuda a fost realizată de Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregory Wurst, în colaborare cu François Gaudard, în *The Gospel of Judas* (National Geographic, Washington D.C., 2006)*; acolo unde nu apar referințele, traducerea din Noul Testament și din alte scrieri ale creștinismului timpuriu îmi aparțin**.

* Trimiterile la ediția în limba română se referă la traducerea realizată de Adriana Bădescu, *Evanghelia după Iuda*, Editura Egmont, București, 2007 (n. tr.).

În consecință, am urmat și noi îndeaproape traducerea realizată de Bart D. Ehrman, consultând totuși Biblia în traducere românească, ediția I.B.M.B.O.R., și ediția Cornilescu revăzută, 1990 (n. tr.).

O introducere personală la Evanghelia lui Iuda

Mi-am aruncat pentru prima dată privirea asupra Evangheliei lui Iuda în ziua de 5 decembrie 2004, într-un atelier de restaurare de lângă Geneva, în Elveția. Eram frânt de oboseală, dar plin de entuziasm. Cu o zi înainte susținusem două prelegeri despre istoria creștinismului timpuriu în cadrul Programului de Științe Umaniste patronat de University of Carolina/Chapel Hill, unde sunt titular. După aceea am mers cu mașina la aeroportul Raleigh-Durham, de unde am plecat cu un zbor de noapte spre Geneva. De acolo am luat repede taxiul până la hotel. Programul mi-a fost foarte încărcat: nici n-am avut timp să desfac bagajele înainte de întrevvedereea cu oamenii mei de legătură.

Ne-am întâlnit în holul hotelului, după care am fost plasat pe bancheta din spate a unui microbuz împreună cu alte șase persoane. Am ajuns la locul întâlnirii, în Nyon, Elveția, pe malul lacului Geneva. Era o zi rece și sumbră, și, cu toată oboseala, știam că ziua aceea era specială.

Făceam parte dintr-un mic grup de oameni de știință reu niți de Societatea National Geographic, pentru a o ajuta să evalueze vechimea și autenticitatea unei Evanghelii nou descoperite. Întâlnirea stătea cumva sub semnul tainei. Tuturor ni se solicitase să semnăm un acord de confidențialitate. Nu aveam voie să vorbim cu nimeni – cu atât mai puțin cu presa – despre ceea ce urma să vedem și să auzim. National Geographic

intenționa să finanțeze fără rețineri autentificarea, publicarea și promovarea acestei Evanghelii și dorea să prevină scurgerea de informații legate de aceasta.

Era vorba, după toate aparențele, despre un manuscris antic unde viața lui Isus era prezentată din perspectiva trădătorului, a lui Iuda Iscarioteanul. Nimeni nu era de părere că Evanghelia fusese scrisă de Iuda însuși. Iuda fusese un țăran, fără știință de carte, ca și ceilalți discipoli ai lui Isus. Dar se prea putea să fie una dintre cele mai vechi Evanghelii care ne-au parvenit până acum: nu atât de vechi precum cele ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan, dar posibil din secolul al doilea al erei creștine. În acel secol se înmulțiseră Evangheliile redactate în numele ucenicilor lui Isus – Evanghelii scrise în numele lui Toma, al lui Filip și al Mariei, de pildă. Evanghelia de față avea să se dovedească totuși diferită. Toate celelalte relataseră povestea din perspectiva prietenilor lui Isus. Se părea că aceasta era istorisită de către dușmanul său. Dar, potrivit zvonurilor și indiciilor care circulau în Biserica timpurie, această Evanghelie pierdută, denumită după cel care l-a trădat pe Isus, îl descria pe Iuda Iscarioteanul nu ca pe mărul cel putred din coșul apostolic, ci ca pe ucenicul neîntrecut care a înțeles învățăturile lui Isus și a îndeplinit voința acestuia. Despre acea Evanghelie să fie oare vorba acum? Aveam oare, astfel, și „cealaltă versiune“ a poveștii, disponibilă în manuscris antic?

Mi-a luat ceva timp până să-mi dau seama cine mai făcea parte din această mică expediție. Pe lângă Terry Garcia, senior vicepreședinte însărcinat cu misiunile National Geographic, se mai afla acolo Herb Krosney, reporterul de investigații care a adus cel dintâi în atenția National Geographic această Evanghelie; John Heubusch, șeful programelor de investiții pentru Gateway Computers și Waitt Family Foundation, care reflecta dacă să finanțeze consistent acest proiect; și ceilalți doi experți care fuseseră cooptați ca să furnizeze către National Geographic

informațiile trebuincioase pentru a stabili dacă era vorba despre un manuscris antic autentic sau despre un document falsificat din vremurile noastre (sau din Evul Mediu).

Noi trei aveam domenii de competență foarte diferite. A.J. Timothy Jull era director al Spectrometrului de masă cu accelerator din cadrul National Science Foundation din Tucson, Arizona, om de știință specializat în datarea cu carbon-14 a manuscriselor antice. De-a lungul carierei lui, Jull a făcut parte din echipa de autentificare științifică a Manuscriselor de la Marea Moartă. Stephen Emmel, cercetător de origine americană, fusese un prestigios profesor în cadrul Universității din Münster, Germania, în domeniul coptologiei – studiul vechii limbi egiptene numite coptă, limba în care se presupunea că fusese redactat documentul. Iar eu eram cercetător al Noului Testament și al creștinismului timpuriu, cu preocupări speciale în „Evangheliile pierdute”, adică acele Evanghelii din secolele de început care nu au intrat în canonul Sfintelor Scripturi creștine.

Însărcinarea noastră consta în a verifica dacă erau de încredere mărturiile inițiale despre manuscris, dacă era vorba într-adevăr despre un text copt care să fi istorisit parte din viața lui Isus din perspectiva trădătorului acestuia, Iuda Iscarioteanul.

Manuscrisul fusese păstrat în biroul unuia dintre specialiștii de marcă din domeniul restaurării și conservării manuscriselor, Florence Darbre, care colabora cu celebra Martin Bodmer Foundation din Elveția. Când am ajuns acolo, trebuie să recunosc că am fost oarecum luat prin surprindere. Dată fiind importanța muncii acestei experte, mă așteptam să dăm peste un decor ceva mai grandios. Atelierul lui Darbre se afla în cel mai nefericit loc posibil, la etajul al doilea al unei clădiri ce stătea să se prăbușească, deasupra unei pizzerii dintr-un orașel elvețian deloc impresionant, departe de centrul cultural al Genevei. Dar aparențele înșală. Pentru că în acel atelier se afla una dintre comorile Antichității, ale cărei componente Darbre

le asamblase cu mare grijă în trei ani. Era o carte care apăruse pe piața antichităților cu vreo douăzeci și cinci de ani în urmă, dar fusese practic necunoscută de lumea oamenilor de știință, ca să nu mai vorbesc de publicul larg.

Din microbuz în clădire, sus la etaj, apoi într-o cameră largă, având o fereastră pe măsură, ce dădea înspre un câmp pustiu și o clădire industrială alături. Mai erau acolo, pe lângă Darbre, și Frieda Tchacos Nussberger, anticarul de origine greacă, proprietara manuscrisului, precum și avocatul ei, elvețianul Mario Roberty, recunoscut dincolo de granițe pentru colaborarea lui cu clienți europeni interesați de artă și antichități.

La începutul întâlnirii, toată lumea părea cuprinsă de emoții. După ce ne-am prezentat, Roberty a făcut câteva observații preliminare cu privire la manuscrisul pe care urma să-l vedem. Fusese achiziționat în anul 2001 de către o organizație înființată chiar de Roberty cu vreo șapte ani în urmă, organizație numită Maecenas Foundation care urmărea restaurarea artefactelor antice și restituirea lor către națiunile de origine. Manuscrisul fusese descoperit la sfârșitul anilor '70. Povestea lui fusese învăluită în mister, dar parcursul din anul 1983 până în prezent putea fi refăcut, cu documente, destul de amănunțit. Manuscrisul consta în șaiszeci și două de pagini de text scris pe papirus (echivalentul din Antichitate al hârtiei); era o antologie de dimensiuni reduse cuprinzând diferite texte din Antichitatea creștină. Două dintre acele texte le erau deja cunoscute cercetătorilor din alte manuscrise descoperite anterior în Egipt: o carte intitulată „Epistola lui Petru către Filip” și încă una intitulată „Prima Apocalipsă după Iacov”, ambele scrieri apocrife. Cea de-a treia prezenta un interes imediat și de durată. Era o Evanghelie antică. Asemenea celorlalte texte, și acesta fusese tradus în coptă după un document mult mai vechi. Manuscrisul în sine, spunea Roberty, data din secolul al IV-lea, dar Fundația avea motive să creadă că era o copie după un document scris în greacă nu mai târziu de mijlocul secolului al II-lea. Se putea să fie vorba, de fapt, despre cartea la care făcea

referire în jurul anului 180 d.Cr. Părintele Bisericii și vânătorul de eretici Irineu*, care pomenise de o Evanghelie circulând în cercul de „eretici” creștini cunoscuți istoriei sub numele de gnostici. Irineu o denumise „Evanghelia lui Iuda”

Roberty era o persoană educată și rafinată, iar discursul său era foarte avizat, rostit într-o engleză fără cusur. Își dorea foarte mult să afle părerea experților cu privire la document, deși nici el, nici colegii lui nu aveau nici o îndoială în legătură cu autenticitatea lui. În ultimii trei ani, fusese atent studiat și tradus de unul dintre cei mai prestigioși cercetători ai limbii copte din lume: era vorba despre Rodolphe Kasser, profesor emerit la Universitatea din Geneva. Kasser era o autoritate de talie mondială, iar cuvântul lui era lege. National Geographic dorea să știe dacă noi confirmam verdictul acestuia asupra documentului și evaluarea cu privire la valoarea lui istorică.

A luat apoi cuvântul anticarul Frieda Tchacos Nussberger, o doamnă de aproape șaizeci de ani. Achiziționase manuscrisul cu câțiva ani în urmă, nu știm cum. Ne-a urat bun venit, dar de vorbit nu a vorbit prea mult. Era evident că voia să convingă National Geographic să contribuie la restaurarea și publicarea documentului. Nu era implicată în proces doar ca anticar, ci investise și o sumă considerabilă de bani în manuscris, iar acum căuta sprijin financiar.

După care a venit rândul expertului restaurator Florence Darbre. Era deosebit de emoționată când vorbea despre manuscris și despre starea îngrozitoare în care se afla el în urmă cu trei ani, când l-a văzut pentru prima dată. Manuscrisul nu fusese

Irineu de Lyon sau Irinaeus Lugdunum (circa 130 – circa 200), unul dintre primii Părinți ai Bisericii, originar din Asia Mică, fost discipol al episcopului Policarp de Smirna. Lucrarea sa, *Adversus haereses* (*Despre respingerea și combaterea gnozei cu nume mincinos sau Împotriva ereziilor*), compusă din cinci cărți, a fost scrisă în jurul anului 180; autorul inventariază aici și condamnă mișcările gnostice, în special pe marcioniți și pe valentinieni. Despre cainiți și a lor Evanghelie a lui Iuda vorbește în încheierea Cărții I (n. tr.).

conservat și protejat după ce fusese descoperit și adus (sau poate sustras) din Egipt. Până să ajungă la ea, fusese neglijent manevrat; filele subțiri se rupseseră și se amestecaseră. Era zdrențe pur și simplu. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să pună toate bucățile ce supraviețuiseră – pagini întregi sau fragmente din ele – sub un geam de protecție, după care a început munca istovitoare de aranjare a filelor în ordinea corectă, de lipire a sutelor de fragmente mici, cam cum ai rezolva un puzzle enorm, fără să ai idee însă cum ar trebui să arate imaginea la sfârșit. În acest proces, îi fusese alături, pas cu pas, Rodolphe Kasser, care nu numai că a ajutat la reasamblarea manuscrisului, ci l-a și citit și tradus.

Darbre încă vorbea când am auzit cum se deschide ușa de la intrarea pizzeriei (închise) de la etajul inferior. Urca treptele Kasser însuși, care venise din orașul unde locuia, Yverdon-les-Bains, ca să ne întâlnească și să discute pentru prima oară despre acest text, în care investise trei ani din viață. De-a lungul carierei mele de douăzeci și cinci de ani în calitate de cercetător, nu-l întâlnisem niciodată pe Kasser, deși domeniile noastre academice se învecinează. Era preocupat în principal de coptologie – studierea limbii copte și a manuscriselor vechi redactate în această limbă –, în timp ce eu eram expert în domeniul creștinismului timpuriu de limbă greacă și al manuscriselor de acest tip (inclusiv cele neotestamentare). Eram familiarizat, desigur, cu munca lui Kasser, unul dintre cercetătorii de prim rang din branșă. Și știam că trebuia să fie deja în vârstă. Ce nu știam e că era afectat, într-un stadiu avansat, de boala Parkinson. Se deplasa încet, iar mâna i-a tremurat tot timpul cât ne-a făcut cunoștință Frieda Nussberger. Aceasta îl aprecia mult, neîndoindu-se, pe acest cercetător eminent, care muncise atât de mult pentru a restaura și a traduce prețioasele manuscrise deținute de ea.

Singurul pe care-l cunoștea Kasser din echipa National Geographic era Stephen Emmel, coptologul american care tre-

buia să confirme concluzia lui Kasser, și anume că era vorba despre un manuscris antic scris în copta veche. Deși era cu douăzeci de ani mai tânăr decât Kasser, Emmel se bucura de respect din partea acestui maestru în branșă. În plus, oricât ar părea de ironic, Emmel avusese de fapt ocazia să vadă manuscrisul mai demult, în urmă cu mai bine de douăzeci de ani, într-o cameră de hotel din Geneva, în niște condiții mai sumbre și primejdioase, atunci când precedentul posesor al manuscrisului încercase să aranjeze vânzarea lui pentru fantastica sumă de 3 milioane de dolari americani. Emmel avea oarece bănuieli că manuscrisul pe care-l văzuse atunci, ca tânăr absolvent al Universității din Yale, era același cu cel pe care urma să-l vadă acum, ca experimentat cercetător în domeniu. Dar nu putea fi sigur decât în momentul când documentul avea să fie supus examinării – și, cu toate acele introduceri și discursuri, începea să fie vădit neliniștit, vrând să vadă în sfârșit ceea ce ni se promisese.

Și eu eram nerăbdător – nu pentru că văzusem documentul înainte, ci pentru că știam prea bine impactul istoric pe care avea să-l aibă dacă bănuielile se confirmau. Ar fi o importantă descoperire din vremea creștinismului timpuriu, în mod sigur cea mai importantă de pe parcursul vieții mele.

După ce am făcut cunoștință cu Kasser, Emmel ceru să ni se permită în cele din urmă să vedem manuscrisul. Frieda încuviință din cap înspre Darbre, iar aceasta merse în camera de alături, unde se afla seiful. Se întoarse cu câteva foițe din plexiglas în care fusese învelit papyrusul antic. În sfârșit îl puteam vedea.

Nu sunt specialist în coptologie. Copta e una dintre acele limbi pe care le-am învățat singur, în timpul liber și pe o durată îndelungată, în principal pentru că-mi doream să pot citi traducерile antice copte ale Noului Testament și câteva dintre Evangheliile gnostice descoperite în secolul XX. Pot să descifrez un

text în coptă dacă am un dicționar și destul timp la dispoziție. De când am absolvit însă Seminarul Teologic Princeton pe la începutul anilor '80, după ce am lucrat îndeajuns de mult pe textele grecești ale Noului Testament, am învățat să recunosc un manuscris antic atunci când îl am în față. Iar ceea ce-am văzut atunci era într-adevăr un manuscris antic. Exista oare posibilitatea să fi fost un fals din timpurile noastre? Aproape exclus. Aveam în fața ochilor originalul.

Eram și eu emoționat, dar Emmel radia pur și simplu. Era același manuscris pe care-l văzuse cu douăzeci de ani în urmă – era convins. La vremea aceea nu-și dăduse seama exact despre ce era vorba, i se acordaseră doar câteva minute să-și arunce privirea pe manuscris și nu i se dăduse voie să-l examineze sau să-l traducă. Pe parcursul acelor câteva minute putuse observa că era vorba despre trei texte, reușind să identifice două dintre ele ca fiind copii ale unor documente cunoscute din descoperirile anterioare. Cel de-al treilea părea să fie un fel de dialog dintre Isus și ucenicul său Iuda. Pe acea vreme, în anul 1983, Emmel presupusese că discipolul era Iuda Toma (cunoscut și ca Toma Necredinciosul). Nu bănuise că era vorba despre Iuda Iscarioteanul. Și *de ce*-ar fi bănuit așa ceva? Avem numeroase Evanghelii care povestesc despre Isus și Iuda Toma – avem de fapt și o foarte celebră Evangheliie după Toma. Nu mai ajunsese însă până la noi nici o Evangheliie necanonică în care personajul principal să fie Iuda Iscarioteanul. Până acum.

În timp ce Emmel studia foarte atent manuscrisul de pe masă, cineva îl întreabă dacă într-adevăr era o relatare despre Isus și Iuda Iscarioteanul. Emmel se întoarse înspre Kasser, care se aplecase deasupra manuscrisului, căutând termenii care să confirme bănuielile, după care îi indică unul câte unul. Acolo, sub ochii noștri, erau cuvintele copte pentru Iuda Iscarioteanul. Aceasta era Evanghelia pierdută a lui Iuda.

O echipă de la National Geographic filmase toată desfășurarea acțiunii de până atunci – sosirea noastră, discursurile premergătoare, prezentarea paginilor de manuscris, observațiile noastre preliminare pe marginea lor. Sigur că doream să vedem mai multe pagini din acel text și să ni se dea ocazia de a le studia mai pe îndelete și mai amănunțit. Și totuși nu ne aflam acolo în interesul nostru științific, ci pentru a pune la dispoziția Societății National Geographic informațiile care să o determine să investească în proiectul legat de acel document. Astfel, echipa a început să ne intervieveze. Prima dată au stat de vorbă cu Emmel, încercând să afle ceea ce-i interesa pe ei: e posibil ca documentul să fi fost falsificat în timpurile moderne? Și dacă ar fi întrebat o sută de experți, ar fi primit același răspuns de fiecare dată: sub nici o formă. Insistau însă: să plecăm de la presupunerea că ar *intenționa* cineva să falsifice un asemenea document. Câți oameni din lumea asta ar fi capabili să facă așa ceva – adică să compună un text în coptă și să-l aranjeze astfel încât să arate ca o traducere veche după un original grecesc, după care să confecționeze documentul din papirus ca și cum ar fi antic? Emmel a bâiguit o cifră, după care s-a gândit și-a spus: „Nu, de fapt cred că există patru persoane pe lumea asta care ar putea face așa ceva. Iar doi dintre ei se află în această încăpere.“

Părerea mea era că nimeni nu putea aranja așa ceva. Există falsuri moderne, dar nici unul nu arată precum acel document. Manuscrisul era un papirus vechi, fusese scris, fără nici un dubiu, de o persoană din Antichitate, fiind asemănător acelor manuscrise grecești din secolele IV–V cu care eram familiarizat din studierea textelor Noului Testament.

Echipa de la National Geographic voia apoi să înregistreze discuția pe care o purtam cu Kasser, în încercarea mea de a analiza cuprinsul și semnificația acestei cărți pe care el o studiasse atât de multă vreme și pe care nici un alt cercetător în viață nu mai avusese ocazia să o examineze, cu atât mai puțin s-o

citească și s-o traducă. Eram istovit, dar aveam o grămadă de întrebări. Ce anume relata exact Evanghelia respectivă? Era vorba despre o revelație inițiativă a lui Isus, precum conțineau celelalte texte gnostice? Cuprindea dialoguri, necunoscute până acum, dintre Isus și Iuda Iscarioteanul? Era o relatare a trădării lui Isus din perspectiva lui Iuda? Era aceeași scriere pomenită de Irineu în secolul al II-lea? Cum începea? Cum se sfârșea? Despre ce anume era vorba în ea?

Mi se adunaseră rapid o mulțime de întrebări în minte, dar trebuia să am răbdare și să le iau una câte una. Limba maternă a lui Kasser este franceza, engleza o folosește destul de șovăielnic. Prin urmare, ne-am înțeles greoi, în engleză, cu camera de luat vederi așintită asupra noastră. În timp ce stăteam de vorbă cu Kasser, grijulia protectoare a manuscrisului, Frieda Nussberger, mersese în încăperea alăturată împreună cu alte câteva persoane. Dar, când și-a dat seama cam ce întrebări puneam și că interlocutorul meu era pe punctul de a-mi divulga secretele din manuscris – conținutul său ca atare –, s-a grăbit să se întoarcă în cameră, și-a pus mâna pe umărul lui Kasser și i-a spus încet, că era de ajuns deocamdată. Nu voia să se afle ce anume conținea manuscrisul până când nu obținea un acord de finanțare din partea Societății National Geographic. Dacă toată lumea ajungea să afle conținutul manuscrisului, nu se mai justifica necesitatea de a deține drepturi de proprietate asupra lui.

A urmat la interviuri Timothy Jull, care urma să dovedească științific, prin datarea cu carbon-14, autenticitatea manuscrisului. Putea dovedi că manuscrisul era ceea ce se susținea, și anume un document antic. Analiza lui furniza chiar date și mai exacte: în laboratorul din Arizona putea examina materialul pe care fusese scris textul – papirusul – cu o aproximație de șaizeci de ani de la confecționarea lui. Datarea cu carbon-14 se face cam în modul următor. Fiecare ființă vie, plantă sau animal, este alcătuită din compuși organici care absorb izotopul

radioactiv carbon-14 din atmosferă. Atunci când moare, carbonul-14 începe să se descompună, și aceasta într-un ritm constant, astfel încât după 5 700 de ani este disipată jumătate din cantitatea inițială prezentă în organism. Aceasta este vârsta mijlocie a carbonului-14. Atunci când nu se cunoaște vârsta specimenului studiat, se poate observa cât anume din carbonul-14 a mai rămas, aflându-se astfel de cât timp a murit. În cazul manuscriselor vechi, cele mai multe – inclusiv documentul pe care-l analizam acum și multe alte texte creștine vechi – au fost redactate pe papirus, un material confecționat din papirusul ce creștea în Egipt, pe malurile Nilului. Datarea cu carbon-14 poate arăta cu precizie perioada când a fost tăiat papirusul, înainte de a se confecționa materialul pe care s-a scris. Era o datare independentă de estimarea aproximativă pe care o pot face coptologi precum Kasser și Emmel, pe baza stilului de compoziție al textului.

Cu toate acestea, datarea cu carbon-14 presupune prelucrarea unui mic fragment din manuscris. Era necesar să se taie o porțiune minusculă – cam de un centimetru pătrat – care trebuia supusă unor analize de laborator. Fragmentul este distrus în urma acelor analize. În concluzie, Jull, ajutat de Florence Darbre și Rodolphe Kasser, a fost nevoit să aleagă și să secționeze mici porțiuni din filele manuscrisului, fragmente care urmau să se piardă pe vecie. Nu era ușor să iei o asemenea decizie, și nu intenționau în nici un caz să taie o porțiune din scris! Au tăiat în cele din urmă cinci fragmente mici din diferite părți ale manuscrisului și din scoarță, ca să se asigure că întregul manuscris apăruse în aceeași perioadă și că nici o secțiune nu era un fals din vremurile dinspre noi.

După ce au decupat fragmentele respective și le-au împachetat cu grijă pentru a fi trimise în Arizona, ne-am așezat la masă – pizza, desigur – discutând despre ceea ce tocmai văzusem. Emmel a cerut să i se arate mai multe pagini din manuscris,

iar Darbre a scos câteva foițe din plexiglas, dându-i-le la studiat. Stăteam vizavi de el la masă și încercam să le examinez și eu. Din când în când Emmel scotea câte o exclamație și-mi arăta ceva important. Am putut observa câteva lucruri și singur, cu precădere valoarea istorică finală a documentului pe care am fost solicitați să-l verificăm. Era mai mult decât limpede, chiar și pentru cineva cu mai puțină experiență în descifrarea textelor în coptă. Pe ultimul rând al ultimei pagini se putea citi: „Și a primit niște bani și l-a dat în mâinile lor.“ Apoi am văzut cuvintele *peuaggelion Nioudas* – (Evanghelia lui Iuda). Era acolo, chiar în fața mea, deasupra unei pizzerii dintr-un orașel elvețian, pe malul lacului Geneva: un text discutat și condamnat de Părinții Bisericii timpurii, care dispăruse de veacuri, ca să fie recuperat în circumstanțe necunoscute și de personaje misterioase din vremurile moderne, o Evanghelie răătăcită care fusese recuperată.

Cei de la National Geographic obținuseră ce doriseră. Am urcat înapoi în microbuz și ne-am întors la hotel. Eram foarte încântat, dar mort de oboseală. O bună parte din acea după-amiază e oarecum încețoșată pentru mine, deși ne-am continuat discuțiile și speculațiile. Văzuserăm obiectul în sine – dar despre ce anume era vorba în acea Evanghelie? Aveam doar câteva indicii de la Kasser, câteva amănunte foarte interesante din răsfoirea celor câteva pagini de către Emmel și câteva ipoteze. Am ieșit să luăm masa în acea seară în Geneva, iar la un pahar am început cu toții – experții, echipa de filmare etc. – să emitem pronosticuri în legătură cu datarea carbon-14: cât de vechi era documentul? Unii spuneau că data de la începutul secolului al V-lea; eu pledam pentru mijlocul secolului al IV-lea. Alții – și mai ales Herb Krosney, cercetătorul amator care a descoperit pentru prima dată existența acestui document și a atras atenția Societății National Geographic cu privire la importanța lui

istorică – se arătau și mai încrezători, susținând că era posibil să dateze chiar de la începutul secolului al IV-lea.

Nu aveam nici unul dreptate, dar Krosney făcuse pronosticul cel mai apropiat de adevăr. Câteva luni mai târziu am aflat că datarea cu carbon-14 situase apariția manuscrisului și mai devreme, cu o marjă de șaiszeci de ani, în jurul anului 280 d.Cr. – sfârșitul secolului al III-lea. În cazul în care datarea medie era corectă – dacă într-adevăr acel document fusese scris în jurul anului 280 d.Cr. –, înseamnă că era cea mai veche Evanghelie gnostică (presupunând că era cu adevărat gnostică) datată vreodată, unul dintre cele mai vechi documente de la începutul creștinismului. Desigur, data confecționării manuscrisului nu ne spune când anume a fost compusă Evanghelia în sine (așa cum Biblia mea de pe birou a fost publicată în anul 1989, în vreme ce Evangheliile pe care le cuprinde au fost compuse cu o mie nouă sute de ani mai devreme). Mai rămânea de lămurit dacă aceasta era într-adevăr Evanghelia lui Iuda despre care vorbea Irineu, iar dacă era, ce anume conținea de a devenit amenințătoare pentru Părinții Bisericii, care au condamnat-o.

În dimineața următoare, Emmel, Jull și Terry Garcia au plecat din Geneva, dar eu am mai stat o zi. National Geographic voia să realizeze un interviu cu mine în legătură cu valoarea istorică a acestui manuscris, presupunând că fusese într-adevăr recuperată Evanghelia lui Iuda. Căutau un loc cu rezonanțe istorice pentru a înregistra interviul și au aflat de ruinele unui teatru roman nu departe de Geneva, în orașul Avenches, numit pe vremea romanilor Aventicum. Acolo au amenajat cadrul pentru interviu, având pe fundal ruinele parțial restaurate. Era cumplit de frig; între scene ne duceam la cafeneaua de peste drum, să ne încălzim și să bem o cafea. Era și Roberty cu noi – voia să audă părerea mea despre manuscris. Iar Herb Krosney pregătise o serie de întrebări. Desigur, scopul acestui interviu era să se dovedească de ce anume era importantă o asemenea

descoperire – pentru Societatea National Geographic, ca și pentru publicul larg.

Am început, iar întrebările au năvălit ca un foc de artilerie. Ce știm despre Iuda? Chiar făcea parte dintre cei doisprezece apostoli? De ce era numit Iscarioteanul? Avem dovezi de netăgăduit că l-ar fi trădat într-adevăr pe Isus? Ce anume le-a dat în vileag autorităților: pur și simplu locul unde se afla Isus sau și altceva pe lângă aceasta? De ce și-ar trăda propriul învățător? Ce ni se relatează despre Iuda în alte documente decât Noul Testament? De ce, mai târziu, creștinii au folosit povestea lui Iuda pentru a discredita poporul evreu, astfel încât în Evul Mediu Iuda devenise prototipul „Evreului” – lacom, hoț, ucigașul lui Cristos stăpânit de diavol? Ar putea modifica acest portret descoperirea unei Evanghelii a lui Iuda? Ce cunoaștem despre o presupusă Evanghelie a lui Iuda? Ce anume susținea Irineu în legătură cu aceasta? De ce considera el că ar fi periculoasă o asemenea Evanghelie? Este posibil ca această nou descoperită Evanghelie să fie una și aceeași cu cea pe care o pomenise Irineu? Descoperirea ei ar prezenta interes doar pentru oamenii de știință sau și pentru un public mai mare? De ce ar trebui să fie cunoscută și de publicul larg? Se pleacă de la prezumția că nu Iuda ar fi scris cu mâna lui acea carte, așadar de ce ar trebui să prezinte importanță pentru noi ceea ce și-ar fi imaginat alți autori că ar fi spus Iuda? Și tot așa, la nesfârșit.

În paginile care urmează pot fi găsite multe dintre răspunsurile mele la aceste întrebări – o relatare mai cuprinzătoare cu referire la descoperirea Evangheliei și la trecerea ei prin mâinile a diverși pasionați de antichități, unii lipsiți de scrupule (sau cel puțin incompetenți), până când a fost achiziționată de Frieda Tchacos Nussberger și predată către Maecenas Foundation, condusă de Mario Roberty. Răspunsurile au venit destul de greu. Au trecut multe luni până când lucrurile s-au mai lămurit – după care am putut citi o traducere în engleză a cărții,

putând analiza pe îndelete textul în coptă după care era realizată; au trecut și mai multe luni până să aflu întreaga poveste a descoperirii și peripețiilor prin care trecuse manuscrisul în ultimii ani, după ce am citit cartea scrisă în cele din urmă de Herb Krosney, care a făcut pe detectivul literar ca să pună cap la cap toate piesele din puzzle.

Puteam însă spune încă din acea zi friguroasă, în timpul interviului din Avenches, câteva lucruri despre Iuda – pe care-l studiasem, desigur, ca personaj istoric – și despre importanța pe care-ar putea-o prezenta o Evangheligie scrisă în numele lui. Îmi era limpede că o singură variantă din două posibile putea fi valabilă în legătură cu această nou descoperită Evangheligie a lui Iuda. Importanța și puterea farmecului ei ar fi depins în totalitate de varianta ce s-ar fi dovedit adevărată.

Pe de o parte, putea fi vorba despre o clasică Evangheligie gnostică care descria o perspectivă gnostică asupra lumii, revelând secretele modului cum a apărut această lume tristă, plină de durere și suferință, în urma unei catastrofe cosmice, și ale modului cum aceia dintre noi înzestrați cu cunoaștere (termenul *gnostic* provine din cuvântul grecesc care înseamnă „cunoaștere”) pot scăpa din capcanele acestei lumi materiale, întorcându-se la locașul ceresc. Există o serie de Evanghelii pe acest tipar, multe dintre ele descoperite în secolul XX. Dacă acesta era și cazul Evangheliei despre care vorbeam, ar fi fost o descoperire importantă, dar în principal doar pentru specialiștii în creștinismul timpuriu.

Pe de altă parte, se putea să fie vorba despre un alt fel de Evangheligie. Se prea putea – dar nu eram sigur în acel moment, întrucât nu apucasem s-o citesc – să fie o istorisire a vieții lui Isus, spusă din perspectiva lui Iuda. În acest caz, nu numai că era importantă: era esențială. Ar fi fost prima Evangheligie descoperită vreodată unde lucrurile să fie prezentate din perspectiva trădătorului, din perspectiva unuia dintre presupușii dușmani

ai lui Isus. Ce-ar fi fost în cazul când textul îl descria pe trădătorul lui Isus ca pe cel mai bun prieten și cel mai credincios ucenic? Ar fi fost reactivată o perspectivă diferită datând din creștinismul timpuriu, cu privire la care ne-au parvenit vagi indicii și presupuneri, dar pentru care nu ne-a rămas nici o dovadă concretă. Dacă acea Evanghelie conținea o astfel de perspectivă, puteam avea de-a face cu una dintre descoperirile vremurilor moderne cu adevărat importante, comparabilă cu numeroase dintre documentele descoperite în anul 1945 lângă localitatea egipteană Nag Hammadi.

Ce nu știam la ora interviului era că ipoteza mea ori/ori era greșită. S-a dovedit mai apoi că Evanghelia cu pricina nu era una dintre cele două variante prezentate. Era ambele. Este vorba despre o Evanghelie care transmite un mesaj gnostic (pe care-l voi explica în capitolele următoare) cu privire la crearea lumii, la venirea lui Cristos și la natura mântuirii. Dar ea mai descrie și relația dintre Isus și trădătorul său, într-un mod contrar Evangheliilor neotestamentare.

Acest portret alternativ determină istoricul să-și pună din nou întrebări despre adevăratul Iuda Iscarioteanul, ca personaj istoric real. Cine era el de fapt? Care erau trăsăturile lui? Cum anume a acționat? Ce l-a determinat să procedeze astfel? Și cum putem afla toate aceste lucruri?

Ca să pot răspunde la aceste întrebări, trebuie să trasez câteva coordonate legate de context. Astfel, deși lucrarea de față va analiza Evanghelia lui Iuda descoperită la sfârșitul anilor '70 și publicată acum, după aproximativ treizeci de ani, va trebui să începem cu schițarea portretului lui Iuda așa cum reiese din celelalte surse care ne-au parvenit – Evangheliile din Noul Testament și alte izvoare antice pe lângă cele biblice. După conturarea acestui context, voi analiza în amănunțime Evanghelia lui Iuda – locul și momentul descoperirii ei, traseul ei prin mâinile diverșilor negustori de antichități din Egipt, Statele

Unite ale Americii și Elveția, restaurarea și traducerea, conținutul ei concret și motivele pentru care mesajul său devine așa de provocator atât pentru experții în creștinismul timpuriu, cât și pentru cititorii interesați de Noul Testament, de viața lui Isus și de istoria creștinismului după moartea lui.

Vom ajunge astfel să analizăm istoric figura lui Iuda însuși: adevărata sa identitate, faptele sale și motivațiile acestora.

În numeroase privințe, Iuda va rămâne pentru noi un personaj enigmatic. Această nouă Evanghelie – așa cum adesea se întâmplă – răspunde la multe întrebări dând naștere altora noi. Face însă parte din delectarea pe care ți-o provoacă cercetarea istorică. Atunci când analizăm trecutul, ni se deschid noi căi de explorare. Vrem la urma urmei să găsim răspunsuri, să fim siguri de cutare sau cutare lucru. Descoperirea unui text nou nu satisface însă numai dorința noastră de a cunoaște; ne îmboldește să aflăm tot mai mult și mai mult. Cam așa stau lucrurile și cu Evanghelia lui Iuda. Este un document străvechi care poate genera noi întrebări, despre cine era cu adevărat Isus, despre revelația adusă de el, despre lucrarea sa în lume; întrebări despre Iuda, despre faptele sale și despre mobilurile acestora; chiar întrebări despre propria noastră identitate, despre țelul nostru pe pământ și despre finalitatea parcursului nostru.

Iuda în Evangheliile cele mai vechi

Realitatea este uneori mai bizară decât ficțiunea, dar și mai greu de stabilit. Unul dintre cele mai interesante aspecte ale persoanelor conectate într-un fel sau altul cu viața lui Isus – fie că e vorba despre Iuda Iscarioteanul, Maria Magdalena, ucenicul Ioan, Pilat din Pont sau oricine altcineva – constă în aceea că au ajuns până la noi numeroase legende, dar puține informații verificabile.

Să luăm drept exemplu doar cazul Mariei Magdalena.¹ În general, lumea o vede în prezent ca pe o prostituată pocăită și discipol cu deosebire apropiat de Isus – mai apropiat decât oricare altul dintre ucenicii săi bărbați. Cei ce (cred că) știu ceva mai multe despre ea o văd ca pe femeia care i-a uns creștetul lui Isus cu mir scump înainte să fie vândut și prins; unii o văd ca pe femeia prinsă în adulter și pe care Isus a salvat-o de la uciderea cu pietre spunând: „Cel fără de păcat dintre voi să arunce cel dintâi piatra asupra ei.” De curând, în urma succesului extraordinar al filmului realizat după cartea lui Dan Brown *Codul lui Da Vinci*, oamenii au ajuns s-o vadă nu numai ca pe ucenicul mult iubit al lui Isus, ci și ca pe soția lui mult iubită, cu care ar fi întreținut relații sexuale și ar fi avut un copil.

1. A se vedea în acest sens cartea mea recent publicată *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, Oxford University Press, New York, 2006 [în curs de apariție la Editura Humanitas – n. tr.].

Cât din aceste trăsături ale Mariei erau realitate și cât invenție? În realitate, totul e o invenție. Sau, dacă e realitate, ea nu se regăsește în sursele noastre cele mai vechi – Evangheliile sau Noul Testament, care ne dau doar mărturii din primul secol despre această femeie. În toate Evangheliile neotestamentare, Maria Magdalena e menționată numai o dată pe parcursul întregii lucrări pe pământ a lui Isus înainte de răstignire, iar textul ne spune doar că era una dintre cele trei femei care l-au însoțit pe Isus și ucenicii lui în timp ce umblau să propovăduiască și care le ofereau din avutul lor ca să poată supraviețui (celelalte două erau Ioana și Susana¹). Și atât! Nu sunt indicații că ar fi fost prostituată, că ea l-ar fi uns pe Isus cu mir (acea femeie nu e numită aici), nici c-ar fi fost prinsă în adulter (e vorba acolo despre altă femeie, nici ea numită) – cu atât mai puțin că i-ar fi fost soție și iubită lui Isus. Atunci cum au ajuns oamenii la asemenea opinii despre Maria Magdalena? Din legende spuse despre ea multe decenii, ba chiar secole după ce a murit. Sunt povești fabricate – fabricate uneori în timpurile noastre (de pildă, ideea c-ar fi avut un copil cu Isus) de către scriitori sau „cercetători independenți” care vor să-și vândă cărțile.

Ce au toate acestea de-a face cu Iuda Iscarioteanul? Nici în cazul lui nu avem foarte multe date istorice, ci doar numeroase reproduceri tardive după istoria lui. Unele dintre aceste relatări provin din surse mult ulterioare epocii sale – spre exemplu, din legende medievale, compuse la depărtare de veacuri după moartea lui. Altele au apărut la doar câteva decenii după el, de pildă Evangheliile din Noul Testament. În unele cazuri,

1. Luca, 8:1–3. Aceste versete arată și că Maria Magdalena e femeia din care fuseseră goniți șapte draci. Nu reiese că fuseseră goniți de Isus însuși, deși s-ar putea specula în acest sens. Oricum ar fi, nimic din toate acestea nu ne îndeamnă să tragem concluzia că demonii ar fi împins-o să se prostitueze – în nici un loc din Noul Testament nu se susține că demonii s-ar face vinovați de acest lucru.

anumite relatări despre Iuda ne pot pune la dispoziție informații istorice cu privire la trăsăturile, acțiunile și motivațiile sale. Dar în numeroase cazuri e greu să separăm adevărul de ficțiune – mai ales că izvoarele noastre cele mai vechi ne spun atât de puține, când noi dorim să aflăm atât de multe.

Iuda în sursa noastră cea mai veche

Mulți ar putea fi surprinși să afle că cele mai vechi informații despre viața lui Isus nu provin din Evangheliile Noului Testament, ci din scrierile apostolului Pavel. Deși sunt plasate primele în Noul Testament, nu înseamnă că Evangheliile au fost scrise cele dintâi – ordinea scrierilor neotestamentare pornește nu de la perioada când au fost redactate, ci de la stilul fiecăreia: Evangheliile sunt primele, urmează Faptele Apostolilor, după care epistolele (ale lui Pavel și restul), iar mai pe urmă Apocalipsa. Deși sunt plasate la mijlocul Noului Testament, epistolele lui Pavel au fost scrise cele dintâi. De fapt, sunt cele mai vechi scrieri creștine care au ajuns până în vremurile noastre. De aceea, atunci când vorbim despre personajele din viața lui Isus, e de folos de fiecare dată să studiem cel mai vechi autor, ca să vedem ce anume susține el în privința lor. Cu atât mai mult în cazul luat de noi în discuție: Evangheliile din Noul Testament au fost scrise la treizeci și cinci până la șaiszeci și cinci de ani după Isus, și nu cad de acord de fiecare dată în ceea ce istorisesc. Dacă recurgem la un izvor anterior, așa cum sunt scrierile lui Pavel, care să ne furnizeze informații independente despre viața lui Isus (independente în sensul că autorii Evangheliilor nu-l citiseră pe Pavel, iar Pavel nu putuse citi Evangheliile, nefiind încă scrise), atunci putem afla informații mai sigure despre spusele, faptele și viața în general a lui Isus.

Problema e că Pavel vorbește rar despre personajele menționate în Evanghelii și legate de Isus – nu o amintește niciodată pe Maria Magdalena, de exemplu, nici pe ucenicul Ioan, nici pe Pilat din Pont. Sau pe Iuda Iscarioteanul. Cercetătorii încă dezbat motivele pentru care Pavel spune atât de puține despre oamenii cunoscuți din viața lui Isus – și, ce e mai uimitor, despre viața lui Isus însuși. Unii cred că Pavel avea altele pe cap, așa că nu s-a mai ostenit să pomenească așa ceva; alții – că a plecat de la presupunerea că oamenii știu deja totul despre respectivele personaje; cu toate acestea, mai sunt unii care susțin că Pavel pur și simplu nu avea cunoștință despre anumite evenimente și persoane din viața pe pământ a lui Isus și, de aceea, nu le-a trecut în revistă. Scrierile lui au fost întocmite, la urma urmei, înaintea Evangheliilor, și nici nu s-a numărat printre ucenicii lui Isus – așa că se poate să nu fi cunoscut evenimentele relatate mai târziu în ceea ce avea să devină Sfintele Scripturi creștine.¹ Oricum, chiar dacă epistolele sale sunt cele mai vechi izvoare creștine, Pavel nu dă prea multe detalii despre viața celui căruia i-a fost credincios, numindu-l Domnul Dumnezeuul său.

Câteva informații tot ne furnizează însă, precum și trimiteri la alte surse, iar peste toate acestea se năpustesc specialiștii, dornici să afle ce anume s-a întâmplat cu adevărat în timpul vieții lui Isus. Unii experți consideră că Pavel se referă la Iuda Iscarioteanul, într-un mod voalat, într-o remarcă improvizată într-una dintre epistolele sale.² În 1 Corinteni, Pavel se arată

1. O discuție pe marginea cunoștințelor lui Pavel legate de viața lui Isus a se vedea în lucrarea mea *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ediția a III-a, Oxford University Press, New York, 2004, capitolul 22. Pentru o analiză mai amănunțită, a se vedea Victor Paul Furnish, *Jesus according to Paul*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

2. Cercetătorii din zilele noastre nu sunt de părere că Pavel ar fi scris toate epistolele atribuite lui în Noul Testament. Pentru o dezbatere pe

supărat din mai multe motive, în principal deoarece creștinii din Corint se abătuseră în nenumărate feluri de la calea cea dreaptă: se formaseră tabere și se certau care dintre cârmuitorii lor era superior din punct de vedere spiritual; slujbele religioase erau în mare neorânduială; moravurile se stricau din ce în ce mai mult, bărbații frecventau prostituatele și se făleau în biserică (erau deja mântuiți, de ce-ar mai fi contat cum se purtau?), iar un frate trăia în păcat împreună cu mama lui vitregă. Pavel încearcă să lămurească acele probleme și altele în 1 Corinteni.

Una dintre probleme consta în aceea că, la masa de comuniune săptămânală, organizată întru pomenirea morții lui Isus, lucrurile scăpau de sub control. Nu se întâmpla ca în Bisericile creștine de astăzi – Catolică, Ortodoxă sau Protestantă –, unde credincioșii mănâncă o prescură sau azimă și beau o înghițitură de vin sau suc de struguri. Era un fel de cină improvizată unde se puneau la comun mâncarea și vinul, în amintirea Cinei Celei de Taină la care au luat parte Isus și ucenicii lui înainte să fie trădat, prins și răstignit. Masa era menită a ține spre aducerea-aminte a faptelor lui Isus pentru ceilalți și a dragostei arătate față de toți oamenii. La Corint însă, cina se transformase în altceva. Pavel arată că unii membri ai congregației veneau mai devreme și mâncau tot, se îmbătau, iar ceilalți – cei care trebuiau să lucreze până târziu – nu li se mai lăsa nimic de mâncat sau de băut. Pavel nu vedea cu ochi buni toate aceste lucruri. Încearcă să rezolve problema în epistolele sale, certându-i pe creștinii corinteni pentru comportamentul lor dezmațat și reamintindu-le că la cină ar trebui să fie adunați toți credincioșii. În acest context, le reamintește cititorilor modul cum Isus însuși a ținut Cina Cea de Taină – și se poate ca în acest punct să fi

tema paternității Epistolelor către Efeseni, Coloseni, 2 Tesaloniceni, 1 și 2 Timotei și Titus, a se vedea lucrarea mea menționată mai sus, *The New Testament...*, ed. cit., capitolul 23.

făcut Pavel, în opinia unora, referire la Iuda Iscarioteanul. Pavel începe să relateze astfel (în acest mod s-a tradus uneori pasajul):

„Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat [*handed over*] și vouă; și anume că Domnul Isus, în noaptea în care a fost vândut [*betrayed*], a luat o pâine și, după ce a adus mulțumire lui Dumnezeu, a frânt-o și a zis: Luați, mâncați, acesta este trupul meu dăruit vouă“ (1 Corinteni, 11:23–24).

Ce ne interesează pe noi aici e, desigur, construcția „în noaptea în care a fost vândut“. E clar că se face referire la trădarea lui Isus de către Iuda Iscarioteanul, așa că, deși trădătorul nu este nominalizat, Pavel avea cunoștința mai mult ca sigur despre acel incident.

Și totuși, lucrurile nu sunt chiar atât de clare. Problema o constituie cuvântul grecesc pe care Pavel îl folosește atunci când spune că Isus fusese „vândut“ (și Pavel, și toți ceilalți autori neotestamentari au scris în greacă). Termenul apare frecvent în Noul Testament – chiar Pavel îl folosește de mai bine de cincisprezece ori în epistolele sale, inclusiv încă o dată în pasajul pe care tocmai l-am citat. Când spune că a fost învățat de Dumnezeu ceea ce le „dă“ și el corintenilor la rândul său, Pavel folosește același cuvânt ca în locul unde spune că Isus a fost „vândut“. Termenul grecesc este *paradidomi* – și înseamnă literal „a lăsa, a părăsi sau a da pe cineva ori ceva cuiva“.

În aceste condiții, oare Pavel vrea să spună că Iuda Iscarioteanul l-a încredințat pe Isus mai-marilor de-atunci pentru a fi judecat? Probabil că nu, deoarece, în toate celelalte împrejurări în care Pavel folosește *paradidomi* cu referire la Isus, se referă la Dumnezeu care l-a „dat pe Isus“ morții ca să-i izbăvească pe ceilalți. Vom lua doar un exemplu în acest sens, și anume Romani, 8:31–32:

„Deci ce vom zice noi în fața tuturor acestor lucruri? Dacă Dumnezeu este pentru noi, cine este împotriva noastră? El, care n-a cruțat nici

chiar pe fiul său, ci l-a dat [*paradidomi*] pentru noi toți – cum nu ne va da, oare, toate împreună cu el?”

De vreme ce Pavel nu menționează clar că Isus a fost trădat de Iuda în 1 Corinteni, 11:23–24, poate că traducerea mea de pasaj e inadecvată. Ar fi probabil mai potrivit să păstrăm sensul pe care Pavel îl dă termenului respectiv în altă parte și să traducem după cum urmează:

„Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat și vouă; și anume că Domnul Isus, în noaptea în care a fost dat [de Dumnezeu morții], a luat o pâine și, după ce a adus mulțumire lui Dumnezeu, a frânt-o și a zis: Luați, mâncați, acesta este trupul meu dăruit vouă” (1 Corinteni, 11:23–24).

Dacă această traducere e corectă, înseamnă că nu există năicăieri în epistolele lui Pavel vreo referire la Iuda Iscarioteanul sau la actul său de trădare. Există în fapt un pasaj care ar putea sugera că Pavel *nu* avea idee despre Iuda și trădarea lui. Ceva mai târziu, în aceeași carte, Pavel vorbește despre apariția lui Isus în fața mai multor adunări de oameni sau a câte unui om după înviere (1 Corinteni, 15:3-8), susținând că „[mai întâi Cristos] s-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece” Fără îndoială este vorba despre cei doisprezece ucenici ai lui Isus, dar cum li s-ar fi putut arăta tuturor dacă Iuda nu se mai număra printre ei? Fie Pavel folosește sintagma „cei doisprezece” ca o denotație scurtă pentru ucenicii cei mai apropiați ai lui Isus – așadar, nu vrea să spună că ar fi fix doisprezece –, fie nu cunoaște ideea tradițională că unul dintre cei doisprezece și-a trădat învățătorul și a părăsit grupul.

Oricum, concluzia este că informațiile noastre cele mai vechi despre Iuda nu vin de la autorul creștin cel mai îndepărtat în timp, ci din Evangheliile Noului Testament. scrise cu treizeci și cinci până la șaiszeci și cinci de ani după evenimentele relatate. În asemenea condiții, e greu să aflăm cum anume l-a trădat

Iuda pe Isus, ca să nu mai pomenim și de motivațiile care l-au determinat s-o facă. Izvoarele noastre mai târzii, Evangheliile, avansează mai multe explicații pentru faptele și motivațiile lui. Nu voi încerca însă aici să identific faptele istorice, ci doar mult mai încolo, în capitolele de final ale prezentei lucrări. Ne vom îndrepta deocamdată atenția asupra modului cum fiecare autor al Evangheliilor îi schițează portretul lui Iuda și-i descrie fapta ticăloasă. După cum vom vedea, fiecare îl înfățișează altfel.

Iuda în Evanghelia după Marcu

Pentru a înțelege cât mai bine cum îi fac autorii Evangheliilor portretul lui Iuda, e important să înțelegem mai pe larg cum anume îl zugrăvesc pe Isus și pe ucenicii lui. După cât se pare, accentele distincte ale fiecărei Evanghelii se reflectă în modul în care îl caracterizează pe Iuda. Altfel spus, concepțiile tradiționale vehiculate despre Iuda și faptele sale sunt modelate astfel încât să reflecte ce încearcă autorii să spună despre Isus în linii mari. Autorii Evangheliilor nu ne furnizează simple fapte istorice. Ei relatează istorisiri despre Isus, modelându-și discursul astfel încât să transmită propria lor viziune cu privire la persoana și la importanța lui Isus. Narațiunile despre personajele secundare – ucenicii în general, de pildă, și Iuda Iscarioteanul în particular – sunt prezentate din perspectiva propriilor viziuni.

Acest aspect este cu deosebire evident în Evanghelia după Marcu, sursa cea mai veche ce ne-a parvenit cu referire la viața lui Isus.¹ Această Evanghelie a fost dintotdeauna preferata mea,

1. E imposibil să fac o analiză foarte amănunțită a portretului lui Iuda așa cum reiese din fiecare Evanghelie; în schimb, voi scoate în evidență acele aspecte care mi se par a fi cele mai importante. Pentru motivele care mă determină să susțin că Evanghelia după Marcu a fost cea dintâi scrisă, iar autorii Evangheliilor după Matei și Luca s-au inspirat

și pentru că mărturiile sale despre Isus nu sunt luate în considerare pe cât ar trebui, și pentru măiestria sa literară atât de reușită. Învățați din alte vremuri, precum marele Augustin, au minimalizat importanța Evangheliei după Marcu, văzând în ea doar un rezumat al Evangheliei după Matei – o versiune de tipul *Readers' Digest* a unei relatări mai complete. Din secolul al XIX-lea însă, specialiștii au înțeles că nu așa stăteau lucrurile, că Evanghelia după Marcu este probabil prima dintre Evanghelii, fiind apoi folosită de Evangheliile după Matei și după Luca.¹ Din păcate, la început, oamenii de știință care au tras această concluzie au făcut afirmații fără acoperire, susținând că, de vreme ce Evanghelia după Marcu a venit cea dintâi, însemna că furniza informații absolut adevărate despre preceptele și faptele lui Isus, informații care au fost preluate mai apoi. În opinia lor, Evanghelia după Marcu se ocupa doar de fapte.

Încă de la începutul secolului XX, cercetătorii au ajuns la o altă concluzie, și anume că Evanghelia după Marcu este la fel de interesată de dimensiunea teologică în descrierea lui Isus ca oricare dintre celelalte Evanghelii.² Ea nu relatează fapte istorice pur și simplu, ci istorisește o poveste. Modul în care autorul îl înțelege pe Isus își pune amprenta asupra narațiunii. Autorul este cât se poate de subtil în felul cum transmite propria viziune teologică asupra lui Isus – și de aceea este atât de dificil și interesant când citim și analizăm acest text. Dincolo de vâlul narativ se află o motivație teologică, influențând toate opiniile autorului cu privire la Isus. Într-un sens mai restrâns, această motivație își pune amprenta asupra descrierii relațiilor dintre

din ea, Evanghelia după Ioan rămânând, prin urmare, ultima apărută cronologic, a se vedea analiza mea din *ibidem*, capitolele 5–8, 10.

1. *Ibidem*.

2. Printre cei dintâi care au recunoscut acest lucru se numără William Wrede; a se vedea lucrarea lui, *The Messianic Secret*, tradusă în limba engleză de J.C.G. Greig (J. Clark, Cambridge, 1971; ediția originală în limba germană a apărut în anul 1901).

Isus și apropiații săi, în special cu ucenicii, inclusiv cu Iuda Iscarioteanul.

Prezentarea lui Isus

În viziunea Evangheliei după Marcu

La o citire atentă a Evangheliei după Marcu, este limpede că intenția textului e să-l prezinte ca pe mesia al evreilor, Fiul lui Dumnezeu, menit să moară pentru păcatele tuturor oamenilor. Uimitor este că nimeni pe parcursul relatării nu înțelege adevărata natură a lui Isus, nici măcar ucenicii.

Cine poate ști cine este Isus în această Evanghelie? Evident, Isus știe. Când este botezat, chiar la începutul narațiunii, un glas din cer rostește: „Tu ești Fiul meu cel iubit, în tine îmi găsesc plăcerea“ (1:11). Vocea nu se adresează mulțimii adunate acolo, ci doar lui Isus (nu spune „Acesta este Fiul meu“, cum spune, de pildă, în Evanghelia după Matei). În plus, cum acest glas depune mărturie despre identitatea lui Isus, e clar că și Dumnezeu știe cine anume este Isus. Mai mult decât atât, știe și Marcu, în calitate de autor al relatării. Și dumneavoastră știți, întrucât îi citiți textul. Cine altcineva mai știe? Demonii știu, deoarece, atunci când sunt goniți dintr-un posedat, ei strigă: „Tu ești fiul lui Dumnezeu“ (3:11). Isus le poruncește să tacă și să nu mai spună nimănui. Pe lângă aceștia, se pare că nimeni nu mai știe.

Oamenii din satul natal nu înțeleg cum de este capabil să vorbească și să facă atâtea lucruri minunate – e doar un simplu tâmplar (6:1–6). Mama, frații și surorile îl consideră un lunatic și încearcă să-l țină departe de ochii lumii (3:20–21). Mai-marii vremii îl consideră inspirat și împuternicit de Diavol (3:22). Nici chiar ucenicii lui nu înțeleg cine este el (6:52), după cum se plânge Isus în repetate rânduri, precum în 8:21: „Tot nu pricepeți?“

Incapacitatea ucenicilor de a înțelege reprezintă o temă esențială în această Evanghelie. Undeva pe la mijlocul Evangheliei – după ce Isus își propovăduise preceptele ieșite din comun și înfăptuise minuni nemaivăzute –, este evident că ucenicii simt cumva natura deosebită a lui Isus, dar cine este cu adevărat înțeleg complet greșit. Mărturie stă faimoasa scenă a confesiunii lui Petru. Isus își întreabă ucenicii : „Cine zic oamenii că sunt eu?” (8:27). Ei răspund că e văzut drept Ioan Botezătorul ridicat din morți, drept Ilie din Vechiul Testament întors la viață sau drept unul dintre proroci. Isus îi întreabă atunci cine zic *ei* că ar fi el, iar Petru, vocea comunității, dă ceea ce ați putea crede că reprezintă răspunsul corect: „Tu ești mesia” (8:29). Isus îi învață să nu mai spună nimănui (încercare constantă în această Evanghelie de a-și păstra secretă identitatea); după care le spune că trebuie să meargă la Ierusalim ca să fie tăgăduit de cârmuitorii iudei și ucis pe cruce. Petru își dovedește incapacitatea de a înțelege identitatea lui Isus și-l ceartă pentru că rostește asemenea lucruri. Isus îl mustră însă, la rândul lui, și-i spune „Satană”, îndepărtându-l întrucât cugeta la cele ale oamenilor, și nu la lucrarea lui Dumnezeu (8:33).

Ce vor să spună toate acestea? Petru și ceilalți par să știe că Isus este mesia, dar nu au idee ce fel de mesia. Ca să ne dăm seama, trebuie să vedem ce anume credeau evreii din primul secol despre mesia. Numeroși evrei probabil că nu aveau nici o concepție legată de mesia, dar erau și oameni care vedeau lucrurile în diverse feluri. Unii credeau că va fi un mare conducător militar care avea să-i gonească pe străinii asuprașii și avea să ridice din nou Israelul la rang de națiune măreață, precum fusese în vremea regelui David în vechime (astfel pare să gândească și Petru). Alții îl vedeau ca pe o ființă divină venită să judece oamenii și să alunge forțele răului, pentru a institui Împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Iar alții și-l închipuiau ca pe un proroc trimis de Dumnezeu ca să-i îndrume pe evrei să-i respecte

poruncile. Totuși, din câte știm, nimeni nu și-l imaginase pe mesia ca pe o persoană ce urma să fie răstignită – nimicită de vrăjmașii lui Dumnezeu ca un tâlhar lipsit de apărare.¹

Cu toate acestea, pentru Marcu tocmai acesta este Isus. Era mesia – dar acel mesia care trebuia să sufere. Perspectiva aceasta nu avea sens pentru majoritatea evreilor. Mesia trebuia să fie măreț și puternic, nu slab și lipsit de apărare. Trebuia să-i înfrângă pe dușmanii lui Dumnezeu, nu să fie zdrobit de ei. Este firesc ca Petru, reprezentant al ucenicilor, să aibă asemenea așteptări legate de mesia. Dacă Isus era acela, evident că nu avea să fie tăgăduit și urcat pe cruce. Dar, după Marcu, aceasta era o gravă confuzie. Isus trebuia să fie Cristosul care să pătimească.

Mai există două circumstanțe, ceva mai încolo în Evanghelia lui Marcu, în care Isus menționează că va merge la Ierusalim să fie ucis (9:31; 10:33–34), ucenicii dând dovadă, în ambele, că nu înțeleg: ei nutresc convingerea că mesia Isus va prelua conducerea, iar ei vor cârmui alături de el (9:32; 10:35). Cu prima ocazie, ucenicii încep să se certe între ei, întrebându-se care este mai mare (dacă Isus era mesia cel măreț și puternic, care dintre ucenici urma după el?); în cea de-a doua scenă, Iacov și Ioan îl întreabă dacă vor putea să șadă la stânga și la dreapta lui Isus întru slava Împărăției sale. În ambele rânduri Isus se arată oarecum exasperat de ucenicii lui: sunt incapabili să înțeleagă că a-l urma presupunea pătimire, și nu glorie. Cei cu adevărat ucenici ai săi „își poartă crucea în fiecare zi” și-l urmează.

E uimitor cum de nu înțeleg ucenicii niciodată acest lucru pe parcursul Evangheliei după Marcu. Deși susțin că vor rămâne alături de Isus, fug atunci când este prins. Petru, reprezentându-i din nou pe toți, neagă de trei ori chiar că l-ar fi cunoscut pe Isus. Nu sunt prezenți la judecată ca să-i ia apărarea. Nu sunt

1. A se vedea în acest sens J. Collins, *The Scepter and the Star: The Messiahs of the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature*, Doubleday, New York, 1995.

prezenți să-l sprijine când este răstignit. Nu se oferă să-l înmormânteze cum se cuvine. Nu vin la mormânt după aceea.

Alte persoane – și nu ucenicii – se dovedesc a fi loiale în acele momente de încercare. Înainte să fie prins, o femeie necunoscută îi miruiește creștetul într-un gest extraordinar și plin de generozitate, gest pe care Isus îl vede ca o ungere a trupului înainte de inevitabila îngropăciune (14:3–9; ucenicii, ca de obicei, obiectează și cu acest prilej). Simon Cirineul, un om altfel necunoscut, avea să-i ducă crucea până la locul răstignirii (15:21). Doar câteva femei aveau să-l vadă ridicat pe cruce (15:40–41). Doar sutașul roman fără nume avea să-l vadă murind și avea să depună mărturie că murise „Fiul lui Dumnezeu” (se pare că acel centurion e singurul în toată relatarea care înțelege că Isus e într-o moarte fiul lui Dumnezeu). Iosif din Arimateea, alt personaj necunoscut, avea să-i pună la dispoziție un mormânt pe potrivă (15:43). Și femeile, Maria Magdalena și încă două, vin la mormântul lui în cea de-a treia zi (16:1). Lângă mormântul gol găsesc un bărbat care le spune, uluitor, să meargă să le spună „ucenicilor lui și lui Petru” că Isus a înviat din morți, dar ele fug de la mormânt și „nimănui nimic n-au spus, căci se temeau” (16:8).¹ Ucenicii chiar nu pricep nimic.

Prezentarea lui Iuda

În viziunea Evangheliei după Marcu

În ce măsură se leagă toate acestea de Iuda Iscarioteanul? Nu e amintit deseori în Evanghelia după Marcu. Doar de trei

1. Cu acest episod se încheia inițial Evanghelia după Marcu – brusc, cu tăcerea păstrată de acele femei. Cărturarii de mai târziu s-au gândit că se sfârșește prea dintr-odată și au mai adăugat douăsprezece versete prin care ucenicii să fie puși într-o lumină mai favorabilă. Cu privire la această încheiere, a se vedea cartea mea *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2005, pp. 66–67.

ori îi este menționat numele. Dar în anumite sensuri povestea lui este similară celorlalți ucenici. Nici el nu „pricepe” Spre deosebire de ceilalți, el încearcă totuși să înțeleagă. Îl predă pe Isus în mâinile soldaților. Dar, în stilul arid al narațiunii lui Marcu – relatând de obicei fapte fără a intra mai adânc în motivațiile ce le-au provocat –, nu ni se spune ce anume l-a împins pe Iuda să procedeze astfel.

Numele lui Iuda apare destul de devreme în relatarea lui Marcu, atunci când Isus își alege cei doisprezece ucenici și-i numește „apostoli” (*i.e.* trimiși în misiune) (3:13, 19). Ei erau tovarășii săi cei mai apropiați, pe care-i voia „ca să fie cu el” și cărora le dă putere „să propovăduiască” și „să alunge demonii” Ultimul ales este „Iuda Iscarioteanul, care l-a și vândut” (sau „l-a dat”). Nimic din această primă referință nu ne dă de bănuir că Isus l-ar fi plasat pe Iuda într-o tabără diferită sau că l-ar fi văzut jucând un rol diferit de al celorlalți. Și Iuda avea aceeași vocație, aceleași responsabilități, se bucura de tot atâta autoritate și împărtășea aceeași misiune ca oricare alt ucenic. Astfel, trebuie să recunoaștem că, în viziunea Evangheliei după Marcu, Iuda a fost unul dintre cei mai apropiați, cei mai credincioși discipoli ai lui Isus.

Cum însă una dintre cele mai dominante teme în Evanghelia după Marcu constă în incapacitatea ucenicilor de a-l înțelege pe Isus și de a-i rămâne credincioși până la capăt, înseamnă că nici Iuda nu l-a înțeles și că a dat greș. Doar că în cazul lui e mai evident. Ceva mai încolo în Evanghelie aflăm că Isus știa că unul dintre cei aleși îl va trăda, prevestind fapta în timpul Cinei Celei de Taină: „Vai de omul acela prin care este vândut Fiul Omului. Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” (14:21). Iuda nu este amintit aici, dar cititorul știe cu exactitate la cine anume se referă Isus. În destul de mare măsură și pentru că, până la acest punct, Iuda va fi consimțit deja să facă fărădelegea.

Chiar înaintea descrierii Cinei celei de Taină, e prezentată întâmplarea la care m-am referit mai devreme, când o necunoscută îi unge cu mir scump creștetul lui Isus. Acesta privește totul ca pe un act de mărinimie: măcar femeia înțelesese că el trebuia să moară, chiar dacă ucenicii nu pricepeau acest lucru. Caracteristic pentru lipsa lor de pătrundere, ucenicilor înșiși „le este necaz” pe gestul femeii. „Unii dintre ei” (presupun că era vorba despre ucenici, deși nu e menționat expres acest lucru) s-au arătat indignați de risipa de mir scump, care ar fi putut fi vândut pe o sumă similară unui venit pe un an, care sumă s-ar fi putut dărui săracilor. Cum îi era obiceiul, Isus îi dojenește pentru neputința lor de a pricepe:

„Lăsați-o în pace; de ce-i provocați mâhnire? Ea a făcut un lucru frumos față de mine. Căci pe săraci îi veți avea totdeauna cu voi și le puteți face bine oricând voiți; dar pe mine nu mă aveți totdeauna. Ea a făcut ce a putut: mi-a uns trupul mai dinainte pentru îngropăciune. Adevărat vă zic vouă că, oriunde va fi propovăduită Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va spune și ce-a făcut femeia aceasta, spre pomenirea ei” (Marcu, 14:8–9).

După care vine fatidicul verset, al doilea din întreaga Evanghelie unde este pomenit Iuda:

„Iar Iuda Iscarioteanul, unul dintre cei doisprezece, s-a dus la arhierei ca să li-l dea pe Isus. Când au auzit lucrul acesta, s-au bucurat și i-au făgăduit bani. Iar Iuda căuta prilej prielnic ca să li-l vândă.”¹

Nu ni se spune exact ce anume consimțise Iuda să trădeze. Ceva mai sus, chiar înainte de ungerea cu mir, aflăm că preoții cei mai de seamă și cărturarii – neîndoielnic, pentru că Isus

1. În toate traducerile mele, grecescul pentru „a vinde”, „a trăda” este *paradidomi*, așadar putem traduce și prin „a da”, „a lăsa”. Date fiind însă lucrurile îngrozitoare pe care trebuie să le spună Isus despre cel care-l vinde – „mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” –, e limpede că se referă la un act rău, de trădare, și nu la o acțiune neutră.

începea să câștige popularitate în rândul norodului din Ierusalim cu predicile lui – căutau prilej să-l „prindă cu vicleșug și să-l omoare“. Dar nu „în timpul praznicului [de Paște evreiesc], ca să nu stârnească tulburare în rândul norodului“ (14:1). În aceste condiții, se pare că Iuda se oferă să le dea informații care să ducă la prinderea lui fără să bage cineva de seamă.¹

Ce uimește și mai mult e că Marcu nu amintește nici un motiv explicit care să fi stat la baza deciziei lui Iuda. Ni se spune că mai-marii iudei („arhieriei“) sunt de acord să-l răsplătească pe Iuda cu bani pentru actul său de trădare. Nu ni se spune însă dacă Iuda mersese din capul locului la ei ca să obțină bani. După cum vom vedea, Matei spune clar că acesta era mobilul trădării lui, iar din Ioan reiese aceeași idee. La Marcu însă, motivul lipsește cu desăvârșire, și doar din context poate fi dedus.

Până acum narațiunea e astfel modelată încât să demonstreze că ucenicii – toți, inclusiv Iuda – nu l-au înțeles pe Isus, văzându-l ca pe o persoană puternică și excepțională, și nu ca pe un om care urma să fie prins, supus judecății și răstignit ca un tâlhar de rând. După care femeia fără nume îl unge cu mir. Nici acest gest nu reușesc ucenicii să-l priceapă?

În vechiul Israel, regii unși de Dumnezeu erau miruiți în cadrul unor ceremonii de înscăunare, în semn că Dumnezeu este cu ei. De fapt, regii erau uneori chiar denumiți „unșii Domnului“. În ebraică, termenul pentru „unsul“ este *mashiach*, de unde provine cuvântul *mesia*. În greacă, limba folosită în Noul Testament, traducerea lui *mashiach* este *christos*, de unde termenul *Cristos*. Pentru discipoli, dacă Isus este mesia (Cristos),

1. Unii s-au întrebat dacă are vreo noimă acest episod narativ. Cei aflați la putere nu vor să-l aresteze în timpul sărbătorii, deși până la urmă exact asta vor face. Și le era teamă să nu se răzvrătească norodul și să-i ia apărarea lui Isus, însă la judecată vor reuși fără probleme să ridice mulțimea împotriva lui. Dar de ce s-ar răscula mulțimea la arestarea lui, nu însă și la judecată? Este o relatare istorică reală ce ne oferă Marcu?

înseamnă că ar putea fi văzut drept viitorul rege trimis de Domnul. În loc să interpreteze însă gestul de miruire ca pe unul de ungere ca rege, Isus arată că fusese uns pentru „îngropăciune“. Altfel spus, gestul plăcut al femeii este perceput ca un indiciu că va muri curând. De fiecare dată când Isus încearcă, în alte locuri din această Evanghelia, să le explice ucenicilor că este acel mesia care trebuie să pătimească, ei își arată fără ocolișuri incapacitatea de a înțelege. E posibil ca și în acest caz Evanghelia după Marcu să ne facă să vedem același tipar? Aici nu mai e vorba despre neputința de a pricepe a lui Petru, ca în Marcu 8, nici despre cea a lui Iacov și Ioan, ca în Marcu 10. Este vorba despre Iuda Iscarioteanul.

De vreme ce Marcu nu ne aduce la cunoștință nici un motiv evident care-ar fi stat la baza trădării lui Iuda, se pare că rămâne în discuție acest episod imediat precedent. Dar la ce concluzii se poate ajunge de aici? Am putea lua în considerare câteva variante, nici una dintre ele însă pe deplin mulțumitoare:

1. Se poate oare ca, în această Evanghelia după Marcu, Iuda să fie încredințat că Isus este viitorul rege, consimțind să-l predea autorităților deoarece se săturase să aștepte declarațiile publice ale intențiilor sale? A crezut, cumva, că îi forțează astfel mâna, obligându-l într-un fel sau altul să ia atitudine, să cheme norodul pentru a-l sprijini și să se declare conducătorul poporului? Oricât de atrăgătoare ar părea această variantă, nu pare să se lege cu restul istorisirii din Evanghelia după Marcu. Dacă aceasta ar fi fost într-adevăr motivația lui (să nu uităm, nu vorbesc aici despre Iuda personajul istoric real și despre acțiunile lui, ci doar despre cum prezintă Marcu acțiunile acestuia), de ce nu instigă Iuda mulțimea la judecata lui Isus să se opună stăpânirii romane?

2. Sau poate Iuda înțelege acum, într-un sfârșit, singurul dintre ucenici, ce spusese Isus de atâtea ori, că nu avea să fie regele cel uns, ci mesia cel răstignit, iar pentru a fi alături de el în această încercare, i-a făcut voia și l-a dat morții? E o posibilitate interesantă, dar trece cu vederea spusele lui Isus de mai devreme, și anume că acela care-l va „vinde“ va fi blestemat, iar nu binecuvântat pentru fapta lui: „Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut“ (14:20).
3. Să fi înțeles cumva Iuda intențiile lui Isus – de a se lăsa judecat și executat – și atunci, dintr-un sentiment de frustrare, să se fi hotărât să joace rolul de trădător pentru a servi cauzei? Potrivit acestei interpretări, Iuda din Evanghelia după Marcu era de părere că Isus ar fi trebuit să încerce să câștige tronul Israelului, dar, după ce a înțeles că nu acesta era planul, a devenit dușmanul de moarte al lui Isus și trădătorul lui.

Din păcate, nu vom ajunge probabil niciodată să aflăm cum anume ar fi vrut Marcu să ni-l prezinte pe Iuda; știm doar că Isus l-a osândit pe cel care urma să-l trădeze și că Iuda a aranjat astfel lucrurile cu arhieriei iudei din Ierusalim.

Ultima referire la Iuda din Evanghelia după Marcu se face chiar în scena trădării. După Cina Cea de Taină, Isus merge cu ucenicii lui (fără Iuda? Sau Iuda s-a furișat mai târziu?) în Grădina Ghetsimani ca să se roage. Și aici s-au arătat lipsiți de loialitate cei mai apropiați de Isus. Acesta le cere lui Petru, Iacov și Ioan să stea de veghe și să-l păzească pe timpul cât se roagă în singurătate, dar în trei dăți se întoarce la ei și-i găsește dormind. Ultima oară le spune că „A sosit ceasul. Iată, Fiul Omului este vândut [*betrayed*] păcătoșilor. Sculați-vă să mergem. Iată, cel care mă vinde [*betrays*] se apropie“ (14:41–42). Sosește

imediat Iuda Iscarioteanul, însoțit de oameni înarmați trimiși de arhieriei, cărturari și bătrâni. Le spusese cum își vor da seama care este Isus: avea să-l sărute. Se îndreaptă spre Isus, i se adresează: *Rabbi* „Învățătorule!“, apoi îl sărută. Oamenii pun mâna pe el și-l prind, provocând doar o mică încăierare înainte ca ucenicii s-o ia la fugă. Iuda le spune să-l ducă „sub pază“ (14:44) – dar nu ne este clar ce vrea să spună. Se teme ca nu cumva Isus să evadeze? Sau vrea să fie apărat de gloată?

Cercetătorii au observat de mult paralelele pe care Marcu pare că le trasează între Iuda, trădătorul lui Isus, și Petru, care s-a lepădat de el. Ambii și-au părăsit învățătorul la vreme de restriște. Petru se lăudase în timpul Cinei Celei de Taină că n-o să-l părăsească niciodată. Dar mai apoi, când Isus avea nevoie de el să stea de veghe, a adormit în loc să-l păzească – și nu o dată, ci în trei rânduri. Când Isus a fost prins, Petru a dispărut împreună cu ceilalți ucenici. Iar mai târziu, când a fost întrebat dacă era unul dintre apropiații lui Isus, s-a arătat din nou fără credință, tăgăduind că ar fi făcut parte din grupul lui – și iarăși, nu o dată, ci de trei ori la rând.

Marcu lasă de înțeles că Petru își va relua locul alături de Isus. După ce se leapădă de acesta de trei ori, își amintește că Isus prevestise întâmplarea și începe să plângă (14:72). Mai târziu, după răstignire, când femeile ajung la mormânt și-l găsesc gol, li se spune să meargă să-i anunțe „pe ucenici și pe Petru“ că Isus înviase și că urmau să se întâlnească în Galileea (16:7). De ce e menționat Petru în mod expres pe lângă ceilalți ucenici? Fără îndoială deoarece Isus dorea ca el să știe că fusese iertat.

Dar Iuda? În mod enigmatic, dar tipic, Marcu lasă imaginația cititorilor să lucreze și nu spune explicit ce s-a întâmplat cu el. După ce i-a dat lui Isus sărutul trădării, nu mai este pomenit deloc. Nu putem spera că s-a căit și că a reintrat în grațiile lui Isus, acesta spusese deja că ar fi fost mai bine pentru el „să nu se fi născut“ (14:20). Petru este atunci iertat, în vreme ce

Iuda este clar osândit. Și cam atât are de spus Evanghelia după Marcu în această privință.

Iuda în Evanghelia după Matei

Dacă Evanghelia după Marcu a fost scrisă la treizeci și cinci până la patruzeci și cinci de ani după moartea lui Isus (posibil în jurul anilor 65–70 d.Cr.), în schimb Evanghelia după Matei a fost compusă ea aproximativ zece sau cincisprezece ani după aceea (80–85 d.Cr.). Timp de mai bine de un secol, exegeții au susținut vehement că Evanghelia după Matei a folosit Evanghelia după Marcu drept una dintre surse. O modalitate foarte adecvată de a analiza Evanghelia după Matei constă în compararea istorisirilor despre Isus cu cele din cartea după Marcu – pentru a vedea în ce măsură cea dintâi a făcut adăugiri la relatarea după Marcu, a înlăturat sau a alterat din narațiunea aceasta. Distingând modificările făcute în Evanghelia după Matei, ne putem face o idee clară cu privire la aspectele pe care vrea să le sublinieze altfel decât sursa lui anterioară¹.

Diferențele dintre Evanghelia după Matei și cea după Marcu

În scopul urmărit de noi aici, nu este nevoie să trecem în revistă toate modificările operate de autorul Evangheliei după Matei pe Evanghelia după Marcu, ci putem doar sublinia trei

1. Această abordare a Evangheliei după Matei – care se poate aplica și celei după Luca, deoarece și ea folosește ca sursă Evanghelia după Marcu – se numește critică de redactare. Scriitorul este și un fel de compilator, așadar această metodă arată modul cum autorii posteriori au folosit o sursă despre care suntem îndreptățiți să credem că au avut-o la dispoziție (este vorba despre Evanghelia după Marcu). A se vedea în acest sens Ehrman, *The New Testament...*, ed. cit., capitolul 7.

tipuri de modificări cu deosebire relevante ca să înțelegem modul cum cea dintâi a ales să-l descrie pe Iuda Iscarioteanul.

1. Ca primă observație, Evanghelia după Matei are dimensiuni mult mai mari decât aceea după Marcu, în principal pentru că a adăugat câteva secțiuni extinse cuprinzând învățăturile lui Isus, pe care nu le găsim în Evanghelia precedentă. Astfel, de pildă, doar la Matei găsim faimoasa Predică de pe Munte (Matei, 5–7). Cu acest prilej, Isus ne prezintă câteva dintre cele mai cunoscute precepte ale lui, pe care nu le regăsim la Marcu, inclusiv Fericitările („Ferice de cei săraci în duh“), Rugăciunea domnească („Tatăl nostru“), Porunca poruncilor („Asemenea să faceți și voi oamenilor câte voiți să vă facă ei vouă“) etc. În unele dintre cele mai remarcabile învățături din această predică, Isus își învață tovarășii să ia aminte la aspectele spirituale în viață, și nu la cele materiale.

„Nu vă adunați comori pe pământ, unde le mănâncă molia și rugină, unde hoții le sapă și le fură; ci strângeți comori în ceruri... Căci unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta“ (6:19–21).

„Nu puteți sluji și lui Dumnezeu, și lăcomiei de bani“ (6:24).

„Nu vă îngrijați de viața voastră, de ce veți mânca sau bea, nici de trupul vostru, de ce veți îmbrăca... Uitați-vă la păsările cerului: nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună grâne în hambare, și totuși Tatăl vostru le hrănește. Oare nu sunteți voi cu mult mai de preț decât ele?“ (6:25–26).

2. Se spune adesea despre Evanghelia după Matei că ar fi cea mai „evreiască“ dintre Evangheliile Noului Testament, deoarece Isus subliniază și mai mult aici importanța respectării legii iudaice, față de Evanghelia după Marcu (sau celelalte). Numai aici spune Isus:

„Să nu credeți că am venit să stric legea și prorocii. N-am venit să stric, ci să împlinesc. Adevărat vă zic vouă, câtă vreme nu vor trece

cerul și pământul, nu vor trece o iotă sau o frântură de slovă înainte să se fi împlinit toate. Cine va strica măcar una dintre cele mai mici din aceste porunci și-i va învăța pe alții să facă așa, va fi chemat cel mai mic în Împărăția Cerurilor; dar oricine nu se va abate de la ele și va învăța și pe alții să le păzească va fi chemat mare în Împărăția Cerurilor“ (5:17–19).

Se subliniază în mod deosebit în această Evanghelie ideea că tot ce a spus, făcut sau trăit Isus erau „împliniri“ ale profețiilor din Scripturile ebraice – începând cu nașterea dintr-o fecioară (1:20–23; citat ca o împlinire a profeției din Isaia, 7:14) în Betleem (2:6; citat ca adeverire a pasajului Mica, 5:2), șederea lui în Egipt cât a fost mic (2:13–15; împlinire a profeției din Osea, 11:1) și începerea lucrării sale în lume (8:17; minunile sale de vindecare sunt amintite ca împlinire a profeției din Isaia, 53:4), până la moartea lui. Toate aceste referințe sunt găsite în Evanghelia după Matei, dar nu și în cea după Marcu, toate considerându-se a fi „împlinirea Scripturilor“

3. În același timp, Evanghelia după Matei poate fi privită și drept cea mai „anti-evreiască“ dintre Evangheliile timpurii, mai-marii iudei fiind descriși aici ca dușmanii cei mai înverșunați ai lui Isus, cărora el li s-a opus cu îndârjire de nenumărate ori, înfierându-le ipocrizia, înclinarea neconținută de a face rău și de a abate poporul evreu de la calea cea dreaptă (cel mai evident în Matei, 23). Înfruntarea dintre Isus și marii preoți iudei își are punctul culminant în relatările despre judecarea și răstignirea lui Isus. Spre deosebire de Marcu, unde responsabili de osândirea la moarte a lui Isus sunt în egală măsură Pilat din Pont și conducătorii iudei (arhieriei și cărturarii etc.), în Matei centrul de greutate se modifică. Răspunzători sunt mai-marii iudei, care instigă norodul să ceară crucificarea lui Isus, deși Pilat recunoscuse clar că era nevinovat și se declară pe sine „nevinovat de sângele acestui

om“. Mulțimea, îmboldită de capii iudei, rostește acea faimoasă formulă care va provoca atâtea cruzimi antisemite de-a lungul veacurilor, formulă prin care ia asupra sa moartea lui Isus și trece această responsabilitate și asupra urmașilor săi: „Sângele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri“ (27:25).

Aceste schimbări de accent din Evanghelia după Matei se reflectă și în felul cum vorbește despre Iuda Iscarioteanul. Ca și în Evanghelia după Marcu, Iuda nu constituie un personaj central în majoritatea episoadelor din această Evanghelie; numele lui apare aici doar de cinci ori. Ca și în Marcu, înainte de trădarea și prinderea lui Isus, Iuda e menționat doar o dată, ca unul dintre cei doisprezece ucenici cărora Isus le „dă putere asupra duhurilor celor necurate, ca să le scoată și să tămăduiască orice boală și orice neputință“ (10:1–4). Și totuși, istorisirile despre Iuda preluate de Matei de la Marcu au fost modificate ușor, dar esențial, adăugând și o relatare proprie a destinului lui Iuda de după actul trădării.

Motivațiile acțiunilor lui Iuda în Evanghelia după Matei

În Evanghelia după Marcu, am văzut că nu există o explicație clară a motivației care a stat la baza trădării. Nu la fel stau lucrurile în Matei. Aici e mai mult decât limpede: Iuda a trădat în schimbul banilor.

La fel ca în Marcu, Iuda ia decizia de a-l vinde pe Isus imediat după scena unde femeia fără nume îi unge creștetul lui Isus cu mir scump. În Evanghelia după Matei, în schimb, cei care cârtesc împotriva risipei nu sunt desemnați ca „unii“, ci e vorba chiar despre „ucenici“ (26:8). Matei sugerează aici că această întâmplare l-a determinat pe Iuda să treacă în cealaltă tabără. Ni se spune imediat după că „atunci“ Iuda s-a dus la preoții cei mai de seamă.

Altfel spus, Evanghelia după Matei face o legătură mai clară între cele două episoade, ambele implicând un raport direct între Isus și plata unei sume. Diferența dintre episoade constă în aceea că femeia fără nume a cheltuit ceea ce avea pentru a-i aduce slavă lui Isus, iar Iuda a câștigat ceea ce putea prin trădarea lui. În versetul descriind întâlnirea cu arhierii, este formulată motivația lui Iuda:

„Atunci unul dintre cei doisprezece, numit Iuda Iscarioteanul, ducându-se la arhierii, le-a spus: Ce voiți să-mi dați, ca să vi-l dau în seamă? Iar ei i-au dat treizeci de arginți. Iar de atunci căuta un prilej nimerit ca să-l dea pe mâinile lor“ (26:14–16).

Această motivație prin lăcomie se încadrează în registrul mai larg în care Matei intenționează să relateze viața lui Isus. În preceptele de mai devreme și care nu se regăsesc în Marcu, Isus subliniasse importanța preocupării omului de a strânge comori în cer, nu pe pământ; ne-a învățat să nu fim îngrijorați pentru lucrurile materiale din această lume; spusese că e imposibil să slujești și lui Dumnezeu, și goanei după avuții. Mai spusese, de asemenea, că trebuie să ne purtăm față de ceilalți așa cum ne-am dori să se poarte și ei cu noi. În versiunea autorului Evangheliei după Matei privind episodul prinderii lui Isus, Iuda nu numai că-și trădează învățătorul, dar prin gestul său dovedește că încalcă toate principiile susținute de Isus. Era mai preocupat de comorile pământești, de lucrurile materiale, de bogății. Și cu siguranță nu se purta față de Isus așa cum i-ar fi plăcut ca și alții să se poarte față de sine. Iuda din Evanghelia după Matei este exemplul de ucenic de rea-credință.

Împlinirea Scripturilor în Evanghelia după Matei

Cu diferite ocazii, Evanghelia după Matei susține explicit că tot ce a făcut sau pățimit Isus era o împlinire a profețiilor din Scripturi. Există unsprezece locuri unde se arată că un

incident s-a produs „ca să se împlinească ceea ce s-a spus prin prorocul/prorocii“ Nici unul dintre pasajele respective nu se regăsește în Marcu.

Există și locuri în care Evanghelia după Matei schimbă rela-tarea din Marcu fără a menționa că, astfel, textul modificat face aluzie la un pasaj din Scripturi. Așa stau lucrurile cu citatul de mai sus, din Matei, 26:15, unde lui Iuda i se dau „treizeci de arginți“ în schimbul trădării lui Isus. Se face aici trimitere la Scripturile ebraice, ca parte din intenția de ansamblu a Evan-gheliei după Matei de a demonstra că întreaga viață a lui Isus a fost o împlinire a profeției.

Plata celor treizeci de arginți pare să facă trimitere la profetul din Vechiul Testament, Zaharia (11:12): „Și mi-au cântărit sim-bria treizeci de arginți.“ Dovada că la acest pasaj se referă aici Matei apare mai târziu în istorisire, în episodul pe care-l vom analiza în continuare: Iuda se căiește și le aruncă arhierilor din Templu cei treizeci de arginți, dar aceștia refuză să-i ia înapoi. Evanghelia după Matei arată astfel fără nici un echivoc că este vorba despre împlinirea profeției din următorul verset din Zaharia: „Și am luat cei treizeci de arginți și i-am aruncat în vistieria templului Domnului“ (Zaharia, 11:13)¹.

Diverși tâlcuitori s-au confruntat ani și ani în legătură cu semnificația reală pe care a avut-o pentru Matei această trimitere la profeția lui Zaharia. Problema e că pasajul în sine din Zaharia este foarte derutant – cu greu i-ar putea da cineva de capăt. Ni se spune aici că un „păstor“ este numit să păzească semințiile lui Israel, dar, pentru că este disprețuit, nu mai vrea să pască turmele și le cere neguțătorilor de oi să-i plătească simbria dacă socotesc de cuviință. Aceștia îi dau treizeci de arginți, iar Domnul îi cere să arunce în vistieria templului „prețul acela scump cu care Eu am fost drămluit de ei“

1. Deși, cum vom vedea, el atribuie, nu se știe de ce, în mod greșit citatul lui Ieremia.

Zaharia e probabil sarcastic atunci când spune că ar fi un „preț scump” cei treizeci de arginți. Potrivit Legii lui Moise, aceasta era suma pe care trebuia s-o plătești dacă boul tău împungea sclavul sau sclava vecinului (Exodul, 21:32). Dincolo de aceasta, nu prea putem ști ce anume voia să zică Zaharia prin această istorisire. Măcar în ceea ce-l privește, autorul Evangheliei după Matei îl vede pe acel așa-zis păstor ca pe o persoană de rea-credință care primește plată pentru o treabă prost făcută, după care renunță la plata lui. Ceea ce a făcut și Iuda.

Cu alte cuvinte, actul de trădare al lui Iuda funcționează la două niveluri în viziunea lui Matei. La nivel uman, Iuda nu a vrut decât să vadă cât anume putea scoate din fapta lui neleguită. La nivel providențial însă, încredințându-l pe Isus în mâinile arhierilor, Iuda a împlinit profeția din Scripturi. Acest lucru poate reieși și din Marcu, cei care cunosc mai mult sau mai puțin Scripturile putând conchide că trădarea lui Isus de către unul dintre cei mai apropiați ucenici ai lui, care-a împărțit pâinea cu el la Cina Cea de Taină, ar fi o împlinire a ceea ce se spune în Psalmi, în Vechiul Testament: „Chiar și acela apropiat mie, pe care mă bizuiam și care a mâncat din pâinea mea, a ridicat împotriva mea călcâiul” (Psalmi, 41:9). Iar sărutul trădării poate fi văzut ca o trimitere la Pildele sau Proverbele lui Solomon, 27:6: „De bună-credință sunt rănila pricinuite de un prieten, dar fățarnice sunt sărutările unui dușman.” Sau poate sărutul trădării intenționa să facă trimitere la 2 Samuel, 20:9–10, unde unul dintre soldații regelui David, Ioab, se înrâlnește cu altul dintre oamenii săi, Amasa, ce nu dusesse la bun sfârșit poruncile lui David. Se spune că Ioab l-ar fi apucat pe Amasa de barbă cu mâna dreaptă ca să-l sărute, în timp ce cu stânga i-ar fi înfipt sabia în pânțele, vărsându-i măruntaiele.

Indiferent dacă autorul Evangheliei după Marcu a văzut sau nu în actul lui Iuda o împlinire a Scripturilor, în mod sigur Matei

la acest lucru s-a gândit – prilej cu care a adăugat informația potrivit căreia Iuda a primit în schimb treizeci de arginți, prețul pentru un sclav împuns de boul vecinului.

Moartea lui Iuda în Evanghelia după Matei

Mai există și alte mici modificări aduse de Matei istorisirii lui Marcu despre Iuda, dar există și una extrem de importantă. Spre deosebire de Marcu, Matei ne face cunoscut destinul lui Iuda de după actul trădării. Când a văzut că Isus „a fost osândit“, Iuda s-a căit și le-a adus preoților înapoi cei treizeci de arginți, spunându-le: „Am păcătuit, căci am vândut sânge nevinovat“ (27:3–4). Când ei au refuzat să-și ia banii, i-a aruncat în Templu și „s-a dus și s-a spânzurat“

Și totuși, povestea nu se încheie aici. Arhieriei hotărăsc că nu pot pune banii înapoi în vistieria Templului, fiind „preț de sânge“ – adică țineau de executarea unui tâlhar osândit. Vor folosi acea sumă ca să cumpere „țarina olarului“ ca loc de îngropăciune pentru străini. Cum fusese cumpărată cu bani pătați de sânge, aflăm că locul va ajunge să se cheme „Țarina Sângelui“ Matei arată că toate acestea erau menite să împlinească ceea ce spusese profetul Ieremia: „Și au luat cei treizeci de arginți, prețul celui drămluit, pe care au pus preț unii dintre fiii lui Israel, și i-au dat pe țarina olarilor, după cum mi-a poruncit mie Domnul“ (Matei, 27:9–10).

Exegeții au încercat multă vreme să înțeleagă de ce spune autorul Evangheliei după Matei că pasajul respectiv se găsește la Ieremia, când pare să vină de la Zaharia.¹ Așa cum s-a mai întâmplat în Noul Testament, se poate ca autorul să fi amestecat

1. Cea mai completă și mai adecvată analiză este de găsit în Dale Allison și W.D. Davies, *The Gospel According to Saint Matthew*, T & T Clark, Edinburgh, 1997, 3, pp. 557–573.

două citate și să prezintă sursa doar a unuia dintre ele.¹ Oricum, există câteva similarități interesante între faptele lui Iuda și afirmațiile profetului Ieremia din câteva pasaje ale Vechiului Testament (a se vedea Ieremia, 18, 19 și 32). De pildă, într-un pasaj, lui Ieremia i se spune să ia „o oală de lut“ și să meargă la Poarta Olăriei din cetatea Ierusalimului, să o spargă și să-i arate norodului că astfel va face și Dumnezeu – îl va nimici – deoarece uitase de el și „au umplut locul acesta de sângele nevinovaților“. Dacă la acest pasaj din Ieremia face aluzie Matei, mesajul lui e cumplit: prevestește că Ierusalimul va fi nimicit pentru că l-a ucis pe Isus cel fără de prihană. Această interpretare este chiar foarte plauzibilă: Matei face o sugestie asemănătoare și mai devreme, de exemplu în 22:7 și 41. Pentru autorul Evangheliei după Matei, care a trăit ani buni după ce romanii au devastat Ierusalimul și i-au distrus Templul, aceasta era pedeapsa trimisă de Dumnezeu asupra evreilor pentru că-l respinseseră pe mesia. Nu e de mirare că cititorii de mai târziu îl vor face vinovat de aprinderea scânteii antisemitismului.

Oricum ar fi, aspectul cel mai important pe care încearcă să-l evidențieze Matei în relatarea morții lui Iuda este că până și el, trădătorul lui Isus, și-a recunoscut greșeala și s-a întors să spună răspicat că Isus este de fapt nevinovat și că nu trebuie „osândit“. Sintagma folosită de Matei pentru a ilustra remușcările lui Iuda pentru că a vândut „sânge nevinovat“ este aceeași folosită mai târziu, când Isus este dus să fie judecat de Pilat. După cum am văzut deja, Pilat accentuează ideea că Isus nu făcuse nimic care să-l sortească morții, dar „arhieriei și bătrânii“ ațâță norodul să ceară răstignirea (Matei, 27:22–23). Pentru a arăta care e părerea lui, Pilat cere un vas cu apă și-și spală mâinile în fața mulțimii, declarându-se „nevinovat de sângele acestui om“

1. A se vedea, de exemplu, Marcu, 1:2 (Maleahi, 3:1 și Isaia, 40:3) și Romani, 9:27 (Osea, 2:1 și Isaia, 10:22).

Nici că se putea să fie mai limpede ce vrea să spună Matei. Dacă omul care l-a vândut pe Isus declară el însuși că acesta e nevinovat, iar dacă guvernatorul roman care l-a osândit îl declară nevinovat, cine este răspunzător pentru moartea lui? Răspunzători sunt cei ce i-au forțat mâna guvernatorului – mulțimea din Ierusalim, ațâțată de conducătorii ei, de preoții de seamă și de bătrâni.

De-a lungul veacurilor, cercetătorii s-au îndoit de veridicitatea remușcărilor lui Iuda. Oare chiar îi părea rău pentru fapta sa? Și dacă da, de ce nu-i luase apărarea lui Isus la judecată ca să fie eliberat? Poate că nu există răspuns la o asemenea întrebare și poate că Matei nici nu s-a gândit la așa ceva, și dintr-un motiv bine întemeiat. Cu toate că autorii Evangheliilor și-au schimbat adesea istorisirile pentru a pune accentul pe un aspect sau altul, nu puteau susține chiar orice. În acest caz particular, se poate ca Matei să fi știut (sau să fi auzit) de moartea (sau dispariția) lui Iuda de după trădarea sa. Și a spus povestea astfel încât să-și sublinieze ideea principală: până și cel care l-a vândut pe Isus a recunoscut că fusese osândit pe nedrept.

Vom vedea în următorul capitol că mai există câteva mărturii cu privire la Iuda, și extrem de diferite de aceasta din Matei – în special unul dintre izvoarele noastre canonice, Faptele Apostolilor, scrisă de același autor care a scris și Evanghelia după Luca. În nici o altă sursă nu ni se pomenește de spânzurarea lui Iuda. Se pune problema ce anume s-a întâmplat de fapt cu Iuda, dar ne vom ocupa mai târziu de aceasta, după ce vom fi analizat toate textele vechi ce vorbesc despre trădarea lui și destinul său.

Iuda în Evanghelia după Luca

La fel ca Evanghelia după Matei, și cea după Luca a fost scrisă la aproximativ zece până la cincisprezece ani după cea a

lui Marcu, din care s-a inspirat și Luca. Spre deosebire de Matei, Luca a scris o continuare la relatarea sa despre viața lui Isus, și anume Faptele Apostolilor, o prezentare a începuturilor creștinismului după moartea și învierea lui Isus, incluzând apostolatul Sfântului Pavel. Vom studia Faptele Apostolilor în următorul capitol, deoarece și aici este menționată moartea lui Iuda, dar înfățișată foarte diferit față de Matei. Și totuși, nu există o referire clară la moartea lui Iuda în Evanghelia după Luca, și asupra ei ne vom opri în cele ce urmează.

Evanghelia lui Luca aduce câteva modificări la cea după Marcu, diferite de cele din Matei, dar, iarăși, ele țin de modul cum Luca relatează povestea lui Iuda.¹ În mare parte a Evangheliei, Iuda nu joacă un rol principal. Numele lui apare doar de patru ori pe parcursul textului: când este enumerat printre cei doisprezece ucenici, apoi la sfârșit, când ia decizia de a-l trăda pe Isus și când își duce planul la îndeplinire.² În anumite privințe, mărturiile lui Luca legate de aceste evenimente din urmă sunt similare cu ale lui Marcu. Dar și aici există câteva diferențe esențiale, ce țin de modificările de ansamblu pe care le operează Luca la cartea după Marcu.

Rolul lui Satana în Evanghelia după Luca

O modificare adusă de Luca portretului lui Isus făcut de Marcu se află la începutul relatării despre lucrarea lui Isus în lume. După cum au remarcat exegeții Evangheliilor, deși Marcu spune la începutul cărții sale că Isus a fost ispitit de Diavol timp

1. Pentru o discuție mai amănunțită a se vedea Ehrman, *The New Testament...*, ed. cit., capitolul 8.

2. Diferență esențială între Evanghelia după Luca și cea după Marcu, atunci când Isus își alege ucenicii: în Luca se spune clar că Iuda „îl va trăda” pe Isus. Este vorba despre cuvântul grecesc *prodidomi*, și nu *paradidomi*, ca mai sus, care înseamnă mai degrabă „a da”, „a lăsa”. În Evanghelia după Luca, Iuda este fără echivoc numit „trădător”

de patruzeci de zile imediat după ce fusese botezat, Marcu nu descrie de fapt cele trei faimoase ispite din pustie: mai întâi să transforme o piatră în pâine ca să-și potolească foamea, apoi să sară de pe streășina templului pentru a fi salvat printr-o intervenție divină, în sfârșit să i se închine lui Satana ca să primească în stăpânire toate împărățiile de pe pământ. Aceste trei ispite sunt descrise la Matei și Luca, nu însă și la Marcu.¹

Una dintre deosebirile surprinzătoare dintre Evanghelia după Matei și cea după Luca în relatarea episodului ispitelor constă în inversarea celei de a treia cu a doua: ordinea pe care am prezentat-o mai sus e preluată de la Matei. Luca prezintă ispita din Templu la sfârșit. Și mai surprinzător însă în discuția noastră aici este comportamentul lui Isus după ce îl alungă și-i refuză darurile lui Satana. Luca arată că, după cea din urmă ispită, „Diavolul a plecat de la el, până la o vreme” (Luca, 4:13).

Ce afirmație năucitoare! Care să fie momentul prielnic pentru Satana să apară din nou în scenă? În fapt, pe parcursul relatării lui Luca despre lucrarea lui Isus în lume, Diavolul lipsește în mod evident. Mai exact, Isus întâlnește demoni în numeroase ocazii, dar de fiecare dată îi înfruntă și-i înfrânge. Satana se dovedește a fi lipsit de putere în timpul lucrării lui Isus – și nu numai în fața lui, ci și în fața ucenicilor. După ce Isus îi trimite în lume să propovăduiască, să vindece bolnavii și să gonească demonii, se întorc și povestesc despre izbânzile lor, iar Isus le spune că l-a văzut pe „Satana prăvălindu-se din cer” (10:18; a se vedea și 13:16). Cu alte cuvinte, puterea Sfântului Duh care i-a permis lui Isus să-l înfrângă pe Diavol când l-a

1. Se trag, prin urmare, dintr-o sursă pe care specialiștii au numit-o Q. Această sursă nu a supraviețuit (altfel spus, e ipotetică); Matei și Luca au preluat de acolo istorisirile care nu se găsesc la Marcu – de exemplu, Fericitările, rugăciunea „Tatăl nostru” și relatarea celor trei ispite din pustie. A se vedea Ehrman, *The New Testament...*, ed. cit., capitolul 6.

ispitit lucra și prin reprezentanții săi legitimi. În timpul întregii lucrări a lui Isus, Satana este învins iar și iar.

Și în ce măsură se leagă toate acestea de Iuda Iscarioteanul? Am văzut că nu era precizată nici o motivație a deciziei sale de a trăda în Marcu, deși sunt indicii că are legătură cu risipa fantastică de mir scump făcută de femeia fără nume care l-a uns pe Isus. Pe de altă parte, în Matei, motivația e subliniată fără echivoc: Iuda umbla după câștig bănesc. Altfel stau lucrurile în Luca. Pe de o parte, decizia lui Iuda de a trăda nu e determinată de acea ungere cu mir, deoarece Luca a mutat fragmentul în alt loc în istorisirea lui. Isus nu este uns chiar înainte de a fi prins și judecat, ci pe la începutul propovăduirii sale – și tot de o femeie fără nume (7:36–50). Iar în cele mai multe privințe istorisirea e atât de diferită de cele din Marcu și Matei, încât unii s-au îndoit chiar că ar fi vorba despre același episod. Oricum, nu ni se spune că s-ar fi mâniat pe risipa de mir nici ucenicii, nici nimeni altcineva. În schimb, gazda lui Isus, un fariseu, se arată nemulțumit că el se lasă atins de o femeie „păcătoasă”. Nu ni se spune cum anume păcătuiase ea: ideea că ar fi fost vorba despre o prostituată a apărut abia după aceea. În Noul Testament, „păcătos” era pur și simplu oricine nu respecta cu strictețe legea lui Moise. Poate că hrana femeii cu pricina nu era cușer, și-atât. Oricum ar fi, nu acest episod îl determină pe Iuda să-l vândă pe Isus.

Nici lăcomia de bani nu-l împinge spre trădare. Ca și în Marcu, după predicile în public ținute de Isus la Ierusalim, Iuda se duce să le vorbească „arhierilor”, iar aceștia sunt de acord să-l plătească pentru actul său. Dar Luca nu spune expres că ar fi fost motivat de bani. Și atunci de ce anume? În concepția lui Luca – de Diavolul însuși.

„Dar Satana intră în Iuda zis Iscarioteanul, care făcea parte dintre cei doisprezece: s-a dus și s-a înțeles cu arhierii și cu ostașii cum să-l dea pe mâinile lor” (Luca, 22:3).

În Evanghelia după Luca, încredințarea lui Isus în mâinile acestora și, în cele din urmă, răstignirea lui au fost un complot satanic. Așa cum i s-a opus lui Isus la începutul Evangheliei, la fel i se opune Satana și la încheierea ei. Câtă vreme a propovăduit Isus, Satana a fost sub puterea lui, inspirată de Duhul Sfânt, dar spre final Satana se impune din nou. Moartea lui Isus a fost un act satanic întors înspre Fiul lui Dumnezeu. Pe Iuda l-a folosit drept complice, unealtă a ticăloșiei lui. Cu toate acestea, în concepția lui Luca, nu Satana și părtașii lui vor avea ultimul cuvânt. Dumnezeu urma să-l învie pe Isus (la sfârșitul Evangheliei) și să le dea putere apostolilor lui să-l înfrângă pe Satana (la începutul Faptelor Apostolilor). După cum ne-am fi așteptat de la un autor creștin, Luca e de părere că, în cele din urmă, Dumnezeu va învinge răul teribil făcut de vrăjmașul său, Diavolul.

Isus stăpân pe situație în Evanghelia după Luca

O schimbare și mai surprinzătoare pe care o face Luca în cartea lui privește descrierea atitudinii lui Isus în drum spre moarte și în înfruntarea ei. Sursa lui Luca, Evanghelia după Marcu, descrie viguros, dar schematic evenimentele, inclusiv răstignirea, o istorisire captivantă prin emoția sa pură. Cititorii trec uneori cu vederea acest aspect, combinând diverse relatări ale răstignirii din Evanghelii, și, astfel, spusele și faptele lui Isus din Marcu sunt amestecate cu alte mărturii din celelalte Evanghelii. Amestecul duce la distrugerea accentelor specifice ale fiecărei Evanghelii în parte, fiind creată o cu totul altă expunere – proprie nu unuia dintre autori, ci celui care citește Evangheliile; astfel, Isus ajunge să rostească și să facă tot ce găsim în toate cele patru mărturii.

Istorisirea lui Marcu, ca, de altfel, toate celelalte relatări ale sale, este simplă și plină de forță. Isus fusese trădat de unul

dintre ucenicii lui și tăgăduit de altul. Toți însoțitorii o luaseră la fugă; nici unul nu-i era alături în acea clipă de încercare. E osândit să fie răstignit și păstrează tăcerea pe parcursul întregului episod, ca și cum ar fi fost luat prin surprindere de ceea ce se întâmplă. Nu spune nimic nici în drum spre locul crucificării, nici când este bătut în cuie pe cruce, nici cât este răstignit. Ceilalți însă nu sunt tăcuți, cam toți cei prezenți îi aruncă vorbe răutăcioase și-și bat joc de el: mai-marii iudei, oamenii din jurul crucii și chiar cei doi tâlhari răstigniți alături de el. În Evanghelia după Marcu, Isus este trădat, tăgăduit, osândit, lipsit de susținere, batjocorit și părăsit, chiar și de Dumnezeu însuși. La sfârșitul sfârșitului, Isus scoate într-un strigăt singurele cuvinte din întreaga desfășurare a evenimentelor, un strigăt deznădăjduit: *Eloi, eloi, lema sabbachthani* – însemnând în traducere (e aramaică) „Dumnezeul meu, Dumnezeuul meu, pentru ce m-ai părăsit?” După care se stinge din viață.

N-ar trebui să ajungem la concluzia că alta fusese intenția lui Marcu în descrierea trăsăturilor lui Isus pentru că altfel este descris în celelalte Evanghelii. Trebuie să-i permitem lui Marcu să-și exprime propria variantă cu privire la atitudinea lui Isus în fața morții. Nu e o descriere încântătoare. Isus moare în chinuri, întrebându-se de ce toată lumea – inclusiv Dumnezeuul său – l-a părăsit.

Relatarea din Luca este însă foarte diferită, iar deosebirile trebuie analizate în profunzime. În această Evangheliie, Isus nu păstrează nicidecum tăcerea în drum spre locul răstignirii. Pe parcurs, se oprește în dreptul unor femei care jelesc și le spune: „Fiice ale Ierusalimului, nu mă plângeți pe mine, ci plângeți-vă pe voi și pe copiii voștri” (23:27–31). Aici Isus se arată mai preocupat de soarta lor decât de a lui.

În timp ce este bătut în cuie pe cruce, Isus nu rămâne tăcut. Se roagă în schimb pentru cei care-l crucifică: „Tată, iartă-i pe ei, că nu știu ce fac” (Luca, 23:34). Pe cruce, Isus discută chiar

foarte lucid cu unul dintre cei răstigniți alături de el. Unul dintre tâlhari îl ridiculizează: „Nu ești tu Cristosul? Mântuiește-te pe tine, și mântuiește-ne și pe noi.“ Celălalt tâlhar îl reduce la tăcere însă: ei doi fuseseră osândiți pe drept, dar Isus „n-a făcut nici un rău“. După care îl roagă pe Isus: „Amintește-ți de mine când vei ajunge în Împărăția ta.“ Isus îl liniștește și rostește cuvintele mult așteptate de tâlhar: „Adevărat îți zic ție, astăzi vei fi cu mine în rai“ (23:43). În această istorisire, Isus este calm și stăpân pe situație. Știe ce anume și de ce anume i se întâmplă. Și cunoaște și rezultatul ulterior: se va trezi în rai, alături de tâlharul acela.

În sfârșit, și cel mai impresionant, în locul aceluia „strigăt de deznădejde“ („Pentru ce m-ai părăsit?“), în Luca, Isus rostește o ultimă rugăciune: „Tată, în mâinile tale îmi încredințez duhul“ (23:46). Poate că Isus din Marcu s-a simțit părăsit la sfârșitul sfârșitului, până și de Dumnezeu; nu însă și Isus din viziunea lui Luca. Aici el simte prezența lui Dumnezeu și e sigur că Tatăl său nu l-a abandonat și că-i va primi sufletul. Aici, în Luca, Isus e pe deplin stăpân pe moartea sa.

Aceeași schimbare de accent poate fi detectată și în portretul de mai devreme al lui Isus, imediat după ce este trădat și prins. Uimitor, în Marcu ni se spune că Isus a fost „foarte spăimântat și mâhnit“ (Marcu, 14:33). Luca nu pomenește așa ceva. La Marcu, Isus le spune ucenicilor că „sufletul îi e cuprins de o tulburare de moarte“ (Marcu, 14:34). Evanghelia după Luca nu spune așa ceva. În Evanghelia după Marcu, Isus se duce singur și se aruncă cu fața la pământ să se roage (14:35); în Luca, doar îngenunchează (Luca, 22:41). La Marcu, Isus îi cere de trei ori la rând lui Dumnezeu să treacă acea „cupă“ de la el (adică să nu fie nevoit să pătimească); în Luca, îl roagă doar o dată, iar înainte de asta spune „Dacă este voia ta“. Rezultatul concret al acestor schimbări este clar: și aici, Isus este descris

altfel decât cuprins de neliniște în fața destinului său; este calm și stăpânește situația.

Acesta este motivul unei alte modificări din relatarea lui Luca, de astă dată privind trădarea, imediat următoare. Numeroși tâlcuitori au trecut-o cu vederea, fiindcă e foarte subtilă. În Evanghelia după Marcu, Iuda îi dă sărutul trădării lui Isus – probabil ca o împlinire a profeției din Pildele lui Solomon, 21:6. În Luca, nu reiese că această sărutare a existat măcar. Spre deosebire de descrierea lui Marcu, Iuda se îndreaptă spre Isus împreună cu ceata de oameni „ca să-l sărute“, dar nu-i nici o îndoială că Isus îl oprește: „Isus i-a spus: Iudo, cu o sărutare vrei tu să-l vinzi pe Fiul Omului?“ (22:48). Se iscă apoi o îmbulzeală, așa cum menționează și Marcu. În ambele istorisiri, unul dintre însoțitorii lui Isus scoate o sabie și-l lovește pe sclavul arhierilor, tăindu-i urechea. În ambele relatări, Isus îl dojenește, dar la Luca face mai mult decât atât: ajunge până lângă sclav și-l vindecă pe loc.

Isus din Evanghelia după Luca stăpânește pe deplin lucrurile când este trădat. Ia situația în mâini, îi interzice lui Iuda să-l sărute și ia atitudine atunci când altcineva vrea să-l apere cu sabia. Mai pe scurt, cam așa arată Isus în această Evanghelie: calm și sigur de sine, acceptându-și soarta ferm convins că Dumnezeu e alături de el și-l are în grijă.

Concluzie: Iuda în Evangheliile noastre cele mai vechi

În aceste scurte comentarii am încercat să arăt că, în fiecare dintre cele trei prezentări ale lui Iuda din Evangheliile menționate, intențiile literare și teologice ale autorului au influențat modul cum a istorisit povestea acestui personaj și a trădării lui. Cum deja am sugerat în unele locuri mai sus, putem trage două tipuri de concluzii din aceste observații, una literară, cealaltă istorică.

Concluzia în plan literar e că s-au produs modificări atât în trăsăturile lui Isus, cât și în cele ale lui Iuda. Fiecare prezentare e diferită, și le-am face un deserviciu autorilor dacă am susține că fiecare spune exact ce spune altul. Matei vrea să spună că lăcomia l-a împins pe Iuda să acționeze astfel, Luca insistă asupra ideii că Diavolul l-a împins s-o facă, și n-ar fi corect pentru nici unul dintre ei să susținem că altceva intenționau să zică. Pentru că altfel ar însemna să luăm vorbele lui Matei, să le îmbinăm cu ce a spus Luca și să creăm o mega-Evanghelie (la care-am putea adăuga la fel de bine scrierile lui Marcu și Ioan, ca să fim corecți) – o Evanghelie de negăsit în Noul Testament, ci numai în mintea noastră, ca și cum am scrie o Evanghelie personală cu care le-am înlocui pe cele neotestamentare. În opinia mea de cercetător literar și de istoric, nu aceasta e cea mai bună abordare a relatărilor despre viața lui Isus (sau a lui Iuda).

Concluzia la nivel istoric ar fi că diversele expuneri care au ajuns până la noi au autori diferiți, care au scris la diferite momente în timp, adresându-se unui public variat și urmărind scopuri diferite. Date fiind deosebirile dintre aceste istorisiri, va trebui într-un final să le reanalizăm pentru a trage un fel de concluzie istorică asupra a ceea ce s-a întâmplat *cu adevărat*. În unele cazuri, deosebirile respective se pot dovedi ireconciliabile. Vom vedea acest lucru în capitolul următor, unde vom analiza povestea morții lui Iuda așa cum e redată ea în Faptele Apostolilor; vom detecta câteva similarități izbitoare între această carte și cea a lui Marcu (singurele care menționează moartea lui Iuda în Noul Testament), dar și câteva neconcordanțe. Nu se poate ca două relatări contrare să prezinte, ambele, adevărul istoric. Este una mai adevărată decât cealaltă? Cum am putea afla? Ce putem spune fără urmă de îndoială despre viața lui Iuda – despre faptele și motivațiile sale – din cele câteva izvoare care au ajuns până la noi? La aceste întrebări vom răspunde la

sfârșitul prezentei lucrări, după ce vom identifica și alte feluri în care a fost înfățișat Iuda, mai întâi în alte surse creștine precum Faptele Apostolilor, Evanghelia după Ioan, plus alte câteva scrieri apocrife (ceea ce vom face în capitolul următor), apoi în recent descoperita Evanghelia a lui Iuda, o carte cu o teză proprie și o prezentare deosebită a celui care l-a vândut pe Isus.

Iuda în tradiția evanghelică târzie

Creștinii de la începuturi au trăit într-o cultură transmisă prin viu grai. E dificil să avansăm câteva cifre demografice plauzibile pentru lumea antică, dar cele mai bune estimări sugerează că în primele secole ale creștinismului, în Imperiul Roman, doar în jur de 10 procente dintre locuitori aveau știință de carte. Înseamnă că nouă oameni din zece nu știau să citească, ca să nu mai vorbim de scris. Cei care știau să scrie – prin aceasta înțeleg capacitatea de a compune fraze întregi – erau într-un procent mult mai mic. Imensa majoritate a locuitorilor din vremea lui Isus și din veacurile de după nu erau capabili să scrie o propoziție nici sub amenințarea cu moartea.

Din fericire pentru ei, viața nu le depindea de scris. În culturile orale puteai trăi mult și bine fără să-ți trebuiască ziare, circulare, studii științifice, rapoarte guvernamentale, documente oficiale sau vreun tip de scriere. Dacă aveai nevoie de un document scris – de pildă, darea de seamă asupra zestrei, o afacere imobiliară sau chitanța de plată a impozitelor –, puteai merge la un scrib, pe care-l plăteai pentru serviciile sale. Iar dacă voiai să te delectezi cu literatură – să savurezi un Homer sau un Platon, de exemplu, o dramă sau alt tip de ficțiune, sau dacă aveai chef să te cufunzi în niște texte religioase – puteai pune pe altcineva să-ți citească cu voce tare scrierile altcuiva. După cât se pare, cam așa se obișnuia să se „citească” în lumea antică:

chemai pe cineva (acea persoană școlită și greu de găsit) și ascultai, împreună cu prietenii sau familia.

Ați putea ajunge la concluzia că, întrucât depindeau de transmiterea prin viu grai, tradițiile legate de vreo persoană sau de evenimente importante erau ocrotite cu grijă și transmise cu acuratețe – că relatările și repovestirile ar fi identice, iar povestitorii ar fi deosebit de grijulii să nu le distorsioneze în nici un fel. După cum se dovedește, v-ați înșela amarnic. Specialiștii în antropologie culturală au studiat societățile orale moderne și au arătat că lucrurile stau tocmai pe dos. În cultura transmisă prin viu grai, nu există preocupare față de ceea ce noi numim în cultura scrisă „redare cuvânt cu cuvânt”. În societățile bazate pe transmitere orală, relatarea ia o versiune diferită în funcție de ascultători, de context și de rezultatele urmărite. Discursul e modelat după momentul și circumstanțele în care este rostit.¹

Avem dovezi de netăgăduit că la fel se întâmpla și în culturile orale antice. Iar aceste dovezi se găsesc – în mod ironic, aș spune – în izvoarele scrise. Cele câteva scrieri despre evenimente istorice din lumea antică ajunse până la noi se bazează în principal, fără îndoială, pe istorisiri auzite de autorii lor. Avem cazuri când același episod a fost înregistrat de autori diferiți. În mai toate cazurile, expunerile diferă de la un autor la altul.

La fel stau lucrurile și cu Evangheliile neotestamentare. Chiar și atunci când unul dintre autori folosea drept sursă alt autor – de pildă, pentru situațiile în care Matei a reprodus unele dintre istorisirile lui Marcu – își schimbă relatarea. De ce procedea-ză astfel? Deoarece trăiau într-o societate orală unde nimeni nu i-ar fi învinovățit pentru că schimbau datele relatărilor. Bineînțeles, toate aceste istorisiri erau modificate în funcție de

1. A se vedea lucrările de bază ale lui Albert Bates Lord, *The Singer of Tales*, Harvard University Press, Cambridge, 1960, și Walter Ong, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, Methuen, New York, 1982.

publicul ascultător, de context sau de împrejurări. Concepția încetățenită potrivit căreia istorisirile nu trebuie să sufere nicio dată modificări, ci trebuie reproduse fără nici un fel de alterare, este o inovație a culturilor moderne scrise. Înaintea apariției tipografiei, nu astfel gândeau cei mai mulți oameni.¹

Relatările antice despre Isus, supraviețuind în principal într-o cultură orală, s-au modificat la fiecare nouă istorisire. De aceea există diferențe – chiar discrepanțe – între mărturiile care au fost într-un final transcrise. Și de aceea există diferențe – și discrepanțe – în istorisirile ajunse până la noi despre ucenicul său Iuda Iscarioteanul, cel care l-a trădat în cele din urmă. Una dintre discrepanțele majore ține de circumstanțele morții lui Iuda. Am văzut că, potrivit Evangheliei după Matei, Iuda s-a spânzurat, iar după moartea lui arhieriei au folosit banii trădării pentru cumpărarea unui teren unde să fie îngropați străinii din Ierusalim. L-au numit Țarina Sângelui, deoarece fusese cumpărat cu „preț de sânge“. Faptele Apostolilor relatează altfel moartea lui Iuda și legătura ei cu țarina aceea. Se prea poate ca detaliile celor două istorisiri să nu ajungă la un numitor comun.

Moartea lui Iuda în Faptele Apostolilor

Cartea a fost scrisă de autorul Evangheliei după Luca – nimeni nu contestă acest fapt (comparați Luca, 1:1–4 și Faptele, 1:1–4 și veți vedea de ce). Faptele Apostolilor reprezintă pur și simplu cel de-al doilea volum dintr-o lucrare în două părți. Cea dintâi, pe care noi o cunoaștem sub denumirea de Evan-

1. Pe de altă parte, este adevărat că și înainte de inventarea tiparului autorii textelor *scrise* erau preocupați ca relatările lor să nu fie modificate din neglijență sau cu bună știință de către scribi. A se vedea în acest sens cartea mea *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2006, capitolul 2.

ghelia după Luca, privește nașterea, viața, lucrarea în lume, moartea și învierea lui Isus; cel de-al doilea volum privește misiunea apostolilor de după aceea. Luca va continua aici istorisirea despre dezvoltarea Bisericii creștine de la începuturile sale firave în mijlocul ucenicilor lui Isus, după moartea acestuia, de-a lungul și de-a latul zonelor orășenești majore din Imperiul Roman, până la mesajul evanghelic ajuns în cetatea-capitală, Roma însăși. Personajul principal al ultimelor două treimi din carte este apostolul Pavel, a cărui convertire este descrisă în capitolul 9 și a cărui misiune, de a duce mai departe evanghelia lui Cristos, în special printre *gentiles* (ne-evrei), constituie subiectul în mai toate celelalte capitole.

Mărturia lui Luca despre extinderea misiunii creștine nu este o simplă descriere narativă a faptelor, care repovestește evenimentele așa cum s-au produs ele în realitate. Tot așa cum Luca își pune propria amprentă pe relatările evanghelice tradiționale cu privire la Isus în volumul întâi, tot astfel prezintă dintr-o perspectivă proprie concepțiile tradiționale cu privire la apostolii lui Isus și lucrarea lor apostolească, în volumul al doilea. Ideea de bază în acest al doilea volum susține că tot ceea ce s-a întâmplat era parte din planul divin, că Dumnezeu îi inspira și le dădea putere misionarilor, că Sfântul Duh îndrumase întreaga mișcare încă de la început, că nici o piedică de natură umană nu se putea opune împlinirii acestui plan, că întregul parcurs al istoriei creștine timpurii era înrâurit și obləduit de mâna atotputernică a lui Dumnezeu. Nimic nu-i putea împiedica pe creștini să câștige numeroși adepți oriunde ar fi mers. Degeaba îi întemnițau vrăjmașii lui Dumnezeu pe apostolii lui Cristos, degeaba îi torturau și-i ucideau, nu puteau opri înaintarea continuă a acelei misiuni.

Tema principală a cărții poate fi găsită în una dintre relatările sale timpurii. După întâlnirea apostolilor cu Isus cel înviat pentru patruzeci de zile, după urcarea lui la cer, ei au hotărât că trebuie

să rămână uniți ca un grup de doisprezece oameni, pentru a susține lucrarea de evanghelizare. Cu toate acestea, unul trecuse evident de „partea întunecată”. Iuda Iscarioteanul își pierduse locul alături de ei. Așa că aveau nevoie să aleagă un nou membru în grupul celor doisprezece apostoli.

Simon Petru, mâna dreaptă a lui Isus pe durata lucrării sale în lume, cere să se aleagă un nou tovarăș, chiar la începutul acestei cărți. Uimitor este faptul că, în discursul său de început în fața adunării apostolilor, descrie trădarea de către Iuda ca pe o parte a planului suprem al lui Dumnezeu, așa cum fusese profețit în Sfintele Scripturi. După cum spune Petru:

„Fraților, trebuia să se îplinească Scriptura, rostită de Sfântul Duh mai înainte prin gura lui David, despre Iuda, care a devenit călăuza celor ce l-au prins pe Isus” (Faptele, 1:16).

Cu alte cuvinte, regele David – care trăise cu o mie de ani mai înainte și se presupunea că ar fi autorul Psalmilor din Vechiul Testament – profețise că Iuda va deveni trădătorul. Petru citează apoi pasajele unde presupune el că este prezis evenimentul:

„Pentru că este scris în cartea Psalmilor: Pustie să le fie locuința, și nimeni să nu mai locuiască acolo [Psalmi, 69:25]; iar slujba lui de veghetor s-o ia altul [Psalmi, 109:8]” (Faptele, 1:20).

Pasajul aceasta este important pentru înțelegerea Faptelor Apostolilor. Autorul acestei cărți, care pune aceste cuvinte pe seama lui Petru, consideră că toate evenimentele – chiar și cele îngrozitoare, trădarea și uciderea lui Isus – se înscriu într-un plan. Recitind Scripturile, el descoperă cheia tuturor acestor evenimente. În ciuda aparențelor, Dumnezeu controla absolut totul. Deși fapta lui Iuda era odioasă – fiind în realitate îndemnat de Satana să acționeze astfel (reamintim: Luca, 22:3) –, totul se derula așa cum orânduise Domnul în veacurile din trecut. Fusese planul lui Dumnezeu ca trădarea să aibă loc, iar

acum planul lui urmărea înlocuirea lui Iuda cu un nou apostol. Ucenicii chemaseră o mulțime, iar până la urmă a fost tras la sorți Matia, înlocuitorul lui Iuda între cei doisprezece ucenici. E surprinzător că Matia nu mai este amintit pe parcursul cărții. Datoria lui e pur și simplu să împlinească numărul celor doisprezece.

Petru subliniază că trebuie ales un nou apostol, dar mai mult, arată de ce anume este necesar să se aleagă un nou apostol. Nu numai pentru că Iuda se dăduse de partea forțelor opuse lui Isus. Dacă doar despre atât ar fi fost vorba, înseamnă că – la fel ca Petru – s-ar fi putut căi și s-ar fi putut alătura din nou comunității. Nu mai era posibil însă, deoarece Iuda murise între timp. Petru descrie în termeni sugestivi moartea lui:

„Acum omul acesta [Iuda] dobândi un ogor cu plata nelegiurii lui [trădarea] și, căzând cu capul înainte, plesni în două prin mijloc, iar măruntaiele i se revărsară. Și lucrul acesta fu cunoscut de toți locuitorii din Ierusalim, astfel încât ogorul fu numit Acheldama pe limba lor, adică Țarina Sângelui“ (Faptele, 1:18–19).

Exegeții Noului Testament au fost multă vreme nedumeriți în legătură cu această descriere a morții lui Iuda, și din cauza similarităților cu relatarea lui Matei, și din cauza diferențelor dintre ele. În ambele, moartea lui Iuda este pusă în legătură cu un ogor numit „Țarina Sângelui“ din Ierusalim. În Matei însă, numele i se trage de la faptul că arhieriei iudei cumpăraseră ogorul cu „prețul de sânge“ înapoiat de Iuda și aruncat în Templu. În versiunea lui Luca, nu se spune că Iuda ar fi înapoiat banii. El folosește suma („plata nelegiurii lui“) ca să cumpere un ogor. Iar acesta poartă denumirea de Țarina Sângelui nu pentru că banii cu care fusese cumpărat fuseseră plătiți cu sângele unui nevinovat (Isus), ci pentru că tocmai aici Iuda însuși a suferit o moarte sângeroasă. Cel mai uimitor este că nu s-a omorât spânzurându-se. Iuda cade cumva pe ogor cu capul

înainte, și atunci i se crapă burta, intestinele se revarsă, iar scena se umple de sânge. Nu e limpede cum anume cade Iuda cu capul înainte: Sare de pe o stâncă? Se împiedică și cade pe niște stânci? Sau cade pur și simplu și i se despică burta?

De-a lungul vremii, cititorii au încercat să împace cele două fragmente, de exemplu susținând că Iuda s-a spânzurat (ca în Matei), dar că frânghia s-a rupt (ceea ce nu se spune nicăieri), că ar fi căzut la pământ (cu capul înainte?) și ar fi crăpat pe la mijloc (cum se spune în Faptele Apostolilor). Alții susțin că Iuda s-ar fi spânzurat, dar că nu a murit; în schimb, ar fi fost doborât la pământ, după care ar fi suferit un fel de hemoragie internă, de unde i s-a tras moartea sângeroasă. Criticii cei mai moderni consideră însă că cele două fragmente nu pot fi puse pur și simplu de acord. Nu numai că moartea e descrisă diferit, dar și contextul legat de ogorul cumpărat (de arhieriei sau de Iuda?), și motivul pentru care a fost numit Țarina Sângelui (pentru c-ar fi fost cumpărat cu bani pătați de sânge sau pentru că Iuda și-ar fi aflat sfârșitul acolo?). Aici se ajunge atunci când relatările tradiționale sunt povestite și răspovestite în culturile orale. Relatările se modifică pe măsură ce circulă. Dacă se poate să fi fost vreo legătură între moartea lui Iuda și țarina olarului din Ierusalim, ea s-a pierdut undeva pe parcursul transmiterii relatărilor.

Iuda în Evanghelia după Ioan

Evanghelia după Ioan a fost scrisă la aproximativ zece ani după cea a lui Luca și după Faptele Apostolilor. Dintre Evangheliile noastre canonice, a fost scrisă ultima, și este un fapt bine cunoscut că-i face un portret foarte diferit lui Isus, în comparație cu descrierile din Matei, Marcu și Luca. Evanghelia după Ioan a fost numită de către unii membri ai Bisericii timpurii

„Evanghelia duhovnicească“ Primele trei expuneri mai timpurii sunt foarte asemănătoare între ele – astfel încât au fost denumite Evangheliile Sinoptice. Termenul *sinoptic* este format la origine din două cuvinte care înseamnă, literal, „văzute împreună“. Sunt numite astfel primele trei Evangheliile deoarece relatează atât de multe episoade similare, adesea cu aceleași cuvinte, încât ar putea fi puse în paralel, pe coloane, și citite în tandem. Ioan relatează însă alte episoade, iar atunci când unul dintre ele este analog cumva vreunuia din cele trei Evangheliile, el îl relatează cu totul altfel, folosind termeni diferiți. Ca o consecință, majoritatea cercetătorilor consideră în continuare că Ioan nu a făcut apel la Matei, Marcu și/sau Luca atunci când și-a scris propria carte; mai plauzibil, a recurs la poveștile care circulasera pe cale orală vreme de șaizeci de ani până când să le transcrie el.¹

Portretul diferit al lui Isus din Evanghelia după Ioan a jucat un rol important în descrierea diferită a lui Iuda Iscarioteanul, trădătorul, din aceeași Evanghelie. Nu voi încerca nici aici să trasez toate diferențele dintre Evanghelia după Ioan și celelalte Evangheliile; voi sublinia numai câteva dintre trăsăturile diferite care pot aduce lumină asupra comentariilor sale despre Iuda.

Caracterul deosebit al Evangheliei după Ioan

Trăsătura cea mai evident diferită a acestei Evanghelii în comparație cu celelalte trei ține de prezentarea lui Isus însuși. În Evangheliile mai vechi, Isus vorbește foarte rar despre propria lui identitate, despre locul de unde vine sau despre țelul său. În Ioan, aproape că numai despre aceste lucruri vorbește. Aici, el le spune de mai multe ori ucenicilor, mulțimii și chiar dușmanilor

1. Pentru o analiză mai amănunțită a legăturii dintre Evanghelia după Ioan și Evangheliile Sinoptice, a se vedea Ehrman, *The New Testament...*, ed. cit., capitolul 10.

săi că a coborât de la Tatăl ceresc, că se va întoarce curând la el și că oricine va crede în el va avea viața veșnică. În zadar am căuta așa ceva la Matei, Marcu și Luca. Cu toate acestea, în Ioan, vorbe ca acestea apar în toate capitolele.

Focalizarea pe natura lui Isus este evidentă într-o serie de învățături doar în Evanghelia după Ioan, unde Isus folosește formula „Eu sunt” pentru a se descrie pe sine: „Eu sunt pâinea pogorâtă din cer”, „Eu sunt lumina lumii”, „Eu sunt calea, adevărul și viața, nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine” Din când în când se identifică pur și simplu pe sine spunând „Eu sunt” – în greacă formula este *ego eimi*. Exegeții au înțeles multă vreme această propoziție ca făcând trimitere la un foarte important pasaj, foarte cunoscut, din Scripturile ebraice. Când Moise, aducătorul Legii, vorbește cu Dumnezeu, în Exodul, 3, îl întreabă care e numele lui, iar Dumnezeu îi răspunde că poate fi cunoscut ca fiind „Eu sunt” (în traducerea grecească a Bibliei ebraice, *ego eimi*).

În Ioan, Isus pare să revendice pentru sine acest nume. Atunci când se confruntă cu oponenții iudei, care încearcă să-l ia peste picior întrucât ar fi susținut că are cunoștințe speciale despre strămoșul evreilor, Avraam, Isus le replică: „Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam” (8:58). Ei își dau seama că se ridică pe sine la statut de divinitate – ceea ce este o blasfemie – și vor să arunce cu pietre în el.

În Evanghelia după Ioan, Isus este cu adevărat de natură divină. A coborât din cer și se va întoarce în cer. Ca ființă divină, cunoaște toate lucrurile, după cum reiese din câteva dintre istorisirile de la începutul Evangheliei, unde îi poate identifica pe ucenicii lui și le spune lucruri despre viața lor fără să-i fi cunoscut dinainte (1:47). Printre altele, Isus știe cu siguranță că urmează să moară și vorbește despre acest lucru în bună parte din Evanghelie. Știe că va muri răstignit, episod la care se referă

cu dublă trimitere, ca momentul când va fi „ridicat“, adică urcat pe cruce, dar și ridicat la Tatăl, în slava sa.

Deoarece moartea lui vine aici ca parte din planul lui Dumnezeu, Isus subliniază că nimeni nu-i poate lua viața. El se jertfește de bunăvoie.

„Pentru aceasta mă iubește Tatăl, pentru că-mi dau viața pentru ca iarăși s-o iau. Nimeni nu-mi ia viața cu sila, ci eu de la mine o dau. Îmi stă în putere s-o dau și-mi stă în putere s-o iau la loc. Această poruncă am primit-o de la Tatăl meu“ (10:18).

Și aici, ca și în celelalte Evanghelii, Isus are dușmani. Și aici povestea e relatată pe două niveluri. La nivel providențial, totul se întâmplă după cum hotărâse Domnul. La nivel uman însă, există vrăjmași ai lui Dumnezeu și ai lui Isus, fiul său întrupat pe pământ; ei complotează împotriva lui și stau în calea atingerii țelurilor sale. Această Evanghelie subliniază în speță că dușmanii lui Isus fac parte din aceeași rasă, iudeii. În fapt, „iudeii“ ia acum conotații negative – chiar dacă și Isus, și ucenicii lui sunt tot iudei. „Iudeii“ se pun în calea lui Isus, se opun lui Dumnezeu, pun la cale să-l ucidă pe Isus și sunt responsabili de moartea lui. Cum aceștia sunt dușmanii săi, Isus spune lucruri nu tocmai plăcute despre evrei în Ioan, astfel încât unii exegeți moderni au văzut în această expunere un fel de antisemitism antic creștin. Această perspectivă e ușor de înțeles: în Ioan, „iudeii“ sunt vrăjmașii lui Dumnezeu și cei răspunzători pentru uciderea lui Cristos. Mai mult chiar, Isus arată că ei nu se trag din Avraam, cu atât mai puțin ar fi copii ai lui Dumnezeu. Sunt copiii lui Satana, și-i fac voia tatălui lor, Diavolul, prin faptul că i se opun lui Isus, adevăratul reprezentant al lui Dumnezeu.

„Ei i-au răspuns: Tatăl nostru este Avraam. Isus însă le-a răspuns: Dacă ați fi copiii lui Avraam, ați face faptele lui Avraam. Dar voi încercați acum să mă uicideți pe mine, omul care v-a spus adevărul pe care l-a auzit de la Domnul. Avraam n-a făcut așa ceva. Voi faceți

lucrarea tatălui vostru [adevărat]... Voi sunteți de la tatăl vostru Diavolul, și vreți să faceți vrerea tatălui vostru. De la început el a fost un ucigaș de oameni, și nu a stat într-adevăr, pentru că adevăr nu este într-un el... Cel care este de la Dumnezeu ascultă cuvintele lui Dumnezeu. De aceea voi nu le ascultați, pentru că nu sunteți de la Dumnezeu“ (Ioan, 8:39–47).

Pe parcursul acestei Evanghelii, Isus cel pogorât de la Dumnezeu este respins de propriul său neam, iudeii, care nu sunt de la Dumnezeu, ci de la Diavol. Așa cum se spune la începutul Evangheliei, „[Cristos] a venit la ai săi, dar ai săi nu l-au primit“ (1:11).

După cum arată și aceste câteva pasaje, mai mult decât celelalte, Evanghelia după Ioan categorisește cumva bipolar oamenii în relația lor cu Cristos. Există doar două feluri de oameni, reflectând două tipuri de realitate. Există Dumnezeu, pe de o parte, și Satana, pe de alta; există copiii lui Dumnezeu și copiii Diavolului; oamenii ori trăiesc în lumină, ori sunt de partea întunericului; fie sunt într-adevăr, fie fac lucrarea minciunii. Această caracterizare inflexibilă este clar definită într-una dintre mărturisirile de la început:

„Cel ce crede în el [Cristos] nu este judecat; dar cel care nu crede s-a și judecat deja, fiindcă nu a crezut în numele unicului fiu al lui Dumnezeu; și aceasta este judecata, că lumina a venit în lume, iar oamenii au iubit mai mult întunericul decât lumina; căci faptele lor erau rele. Căci oricine face răul urăște lumina și nu vine la lumină... Dar cel care lucrează adevărul vine la lumină“ (3:18–21).

Prezentarea lui Iuda în Evanghelia după Ioan

În Evanghelia după Ioan, Iuda este numit în mod explicit mai des decât în celelalte Evanghelii canonice, și anume de opt ori. Trăsătura distinctivă a poveștii lui este însă aceeași: se numără printre cei doisprezece ucenici aleși de Isus și ia parte

alături de el la Cina Cea de Taină, înainte să-l vândă. Cu toate acestea, multe dintre afirmațiile lui Ioan cu privire la Iuda exemplifică diferențele numeroase dintre această Evangheliie și celelalte.

Nu se relatează episodul alegerii de către Isus a ucenicilor săi, dar Isus îl reamintește o dată, și-l pomeniște și pe Iuda în acest context. În capitolul 6 din Ioan, Isus ține un discurs destul de complicat, unde arată că cel care vrea să câștige viața veșnică trebuie să-i mănânce trupul și să-i bea sângele (6:53–54). Această imagine îi decepționează pe majoritatea adepților lui Isus, care se hotărăsc să-l părăsească. Îi întreabă pe cei doisprezece dacă vor să-l părăsească la rândul lor, iar Petru îi răspunde că nu au unde să mai meargă de vreme ce el are „cuvintele vieții celei veșnice” (6:68). Isus îi întreabă atunci, cu trimitere la un episod care nu fusese relatat în această Evangheliie: „Oare nu eu v-am ales pe voi, cei doisprezece?” Adaugă însă un comentariu important în contextul trasat de noi aici: „Iar unul dintre voi este diavol.” Povestitorul arată în acest punct: „El vorbea despre Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul. Pentru că acela, unul dintre cei doisprezece, avea să-l trădeze pe el” (6:71).

În acest caz, Iuda poartă numele de familie „Iscarioteanul” – moștenit de la tatăl lui, Simon. Este însă mai uimitor că Isus știa de mai devreme (înainte de Cina Cea de Taină) că urma să fie trădat și cunoștea foarte bine trăsăturile trădătorului său, care era „un diavol”

Ambele aspecte sunt în acord cu relatarea lui Ioan cu privire la Isus: acesta știe dinainte ce are să se întâmple (în mod firesc, fiind aici descris ca o ființă divină), iar Evangheliia prezintă lucrurile în alb și negru. Fie ești alături de Isus, fie îi ești vrăjmaș; fie trăiești într-un adevăr, fie în minciună; ești ori în lumină, ori în întuneric; fie ești întru Domnul, fie cu Diavolul. Iuda este cu Diavolul. De fapt, este el însuși un diavol, deși nu chiar *Diavolul în persoană*, pentru că mai târziu Ioan va spune că Diavolul „puse în inima lui Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul, să-l vândă” (13:2). Așadar, Iuda este rău – în esență, fiul Diavolului – la

fel cum, pentru Ioan, și iudeii sunt răi. Ioan nu explică de ce și-a ales Isus ucenic dintre dușmanii săi, dar cititorul ajunge probabil să vadă aceasta ca parte a planului.

Următoarea mențiune a lui Iuda apare în episodul pe care l-am discutat deja din Evangheliile Sinoptice: episodul când o femeie îl unge cu mir pe Isus. Aici însă episodul se produce nu în Galileea, precum în celelalte Evanghelii, nici în casa unui fariseu pe nume Simon, ca în Luca, iar femeia poartă un nume. Incidentul are loc în Betania Iudeii (în sudul Galileii), în casa prietenilor lui Isus: Maria, Marta și Lazăr. Și chiar Maria din Betania îl unge pe Isus cu ulei scump. Și aici cei din jur protestează, dar nu mai e vorba acum despre „unii dintre ei“, ca în Marcu, nici despre „ucenici“, ca în Matei. În Evanghelia după Ioan, cel care obiectează este chiar Iuda Iscarioteanul: „De ce nu s-a vândut mirul acesta cu trei sute de dinari și să fie dați [banii] săracilor?“ (12:5) Cu toate acestea, naratorul ne spune că Iuda nu era de fapt atât de preocupat pentru soarta săracilor. El administra veniturile comunității ucenicilor și era un hoț. Îi plăcea să fure din economiile pe care le avea în grijă (12:6).

Nu sună cumva cunoscută această zugrăvire făcută de Ioan, al unui Iuda diavol, fiu al Diavolului, opus din start lui Cristos, pe deasupra hoț și șarlatan? Sună cu siguranță asemănător josi- niciilor antisemite proferate la adresa evreilor în Evul Mediu – cum că ar fi însuflețiți de diavol în cămătăria și jaful lor, că l-ar fi respins și ucis pe propriul lor Cristos. Nu întâmplător – susțin unii cercetători – „ucigașul de Cristos“ din relatările creștine timpurii purta o denumire etimologic înrudită cu termenul „evreu“: Iuda. Mai târziu, Iuda va ajunge să fie descris drept prototipul evreului.¹

1. A se vedea îndeosebi Hyam Maccoby, *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*, Free Press, New York, 1992, el mergând până la a nega însăși existența lui Iuda atestat istoric, susținând că este o invenție creștină a

La fel ca în celelalte Evanghelii, și în cea după Ioan, Iuda ia parte la Cina Cea de Taină alături de Isus (capitolul 13). Dar, în vreme ce în celelalte Isus profețește că unul dintre cei doisprezece îl va trăda, în Ioan – unde se arată constant că Isus deține cunoștințe detaliate cu privire la ce urmează a se întâmpla – Isus îi spune direct celui mai apropiat de el că Iuda va duce fapta la îndeplinire (13:26). Atunci Satana intră în Iuda, iar Isus îi adresează acestuia următoarele vorbe celebre: „Ceea ce urmează să faci, fă repede“ (13:27). În mod foarte curios – în condițiile în care Isus indicase că Iuda avea să-l trădeze –, nimeni de la masă nu știe despre ce anume vorbește. Ucenicii se gândesc că Isus îl îndeamnă pe Iuda să meargă să cumpere provizii sau să dea bani săracilor (13:29). Cititorul știe însă despre ce era vorba: Iuda pleacă să pună la cale nelegiuirea. După care urmează cea mai impresionantă și mai simplă formulare din întreaga Evanghelie: „El plecă numaidecât. Și era noapte.“

Într-adevăr – era noapte. Iuda este afară, în întuneric, pentru că în această Evanghelie el este agent al tenebrelor. Iar curând întunericul se va așterne deasupra tuturor, deoarece Iuda duce la îndeplinire ceea ce i-a fost menit și-și dă învățătorul în seama dușmanilor.

Scena prinderii lui Isus este redată diferit față de celelalte Evanghelii. Nu se pomenește nimic aici despre sărutul trădării. Iuda vine în grădină, acolo unde știe că se va afla și Isus. Este însoțit de o cohortă de soldați și de slugi ale arhiereilor și ale fariseilor, cu felinare, făclii și arme. Isus, „știind toate cele ce aveau să i se întâmple“ (18:4), îi întreabă pe cine caută. „Pe Isus din Nazaret“, i se răspunde. Este o trecere ciudată, de vreme ce era evident că el era Isus, iar ei îl căutau călăuziți fiind de Iuda, prin urmare se presupune că-l știau. Și mai ciudat este

celor ce voiau să-i înfrunte pe evrei depunând mărturie despre acest presupus dușman și trădător al lui Isus.

însă incidentul imediat următor. Isus le spune: „Eu sunt acela“, la care toți, inclusiv Iuda, se dau înapoi fără să vrea și cad la pământ (18:5–6).

Din perspectiva Evangheliei după Ioan, reacția aceasta nu este chiar atât de bizară. În greacă, Isus răspunde *Ego eimi* (Eu sunt). Rostise Numele Divin dând de înțeles că-i aparținea. La invocarea numelui lui Dumnezeu, „tot genunchiul se va pleca și toată limba va mărturisi“ (Isaia, 45:23). Căderea la pământ a lui Iuda și a soldaților este reacția firească în fața unei ființe divine.

Isus îi întreabă din nou pe cine caută, ei răspund încă o dată, după care este prins. Restul îl cunoaștem.

Ca o concluzie, așa cum se întâmplase și în cazul Evangheliilor după Matei, Marcu și Luca sau în cartea Faptelor apostolilor, perspectivele de ansamblu ale autorului Evangheliei după Ioan – concepțiile sale despre Dumnezeu, Cristos, planul divin, ucenici – și-au pus amprenta asupra modului cum l-a înfățișat pe Iuda. Aici el este diavolul șarlatan, fiul lui Satana, despre care Isus a știut de la bun început că era de partea răului, trădător al propriului învățător, constrâns însă, chiar ca vrăjmaș, să se plece în fața lui. Vom analiza mai târziu dacă poate fi acceptat sau nu vreunul dintre faptele descrise ca exacte din punct de vedere istoric; deocamdată, este suficient să știm că, la începuturile creștinismului, fiecare relatare despre discipolii lui Isus, fie el și trădătorul acestuia, se făcea în lumina propriilor vederi ale autorului său, din perspectiva sa, el urmărindu-și propriile mize teologice.

Iuda în alte texte clasice

Firește, relatările creștine despre Isus – sau despre trădătorul lui, Iuda – nu au încetat odată cu includerea Evangheliilor în Noul Testament și punerea lor în circulație. Oamenii au conti-

nuat să le relateze și, din când în când, să le transcrie. Din secolele de început ale creștinismului nu au ajuns până la noi tot atâtea istorisiri despre Iuda pe cât ne-am fi dorit, dar cele care ne-au parvenit sunt foarte interesante. Voi descrie în cele ce urmează câteva dintre cele mai captivante.

Iuda în scrierile lui Papias**

Papias a fost un învățat creștin de la începutul secolului al II-lea care susținea că aflate lucruri despre viața și faptele lui Isus nu numai din cărți, ci și din convorbirile sale cu cei din preajma ucenicilor lui Isus. Informațiile obținute de el au fost reunite într-o carte în cinci volume cunoscută sub titlul *Tâlcuirea cuvintelor de învățătură ale Domnului***. Dintr-un motiv sau altul, creștinii de mai târziu nu au păstrat această lucrare, așa că în prezent nu beneficiem de o copie după ea. Ne-au parvenit, în schimb, anumite citate din carte în scrierile Sfinților Părinți de mai târziu. Două dintre citatele respective vorbesc despre Iuda Iscarioteanul.¹

În cel dintâi ni se spune că Isus a profetizat venirea Împărăției Domnului ca un stat utopic unde oamenii s-ar bucura de belșug pe pământ. Descrierea acestei îmbelșugări este atât de ciudată, încât unii cercetători au văzut-o ca pe o explicație a lipsei de încredere în Papias a creștinilor de mai târziu: era evident (ziceau ei) că se deda exceselor. După cum se relatează însă, nu erau

** Papias (circa 60 – circa 130), episcop de Hierapolis, în Frigia, precursor al chiliasmului. Irineu (vezi *infra*) susține că ar fi fost ucenic al Sfântului Ioan și prieten al Sfântului Policarp (n. tr.).

Sau *Explicarea cuvântărilor Domnului (Logion kyriakon exegesis)* (n. tr.).

1. Pentru o analiză mai amănunțită a lui Papias și a lucrării sale, a se vedea Bart D. Ehrman, *The Apostolic Fathers*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2003, vol. 2, pp. 86–89.

singurii de aceeași părere. Iuda – după toate aparențele – nu prea credea că la asta se referea Isus cu adevărat. Citatul întreg, preluat din scrierile lui Irineu de la sfârșitul secolului al II-lea, arată după cum urmează:

„Astfel, binecuvântarea ce va să vină stă fără tăgadă în vremurile împărăției, când cei drepti se vor ridica din morți și vor împărăți, iar toată făptura reînnoită și izbăvită va scoate din roua cerului și din rodnicia pământului belșug de hrană de toate felurile. Astfel și-l amintesc străbunii care l-au văzut pe Ioan, ucenicul Domnului, cum spunea că Domnul le grăia despre acele vremuri:

«Și iată că vor veni zilele când vița va răsări cu câte zece mii de ramuri; iar pe fiecare ramură vor fi zece mii de rămurele. Iar pe fiecare rămurea zece mii de mlădițe, iar pe fiecare mlădiță zece mii de ciorchini; iar în fiecare ciorchine zece mii de boabe, iar din fiecare boabă stoarsă vor ieși douăzeci și cinci de măsuri de vin. Iar când sfinții vor pune mâna pe un ciorchine, alt ciorchine va striga: ‘Eu sunt mai bun, ia-mă pe mine; binecuvântat fie Domnul prin mine.’ Tot astfel, o sămânță de grâu va da zece mii de spice, iar fiecare câte zece mii de boabe, iar fiecare bob va face zece măsuri de făină neîntinată, negrăit de bună. Tot astfel, și celelalte fructe și semințe și plante vor da rod la fel. Iar toate animalele care se hrănesc cu acest rod al pământului vor viețui în pace și înțelegere, cu totul supuse omului.»

Și Papias, un om în vârstă – care l-a ascultat cuvântând pe Ioan și i-a fost prieten lui Policarp –, mărturisește în scris despre aceste lucruri în a patra lui carte. Căci el a scris cinci cărți. Și mai spune: «Cei care cred pot să creadă aceste lucruri. Iar trădătorul Iuda», spune el, «nu a crezut, ci a întrebat: ‘Dar cum poate Domnul să facă să fie atâta belșug?’ Și Domnul i-a răspuns: ‘Cei care vor ajunge să trăiască vremurile acelea vor vedea’.»¹

Ar reieși că Iuda, trădătorul, nu se va număra printre cei ce vor pătrunde în acest tărâm paradiziac.

În cel de-al doilea citat, legătura cu Iuda este mult mai clară. Este vorba despre relatarea morții lui, unde anumite detalii

1. Acest citat și cel care urmează sunt preluate din traducerea din *ibidem*, vol. 2.

sângeroase regăsite în Faptele Apostolilor ating aici punctul culminant prin violență și cruzime. De această dată Iuda nu mai cade, cu burta spintecată: cauza evidentă a morții lui o reprezintă faptul că s-a umflat într-atât de mult, încât se pare că a „explodat” efectiv.

„Dar Iuda a umblat în această lume ca o pildă grozavă de spurcăciune. Atâta era de încălat că nu putea pătrunde printr-o despărțitură prin care ușor ar fi trecut un car – nici măcar capul nu și l-ar fi putut strecura. Umblă vorba că pleoapele i se umflaseră într-atâta că nu mai putea vedea defel lumina soarelui; și nici măcar doctorii n-ar fi putut să-i vadă ochii cu toate ustensilele lor, așa de adânc i se afundaseră ochii în grăsimi. Iar părțile rușinoase s-au făcut mai scârboase și mai mari ca ale nici unui om; spre rușinea dezmațatului, atunci când se ușura se revărsau din tot trupul lui puroi și viermi.

Și se mai spune că, după ce trecu prin frământări cu duiumul și multe osânde, el muri pe ogorul lui, care rămase până în zilele noastre pustiu și în paragină din pricina duhorii. Adevăr zic, nici în ziua de azi nu poți trece pe acolo fără să-ți ții nasul. Atâta de grozavă a fost putoarea pe care a lăsat-o trupul lui pe pământ.”

Evident, această relatare nu are nimic în comun cu aceea din Evanghelia după Matei sau cu aceea din Faptele Apostolilor. Papias nu o spune explicit, dar pare să dea de înțeles că Iuda s-a umflat astfel ca pedeapsă divină pentru păcatul de a-l fi trădat pe Isus. În izvoarele antice, se arăta foarte adesea că omul asupra căruia cădea judecata lui Dumnezeu era năpădit de puroi și mâncat de viermi – chiar înainte să ajungă în mormânt. Cititorii Noului Testament cunosc episodul morții hulitorului rege Irod din Faptele Apostolilor, 12, care „a murit mâncat de viermi” (12:23). O descriere și mai elocventă a morții lui Irod ne este furnizată de Josephus Flavius, istoric evreu din secolul I care povestește cum a fost cuprins de un foc prin burtă, fiind chinuit dinăuntru. Chinul îl făcea să-i fie foarte foame și încerca să și-o potolească îmbuibându-se, până când măruntaiele i s-au ulcerat, iar colonul i s-a infectat. Apoi ni se spune că un fel

de lichid transparent i se scurgea din picioare și de sub burtă, iar părțile rușinoase îi putregăiseră și se umpluseră de viermi (Josephus, *Antiquitatis Judaicae*, 17.6.5). Foarte neplăcut.

Nu și foarte neobișnuit pentru hulitori. Eusebiu, istoric al Bisericii din secolul al IV-lea, arată că și pe împăratul Galerius l-a așteptat o soartă asemănătoare, el fiind în mare măsură vinovat pentru „Marea Prigonire” ce a dus la schingiuirea și martirizarea a numeroși creștini. Dumnezeu l-a pedepsit în cele din urmă pentru că pângărise lucrurile sfinte:

„Fără de veste, îi apăru chiar pe mijlocul părților sale rușinoase un furuncul, care se ulceră adânc: puroiul își făcu drum nestăvilat până în adâncul măruntaielor lui. Din ele ieșiră o mulțime de nedescris de viermi și o duhoare scârbavnică; căci, mâncând prea mult, tot trupul lui mătăhălos se preschimbase încă dinainte să prindă acea boală într-o grămadă de cărnuri fleșcăite, care au început să putrezească, iar toți din preajmă erau cuprinși de scârbă și groază la vederea lui” (Eusebiu, *Historia ecclesiastica*, 8.16.3–5)¹.

Doctorii lui „nu au putut face față duhorii puternice”, așa că s-a dat ordin să fie executați pe loc. Fără doar și poate, Galerius muri în chinuri.

Exemplele lui Irod și Galerius nu sunt singurele de acest gen. Avem însemnări și despre moartea în condiții asemănătoare a altora care s-au opus lui Dumnezeu și lucrării sale.² Iuda s-a încadrat în marea mulțime de răufăcători demni de dispreț care, potrivit autorilor ulteriori, și-au primit răsplata în cele din urmă.

1. Citatele sunt preluate din traducerea în engleză a lui G.A. Williamson, *Eusebius: The History of the Church from Christ to Constantine*, ed. Andrew Louth, Penguin, London, 1989.

2. Cu privire la moartea tiranului din Siria Antiochus Epiphanes, dușman al evreilor, a se vedea 2 Macabei 9:5–12; în legătură cu moartea generalului babilonian anti-evreu Holofernes, a se vedea Iudita 16:17. Ambele documente sunt apocrife ale Vechiului Testament.

Iuda în Evanghelia lui Nicodim

Vreme de veacuri s-au istorisit numeroase povești despre Iuda. Una dintre preferatele mele se găsește într-o carte numită *Evanghelia lui Nicodim* – uneori desemnată și prin *Faptele lui Pilat* (din Pont). Această legendă care vorbește despre judecarea, moartea și coborârea în Iad a lui Isus cuprinde numeroase pasaje remarcabile, cărora cercetătorii nu le acordă calități istorice, rămânând totuși deosebit de interesante și relevante pentru modul cum vorbeau creștinii despre Cristos în veacurile de după moartea lui. *Evanghelia* în sine pare să fi făcut parte dintr-un document scris, poate, prin secolul al IV-lea sau al V-lea.

Cu titlu de exemplu pentru ce-am putea găsi în rândurile ei, ne referim la istorisirea de la început, când Isus este adus în fața lui Pilat pentru a fi supus judecății. În încăperea respectivă se mai află câțiva soldați romani care țin stindardele cu chipul divinului Cezar. La intrarea lui Isus însă, soldații se apleacă astfel încât chipul Cezarului pare să se închine în fața lui Isus. Mai-marii iudei de față au început să urle și să-i mustre pe signofori. Aceștia se dezvinovățesc, spunând că flamurile s-au plecat și s-au închinat singure.

Pilat le cere mai-marilor iudei să-și aleagă ei doisprezece bărbați vâjnoși care să țină stindardele. Ceea ce aceștia și fac, iar Isus părăsește pretoriul ca să intre din nou. Dar și de această dată purtătorii flamurilor se pleacă în fața lui de cum pășeste pragul. Iudeii sunt în culmea furiei, dar pentru cititori mesajul e clar. Isus este ființa divină, și nu Cezarul; în fața lui Isus „să se plece orice genunchi și orice limbă să mărturisească că Isus Cristos este Domnul“ (Filipeni, 2:11).

Relatarea despre Iuda nu este prezentă în toate variantele ce ne-au parvenit din *Evanghelia lui Nicodim* – la fel ca în cazul oricărei lucrări antice, și aceasta a ajuns la noi în copii,

diferite între ele, ale unor scribi.¹ Există însă un manuscris cu deosebire incitant, unde aflăm că, după ce a comis trădarea, Iuda s-a dus acasă să caute o funie ca să se spânzure. Intrând în bucătărie, își vede nevasta care cocea un pui pe un băț, deasupra unui foc din cărbuni. Îi spune să-i pregătească o frânghie, pentru că vrea să se spânzure. Uimită, nevasta îl întreabă care-i motivul. Îi răspunde că-l dăduse pe învățătorul său Isus în seama unor nelegiuți ca să-l ucidă, dar că Isus va învia în cea de-a treia zi, spre nenorocirea lor. Nevasta îi cere să nu mai spună și să nu se mai gândească la așa ceva, căci, așa cum puiul copt nu mai poate vorbi, nici Isus cel mort nu va putea învia la loc.

Dar, în clipa când rosti acele vorbe, puiul de pe băț își întinse aripile și piui de trei ori. Ceea ce-l determină pe Iuda să ia frânghia și să se spânzure.

Iuda în Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului

În Biserica timpurie, începând cu secolul al II-lea, o serie de Evanghelii relatează legendele legate de copilăria lui Isus. Le numim generic Evanghelii ale copilăriei Mântuitorului. Cea mai veche dintre ele, datând probabil din prima jumătate a secolului al II-lea, poartă denumirea „Evanghelia copilăriei Mântuitorului după Toma“. Sunt descrise aici întâmplările prin care a trecut Isus, un băiat destul de neastâmpărat care făcuse minuni din al cincilea an de viață până la vârsta de doisprezece ani. Ceva mai târziu, apare o altă Evangheliie redând întâmplări chiar dinainte de împlinirea vârstei de cinci ani, denumită „Proto-Evanghelia lui Iacov“. I se spune proto-Evangheliie deoarece relatează evenimente care au avut loc înaintea celor descrise

1. Pentru date suplimentare legate de parcursul istoric al Noului Testament până în vremurile noastre și despre modificările aduse manuscriselor respective de către scribii creștini de-a lungul timpului, a se vedea cartea mea *Misquoting Jesus*, ed. cit.

în Noul Testament: este vorba, în principal, despre nașterea, copilăria și căsătoria mamei lui Isus, Maria. Relatarea urmărește în esență să arate de ce anume a fost aleasă să fie vasul în care să vină pe lume Fiul lui Dumnezeu.

Cei care au scris mai târziu Evangheliile ale copilăriei lui Isus s-au bazat adeseori, în istorisirile lor, pe aceste texte vechi, accentuându-le, extinzându-le, îmbinându-le și modificându-le după cum au binevoit, în funcție de povestirile despre Isus care le-au ajuns la urechi sau în funcție de ce și-au imaginat ei că s-ar fi putut întâmpla în tinerețea lui Isus. Una dintre aceste Evangheliile târzii, datând probabil din secolul al V-lea sau al VI-lea, ne-a parvenit doar în traducerea arabă, purtând astfel denumirea „Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului“

Este descrisă aici întâlnirea dintre băiatul Isus și dușmanul său suprem, băiatul Iuda. Mai înainte fusese pomenită o femeie care a scăpat de un șarpe uriaș cu ajutorul unui scutec al lui Isus. Cam acesta este registrul întregii scrieri. Pasajul care ne interesează însă îi prezintă pe Isus și Iuda ca prieteni de joacă în Betleem. În această Evangheliie, chiar și la acea vârstă fragedă, Iuda este adesea posedat de Satana, care-l îndeamnă să-i muște pe toți cei din preajmă. Când nu-i poate mușca pe ceilalți, se mușcă singur de mâini sau de picioare. Mama lui îl aduce la Maria și Isus, în speranța că poate fi vindecat.

Isus merge să se joace pe malul unui pârau; Iuda vine și el și se așază „la dreapta lui“ Chiar atunci intervine Satana. Intră în Iuda, care dă să-l muște pe Isus. Nu reușește însă – întrucât, la urma urmei, Isus este Fiul lui Dumnezeu – și nu face decât să-l lovească în coaste, în dreapta, făcându-l să plângă. Satana este însă forțat să iasă din copil, fugind sub înfățișarea unui câine turbat. Povestitorul ne spune că locul unde fusese lovit Isus de către Iuda era chiar punctul în care urma să fie străpuns cu o lance de către „iudei“ la răstignire (Ioan, 19:34).

Este evident că această relatare prefigurează evenimentele, cu un Iuda care încearcă să-i facă rău lui Isus. Uimitor este că Iuda este din nou pus în relație cu „iudeii” – prezenți ca dușmanii supremi ai lui Isus. Trebuie să subliniez că, în Evanghelia după Ioan, nu iudeii îl străpung pe Isus în coastă, ci un soldat roman. Pentru autori precum cel al Evangheliei arabe, asemenea subtilități de interpretare nu prezentau relevanță. Iudeii constituie vrăjmașul, iar Iuda este reprezentantul lor: creaturi ale Diavolului menite să-i facă rău lui Cristos.

Iuda în Legenda de aur

Pe parcursul Evului Mediu, a existat o culegere de povestiri foarte populară care cuprindea relatări despre ucenicii lui Isus și despre viețile sfinților creștini de mai târziu: culegerea se numea „Legenda de aur” și fusese alcătuită de călugărul dominican Jacobus de Voragine* în anul 1265. Înainte de Reforma protestantă, această lucrare se bucura de cea mai mare răspândire în rândurile creștinătății, numeroși cercetători folosind-o drept sursă principală de „informații” în legătură cu Biserica Evului Mediu timpuriu. Majoritatea povestirilor vorbesc despre eroii întru credință, dar câteva se referă și la Iuda Iscarioteanul. Aceste relatări sunt diferite de tot ce am întâlnit până acum, fiind vorba aici despre istorisiri concepute după modelul clasicului mit al regelui Oedip, despre care profeția spunea că avea să-și ucidă tatăl și să se însoare cu mama sa. Palpitanta poveste a lui Oedip ne-a parvenit din sursa clasică a tragediei grecești a lui Sofocle. O mie șapte sute de ani mai târziu, va fi spusă

* Jacobus de Voragine, pe numele italian Jacopo da Varazzo (1230–1298), autor al *Legendei de aur* sau *Legenda aurea*, o culegere (mai răspândită decât Biblia la un moment dat) cuprinzând viețile sfinților, cu numeroase elemente mitologice, orânduite după calendarul bisericesc (n. tr.).

o poveste asemănătoare despre Iuda, cea mai mare figură tragică a scenei creștine.¹

În Legenda de aur, Iuda este fiul unei iudee, Ciborea, care locuiește în Ierusalim împreună cu soțul ei, Ruben. Înainte să-l nască, Ciborea are un vis urât, în care i se arată că „fiul ei va aduce pierzania în rândurile seminției noastre“. Pentru ca visul să nu se adevărească, cei doi se hotărăsc să abandoneze copilul și să-l lase pradă morții, într-un coș de paie aruncat pe mare. Cu toate acestea, soarta (divină) face ca el să supraviețuiască, iar coșul să fie adus pe malul insulei Scariot. (De aici ar veni numele său, Iscarioteanul.) Stăpâna insulei ajunge din întâmplare pe țărm și găsește coșul; își dorise de multă vreme un copil, dar, evident, nu reușise. Și astfel pune la cale un plan. Ia bebelușul, îl crește fără să știe nimeni, între timp pretinde că este însărcinată, și la vremea potrivită susține că a născut un fiu. Iuda este inclus astfel în descendența regală.

Cum se întâmplă însă în asemenea cazuri, femeia rămâne într-adevăr gravidă. Aduce pe lume un băiat, iar cei doi copii sunt crescuți împreună. Iuda îi poartă pică însă „fratelui“ său și se poartă tot timpul urât cu acesta. Atunci când află că nu are nici o legătură de rudenie cu stăpâna insulei, deci că nu poate moșteni tronul, își omoară fratele și fuge de pe insulă. Soarta (divină) face însă ca el să ajungă la Ierusalim. Într-un mod pe care nu-l cunoaștem, se întâlnește cu guvernatorul roman, Pilat din Pont, care îl simpatizează și-l face șef peste slujitorii săi.

Într-o zi, Pilat își aruncă privirea în grădina vecinului său, care se întâmplă să fie – ce surpriză! – tatăl natural al lui Iuda, Ruben; creșteau în acea grădină niște mere foarte frumoase. Pilat vrea să mănânce din acele mere și-l trimite pe Iuda să fure

1. Colegul meu Zlatko Plese mi-a atras atenția că relatarea preia în parte și elemente din viața copilului Moise, așa cum este ea descrisă în cartea Exodului.

câteva. Apare însă, ca din senin, Ruben, care-l prinde pe Iuda. Cei doi încep să se bată, iar Iuda îl omoară pe bărbatul mai în vârstă. Pilat îl răsplătește pe Iuda pentru loialitate și-i oferă toate bunurile lui Ruben – inclusiv pe soția acestuia, Ciborea. Iuda ajunge astfel să se împreuneze, fără să știe, cu propria-i mamă.

Într-o bună zi însă, cu sufletul încărcat pentru ce făcuse în urmă cu mulți ani împreună cu primul ei soț, Ciborea îi mărturisește lui Iuda cum și-au pus copilul în coșul de nuiiele și i-au dat drumul pe apă. Iuda aflase de la mama adoptivă povestea lui adevărată și și-a dat seama ce se întâmplase de fapt. Se făcea vinovat de paricid, iar acum trăia în incest.

Chinuit de vinovăție și de amărăciune, Iuda vine la Cristos să găsească iertarea. Isus îl acceptă ca ucenic și-i dă spre grijă administrarea bunurilor comunității. Iuda are, cu toate acestea, o latură rea în el care nu vrea să dispară. Sustrage constant bani din fondurile comune, reținând a zecea parte pentru sine. Ceva mai târziu se arată furios atunci când o femeie îl unge pe Isus cu mir în valoare de trei sute de arginți, bani aruncați în vânt, după părerea lui Iuda. Sunt bani pe care el nu va apuca să pună mâna. Drept răzbunare, merge la mai-marii preoților, vânzându-l pe Isus pentru treizeci de arginți – partea ce i-ar fi revenit, în viziunea lui, din banii pe mir. După aceea este cuprins de remușcări și se spânzură, iar burta i se despică în două (cu alte cuvinte, această istorisire împacă cele două relatări din Evanghelia după Matei și Faptele Apostolilor: Iuda se spânzură, iar *totodată* burta i se crapă pe la mijloc).

Jacobus de Voragine subliniază că Iuda *trebuia* să moară din pricina revărsării măruntaielor în afară: moartea nu i se putea trage de pe urma a ceva ce i-ar fi ieșit pe gură, deoarece atinsese sfintele buze ale lui Isus. Și că era normal să i se reverse măruntaiele, autorul avansând astfel ideea trădătorului dinăuntru, altfel spus din înseși viscerele sale. Mai mult decât atât, era necesar ca frânghia să-i rănească gâtul, deoarece prin gâtlej dăduse

glas trădării lui. Jacobus de Voragine putea vedea, altfel spus, soarta lui Iuda ca fiind trasată de divinitate în fiecare dintre detaliile morții sale. Nu mai era necesar să sublinieze și ceea ce era deja evident în ochii cititorilor contemporani lui: sufletul lui Iuda era profund corupt, de la bun început și în toate privințele – fratricid, patricid, hoț și incestuos, ucigaș de Cristos. Cititorii creștini vor înțelege subtextul: acesta e Iuda, prototipul evreului¹.

Iuda în lucrările Părinților Bisericii

Cititorii din Evul Mediu trebuie să fi fost îndelung pregătiți să asocieze numele lui Iuda cu acela al „iudeilor“, cărturarii și erudiții făcând această legătură de veacuri la vremea când și-a alcătuit Jacobus de Voragine culegerea de povestiri. Nu voi încerca aici să prezint exhaustiv mărturii ale acestei teme în scrierile creștine de început, ci mă voi axa doar pe câteva exemple din secolele al IV-lea și al V-lea creștine – nu cu mult înainte de compunerea originală a Evangheliei lui Nicodim și a Evangheliei arabe a copilăriei Mântuitorului.

Prima mărturie în acest sens ne vine de la Sfântul Ieronim, Părintele Bisericii (345–420 d.Cr.), privit ca una dintre mințile cele mai luminate ale epocii de început a creștinismului, autor (cel puțin în parte) al Vulgatei latine, devenită Biblia oficială a Bisericii până în Evul Mediu. În una dintre lucrările sale, atunci când se referă la un pasaj din Psalmi care spune: „deschis-au împotriva mea guri rele și viclene, cu limbă mincinoasă vorbit-au împotriva mea“*, Ieronim arată că aceasta nu e doar lamentația psalmistului urmărit de dușmanii săi. Ar fi în

1. A se vedea, și în această privință, Hyam Maccoby, *op. cit.*

Este vorba despre Psalmi, 109:2; a se vedea și *infra* (n. tr.).

realitate un text profetic, ce se referă la Isus Cristos. În primă instanță este vorba despre gura aceluia care l-a vândut – cel care i-a dat sărutul trădării, Iuda. La un alt nivel însă, pasajul se referă la „iudei“, pentru că „în acea vreme spuneau «Răstignește-l, răstignește-l pe acesta», [astfel că] prin gura lor grăiau cei care-l judecau pe Domnul“¹.

Putem găsi o corelație asemănătoare între sărutul trădătorului Iuda și „sărutul“ înșelător al iudeilor într-o lucrare a mai tânărului contemporan al lui Ieronim, Ambrozie, episcop de Milano la un moment dat:

„[Iuda] L-a sărutat pe Domnul... cu buzele sale, acel sărut ce se întâlnește la evrei, pentru care este scris: «Neamul acesta cu buzele mă cinstește, dar cu inima este departe de mine.»“²

La fel la celebrul predicator și episcop al Constantinoplei, Ioan, care se adresa atât de convingător de la amvon, încât a căpătat supranumele de Crisostomul, „Gură-de-Aur“ La fel ca mulți alți predicatori dinainte și de după el, Crisostomul l-a osândit pe Iuda pentru lăcomia ce l-a determinat să-l vândă pe Isus și i-a avertizat pe ascultători să nu cadă și ei în păcatul lăcomiei:

„Ascultați la mine, râvnitorilor, și luați aminte ce i s-a întâmplat; cum a pierdut totodată banii, a căzut în păcat și și-a pierdut sufletul. Astfel devii rob al lăcomiei. Nu s-a bucurat nici de bani, nici de viața lui pe pământ, nici de cea viitoare, ci a pierdut totul, și s-a purtat urât chiar și cu oamenii aceia, așa că s-a spânzurat.“³

1. Ieronim, *Tractatus LIX* la Psalmi, 109:2. Am preluat traducerea acestui pasaj din interesanta lucrare a lui Michael P. Penn, *Kissing Christians: Ritual and Community in the Late Ancient Church*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2005, p. 115.

Este vorba despre Isaia, 28:13 (n. tr.).

2. Ambrozie, *Epistole*, 1.14-18; traducerea preluată din *ibidem*, p. 62.

3. Rămân îndatorat pentru că mi-a pus la dispoziție acest citat lui Kim Paffenroth, *Judas: Images of the Lost Disciple*, Westminster/John Cox,

Dar, după cum reiese limpede din celelalte lucrări ale lui Gură-de-Aur, acest păcat al lui Iuda este specific tuturor evreilor: „Să vă mai povestesc despre cum jecmănesc ei, despre zgârcenia lor, despre cum nu-i ajută pe cei săraci, despre cum îi fură pe oameni, despre înșelătoriile lor? Nu mi-ar ajunge o zi întreagă să vă amintesc toate aceste lucruri.”¹

Ultimul pasaj din scrierile Crisostomului vorbește despre acel episod din Faptele Apostolilor unde Iuda își varsă măruntăiele pe ogorul pe care-l cumpărase și care va purta mai apoi denumirea de Țarina Sângelui. După spusele Crisostomului, denumirea s-ar fi potrivit mai ales cu ceea ce li s-ar fi putut întâmpla evreilor; deoarece despre ei se poate spune ce s-a spus despre Iuda, și anume că „mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” După cum se exprimă Gură-de-Aur:

„Fără să greșim, putem spune la fel despre evrei; dacă el, care a fost călăuză, a suferit într-atât, cum nu vor suferi și ei?”

Mai mult decât atât, atunci când în Faptele Apostolilor se spune, în legătură cu Iuda, că „pustie să le fie locuința”^{*}, versetul pare să li se aplice mai degrabă evreilor, orașul Ierusalim ajungând să fie distrus de romani în anul 70 d.Cr., după un asediu lung și înfiorător, din cauza lipsei de credință în Dumnezeu a evreilor:

„Părăsirea [lui Iuda] a fost preludiul la părăsirea evreilor, așa cum reiese din studierea faptelor istorice. Căci cu adevărat s-au distrus

Louisville, 2001, p. 38. Provine din *Omiliile la Matei* a Crisostomului, 85.2, tradusă ca atare (cu foarte mici modificări) de către G. Prevost, în Chrysostom, *Homilies on Matthew*, T. & T. Clark, Edinburgh, 1851.

1. A se vedea Paffenroth, *op. cit.*, p. 38, unde citează *Omilia* Crisostomului *Împotriva Evreilor*, așa cum a fost tradusă de P.W. Harkins, Catholic University Press, Washington, 1979, 1.7.1.

Faptele, 1:20 (n. tr.).

ei înșiși prin foamete, și au ucis mulți oameni, iar cetatea a devenit cimitir pentru mulți străini, pentru mulți soldați.”¹

Nu toți Părinții Bisericii care au vorbit despre Iuda urmăreau pur și simplu să-i pună în legătură faptele și destinul cu acelea ale evreilor. Avem câteva exemple de autori care urmăresc cu totul alte țeluri – de exemplu, să prelungească relatările despre Iuda din Noul Testament cu anumite legende anecdotice care au circulat vreme de decenii, chiar secole după aceea. Un exemplu cu deosebire important provine din scrierile lui Teofilact, interpret biblic trăind în jurul anului 1200 d.Cr. Potrivit lui, Iuda s-ar fi gândit să-l trădeze pe Isus ca să scoată niște bani – dar nu s-a așteptat ca acesta să aibă într-adevăr de suferit. La urma urmei, era Fiul lui Dumnezeu, și nimeni nu reușise până atunci să pună mâna pe el. Chinuit de vinovăție după ce a văzut că Isus fusese osândit cu adevărat, s-a hotărât să se sinucidă „ca să ajungă în Hades înaintea lui Isus, să-i ceară iertarea și să fie izbăvit” În încercarea de a se spânzura însă, „copacul se plecă la pământ și el trăi în continuare, întrucât fu vrerea Domnului ca el să trăiască fie pentru a se căi, fie pentru a suferi ocară și scârba celorlalți” Se pare că varianta a doua a fost cea adevărată. S-a îmbolnăvit de hidropizie și s-a umflat atât de mult, încât nu se putea deplasa, sfârșind prin a plesni în două.²

1. Acest citat, ca și precedentul sunt preluate din Paffendorf, *op. cit.*, pp. 38–39; este vorba despre *Homilies on the Acts of the Apostles*, trad. de J. Walker *et al.*, T. & T. Clark, Edinburgh, 1889.

2. Preluat din comentariul lui Teofilact la Matei, 27; textul grecesc e de găsit în J.P. Migne, *Patrologia Graeca*, 123, 460. Traducerea e preluată din Morton S. Enslin, „Judas in Fact and Fiction”, în *Festschrift to Honour F. Wilbur Gingrich*, ed. E.H. Barth și R.E. Cocroft, Brill, Leiden, 1972, p. 130.

Concluzie: Iuda ca discipol „ce te incită să speculezi“

Din capitolul care se încheie și din cel precedent, reiese – nădăjduiesc – cât se poate de clar că nu socotesc a fi imparțiale aceste diverse relatări heteroclite despre Iuda, din vremea Bisericii timpurii și medievale, ca niște descrieri obiectiv verificabile ale omului care a fost el cu adevărat, ale faptelor și întâmplărilor prin care a trecut. Eu susțineam tocmai punctul de vedere opus: și anume că felul în care diverșii autori au relatat despre Iuda, amănuntele din povestirile care-l au ca protagonist sunt într-o relație directă cu alte vederi pe care le aveau despre Dumnezeu, Isus Cristos, importanța morții acestuia, calea spre mântuire, traiul în lume, despre evrei și respingerea lui Isus de către aceștia ș.a.m.d. Relatările acestor autori despre Iuda sunt intercorelate cu propriile lor preocupări, perspective și vederi de ordin teologic, cu propriile lor atitudini pro sau contra, cu preferințele sau aversiunile lor, cu tendințele sau antipatiile lor.

Nu numai că și-au modelat istorisirile despre Iuda astfel încât ele să corespundă propriilor prejudecăți în ceea ce-l privește – și tuturor celorlalte gânduri ale lor. Prin acele relatări despre Iuda puteau exprima tot ce credeau ei că ar fi esențial, nu numai în legătură cu protagonistul poveștilor, ci cu tot ce ținea de contextul respectiv (și, uneori, și despre chestiuni aflate în afara subiectului). Într-un fel, acești povestitori și cărturari nu făceau decât să dea glas propriilor gânduri, concretizând astfel în scris vederile proprii asupra lui Dumnezeu, asupra lui Isus și a lumii în general, întipărint aceste gânduri în corpul poveștii, care le preschimbă și le amplifică. Pentru acești autori, Iuda reprezenta unul dintre numeroasele personaje din viața lui Isus care-i făceau „să speculeze“

Mai există un autor care a procedat exact la fel, doar că vederile sale erau foarte diferite de cele ale autorilor de care tocmai ne-am ocupat. Acest autor a scris o Evanghelie despre Iuda și

despre relația lui cu Isus care ar putea suna foarte ciudat pentru urechile ascultătorilor moderni, mai ciudat decât oricare dintre istorisirile analizate și prezentate până aici. Dar acest caracter ciudat i se trage, pe de o parte, de la întâmplările pe parcursul istoriei, întrucât Evanghelia despre care vorbim nu a fost transcrisă de nimeni de-a lungul vremii, iar concepțiile pe care le vehiculează au fost declarate interzise creștinilor, periculoase, eretice. Ca o consecință, această Evanghelie a ajuns să fie rătăcită undeva după veacul al IV-lea. A apărut însă din nou și s-a dovedit a fi o alternativă surprinzătoare la diversele modalități de a-l înțelege pe Iuda, despre care am vorbit până acum. Toate relatările asupra cărora ne-am aplecat au – în ciuda variațiilor lor puternice – un punct comun: Iuda l-a trădat pe Isus, el a fost dușmanul de moarte al acestuia, cel care s-a opus cu încăpățănare planului lui Dumnezeu. În această Evanghelie abia redescoperită, lucrurile stau cu totul altfel. În Evanghelia lui Iuda, protagonistul este discipolul cel mai apropiat al lui Isus Cristos, singurul care-i înțelege învățătura și cel care-i îndeplinește voința. E evident că vorbim despre o perspectivă revoluționară. Descoperirea acestei Evanghelii constituie un punct de cotitură în istoria reprezentărilor creștine despre Iuda.

Înainte de descoperire: ce se știa despre o Evangheliie a lui Iuda

În urmă cu treizeci de ani, majoritatea publicului interesat nu avea idee că există numeroase Evangheliile din perioada creștinismului timpuriu și care nu au ajuns să fie incluse în Noul Testament. Într-o oarecare măsură, situația s-a mai schimbat când Elaine Pagels a publicat studiul său, vândut în numeroase exemplare, despre *Evangheliile apocrife*, lucrare care a fascinat nenumărați cititori.¹ Dar nici măcar studiul lui Pagels nu a atins masele largi de cititori: se adresa cu precădere indivizilor cu o pregătire superioară, care citeau și erau preocupați de istoria creștinismului timpuriu.

Abia la apariția unui roman modern thriller & mystery au fost captivați efectiv milioane de oameni de problema celorlalte evangheliile și de mesajele ascunse pe care le poartă despre Isus. Dan Brown a publicat *Codul lui Da Vinci* în anul 2003, iar cartea s-a situat pe primele locuri ca vânzări în lista *New York Times*, cel puțin până la scrierea rândurilor de față. Deși romanul are ca subiect uciderea misterioasă a unui restaurator de la muzeul Louvre, din Paris, și nu în mod expres istoria creștinismului timpuriu *per se*, Evangheliile pierdute reprezintă adevărații protagoniști aici. Potrivit personajelor din carte,

1. Elaine Pagels, *The Gnostic Gospels*, Random House, New York, 1979 (trad. rom. Walter Fotescu, *Evangheliile gnostice*, Editura Herald, București, 1999 – n. tr.).

restauratorul ar fi fost ucis întrucât cunoștea adevărul despre Isus, revelat în acele texte de mult pierdute: știa că Isus se căsătorise cu Maria Magdalena și că avuseseră un copil împreună. Potrivit *Codului lui Da Vinci*, această istorie sacră este consemnată în cele aproximativ optzeci de Evanghelii care ar fi făcut parte din Noul Testament, dar care ar fi fost eliminate atunci când Constantin, împăratul roman din secolul al IV-lea, a hotărât care cărți anume aveau să devină Sfintele Scripturi.

În ciuda pretenției lui Dan Brown, exprimată la începutul romanului, că „toate descrierile documentelor... sunt exacte”, mai toate observațiile sale privind Evangheliile neincluse în Noul Testament sunt greșite. Nu știm dacă au existat într-adevăr un număr de optzeci de Evanghelii; dintre cele care ne-au parvenit, nu vorbește nici una despre căsătoria lui Isus cu Maria Magdalena; împăratul Constantin nu are nici o legătură cu decizia privind includerea sau nu a unor Evanghelii în Noul Testament.¹ Cu toate acestea, afirmația potrivit căreia au existat și Evanghelii care nu au intrat în Sfânta Scriptură reprezintă una dintre „revelațiile” din *Codul lui Da Vinci* care au fascinat milioane de cititori.

E adevărat că aceste Evanghelii neincluse în Noul Testament îl descriu pe Isus într-un mod diferit de cele canonice. Iar unele dintre respectivele Evanghelii au apărut uneori în descoperiri arheologice senzaționale din timpurile noastre. Desigur, nu e nimic spectaculos aici din punctul de vedere al specialiștilor în istoria creștinismului timpuriu, dar pentru un profan ar putea părea o adevărată revoluție.

1. Pentru o dezbatere amănunțită asupra acestor chestiuni și a altora, corelate, a se vedea și cartea semnată de mine *Truth and Fiction in the Da Vinci Code*, Oxford University Press, New York, 2004 (trad. rom. de Melania Dumitrache, *Adevăr și ficțiune în Codul lui Da Vinci*, Editura Humanitas, București, 2005 – n. tr.).

Nu știm cu exactitate câte Evanghelii au fost scrise în perioada creștinismului timpuriu, dar cu siguranță au fost destule. Dintre cele care au ajuns până în timpurile noastre, cele mai vechi sunt cele din Noul Testament: Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Toate datează din secolul I, după aproximativ treizeci și cinci, până la șaiszeci și cinci de ani, de la moartea lui Isus. Au existat și Evanghelii mai vechi, dar nu ne-a parvenit nici una: Luca, autorul din Noul Testament, susține că au existat „mulți” predecesori care au scris despre viața lui Isus (Luca, 1:1–4). Din păcate, dintre toate aceste texte a supraviețuit unul singur: Evanghelia după Marcu, pe care Luca o folosește ca sursă.

În secolul al II-lea au început să apară noi Evanghelii creștine. Unele sunt menționate de Părinții Bisericii, care considerau primejdioase învățăturile lor. Din când în când, mai e descoperită una – fie în urma săpăturilor arheologice, fie din pură întâmplare. De exemplu, în anul 1886, o echipă de arheologi francezi au început săpăturile într-un cimitir de lângă Akhmim, din Egipt, descoperind un mormânt al unui călugăr din secolul al VIII-lea, alături de care fusese îngropată și o carte. Era vorba despre patru texte fragmentare, scrise în greacă, pe papyrus. Unul dintre texte era o Evanghelie redactată la persoana întâi singular, se pare de către ucenicul Simon Petru. Înainte să fie descoperită, specialiștii aveau cunoștință de existența unei astfel de Evanghelii: este menționată de Eusebiu, Părinte al Bisericii din secolul al IV-lea, care arăta că acea scriere fusese înfierată întrucât îl descria pe Isus Cristos ca pe o ființă dumnezeiască, nu pe deplin umană. Și, într-adevăr, există câteva pasaje în Evanghelia fragmentară găsită la Akhmim care ar putea sugera o asemenea viziune asupra lui Isus. Există deci o congruență între descrierea antică a Evangheliei și textul care ne-a parvenit.

Există și Evanghelii descrise într-un fel în sursele vechi și care se vădesc a fi diferite, odată descoperite. În asemenea situații, se cuvine să convenim fie că Sfântul Părinte care o scria

nu știa despre ce vorbește, fie că existau două Evanghelii care circulau cu aceeași denumire (sau cu una similară). De exemplu, furibundul vânător de eretici din secolul al IV-lea care a fost Epifanie a scris o lucrare în optzeci de capitole în care îi atacă pe ereticii creștini și Evangheliile lor. În cadrul dezbatărilor sale, menționează și o Evangheliie a Mariei Magdalena care sună, fără îndoială, foarte bizar. Epifanie spune că, în această carte, Isus ar fi luat-o pe Maria Magdalena pe vârful unui munte și că în prezența acesteia ar fi scos din coasta lui o femeie (cam cum a apărut și Eva din Adam), cu care ar fi întreținut relații intime. În punctul culminant al actului, el s-ar fi retras și și-ar fi băut propria sămânță, spunându-i Mariei: „Așa trebuie să facem, dacă vrem să trăim“. După cum era de așteptat, Maria se tulbură grozav și își pierdu cunoștința.

Epifanie numește așa-zisa carte *Marile întrebări ale Mariei*. Ar fi extraordinar să se descopere și această Evangheliie, dar, cel puțin deocamdată, nu avem nici o dovadă că a existat, în afară de apriga descriere a lui Epifanie. A fost însă descoperită o altă Evangheliie a Mariei, una cu adevărat deosebită. Cartea a fost găsită în Egipt, în anul 1896, și a ajuns la Berlin unde, în urma unei serii de întâmplări nefericite, la care se adaugă și două războaie mondiale, a ajuns să fie publicată abia în anul 1955. Această scriere nu are nimic obscen sau imoral în ea; este vorba despre o revelație a Mariei Magdalena, în care Isus vine după înviere și-i explică felul cum sufletul omului se poate înălța de la lumea materială inferioară la ceruri, pentru a se întoarce la Dumnezeu. Astfel, sunt evidente aici deosebirile dintre o descriere din vremurile străvechi (*Marile întrebări ale Mariei*, lucrarea lui Epifanie) și descoperirea din vremurile noastre (Evangheliia Mariei), fiind deci vorba despre două scrieri diferite.¹

1. A se vedea în acest sens și studiul meu din secțiunea a treia a cărții *Peter, Paul and Mary Magdalene*, Oxford University Press, New York, 2006.

Există și Evangheliile descoperite în vremurile moderne și despre care nu știam nimic până la momentul descoperirii. Astfel au stat lucrurile cu cea mai faimoasă descoperire arheologică, dintre textele creștine timpurii, depozitul de documente dezgropat în anul 1945 de un grup de muncitori agricoli egipteni care săpau căutând îngrășămintă undeva lângă o colină, în apropierea localității Nag Hammadi. Aici au fost găsite, pecetluite într-o amforă din lut, treisprezece cărți care conțineau cincizeci și două de lucrări diferite. Cățile fuseseră scrise în secolul al IV-lea – cum avea să devină clar pentru specialiștii care le-au studiat: unele erau legate în piele și întărite la cotor cu resturi de hârtie, printre ele aflându-se și câteva documente datate. În vreme ce de unele dintre scrierile descoperite în acel depozit specialiștii aveau cunoștință dinainte (de pildă, fusese găsit acolo un fragment din *Republica* lui Platon), despre cea mai mare parte dintre ele nu se știuse absolut nimic, așa cum era cazul cu Evangheliile general atribuite lui Iuda Toma și lui Filip și încă una intitulată pur și simplu *Evanghelia Adevărului*.¹

La descoperirea unei noi Evanghelii, trebuie să ne punem întrebarea dacă este vorba sau nu despre o scriere deja menționată de vreun Părinte al Bisericii timpurii. Dacă este intitulată la fel ca o scriere pomenită de vreun Sfânt Părinte, mai rămâne întrebarea dacă și conținutul coincide cu descrierea făcută de teolog. În cazul când răspunsul e pozitiv, înseamnă că vorbim despre una și aceeași scriere. Dacă nu, atunci fie Părintele respectiv avea știință despre documentul în cauză, dar nu-i cunoștea și conținutul exact (descriindu-l astfel greșit), fie era vorba despre altă carte intitulată practic la fel.²

1. Pentru o descriere amănunțită a acestei descoperiri și o dezbateră asupra importanței sale, a se vedea Bart Ehrman, *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 51-55.

2. De pildă, au ajuns până în vremurile noastre două Evangheliile diferite cu titlul *Evanghelia după Toma*.

Ceea ce ne duce la Evanghelia lui Iuda. În cazul acesteia, avem norocul de a beneficia de o descriere în lucrările unui autor creștin timpuriu, Irineu, care a scris un rechizitoriu în cinci volume la adresa ereticilor creștini în jurul anului 180 d.Cr. Dacă descrierea sa privind Evanghelia în cauză coincide cu aceea a recent descoperitei scrieri înseamnă că vorbim despre o Evangheliie foarte veche, care-ar fi putut fi scrisă nu mai târziu de mijlocul secolului al II-lea, înainte să-și redacteze Irineu expunerea.

Misiunea și mesajul lui Irineu

Pentru a putea înțelege cât mai bine comentariile lui Irineu cu privire la Evanghelia lui Iuda, trebuie să trasăm coordonatele contextului în care trăia Irineu și în care a scris lucrarea în cauză, unde atacă grupările „eretice” ale creștinilor ca pe niște pângăritori și dușmani ai adevărului.

Irineu a fost episcopul creștin al Lyonului, din Galia (Franța modernă), într-o vreme când Biserica era puternic asaltată din exterior – de către grupările necreștine și de către autoritățile locale romane –, trecând în același timp prin tulburări grave și diviziuni în interiorul ei. Avem informații despre prigonirea creștinilor din Galia nu atât din cărțile lui Irineu, cât din alte scrieri consemnate cam tot la acea vreme. Avem, mai ales, o scrisoare adresată de membrii comunității lui Irineu către o altă biserică și unde este descris un groaznic act de prigonire de pe vremea lui Marcus Aurelius, împăratul roman, în anul 177 d.Cr. Această scrisoare ne-a fost transmisă prin scrierile istoricului Bisericii creștine Eusebiu, care a trăit un veac și jumătate mai târziu, dar care a reușit să facă rost de transcrierea ei și s-o citeze în mare parte. În acea scrisoare, creștinii din Lyon arătau că mulțimea se întorsese împotriva lor, fiind chiar, la un moment dat,

atacați. Autoritățile romane au intervenit – nu ca să-i apere pe creștini, ci mai curând ca să-i silească să renunțe la credința lor în Isus Cristos și să venereze zeitățile oficiale.

Scrisoarea descrie, în culori sinistre și impresionante, chinurile îndurate de creștinii băgați în închisoare pentru credința lor. Au fost întemnițați, înfometați, puși în obezi, dați hrană fiarelor sălbatice, arși de vii pe scaune din fier cuprinse de flăcări mistuitoare, trași pe roată și așa mai departe. Majoritatea și-au dat obștescul sfârșit, fie în temniță, fie sub privirile auditoriului din amfiteatre, unde se adunau mulțimile de necredincioși să admire și să se bucure să-i umilească public, să-i schingiuiască și să-i vadă sfâșiați în bucăți pe acei creștini îndărătnici, care ar fi fost scutiți de cazne dacă și-ar fi negat pur și simplu credința.¹

Unii creștini s-au lepădat într-adevăr de credința lor. Alții și-au dat viața, cum a fost cazul unora dintre cărmuitorii Bisericii. Cu toate acestea, au fost și creștini care au fost scutiți în mod evident – și nu se știe din ce motive – și de temniță, și de chinuri, și de pedeapsa cu moartea. Irineu se pare că a făcut parte dintre aceștia din urmă. Fără îndoială, cei care au supraviețuit prigonirii, fie ei bătuți sau nevătămați, își respectau cu cea mai mare tărie îndatoririle religioase. Erau îndatoriri pentru care merita să suferi și să-ți dai viața.

Irineu este exemplul suprem de temeinicie. Dar lucrările care ne-au parvenit de la el nu sunt menite să-i convingă pe creștini să rămână neînduplecați în credința lor în fața asupririi imperiale. În schimb, se arată preocupat de sănătatea internă a Bisericii, întrucât se produceau diviziuni grave în comunitatea creștină. După cum arată Irineu, în rândurile Bisericii pătrunseseră o mulțime de îndrumători eretici, care propovăduiau diverse versiuni ale mesajului cristic, pe care Irineu și alții ca

1. Textul integral al scrisorii poate fi găsit în Eusebiu, *Historia ecclesiastica*, 5.1.

el le considerau cu totul false, inspirate de Diavol și letale – cel puțin la fel de primejdioase pe cât erau instrumentele de tortură mânuite de autoritățile aflate la putere. Dacă e nevoie să mori pentru credința ta, ai face bine să-ți cunoști bine credința, și nu să mori pentru o versiune eretică sau greșită a acesteia.

Pe Irineu îl deranja îndeosebi prezența largă a creștinilor gnostici în rândurile Bisericii. El îi percepea pe gnostici ca pe niște falși credincioși care propovăduiau evanghelia falsă, împrăștiind neghină printre boabele de grâu curat ale adevăratului popor al lui Dumnezeu. Aceștieretici trebuiau îndepărtați și distruși – nu prin cazne și omor, ci ocărându-i și combătându-i. Pentru ca Biserica să rămână neîntinată, trebuia să-și asume adevărata învățătură despre Cristos și apostolii săi. Astfel încât Irineu a întocmit un lung rechizitoriu la adresa ereticilor gnostici, unde descria în amănunt credințele lor infame, scrierile lor înșelătoare, atacându-le vederile eretice, admonestându-i pe îndrumătorii lor imorali, lămurind în așa fel situația încât cititorii săi să afle „adevărul” despre religia creștină pe care gnosticii pretindeau c-o mărturisesc.

Cine erau acești gnostici pe care Irineu îi considera într-atât de periculoși pentru unitatea și mesajul transmis de Biserica creștină? În contextul nostru e foarte important răspunsul la această întrebare, întrucât, după cum considera Irineu, Evanghelia lui Iuda ar fi fost de fapt o carte gnostică, scrisă pentru a propovădui falsa viziune asupra lumii în numele vânzătorului lui Isus, Iuda Iscarioteanul.

Gnosticii

Veacuri la rând, cercetătorii au avut cunoștințe despre gnostici în principal din expunerile lui Irineu, din lucrarea în cinci volume *Împotriva ereziilor*, având titlul complet *Despre respin-*

gerea și combaterea gnozei cu nume mincinos. Au mai fost și alți Sfinți Părinți care s-au arătat potrivnici gnosticilor, precum, în secolul al IV-lea, Epifanie cel cu imaginația bogată, dar numeroase dintre viziunile lor par să-și aibă originea în concepțiile lui Irineu.

În timpurile moderne, cercetătorii au aflat mai multe despre gnosticism din alte surse, precum descoperirile de la Nag Hammadi, care ne-au pus la dispoziție informații de primă mână legate de credințele și concepțiile gnosticilor. Este vorba, printre altele, și de lucrări scrise de gnostici pentru gnostici, care înfățișează propriile vederi, nu doar pe cele recuzate de Irineu și alți inamici similari. Ele ne dau astfel posibilitatea să comparăm opiniile lui Irineu privitoare la gnostici cu opiniile gnosticilor despre concepțiile lor. Mai cuprinzător spus, Irineu pare să ne furnizeze o perspectivă generală asupra poziției gnosticilor, deși în numeroase aspecte de detaliu se dovedește a fi în necunoștință de cauză și greșește în multe dintre afirmațiile sale.¹

Pe baza analizei aplicate scrierilor gnostice, combinată cu o critică a lucrărilor lui Irineu, ce-am putea susține în privința gnosticilor? În primul rând, că unii cercetători au fost într-atât de impresionați de masa imensă de credințe și ritualuri așa-numite „gnostice“, încât ar trebui să nu le mai numim astfel. Termenul „gnostic“ ar fi pentru ei un fel de denumire generică devenită prea largă ca să mai poată fi utilizată în descrierea punctelor de vedere pe care se presupune că le cuprinde.²

1. Pentru o analiză exemplară, a se vedea Kurt Rudolph, *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, Harper and Row, New York, 1984; pentru o selecție de scrieri gnostice și pentru expunerile lui Irineu cu privire la gnostici, a se vedea Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, Doubleday, New York, 1987.

2. Pentru acest punct de vedere, susținut din două perspective foarte diferite, a se vedea Michael Williams, *Re-thinking Gnosticism: An Argument*

Impresia mea personală e că lucrurile ajung astfel prea departe. Este adevărat că erudiții (și chiar Irineu) au aplicat uneori, în mod inadecvat, termenul „gnostic“ unor grupuri care nu se înscriu în nici un model gnostic recognoscibil; e adevărat și că multe dintre remarcile lui Irineu și ale altora la adresa grupurilor gnostice par să fi fost improvizate în febra discursului. Eu cred însă că existau grupuri care țineau în linii mari de vederile numite de noi gnostice. Odată ce renunțăm la noțiunea de *gnostic*, ar trebui să renunțăm și la acelea de *creștin* și de *evreu* – două noțiuni extrem de generice care se referă la o serie de grupări religioase, atât în vremurile antice, cât și în zilele noastre.

În accepțiunea sa cea mai largă, *gnosticismul* se referă la un număr de grupări religioase din perioada de început a creștinismului, care puneau accentul pe importanța cunoașterii ezoterice în salvarea din primejdiiile acestei lumi concrete. Însuși termenul „gnostic“ vine din cuvântul grecesc care desemna „cunoașterea“ (*gnosis*). Așadar, gnosticii sunt oameni care dețin cunoașterea. Și ce anume cunosc? Cunosc adevărul care-i poate elibera din această lume a materiei, lume creată nu de unul adevăratul Dumnezeu, ci de niște zeități de rang mai mic, inferioare și adesea neștiutoare, care au conceput-o ca pe o capcană pentru elementele divinului. Religiile gnostice arată că unii dintre noi avem o fărâmă de divinitate în interior, o scânteie tânjind să scape din temnița trupului nostru. Ele ne pun la dispoziție acea cunoaștere ezoterică ce ne permite să ne transcendem trupul muritor, material, pentru a ne întoarce la împărăția cerească de unde ne-am desprins la începuturi și unde vom sta din nou laolaltă cu zeii.

Poate că nu sună tocmai creștin – și au existat, de fapt, grupuri gnostice (despre care se pare că Irineu nu avea cunoștință)

for Dismantling a Dubious Category, Princeton University Press, Princeton, 1996, și Karen L. King, *What is Gnosticism*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2003.

care nu aveau nici o legătură cu creștinismul. Una dintre debaterile care-i animă astăzi pe erudiți e cea despre relația dintre grupurile gnostice și alte forme ale creștinismului. Oare religiile gnostice au luat naștere independent – și, poate, înainte – de apariția creștinismului, ajungând într-un final să interacționeze cu comunitățile de credincioși creștini, pe care le-au influențat și de care s-au lăsat influențate? Sau poate că gnosticismul a apărut (după cum considera Irineu) ca o formă denaturată a creștinismului (așadar, ulterioară apariției acestuia), care și-a exacerbât anumite vederi în asemenea măsură încât a ajuns să nu mai semene cu creștinismul tradițional? Indiferent de răspunsul care s-ar putea da, este limpede că majoritatea textelor gnostice cunoscute în prezent vădesc o anumită legătură cu gândirea creștină, prin aceea că, de regulă, cunoașterea necesară eliberării de această lume este adusă de Cristos însuși. Întrucât prin gura lui Isus însuși se spune în Evanghelia după Ioan: „Veți cunoaște adevărul și adevărul vă va face liberi“ (Ioan 8:32).

Evanghelia după Ioan era preferata a numeroși gnostici: aici, Isus este descris ca o ființă dumnezeiască, venită pe pământ din împărăția de sus pentru a-i face pe oameni să se întoarcă acasă, revelându-le adevărul necesar pentru a transcende această lume. Pe de altă parte, textele folosite de gnostici erau foarte numeroase. În unele era prezentată pe larg geneza acestei lumi, felul cum anumite scântei de divinitate (unii dintre noi) au ajuns să fie întemnițate aici și cum ar putea evada.

Unele texte – dintre care câteva găsite la Nag Hammadi – descriu toate aceste învățături în termeni mistici, relatând o serie de mituri pentru a explica existența noastră pe pământ. Miturile diferă de la un text la altul și rămân ireconciliabile în amănuntele lor nenumărate. Cu toate acestea, majoritatea pleacă de la un moment anterior celui descris în Geneză, când exista o singură ființă divină, transcendentă, absolut necunoscută și de necunoscut, constând exclusiv în spirit și neavând

absolut nimic material în alcătuirea sa. Într-o veșnicie trecută, această ființă divină a dat naștere altor ființe divine, ca personificări ale propriilor sale trăsături. Era eternă și, astfel, Eternitatea însăși a luat ființă ca entitate divină în sine; această ființă s-a gândit (pe sine) și, astfel, Gândul său a apărut ca ființă distinctă; era o ființă vie și, astfel, Viața însăși a luat naștere; consta în lumină clară, fără tenebre și, astfel, Lumina a luat naștere; era ființă înțeleaptă și, astfel, Înțelepciunea a devenit ființă divină. Unele dintre aceste entități divine au dat naștere, pe perechi, și altor ființe divine. Într-un final, tărâmul ceresc se umpluse de asemenea ființe dumnezeiești, numite adesea „eoni” Împreună, eonii alcătuiesc împărăția divină, cunoscută sub denumirea de Pleroma, ce înseamnă literal „plenitudine”.

Toate acestea se întâmplau înainte să existe vreun univers. Exista doar o împărăție dumnezeiască. S-a produs însă un dezastru cosmic. Dintr-un motiv sau altul, unul dintre eoni s-a prăbușit din împărăția divină, creând un alt gen de ființă divină, întemeiată deci nu în cadrul Pleromei, ci dincolo de granițele ei. Această ființă imperfectă și pocită poartă diverse denumiri – dintre care, cel mai frecvent, Yaldabaoth, care ar putea trimite la numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament, Iahve, Stăpânul Sabatelor. Acest rod divin al întâmplării reprezintă, de fapt, dumnezeul creator al evreilor, care a proclamat în necunoștință de cauză: „Eu sunt Domnul Dumnezeu și nu mai există altul în afară de mine.” Pur și simplu nu avea știință că mai existau și alți zei, mult superiori lui ca putere și capacitate de cunoaștere. Ei își aveau sălașul într-un loc unde el nu fusese niciodată, în împărăția divină a Pleromei.

Cu toate acestea, Yaldabaoth a dat naștere altor divinități imperfecte, devenind laolaltă creatorul/creatorii lumii concrete, pe care au transformat-o în temniță a acelui eon ce se prăbușise din Pleroma (cunoscută alteori și cu denumirea de Sophia, cuvântul grecesc pentru „înțelepciune”). Trupurile oamenilor au

fost create pentru a găzdui scânteii din această ființă divină numită Sophia.

Toate acestea aduc în discuție lumea așa cum se prezintă ea actualmente. De ce e bântuită de atâta nenorocire, suferință și durere? Întrucât ea nu constituie acea creație aleasă a Dumnezeului cel adevărat și suprem. Lumea reprezintă o operă imperfectă a unei zeități de o speță joasă, inferioară, neștiutoare și (uneori) răuvoitoare. Țelul mântuirii constă, atunci, nu în întemeierea unui paradis pe pământ, a Împărăției lui Dumnezeu pe acest tărâm. Ca țel, se urmărește eliberarea din această lume a acelor scânteii dumnezeiești împrăștiate în rândurile omenirii, pentru a se regăsi laolaltă și a se reîntoarce în împărăția de unde provin.

Cum se poate atinge un asemenea țel? Doar aceia dintre noi care au acea scânteie divină pot afla adevărul despre cine suntem cu adevărat, despre originea noastră, despre venirea noastră pe pământ și posibilitatea de a ne întoarce pe tărâmul de obârșie. Cunoașterea mântuitoare este, cu alte cuvinte, auto-cunoașterea. Nu putem dobândi acea cunoaștere pe căile fi-rești – de pildă, observând lumea din jur și meditănd asupra ei. Această lume materială este creația unei zeități inferioare, și nimic din ea nu ne poate spune cum îi putem scăpa. Nici pe departe: cunoașterea în scopul mântuirii trebuie să pogoare asupra noastră de undeva de sus. Trebuie să vină și să ne spună tot ce trebuie să știm o ființă dumnezeiască – un eon din Pleroma.

Dar cum ar putea oare coborî în această lume materială un eon fără să devină părtaș la acest tărâm al materiei? Gnosticii au găsit diverse modalități de a răspunde la această întrebare. Gnosticii creștini susțineau că Isus Cristos a fost acest eon. Și explicau în două feluri cum ar fi putut el revela adevărul mântuirii fără a cădea pradă materiei. Într-o primă accepțiune, Cristos ar fi venit în lume sub „aparență” trupului omenesc – un spectru, altfel spus, care doar dădea impresia că e om cu adevărat. Era în fapt spirit desăvârșit, și doar aparent om. Într-o

a doua accepțiune, mai frecventă în textele gnostice, Cristos ar fi fost un eon găzduit temporar de trupul omului Isus. În această viziune, Isus ar fi fost locașul omenesc care i-ar fi pus la dispoziție lui Cristos posibilitatea de a se manifesta pentru a le revela adevărul ucenicilor săi. Când locașul a fost nimicit, sau poate chiar înainte, Cristos s-a întors în Pleroma, de unde venise.

Irineu și gnosticii

E de înțeles de ce Irineu i-a considerat periculoși pe gnostici. Ei susțineau că dețin „adevărata” cunoaștere despre Dumnezeu, despre lumea în care trăim, despre Isus Cristos și mântuire. Însă afirmațiile lor contraziceau în chip fundamental mesajul creștin transmis de Irineu și de alții precum el – acei creștini care aveau să instituie în cele din urmă viziunea „ortodoxă” a credinței. Din punctul de vedere al lui Irineu, exista un singur Dumnezeu; potrivit gnosticilor, existau nenumărate ființe dumnezeiești. Pentru Irineu, unul Dumnezeu a creat această lume; pentru gnostici, Dumnezeul acestei lumi era vrăjmașul lui Isus. Din perspectiva lui Irineu, lumea era intrinsec bună (chiar dacă păcatul a pervertit-o); după gnostici, lumea era un tărâm nelegiuit al pierzaniei. Pentru Irineu, Cristos era în același timp divin și uman, fără deosebire, ființa dumnezeiască preincarnată care a devenit pe deplin și absolut omenească; potrivit gnosticilor, Cristos a fost un eon care fie doar a părut uman, fie a locuit pe o perioadă determinată în trupul muritor al omului Isus. Pentru Irineu, mântuirea se dobândea prin credința în moartea și reînvierea în trup a lui Isus; în viziunea gnosticilor, mântuirea se dobândea doar prin aflarea adevărilor ezoterice propovăduite de Cristos cu privire la modul în care poți scăpa din acest tărâm al trupescului.

Trebuie să subliniez că adevărurile respective nu erau accesibile oricui. Doar cei care aveau într-înșii scânteia divină le puteau afla. Ceilalți – cei lipsiți de acea scânteie – aparțineau dumnezeului acestei lumi, creatorul materiei, al suferinței și al durerii implicite. Oamenii din a doua categorie nu puteau afla adevărul deoarece nu veneau de sus. Acest aspect făcea teribil de dificilă orice dezbatere cu gnosticii. Dacă pretindeai că se înșelau, puteau argumenta pur și simplu că nu dețineai „cunoașterea“. Dacă luai în discuție un pasaj din Biblie pentru a le contracara un argument, te-ar fi asigurat cu aroganță că interpretezi greșit Scriptura. Dacă susțineai că propria lor interpretare e împotriva sensului firesc al textului, ar fi contraargumentat că adevărata noimă stă dincolo de stratul superficial, accesibilă doar pentru cei care au ochi să vadă.

Poate că această frustrare din relația cu oponentii gnostici l-a determinat pe Irineu să scrie acel rechizitoriu pe care-l găsim în lucrarea sa în cinci volume *Împotriva ereziilor*. El se adresează aici nu gnosticilor cunoscători, ci creștinilor ne-gnostici, pentru a-i pune în gardă în privința gnosticilor și a-i ține aproape de „dreapta“ credință – altfel spus, aproape de credința așa cum o înțelegea Irineu. Rechizitoriul său se bazează pe ridiculizare și ponegrire. Irineu descrie pe larg și în detaliu miturile gnostice, îndeosebi pentru a demonstra caracterul absurd de complicat și întortocheat al concepțiilor lor – spre deosebire de Evanghelia cea adevărată, al cărei caracter simplu îl subliniază. Unii erudiți moderni s-au gândit că, de fapt, Irineu fie a deformat imaginea reală a gnosticilor, fie îi înțelese greșit când le-a analizat amănunțit miturile.¹ În realitate, acele mituri nu erau nevoite a fi adevăruri propoziționale cu privire la întâmplări de mult trecute, rezumate istorice a ceea ce s-a întâmplat într-adevăr la crearea lumii. Ele sunt pur și simplu *mituri* – relatări ale

1. A se vedea, de exemplu, Frederick Wisse, „The Nag Hammadi Library and the Heresiologists“, *Vigiliae Christianae* 25 (1971), pp. 205–223.

modurilor în care gnosticii înțelegeau adevărul despre lume și relația oamenilor cu ea. Nimeni nu ar susține despre un poem metafizic că nu este adevărat deoarece metaforele și reprezentările la care recurge nu sunt corecte în plan literal; nimeni n-ar lua în derâdere un meteorolog pentru că anunță răsăritul soarelui pentru ora 6:34, când știm cu toții că de fapt soarele nu răsare efectiv, ci pământul se rotește.

Irineu și urmașii săi au analizat misterioasele texte mitice ale gnosticilor, le-au categorisit ca incluzând aserțiuni propoziționale, reușind astfel să le ia cu succes în derâdere. Ceea ce nu i-a amuzat deloc pe gnostici, ei văzând în acele mituri afirmarea realității cu care se confruntau zi de zi în această lume, pe care trebuia s-o transcenzi dacă voiai să-ți găsești împăcarea.

Un alt lucru legat de gnostici și pe care se pare că Irineu l-a perceput greșit ține de interrelațiile lor etice. Irineu și-a dat seama că gnosticii se opuneau acestei existențe în concret și susțineau că, la sfârșitul fiecărei zile, trupul trebuia să fie transcens pentru a-ți găsi mântuirea. Cu alte cuvinte, trupul nu prezenta mare importanță. Irineu a tras concluzia că, din moment ce gnosticii nu prețuiau deloc trupul, atunci nu era important ce anume făceau cu trupurile lor. De-a lungul rechizitoriului său îi acuză pe gnostici că trăiesc într-o profundă promiscuitate, în imoralitate – cu deosebire în timpul ritualurilor lor religioase comune, unde se presupunea că se dedau la tot felul de practici orgiastice.

Descoperirile de la Nag Hammadi au demonstrat caracterul profund greșit al acestui punct de vedere – oricât de argumentat ar fi părut el pentru Irineu. Tocmai pentru că nu puneau mare preț pe trup susțineau gnosticii că un om nu ar trebui să se lase înrobite de dorințele trupului său. Gnosticii nu erau nicidecum desfrânați, ba, dimpotrivă, duceau un trai ascetic, îndemnându-și adepții să nu se lase pradă plăcerilor trupesti, ci să postească și să se abțină să mănânce bucate fine, să bea vinuri alese și chiar

să facă sex. Plăcerile cărnii te înlănțuie de trup – iar religiile gnostice le impuneau oamenilor să se desprindă de nevoile trupesti.

Irineu, cainiții și Evanghelia lui Iuda

Nu toate scrierile gnostice reiau miturile gnostice, la fel cum nu toate scrierile marxiste din epoca modernă reiau de fiecare dată *Manifestul comunist*. Majoritatea textelor gnostice pornesc pur și simplu de la fundamentul mistic al religiei și iau în discuție alte aspecte. Din acest motiv anumiți erudiți s-au gândit, eronat după părerea mea, că un text precum *Evanghelia după Toma*, descoperită la Nag Hammadi, sau precum *Evanghelia Mariei*, descoperită cincizeci de ani mai devreme, nu sunt de fapt gnostice – întrucât nu expun mitul gnostic. Se poate întrezări însă în aceste cărți o formă incipientă a mitului. Studenților mei le spun că, pentru a citi acele texte, trebuie să înțelegi fundamentele mitologice fără a fi nevoie ca autorul să ți le indice explicit – tot la fel cum citirea paginii de știri sportive dintr-un ziar presupune să înțelegi regulile și istoria baschetului, fără a mai fi nevoie ca autorul articolului să ți le descrie înainte să-ți spună ce s-a întâmplat în ultimul sfert al meciului din seara precedentă.

Oricum ar fi, existau o mulțime de grupări gnostice cu numărate mituri diferite. O grupare de acest fel pomenită de Irineu este cu deosebire relevantă în contextul prezentei lucrări. Este vorba despre grupul cunoscut sub denumirea generică de cainiți.¹ Aceștia sunt importanți în context întrucât se presupune

1. Irineu însuși nu-i desemnează însă sub această titulatură. Îi amintește ca pe un grup de gnostici care-l venerau îndeosebi pe Cain; vânătorii de eretici de mai târziu care luau scrierea sa drept fundament (este cazul, de pildă, al lui Pseudo-Tertullian, în secolul al III-lea) aveau să le dea această denumire.

că aveau o Evanghelie a lui Iuda. Judecând după spusele lui Irineu despre această carte, se pare că e aceeași cu nou descoperita Evanghelie.

Cainiții

Irineu îi amintește pe cainiți aproape de încheierea cărții I din lucrarea *Împotriva ereziilor*. Se pare că se intitula astfel întrucât se considerau în linia moștenitorilor lui Cain, fiul mai mare al lui Adam și al Evei. În arhivele istoriei biblice, Cain fusese de la bun început socotit a fi unul dintre „personajele negative”. Nu s-a înțeles deloc cu fratele său mai mic, Abel, iar când Dumnezeu și-a arătat preferința pentru acesta din urmă – pentru că sacrificiile lui animale erau mai prețuite decât ofranda în grâne a lui Cain –, fratele mai mare l-a dus pe cel mic în câmp și l-a ucis. Cu alte cuvinte, Cain a fost primul fratricid, iar Dumnezeu l-a pedepsit izgonindu-l de pe pământurile lui și blestemându-l (Geneza, 4:1–16).

De ce s-ar identifica oare un grup de adepți, dintre toți oamenii, cu acest Cain? Trebuie să ne reamintim că membrii cainiți erau gnostici, credeau că dumnezeul creator al acestei lumi – cel care l-a pedepsit pe Cain pentru neascultare – nu era Dumnezeu cel adevărat, ci o ființă divină de speță mai joasă, inferioară. Era limpede, cainiții credeau că, pentru a-l venera pe Dumnezeu cel adevărat, trebuia să te împotrivești dumnezeului acestei lumi. Iar cum acel dumnezeu îl înfrunța pe Cain, înseamnă că acesta din urmă trebuie să fi făcut parte din tabăra Dumnezeului celui adevărat.

Aceeași poveste e valabilă și pentru alte personaje biblice asociate în mod tradițional cu oponenți ai lui Dumnezeu. Potrivit lui Irineu, cainiții vedeau în Core un luptător pentru credință. Acesta i s-a opus lui Moise și a stârnit o răscoală împotriva lui; drept răspuns, Dumnezeu a zguduit și a deschis pământul, iar

Core și întreaga lui familie au fost înghițiți de vii (Numeri, 16). Și mai uimitor, cainiții îi onorau pe locuitorii Sodomei și Gomorei, de tristă amintire în istoria tradiției iudeo-creștine, ca fiind lipsiți de credință și desfrânați; Dumnezeu i-a pedepsit distrugându-le cetățile cu o ploaie de foc și pucioasă (Geneza, 19).

Astfel, conform lui Irineu, cainiții se vedeau din aceeași descendență cu cei care-și manifestaseră opoziția față de dumnezeul evreilor, creatorul lumii. Și nutreau convingerea că și ei erau „asaltați de Creator“ (*Împotriva ereziilor* 1.31.1)¹. Cu toate acestea, nici unul nu era vătămat întrucât ocrotitorul lor, eonul Sophia, le ținea partea.

După prezentarea acestor câteva detalii, Irineu continuă prin a descrie un alt erou al credinței cainiților:

„Și Iuda, vânzătorul – zic ei –, avea cunoștință temeinică despre aceste lucruri și, cum numai el dintre toți ucenicii știa adevărul, a dus la împlinire taina trădării. Prin el toate lucrurile din cer și de pe pământ au fost nimicite. Pe această născocire pe care o numesc Evanghelia lui Iuda se sprijină ei “ (*Împotriva ereziilor*, 1.31.1)

Așadar, aceasta este prima referință ce ne-a parvenit într-un text antic cu privire la o Evanghelie a lui Iuda. Irineu nu ne spune dacă citise el însuși cartea în cauză, așa că ne este imposibil să știm dacă descrierea sa este nemijlocită sau din auzite, ori dacă pur și simplu *presupune* ce s-ar fi putut afla într-o asemenea scriere.²

1. Traducerea în engleză de Dominic J. Unger (John J. Dillon ed.), *St. Irinaeus of Lyons Against the Heresies*, Paulist Press, New York, 1992, p. 102.

2. A se vedea eseuul lui Gregor Wurst, „Irinaeus and the Gospel of Judas“, în Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst (ed.), *The Gospel of Judas*, National Geographic, Washington, D.C., 2006, pp. 121–136. Traducerea în engleză provine din aceeași lucrare [trad. rom. „Irineu din Lyon și Evanghelia după Iuda“, în *Evanghelia după Iuda*, ed. rom. cit., pp. 121–135. Toate citatele în limba română din Evanghelia lui Iuda fac trimitere la această traducere – n. tr.]

Evanghelia lui Iuda

Afirmațiile lui Irineu cu privire la această scriere par să coincidă până la detaliu cu fragmentul de document pe care-l avem în prezent la dispoziție, al cărui întreg conținut îl vom analiza în capitolul 6.¹ Deocamdată, trebuie subliniate următoarele aspecte în legătură cu Evanghelia lui Iuda, documentul proaspăt descoperit, ca note preliminare la dezbaterile din capitolul menționat:

1. Această Evanghelie are aceeași denumire precum lucrarea menționată de Irineu.
2. Este vorba despre o Evanghelie gnostică, scrisă în mod evident pentru și de către gnostici.
3. Iuda este înfățișat ca „erou“ al acelei relatări.
4. Se susține că doar el l-a înțeles cu adevărat pe Isus și mesajul transmis de el; ceilalți ucenici îl venerau pe Dumnezeu al acestei lumi, care nu este și Dumnezeu al lui Isus.
5. Trădarea este considerată o faptă vrednică din partea lui Iuda, pusă la cale de dragul lui Isus, care spune: „Dar tu îi vei întrece pe toți [ceilalți ucenici]. Căci tu vei jertfi omul care mă-nveșmăntează“ (altfel spus, această trădare îi dă posibilitatea lui Isus de a scăpa de primejdiile acestui trup fizic).
6. Gestul lui Iuda ne va permite să depășim, în cele din urmă, limitele acestei lumi materiale, toți putându-l urma pe Isus pe drumul spre locuința cerească (astfel încât el „nimicește“ tot ce se află în ceruri și pe pământ).

Se pare că există elemente comune între descrierea Evangheliei lui Iuda în scrierile lui Irineu și textul care ne-a parvenit de curând, ca urmare a unei descoperiri arheologice senzaționale a secolului XX.

1. *Ibidem*.

Alte mărturii despre cainiți

Irineu mai face încă două mențiuni despre cainiți, și nu în termeni măgulitori. De fapt, aprecierile sale sunt într-atât de asemănătoare cu alte mențiuni la adresa altor grupuri și atât de necinstite în ce privește intenția lor, încât cercetătorii din vremurile moderne au ajuns la concluzia că nici nu au existat vreodată cainiții ca grup social, ci au fost simpla plăsmuire a imaginației lui Irineu.¹

Irineu arată cu precădere că membrii cainiți se asemănau cu ceilalți gnostici care au dus la extrem împotrivirea lor față de dumnezeul creator al acestei lumi. De vreme ce acest zeu îl chemase pe Israel ca popor ales, dându-i mai apoi legile prin intermediul lui Moise, cainiții se pare că susțineau, ca modalitate optimă de a-și demonstra independența față de dumnezeul acestei lumi, nesupunerea în fața legilor sale. Și astfel, de pildă, întrucât dumnezeul evreilor le poruncește acestora să respecte sabatul, să nu mănânce carne de porc și să nu comită adulter, cea mai potrivită cale de a arăta că-i aparții Dumnezeului celui adevărat, opus celui ebraic, era să lucrezi în ziua de sabat, să mănânci carne de porc și să comiți adulter. Irineu spune că pe cainiți „cunoașterea” perfectă îi determină să se poarte într-un mod mult prea depravat pentru a fi descris. N-ar trebui să ne îndoim – socotesc eu – că, deși Irineu nu descrie comportamentul respectiv, cu siguranță avea câteva reprezentări ale sale în minte.

Au mai fost încă doi autori ai Bisericii care au vorbit despre cainiți, ulterior lui Irineu: autorul unei cărți intitulate *Împotriva tuturor ereziilor*, de la începutul secolului al III-lea – autor confundat uneori, fără temei, cu celebrul Tertullian –, și aprigul

1. A se vedea Birger Pearson, „Cain and the Cainites”, în *Gnosticism, Judaism, and Egyptian Christianity*, Fortress, Minneapolis, 1990, pp. 95–107.

autor din secolul al IV-lea, Epifanie, despre care am vorbit deja ceva mai sus. Nu reiese însă că vreunul dintre ei ar fi avut informații independente despre grupul respectiv, dacă a existat cu adevărat un astfel de grup. Cei doi au detaliat, în schimb, spusesele lui Irineu, adăugându-le după bunul lor plac amănunte lugubre, ce le aparțineau. Cel dintâi (Pseudo-Tertullian) nu amintește răspândirea în rândul cainiților a unei Evanghelii a lui Iuda. La Epifanie apare această informație, dar se pare că a fost preluată din scrierile lui Irineu.

Problematica legată de cainiți și de Evanghelia lui Iuda

Ar trebui să răspundem la câteva întrebări suplimentare, înainte să trecem la capitolul următor care relatează efectiv descoperirea Evangheliei lui Iuda. Trebuie să știm cu siguranță dacă aceasta a fost sau nu cartea răspândită în rândurile cainiților. Iar legat de acest aspect, problema e că în Evanghelia descoperită de curând nu există nici o referire la cainiți ca atare.

Dar, cum va reieși imediat, aceasta nu constituie cu adevărat o problemă. Ca majoritatea celorlalte scrieri, nici Evangheliile nu-i pomenesc pe cei care le utilizează. Cu toate acestea, n-ar fi cumva de așteptat ca scrierea răspândită printre cainiți să vorbească pe larg despre Cain? Putem răspunde în trei feluri, zic eu, la această întrebare: (1) din Evanghelia lui Iuda care a ajuns până la noi lipsesc fragmente, după cum vom vedea mai departe. Este posibil, la urma urmei, să fi existat largi referințe la Cain în varianta completă a manuscrisului. (2) Irineu nu a pomenit niciodată că Evanghelia lui Iuda ar fi fost *scrisă* chiar de cainiți, ci doar că o foloseau. Prin analogie, Evanghelia după Ioan era folosită de Irineu, fără ca acesta din urmă, evident, să fie menționat de Evanghelia după Ioan. (3) După cum am arătat deja,

unii erudiți se îndoiesc puternic că acest grup al cainiților ar fi existat cu adevărat.

Dar oare existența Evangheliei lui Iuda, menționată de Irineu, nu este legată cu necesitate de existența unui grup despre care el susține că ar fi folosit-o? Nicidecum, lucrurile stau altfel. Părinții Bisericii care i-au atacat pe eretici sunt recunoscuți pentru tendința lor de a broda pe puținele informații pe care le dețineau, în scopul de a-i da cititorului o imagine mai amplă, mai completă asupra ansamblului. Din când în când aceste adăugiri își găseau un temei istoric, dar alteori erau simple detalii pe care vânătorii de eretici le inventau.

În cazul de față, am putea construi scenariul care urmează. Să plecăm de la ipoteza că Irineu avea cunoștință despre existența unei Evanghelii care să prezinte lucrurile din perspectiva vânzătorului lui Isus, Iuda. Fie că a citit sau nu cartea respectivă, și-a dat seama că avea de-a face cu una dintre acele Evanghelii gnostice abominabile care-l înfățișau pe dumnezeul evreilor nu ca pe singurul Dumnezeu adevărat, ci ca pe o zeitățe inferioară. Creatorul acestei lumi nu era Tatăl lui Cristos, ci un zeu de sub stăpânirea căruia trebuiau să scape Cristos și adepții săi. Mai mult decât atât, Evanghelia îl transforma pe trădător în unicul ucenic de încredere al lui Isus, cel care i-a înțeles mesajul și care i-a îndeplinit vrerea fără abatere. Era vorba despre o Evanghelie care întorcea realitatea pe dos, preschimbând adevărul în minciună.

Dacă Irineu citise (sau avea știință despre) o asemenea Evanghelie, nu este lipsit de temei să ne imaginăm că el avusese tangență cu un mediu social care a favorizat scrierea, lecturarea și respectarea ei. Astfel stând lucrurile, se poate ca Irineu să-și fi imaginat existența unui grup pe care l-a asociat cu Cain, aducând câteva explicații cu privire la credințele lor infame, pornind de la informațiile din acea Evanghelie. O altă variantă ar fi că a existat cu adevărat un asemenea grup care-l venera

pe Cain, ca și pe locuitorii din Sodoma și pe Iuda, iar aceasta fusese într-adevăr Evanghelia lor.

Oricum s-ar prezenta situația, găsim în mărturia lui Irineu, din preajma anului 180 d.Cr., prima atestare a existenței acestei Evanghelii a lui Iuda. Nu fusese scrisă la multe veacuri după epoca lui Isus, ci curând după scrierea Evangheliilor din Noul Testament, care provin din a doua jumătate a secolului I, posibil între anii 65 și 95 d.Cr. Evanghelia lui Iuda trebuie să fi fost scrisă cândva, cincizeci de ani după aceea, pe la mijlocul secolului al II-lea, poate chiar mai devreme. Contextul apariției ei diferea întru totul de acela al Evangheliilor din Noul Testament. Fusese scrisă în condiții diferite pentru a sluji unor scopuri diferite, de către o persoană cu vederi absolut diferite. Autorul său era gnostic și urmărise să-și insereze propria înțelegere asupra adevărului într-o Evanghelie cu autoritate apostolică. Apostolul în numele căruia fusese scrisă era nimeni altul decât trădătorul lui Isus. Din punctul de vedere al autorului ei, trădătorul era tocmai cel care pătrunsese mesajul așa cum se cuvenea. În această Evanghelie, Iuda este discipolul cel mai apropiat al lui Isus, singurul căruia i-a revelat adevărurile necesare mântuirii. Iuda a acționat în virtutea cunoștințelor pe care i le-a transmis Isus și și-a împlinit destinul ducând la îndeplinire misiunea dată de Cristos. El l-a încredințat mai-marilor vremii pe Isus, pentru a fi omorât, pentru ca astfel sufletul lui să poată scăpa de sub cârmuirea trupului, să se întoarcă în locașul ceresc. Din perspectiva acestei Evanghelii, Iuda nu era vrăjmașul lui Isus, ci prietenul său preaiubit.

Descoperirea Evangheliei lui Iuda

Descrîm, în capitolul 1, călătoria mea spre Geneva din luna decembrie a anului 2004. Acolo mi-a fost dat să văd pentru prima dată manuscrisul Evangheliei lui Iuda. Eram în culmea fericirii la gândul perspectivelor care se întrezăreau. Cu toate acestea, revenind din călătorie, mi-am dat seama că aveam mai multe întrebări decât răspunsuri. Îmi aruncasem privirea asupra câtorva pagini din textul în coptă, dar nu avusesem ocazia să cercetez și să traduc documentul. Ce s-ar putea afla în paginile pe care mă uitasem? Era oare vorba despre o descoperire zguduitoare, care să apară pe prima pagină a tuturor publicațiilor, o descoperire de interes pentru întreaga lume creștină? Sau se va dovedi importantă doar pentru un grup restrâns de erudiți care studiază copta și textele vechi redactate în această limbă?

Totul depindea de natura documentului în cauză. Dacă era vorba despre o revelație gnostică similară zecilor de alte revelații gnostice care tot fuseseră descoperite, specialiștii se vor arăta curioși. În asemenea condiții însă, textul cu pricina nu ar stârni tot atâta curiozitate precum, să zicem, Manuscrisele de la Marea Moartă. Dacă, pe de altă parte, manuscrisul conținea informații străvechi despre relația dintre Isus și vânzătorul său, Iuda Iscarioteanul, relatate din perspectiva celui de-al doilea, ar fi fost într-adevăr o cu totul altă poveste.¹

1. De la Andrew Jacobs am înțeles că autorii de beletristică din epoca modernă, autori de „thrillere evanghelice”, au încurajat sporadic ideea

Nu m-am gândit nici o secundă că o Evanghelie datând din secolul al II-lea, despre Isus și Iuda, ne-ar determina să rescriem tot ce știam despre Iuda. Nu trăgeam nădejde că textul va fi fost scris de Iuda însuși sau de vreun alt om care să fi avut acces nemijlocit la informațiile istorice, privind întâmplările prin care au trecut Iuda și învățătorul său cu o sută de ani mai devreme. Dar să ai de-a face cu o Evanghelie poate chiar atât de timpurie – mai veche decât relatările lui Irineu, decât majoritatea Evangheliilor care au ajuns până la noi din vremurile de început –, o Evanghelie care să-l înfățișeze altfel pe Iuda, onorându-l ca pe singurul care l-a înțeles cu adevărat pe maestrul său... ce să zic, o *asemenea* Evanghelie ar fi fost, în opinia mea, o descoperire epocală. Ar fi deschis noi perspective în înțelegerea creștinismului incipient și ne-ar fi arătat cât de diversă era această religie în veacurile de început. Un grup de creștini care să-l fi venerat, dintre toți oamenii, pe Iuda Iscarioteanul – ce idee extravagantă!

Decepțiile mele inițiale

Entuziasmat fiind de perspective, am găsit pe net o dezbatere și inima mi-a tresărit.

Un danez, pe numele lui Michel van Rijn, administra un site specializat în examinarea obiectelor de artă moderne și a artefactelor antice. Van Rijn aflase câte ceva despre Evanghelia lui Iuda, urmărise anumite indicii și aflase că National Geographic intenționa să investească timp și resurse pentru a promova prezen-

unei „descoperiri“ a unei Evanghelii iconoclaste, scrisă din perspectiva lui Iuda: de exemplu, romanul din anul 1972 al lui Peter van Greenaway, intitulat *The Judas Gospel (Evanghelia lui Iuda)* și mai recentul roman, din 2001, *The Gospel of Judas (Evanghelia lui Iuda)*, al lui Simon Mawer. Pentru date suplimentare despre acest tip de roman în general, a se vedea Andrew St. Jacobs, „Gospel Thrillers“, *Postscripts* 1, 1 (2005), pp. 125–142.

tarea documentului și traducerea acestuia – urmând să scoată, probabil, mulți bani din acest demers. Van Rijn s-a hotărât să strice orice surpriză legată de aceste operațiuni publicând fragmentele ce i-au parvenit înainte chiar ca National Geographic să aibă ocazia să le dea publicității.

Van Rijn găsisse un savant american, Charlie Hedrick – specialist în studiul Noului Testament pe care-l cunoșteam de ani de zile și pe care-l admiram –, care susținea că deținea fotografii ale paginilor din Evanghelia lui Iuda și că făcuse deja o traducere preliminară a acestora. Vrând să înlătore orice speculații legate de Evanghelie și să le-o ia înainte celor de la National Geographic, van Rijn a publicat fotografiile și traducerea respectivă. Am fost teribil de dezamăgit la citirea acesteia.

Textul nu părea să aibă vreo legătură cu Isus și cu Iuda. Era vorba despre un document gnostic al cărui personaj principal era un anume Allogenes, care se ruga lui Dumnezeu și primea răspunsul lui. Textul avea trăsături gnostice și ar fi prezentat un oarecare interes pentru specialiștii în gnosticism. În ceea ce-i privește pe Iuda și Isus însă – eșec total.

E uimitor cum nici chiar aceia dintre noi care predau zi de zi nu reușesc să profeseze ceea ce predică. Semestru după semestru le spun studenților mei de la Chapel Hill că nu trebuie să dea crezare tuturor informațiilor găsite pe net, căci fiecare poate publica orice și adesea n-ai cum să știi dacă sursa este de încredere sau nu. În cazul de față, m-am lăsat păcălit pentru că nu mi-am urmat propriul sfat.

Ce nu știam la acea vreme, dar aveam să aflu într-un târziu, e că Hedrick tradusese alt text.

Am avut primul indiciu că nu era ceva în regulă în ziua de 1 iulie 2005. Mă aflu cu alte treburi în New York și plănuisem să iau prânzul la Harvard Club împreună cu Herb Krosney, jurnalistul de investigații despre care am pomenit ceva mai sus: el dăduse inițial de urma Evangheliei lui Iuda, aflând că era

deținută de Maecenas Foundation, din Geneva; tot el implicase National Geographic în afacere și, cu mai mult sau mai puțin sprijin din afară, împinsese povestea în atenția publicului – ceea ce a determinat în cele din urmă călătoria mea intempestivă la Geneva, șase luni mai devreme. În timpul aceluia prânz din iulie, îmi exprimam acuta frustrare că întreaga poveste avea să se prăbușească în curând, că în fapt nici nu era o poveste veritabilă, întrucât citisem traducerea lui Hedrick și nu puteam înțelege nicidecum de ce ar mai fi fost interesată National Geographic de chestiunea respectivă.

Herb cunoștea conținutul efectiv al textului, dar nu avea permisiunea de a-mi oferi toate amănuntele. Cu o licărire în ochi, mi-a sugerat să nu dau crezare înștiințărilor de pe net (cam același sfat pe care li-l dau și eu studenților mei de la o săptămână la alta). Eu insistam însă: văzusem fotografiile după filele în coptă, arătau cam la fel cu documentul pe care-l văzusem în Geneva, văzusem și traducerea corespunzătoare a lui Hedrick și o verificasem. Doar că nu era mare lucru de găsit acolo. Tot ce mi-a putut da Herb a fost o idee obsedantă: și dacă Hedrick tradusese o altă parte din document?

Doar după ceva vreme mi-am dat seama ce se întâmplase de fapt. După cum vom vedea în capitolul de față, când specialiștii au început să aibă acces la acest manuscris și au fost în măsură să spună ce anume conține, au zis că era vorba despre copii fragmentare după un număr de trei texte, dintre care două erau deja cunoscute din descoperiri arheologice precedente: era vorba despre Epistola lui Petru către Filip și despre Prima Apocalipsă după Iacov, copii descoperite printre scrierile din biblioteca de la Nag Hammadi, în anul 1945. Cel de-al treilea text era adevărata comoară: Evanghelia lui Iuda. Dar abia după ce Florence Darbre, experta în restaurarea manuscriselor, și Rodolphe Kasser, eminentul specialist în coptă și responsabilul cu prelucrarea și traducerea textului, s-au aplecat asupra manuscrisului

vreme de trei ani au realizat ceea ce nimeni nu bănuise până atunci – nici măcar van Rijn și Hedrick. Ultima parte din manuscris conținea două manuscrise, și nu doar unul constând în Evanghelia lui Iuda. Celălalt manuscris este o copie fragmentară după un tratat gnostic necunoscut despre personajul amintit mai sus, Allogenes. Hedrick plecase de la presupunerea că fotografiile fuseseră făcute după Evanghelia lui Iuda. Ceea ce nu era adevărat. Erau dintr-un alt text. Iar acest lucru a schimbat hotărâtor situația.

După cum s-a dovedit mai târziu, dacă filele despre Allogenes prezintă un oarecare interes, Evanghelia lui Iuda este înfinit de fascinantă în sine. Precum celelalte trei texte găsite în manuscris, și acesta este gnostic, iar o bună parte din el conține o revelație gnostică mai curând dificil de înțeles, privind facerea lumii și crearea omului (și *nu* de unul adevăratul Dumnezeu). Mai conține și dialoguri până atunci necunoscute dintre Isus și Iuda, înfățișându-l pe Iuda ca pe un erou al comunității apostolice, cel care deopotrivă a înțeles și i-a dat ascultare Domnului său.

Înainte de descrierea complete a conținutului acestei Evanghelii – care va face obiectul capitolului următor –, mă voi întoarce la punctul inițial, înainte de clipa când am văzut prima oară textul, în decembrie 2004, înainte ca acesta să ajungă în mâinile iscusite ale lui Florence Darbre și ale lui Rodolphe Kasser, înainte chiar să afle de existența lui vreun cercetător din lumea occidentală. Cum a fost descoperit acest document și cum a ajuns în cele din urmă în posesia acestei Maecenas Foundation? Recunoscându-i fiecăruia meritele – mai mult decât evidente în acest caz –, trebuie să subliniez că datorăm tot ce știm despre descoperirea și traseul acestei Evanghelii eforturilor neobosite ale lui Herb Krosney, a cărui lucrare numită *The Lost Gospel: The Quest for the Gospel of Judas Iscariot* (*Evanghelia pierdută. În căutarea Evangheliei lui Iuda*) rămâne cea mai competentă expunere de până acum. Coordonatele

principale ale prezentului capitol sunt trasate după cartea sa, la care se adaugă conversațiile mele directe cu el și cu alte persoane implicate în demers, precum și comentarii ale editorului și traducătorului textului, Rodolphe Kasser. Trebuie să completez că rămân încă mari lacune în ceea ce știm despre descoperirea și întâmplările de după descoperirea Evangheliei, în mare măsură din cauză că protagoniștii lor fie au rămas necunoscuți, fie nu mai sunt în viață.

Descoperirea manuscrisului

Trăsătura cea mai bizară legată de descoperirile arheologice ale manuscriselor timpurii ebraice și creștine constă în aceea că cele mai spectaculoase sunt făcute aproape întotdeauna de altcineva decât arheologii de meserie. Majoritatea rămân rezultatul purei întâmplări. Mai mult decât atât, descoperitorii lor sunt de regulă oameni care nu au nici cea mai vagă idee de importanța și valoarea obiectului descoperit. În anul 1945, depozitul de texte timpurii gnostice de la Nag Hammadi a fost descoperit de un grup de *fellahin*, țărani care săpau după îngrășămintă lângă o colină din pustietățile egiptene, la nord de Nil. Respectivii *fellahin* nu aveau știință de carte și nu aveau ce face cu cele treisprezece volume pe care le găsiseră sigilate într-o amforă din lut. După un an și jumătate, în 1947, un băiat păstor a descoperit o serie de documente într-o peșteră din deșertul de la țărmul vestic al Mării Moarte; au ajuns să fie cercetate într-un final (și de beduini, și de arheologi) și alte peșteri, unsprezece dintre ele dându-și la iveală comorile – cunoscute în prezent sub denumirea de Manuscrisele de la Marea Moartă.¹

1. Despre problema pieței de antichități și a contrabandei (implicat a speculei), a se vedea declarația UNESCO pe site-ul www.unesco.org/culture/laws/1970/htmleng/page2.shtml. Datorz această referință lui

La fel au stat lucrurile și cu Evanghelia lui Iuda, și cu alte documente aflate într-un fel sau altul în legătură cu aceasta. Au fost descoperite de țărani fără știință de carte, care au dat din greșeală peste o peșteră ce fusese folosită veacuri la rând ca loc de îngropăciune. Aceștia au scotocit prin lucrurile găsite în peșteră, căutând nimicuri pe care să le vândă: atunci au descoperit manuscrisele.

Asta se întâmpla în anul 1978, undeva în provincia Al Minya, în centrul Egiptului, la aproximativ 200 de kilometri sud de Cairo, lângă un grup de coline înalte numite Jebel Qarara, nu departe de localitatea Maghagha (care se pronunță „mu-rair-a”). Nu ne sunt cunoscute numele celor care au făcut descoperirea.

În peșteră se aflau un fel de coșuri pline cu niște retorte romane antice din sticlă; mai erau acolo și niște rămășițe umane. Alături de un astfel de schelet au fost găsite două cutii din calcar. Deschizându-le, țăranii au dat peste câteva manuscrise foarte vechi.

Nu era prima dată când se găseau asemenea importante documente creștine timpurii alături de resturi de schelet uman – cel mai probabil rămășițele fostului deținător al documentelor. Am arătat deja că și Evanghelia lui Petru a fost găsită în condiții asemănătoare în anul 1886 – într-o circumstanță din acelea rare în care arheologii chiar găsesc artefacte –, îngropată lângă trupul unui călugăr, poate pentru că aceea a fost cartea sa preferată sau poate pentru că tocmai el a transcris-o. La fel și în cazul bibliotecii de la Nag Hammadi: înainte să găsească respectivii *fellahin* amfora din lut cu cele treisprezece cărți, dezgropaseră un schelet. Se prea poate (deși nu putem spune cu certitudine) să existe o legătură între manuscrise și omul îngropat lângă ele. Să-i fi aparținut oare cărțile? Să fi plecat oare în deșert ca să le ascundă? Moartea lui o fi fost un accident? A murit din cauze

Andrew Jacobs, care mi-a spus că a preluat-o de la o cercetătoare în Antichitatea creștină, Carolyn Schroeder.

naturale? A fost cumva ucis? Nu avem de unde să aflăm. Specialiștii care au pus cap la cap informațiile în această privință au revenit douăzeci de ani după aceea, dar scheletul nu a mai fost recuperat.

Situația este similară și în cazul nostru. Ultimele indicii în legătură cu acea descoperire arată că alături se aflaseră niște ră-mășițe omenеști, dar nu mai sunt de găsit.

Cutia din calcar conținea patru documente diferite în format codex (adică sub formă de carte, nu de suluri). Specialiștii ulterioari au identificat cele patru manuscrise după cum vom arăta mai jos. Nici unul dintre ele, mai puțin codexul Evangheliei lui Iuda, nu a fost încă dat publicității în vreun fel:

1. Un tratat de matematică, scris în greacă.
2. O copie fragmentară după Exodul, carte din Vechiul Testament, de asemenea în greacă.
3. O copie fragmentară după câteva dintre epistolele din Noul Testament ale apostolului Pavel, scrise în coptă.
4. Codexul cuprinzând Evanghelia lui Iuda (așa cum voi arăta ceva mai târziu, avem începutul complet și încheierea Evangheliei, plus mare parte din secțiunea de mijloc, dar unele porțiuni au fost pierdute deoarece manuscrisul a fost manevrat în mod nechibzuit după ce a fost găsit; cam 10-15% din text este imposibil de recuperat), alături de alte trei texte fragmentare, toate în coptă: Epistola lui Petru către Filip (într-o versiune ușor diferită de aceea găsită la Nag Hammadi), Prima Apocalipsă după Iacov (și ea diferită de versiunea găsită la Nag Hammadi) și tratatul gnostic al lui Allogenes (cu totul diferit de tratatul găsit la Nag Hammadi și care e intitulat „Allogenes“).

În mod clar, toate aceste manuscrise zăcuseră în cutia de calcar vreme de mai bine de șaisprezece veacuri, fără să fi fost vreodată deschise. Au putut supraviețui atât de mult datorită

locului unde au fost depozitate. Manuscrisele pot rezista extrem de multă vreme într-un mediu uscat precum deșertul egiptean, unde nu există fluctuații majore ale umidității. Din păcate, după cum vom vedea, odată mutat din mediul său și ajuns în zone cu altă climă – șaisprezece ani a stat nici mai mult nici mai puțin decât într-un seif al unui magazin din Long Island –, manuscrisul a început să se deterioreze cu repeziciune, anumite porțiuni din el fiind imposibil de restaurat.

Oricum, *fellahin* cei necunoscuți care au găsit cărțile le-au vândut în mare taină unui bărbat pe nume Am Samiah (un pseudonim), comerciant local de mărunțișuri, bijuterii și țesături vechi. Samiah era un mic negustor de antichități; dacă vreun om din oraș găsea vreun obiect cu tentă veche, el îl cumpăra, apoi îl revindea unui intermediar care-l putea duce pe piața din Cairo sau Alexandria. Samiah însuși funcționa exclusiv pe post de intermediar; la fel ca oamenii cu care făcea afaceri, nici el nu avea știință de carte, întreținându-se mai ales din agricultură, îndeosebi din specialitatea locală, usturoiul.¹

În posesia lui Hanna

Am Samiah cunoștea traficanți de antichități mai bine plăsați, cărora le revindea obiectele cumpărate (cu un profit, desigur), aceștia aducându-le pe piața din marile orașe (și înregistrând

1. Ca și protagoniștii din toată această poveste, și Samiah era creștin copt. Am mai folosit termenul de *copt* până acum. Aici fie-mi îngăduit să subliniez că noțiunea ca atare provine din cuvântul „egiptean“ („gipt“ însemnând „de origine coptă“). Creștinismul se poate să fi ajuns deja în Egipt prin secolul I – coptii susțin că Biserica ar fi fost fondată în regiune de nimeni altul decât apostolul Ioan Marcu, presupusul autor al celei de a doua Evanghelii. În prezent, majoritatea egiptenilor sunt musulmani, dar creștinii copti reprezintă cam 7% din populație.

un profit la rândul lor) sau, uneori, când era vorba despre obiecte cu adevărat valoroase, vânzându-le unor negustori renumiți în toată lumea, care le vindeau apoi muzeelor sau colecționarilor (de regulă, cu un profit foarte mare; comerțul cu obiecte vechi, în ansamblu, este motivat, din nefericire, mai curând de câștigul financiar decât de preocuparea efectivă față de artefactele descoperite¹). Oricum, Am Samiah a vândut cărțile (fie direct, fie printr-un intermediar) unui negustor de antichități de ocazie din Cairo, pe numele său Hanna Asabil (încă un pseudonim). Evident, prețul era relativ mic: potrivit ultimelor estimări, Samiah ar fi primit în jur de 8 000 de lire egiptene, în jur de 2 000 de dolari la cursul vremii. Pentru el, era un târg foarte avantajos. Nu avem mai multe informații despre tranzacția respectivă, în parte și pentru că Samiah a murit cam zece ani mai târziu, la sfârșitul anilor '80.

Hanna nu era un negustor de antichități rafinat, sofisticat, de anvergură internațională. Dar aștepta acea mare descoperire care-ar fi putut să-l îmbogățească. Era cunoscut pentru vânzarea pe piețele din Cairo a documentelor vechi pe papyrus. Nu știm sigur în ce fel, dar cert e că a devenit convins de valoarea fantastică a acelor manuscrise. Cei implicați în identificarea traseului lor au sugerat că Hanna primise confirmarea valorii lor de la un specialist în antichități aflat în trecere prin Cairo, deși numele vehiculate de regulă – cum ar fi de pildă Ludwig Koenen, profesor german de limbi clasice la Universitatea din Michigan – erau ale unor specialiști în greacă, în vreme ce partea cea mai valoroasă a colecției era în coptă². Orișicum, Hanna le-a dat de înțeles potențialilor cumpărători că era dispus să

1. A se vedea în acest sens, din nou, nota 1, p. 128.

2. Într-o discuție particulară, Herb Crosney mi-a spus că fusese informat de către partenerul de afaceri al lui Hanna că evaluarea inițială o făcuse un distins papirolog italian, Manfredo Manfredi, profesor la Universitatea din Florența.

vândă documentele pe care le avea în posesie pentru suma ieșită din comun de 3 milioane de dolari.

Era o sumă imensă, fără doar și poate, mai ales ținând cont de faptul că Hanna n-avea idee despre ce anume vorbeau codexurile respective – știa doar că erau extrem de vechi și că cineva îi spusese că valorau o avere. Cu adevărat problematic era faptul că, în branșa în care se învârtea de regulă, Hanna nu avea clienți importanți de la care să smulgă o asemenea sumă. Așa că a contactat o persoană care-ar fi putut avea astfel de contacte, un renumit negustor de antichități care se bucura de autoritate; acesta cunoștea oamenii cuveniți și putea scoate un preț mare pe artefacte: este vorba despre Nicolas Koutoulakis, din Geneva, socotit de unii cel mai bine cotate negustor de antichități din vremurile noastre. Hanna mai făcuse afaceri cu acesta, revânzându-i anumite obiecte pe care Koutoulakis reușea să le comercializeze cu un profit imens. Provenind din Creta, Koutoulakis vorbea mai multe limbi și se mișca în cercuri sociale sus-puse; nu beneficiase de studii superioare, dar era celebru pentru șiretenia sa și făcuse afaceri de milioane de dolari.

Cu toate acestea, Hanna nu voia să-i vândă prețioasele manuscrise lui Koutoulakis. Voia doar să-l ajute să găsească un cumpărător. În timpul negocierilor, Hanna i-a vândut lui Koutoulakis alte obiecte pe care le achiziționase, ceea ce a dat naștere unor circumstanțe dramatice. Hanna avea o statueta a faraonului egiptean Amenemhat al II-lea, din vremea Regatului Mijlociu, pe care i-a vândut-o lui Koutoulakis. Când însă acesta din urmă a mers la evaluator, a aflat că e un fals. După cum era de așteptat, și-a cerut banii înapoi, dar Hanna a refuzat să i-i dea. Toată povestea demarase prost.

Puțin mai târziu, prin 1979, Hanna l-a interpellat din nou pe Koutoulakis, încercând să încheie o înțelegere cu privire la manuscrisele sale, nu direct cu ilustrul comerciant, ci prin mijlocirea unuia dintre asociații acestuia. Poate că e o coincidență

ce s-a întâmplat mai apoi, dar Hanna nu a fost de aceeași părere: casa lui din Heliopolis (periferie a orașului Cairo) a fost jefuită. Hoții i-au luat tot: monede din aur, statuete, bijuterii, țesături vechi, efigii – precum și manuscrisele pe papirus. O captură impresionantă: Hanna estima pierderile, chiar fără manuscrise, la milioane și milioane de dolari. L-a suspectat tot timpul pe Koutoulakis că se afla la originea jafului, numai că n-a putut-o dovedi niciodată.

Hanna nu-și putea recupera pierderile, iar manuscrisele erau socotite cea mai mare dintre ele. Dacă găsea o modalitate să pună mâna pe ele, putea găsi un cumpărător, căruia să i le vândă rapid, retrăgându-se din branșă bogat. Manuscrisele nu fuseseră însă evaluate de un specialist, care să spună ce anume conțineau. Și păreau pierdute pentru totdeauna.

Într-un gest de umilință, Hanna l-a rugat pe Koutoulakis să-l ajute să-și redobândească manuscrisele (un gest de înțeles oarecum, de vreme ce-l suspecta pe acesta că-i furase documentele). Koutoulakis nu a cedat sub nici un chip, nu a recunoscut nici o clipă că ar avea de-a face cu jaful sau că ar avea colaboratori direcți care să regleze această mare neînțelegere. A promis însă că se va interesa și va face tot posibilul să-l ajute. Trei ani mai târziu, în anul 1982, Koutoulakis i-a înapoiat manuscrisul lui Hanna, într-o tranzacție pusă la cale de niște intermediari din Geneva. Hanna a dus manuscrisul într-un seif al unei bănci din Elveția.

În căutarea unui cumpărător

În anul 1983, Hanna a găsit un posibil cumpărător al manuscrisului. Ludwig Koenen călătorise adesea la Cairo și în alte locuri din Orientul Apropiat, încercând să cumpere papirusuri

grecești pentru Universitatea din Michigan, care deține o faimoasă colecție de asemenea papirusuri. Deși s-a născut și a crescut în Germania, unde a obținut un doctorat în limbi clasice la Universitatea din Köln, Koenen predă la Michigan încă din anul 1975.

Se prea poate ca acesta să fi avut ocazia să-și arunce o privire asupra manuscriselor, întrucât i-a adus la cunoștință lui Hanna că intenționa să reunească un grup restrâns de experți americani pentru a le examina conținutul și poate pentru a negocia un preț. Unul dintre texte era în mod evident o copie după cartea Exodului, iar în aceste condiții Koenen i-a solicitat ajutorul lui David Noel Freedman, coleg al său de la Universitatea din Michigan și expert în studiul Vechiului Testament. Cum aceste texte erau în limba coptă, i-a solicitat ajutorul lui James M. Robinson, profesor la Catedra de istorie creștină veche în cadrul Claremont Graduate University din California; Robinson fusese șeful echipei UNESCO ce reușise selectarea și traducerea manuscriselor de la Nag Hammadi, ceea ce-l recomanda drept cel mai mare expert în domeniu. Din păcate, Robinson mai era implicat și în alte proiecte, trimițând însă un tânăr, dar promițător doctorand de la Yale, Stephen Emmel, deja remarcat în domeniul studiilor de coptă.

Astfel, Koenen, Freedman și Emmel au fost de acord să se întâlnească la Geneva cu Hanna, pentru a studia manuscrisele și a negocia suma. Nu știau că prețul lui Hanna se ridica la câteva milioane; suma pe care o alocaseră era de doar 50 000 de dolari.

Întâlnirea a avut loc în ziua de 15 mai 1983, în camera lui Hanna din Hôtel de l'Union, din Geneva. Mai târziu, rememorând acel moment, Emmel a detaliat regulile de bază:

„Ni se dădea voie să examinăm papirusurile vreo câteva minute. Nu aveam voie să facem fotografii și nici să copiem în vreun fel manuscrisul. Ni s-a mai spus, de asemenea, că nu ni se permitea să

luăm notițe, așa că nu aveam nici o foaie de hârtie, nici vreun instrument de scris.”¹

Imediat după ce au studiat manuscrisul, au trecut la negocieri.

Ne interesează cu precădere aici concluziile la care a ajuns Emmel cu privire la manuscris, întrucât lui i s-a acordat permisiunea de a studia codexul care avea să fie autentificat drept Evanghelia lui Iuda. La vremea aceea însă, Emmel nu cunoștea natura acelui manuscris. Filele fuseseră păstrate fără măsuri speciale de precauție, în niște cutii din carton, de mărimea cutiilor pentru pantofi, căptușite cu ziare. Ca să nu le strice și mai tare, Emmel le-a apucat pe câte una cu o pensetă specială pe care o adusese cu el. Chiar și în scurtul răstimp pe care l-a avut la dispoziție, și-a dat seama cam ce anume conținea codexul. După cum avea să noteze într-un raport întocmit mai apoi, a constatat că era vorba despre Prima Apocalipsă după Iacov, despre Epistola lui Petru către Filip și, zice el, „mai este vorba despre un dialog între Isus și ucenicii săi (sau cel puțin cu «Iuda» [*i.e.*, probabil, Iuda Toma]), similar ca stil cu «Dialogul Mântuitorului» și cu «Înțelepciunea Domnului Nostru Isus Cristos»”².

Era un comentariu foarte instructiv. Emmel și-a dat seama foarte repede, doar aruncându-și privirea asupra filelor în coptă, destul de prost întreținute de altminteri, că cel de-al „treilea” text era relatarea unei discuții dintre Isus și ucenicii săi, relatare asemănătoare cu două dintre scrierile descoperite în biblioteca de la Nag Hammadi, dar cu un conținut diferit. Cum printre interlocutorii lui Isus era amintit „Iuda”, Emmel a dedus imediat că era vorba despre personajul cunoscut din alte texte creștine timpurii sub numele de Iuda Toma, presupusul autor al Evangheliei după Toma. Dacă ar fi avut ceva mai mult timp

1. Citat preluat din Herb Crosney, *The Last Gospel: The Quest for the Gospel of Judas*, National Geographic, Washington, D.C., 2006, p. 110.

2. *Ibidem*, p. 115.

la dispoziție, și-ar fi dat seama fără îndoială că era vorba în realitate despre Iuda Iscarioteanul, și nu despre Iuda Toma. Emmel nu avea înaintea ochilor nimic altceva decât de mult pierduta Evanghelie a lui Iuda.

Nu li s-a mai dat însă răgaz. Hanna voia să afle dacă aveau să încheie afacerea împreună, dar când le-a făcut cunoscut prețul cerut, americanii au fost ca loviți de trăsnet, deoarece nu aveau cum să facă rost de atâția bani. Din obișnuință, Freedman sugera zece procente din prețul cerut, adică 300 000 de dolari în loc de 3 milioane – deși și această sumă era mult peste ce-și permiteau ei. Hanna se simți jignit de contraofertă și încheie orice tratative. Americanii au plecat cu mâna goală, iar manuscrisul a rămas în posesia unui negustor de antichități care nici măcar nu știa ce are în stăpânire.

Un an mai târziu, în 1984, Hanna a sosit în Statele Unite, unde spera să găsească un cumpărător pentru manuscrisul său, poate în rândurile comunității locale a creștinilor de orientare coptă (numai în New Jersey există un număr de 20 000), care-l puteau pune în legătură cu negustori de cărți rare și antichități. În luna aprilie a acelui an, l-a contactat pe Hans P. Kraus Jr., vânzător de cărți rare din Manhattan și supraviețuitor austriac al holocaustului, ajuns un personaj de marcă în branșă și având importante contacte în principalele universități americane. Avea cu deosebire relații la Yale University, achiziționase cărți și manuscrise pentru fondul Beinecke Rare Books al universității și, în plus, făcuse numeroase donații el însuși. Oarecum exasperat, Hanna coborî prețul la un milion de dolari. Rămânea însă o sumă exorbitantă – mai ales că textul rămânea o enigmă.

Kraus era însoțit de Roger Bagnall, un ilustru clasicist de la Columbia University, care trebuia să stabilească momentul apariției celui manuscris și conținutul său exact. După un răstimp de gândire, a renunțat să mai încheie afacerea. Prețul era prea mare, iar operațiunile de restaurare, pentru ca manuscrisul

să poată fi studiat, ar fi costat la rândul lor: filele erau într-o stare și mai avansată de degradare.

Ajuns la capătul răbdării, Hanna s-a hotărât pur și simplu să pună manuscrisul la păstrare pentru o vreme. Una dintre cunoștințele sale din America avea un prieten angajat la o filială Citibank dintr-un mall, în Hicksville, Long Island. Și așa, în primăvara lui 1984, Hanna a închiriat acolo un seif, căruia i-a încredințat prețiosul său manuscris, după care s-a întors la Cairo. Au trecut astfel șaisprezece ani, timp în care filele s-au deteriorat în tăcere, în condițiile umidității din acea suburbie a New Yorkului.

Recuperarea manuscrisului

Următorul personaj din această intrigă complexă avea să fie posesorul final al Evangheliei lui Iuda, Frieda Tchacos Nussberger – care încă îl mai deține. S-a născut în Egipt, într-o familie de origine greacă. De mică, a călătorit prin întreaga lume. Și-a făcut studiile la École de Traduction et d'Interprétation din Geneva, după care a urmat cursurile École du Louvre din Paris, unde a studiat egiptologia. La începutul anilor '80, s-a căsătorit cu Werner Nussberger, bijutier și artist elvețian.

Având atâtea cunoștințe prin toată lumea și atâtea preocupări în studierea civilizațiilor egiptene, grecești și nu numai, Nussberger era cum nu se poate mai potrivită pentru acest univers al anti-chităților și făcea afaceri în domeniu încă din anii '70. Auzise despre manuscrisul lui Hanna de prin 1982, când i-a fost arătată o fotografie cu ceea ce se va dovedi a fi pagina 5/19 a manuscrisului. Poartă această denumire deoarece, după cum vom vedea mai târziu, manuscrisul avea să se rupă (sau să fie rupt) în cele din urmă în două, partea de sus reprezentând aproximativ o treime din fiecare filă, iar partea de jos – restul de două treimi

din filă. După ruperea acestora, un anticar care pusese mâna la un moment dat pe codex a inversat paginile, plasându-le la începutul și la sfârșitul manuscrisului pe cele mai impresionante (pentru cazul în care cineva ar fi studiat doar primele și ultimele pagini pentru a-și face o părere despre starea filelor). Astfel au fost rearanjate părțile superioare și cele inferioare de filă. Nu-i de mirare că van Rijn și Hedrick au întâmpinat dificultăți și nu și-au putut da seama din fotografii despre ce anume era vorba.

În fine, Nussberger văzuse poza unei pagini și știa că la acea vreme Hanna cerea 3 milioane de dolari pentru întregul set de file. Afacerea nu prezenta interes pentru ea. Optsprezece ani mai târziu, în 2000, într-o altă tranzacție, a cumpărat câteva pagini dintr-o lucrare coptă și se întreba dacă nu cumva proveneau din același set pe care Hanna îl scosese la vânzare mai demult. A bănuir că Hanna nu vânduse manuscrisul încă – ar fi auzit cu siguranță în cazul în care ar fi reușit să-l vândă. S-a hotărât să afle dacă între timp nu se gândise să coboare ceva mai mult prețul. Hanna era acum mult mai în vârstă, desigur. Mai mult decât atât, își întemeiasse o familie și-și pierduse orice speranță de a se îmbogăți fabulos de pe urma prețuitei sale posesiuni. Ce nu știau nici Nussberger, nici Hanna era că, în cripta lor, filele se descompuneau pe zi ce trecea.

Nussberger a fost de acord să plătească pentru manuscris, fără să-l vadă măcar, un preț pe care nu l-a dat publicității până în ziua de azi. (Au și anticarii ciudățeniile lor.) În sfârșit, trebuia să-și ia bunul în primire, ceea ce presupunea să-l întâlnească pe Hanna la New York. Acesta nu era deloc dispus – nu vorbea engleza și nici nu-i plăcea să zboare cu avionul –, dar banii vorbesc, așa că întâlnirea a avut loc. Era în ziua de 3 aprilie 2000. După toți acești ani, banca schimbase încuietorile de la cutiile lor de valori – măcar nu dăduse faliment –, și în cele din urmă au chemat un lăcătuș să-și facă treaba. Când au deschis seiful, au rămas profund uluiți: filele manuscrisului erau mult mai

deteriorate decât fuseseră când au fost depuse. Papirusul antic nu se împacă bine cu umiditatea, chiar fără a fi manevrat în vreun fel. Nimeni nu știa dacă mai putea fi salvat ceva.

Dar Nussberger nu s-a pierdut cu totul cu firea. Și-a împachetat manuscrisul și s-a dus drept la Yale University, ca să le predea unui om de încredere, Robert Babcock, curatorul-șef al Bibliotecii Fondului Beinecke Rare Book and Manuscript, eminent cercetător al Antichității. Aici avea să fie într-un final identificat cel mai prețios document dintre aceste manuscrise. Bentley Layton, profesor de coptologie la Yale, a analizat filele și a recunoscut în cel de-al treilea document Evanghelia lui Iuda.

Filele manuscrisului au rămas la Yale vreme de câteva luni, Nussberger încercând să convingă Biblioteca Beinecke să le cumpere. Biblioteca a fost însă nevoită să refuze oferta. Încă o dată, problema o reprezentau banii: nu era sigur dacă Nussberger dobândise sau nu drepturile legale asupra manuscrisului, întrucât fuseseră, fără îndoială, aduse ilegal din Egipt (Hanna nu le declarase la vamă atunci când le scosese din țară, în urmă cu șaisprezece ani)¹. Dacă Biblioteca ar fi făcut publică achiziționarea Evangheliei lui Iuda, așa cum era de așteptat și de dorit, de altminteri, se putea isca o controversă între state, în urma căreia putea pierde codexul – ca și banii cu care l-ar fi achiziționat. Babcock i-a înapoiat manuscrisul lui Nussberger, care încă era în căutarea unui cumpărător. Acum știa însă ce anume achiziționase: singurul exemplar care a mai supraviețuit din celebra Evanghelie a creștinismului timpuriu care relata varianta lui Iuda din povestea trădării lui Isus. Era o descoperire fantastică. Mai mult decât atât, era și foarte valoroasă. Dar unde să găsești un cumpărător pentru așa ceva?

A reușit să-l găsească prin intermediul cunoștințelor sale. Era vorba despre Bruce Ferrini, un negustor de manuscrise vechi

1. Cu privire la atitudinea UNESCO privitoare la comerțul cu antichități, a se vedea nota 1, p. 128.

din Cleveland, Ohio, despre care se știa că face parte din anturajul unor colecționari miliardari, inclusiv – se pare – Bill Gates. Nussberger a mers în Cleveland cu manuscrisul; Ferrini s-a arătat curând extrem de entuziasmat, încântat de perspectivele afacerii – nu numai să găsească un cumpărător pentru codex, dar chiar să organizeze o expoziție internațională. Avansă pe loc o ofertă de 2,5 milioane de dolari. În data de 8 septembrie 2000, Ferrini îi scrisese lui Nussberger două cecuri însumând 2,5 milioane: unul postdatat 15 ianuarie 2001, iar celălalt 15 februarie 2001. Dintr-un motiv sau altul, Nussberger a arătat încredere totală în el: se prea poate să fi fost bucuroasă că scapă într-un sfârșit de manuscris. În fine, i-a predat manuscrisul lui Ferrini și a plecat fără să primească măcar o chitanță la mână. Greșeală impardonabilă.

Ferrini s-a gândit că avea să găsească repede un cumpărător în persoana unuia dintre clienții lui fideli, un multimilionar și colecționar de antichități pe care-l chema James Ferrell, proprietarul unei importante companii americane de gaz propan, Ferrelgas. La început, Ferrell se arătase într-adevăr interesat să cumpere manuscrisul și îmbrățișase ideea organizării unei expoziții. Înainte să se încheie tranzacția, Ferrell i-a recomandat lui Ferrini să încerce să pună manuscrisul într-un container la temperaturi foarte mici, pentru a preîntâmpina descompunerea sa continuă. Spus și făcut. Doar că efectul a fost dezastruos. Filele absorbiseră între timp multă umezeală din mediul jilav al continentului american. Supunerea la temperaturi foarte mici le-a afectat foarte rău. După cum avea să explice mai târziu Rodolphe Kasser, cel care avea să le restaureze și să le traducă:

„După șederea timp de mulți ani în umezeala verilor americane, congelarea a dus, se pare, la distrugerea parțială a sevei care menține laolaltă fibrele de papyrus, fragilizându-le accentuat și deci predispunându-le la fărâmițare; astfel, codexul a devenit cel mai fragil document pe care l-au văzut vreodată papirologii, fapt care constituie un

veritabil coșmar pentru orice restaurator. În plus, din cauza congelării, apa din fibre a migrat spre suprafața papirului, de unde s-a evaporat, ducând cu ea mici cantități de pigment din interior; în consecință, multe pagini ale papirului s-au înnegrit și scrisul a devenit extrem de dificil de descifrat.”¹

Nu numai filele se degradau, ci și relația lui Ferrini cu ipoteticul său cumpărător. Ferrell ajunsese într-un fel sau altul să bănuiască proasta gestionare a aspectelor financiare de către Ferrini, drept care a rărit relațiile cu el. Nu era pregătit să facă nici o achiziție mai importantă, și asta exact atunci când Ferrini avea mai mare nevoie de bani pentru a acoperi cecurile pe care i le scrisese lui Nussberger.

Aceasta din urmă a mirosit cum stau lucrurile și se întreba dacă nu cumva cecurile nu aveau acoperire. Ar fi fost problematic în acest caz, pentru că ar fi rămas și fără bani, și fără manuscris. Cuprinsă de îngrijorare, Nussberger i-a cerut ajutorul unui prieten al ei avocat, pe care l-am mai întâlnit într-un capitol precedent: era vorba despre Mario Roberty, un distins avocat din Geneva care avea relații importante în domeniul comerțului european cu antichități și obiecte de artă; el personal înființase în anul 1994 Maecenas Foundation, o organizație dedicată ocrotirii artefactelor antice și redării acestora țărilor de origine.

Cum se și cuvenea, Roberty a îndemnat-o pe Nussberger să-și recupereze cât de curând manuscrisul și să înapoieze cecurile fără nici o valoare. Ferrini nu era însă dispus să renunțe la afacere, sperând să mai poată face ceva. Roberty bănuia că acesta era într-un impas și, cum Ferrini se dovedea în continuare încăpățânat, s-a hotărât să-i forțeze mâna.

1. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst (eds.), *The Gospel of Judas*, National Geographic, Washington, D.C., 2006, pp. 60–61 [trad. rom. cit., pp. 60–61 – n. tr.].

Îl menționam la începutul capitolului pe Michel van Rijn, un blogger olandez care are un site, pus pe scandaluri, având ca temă obiectele de artă și antichitățile. Roberty a intrat în legătură cu van Rijn în speranța că acesta îl va ajuta să facă publice afacerile oneroase ale lui Ferrini și să-l silească să restituie manuscrisul, sub amenințarea unei reputații pătate și al pierderii onorabilității necesare în branșă. Luându-și misiunea în primire, van Rijn s-a arătat foarte îndârjit, atacându-l pe Ferrini pe site, aducând la cunoștința cititorilor afacerile sale necurate și demonizându-l, reamintind situațiile cu cecuri neacoperite, cu tranzații eșuate și cu alte probleme personale.

Ferrini a cedat în cele din urmă presiunii, iar în data de 15 februarie 2001 Nussberger și Roberty au luat avionul până în Cleveland pentru a recupera manuscrisul. Ferrini a mai fost de acord să restituie și toate pozele și negativele pe care le deținea după manuscris. Tranzacția în sine reprezenta o mare problemă: Nussberger nu știa coptă și nu numărase în prealabil filele manuscrisului, așadar nu avea de unde să știe dacă Ferrini era sau nu de bună-credință. Sigur nu păstrase câte ceva pentru sine? Vreo filă din manuscris? Vreo fotografie?

După cum avea să se dovedească, Ferrini păstrase ceva pentru el. Așa dobândise Charlie Hedrick fotografii după o serie de pagini din tratatul despre Allogenes (și ultima pagină din Evangelia lui Iuda), care aveau să ajungă mai târziu pe site-ul lui van Rijn. Fără nici o îndoială că Ferrini i le dăduse lui Hedrick. Se prea poate să fi păstrat și pagini din manuscris.

Nussberger îi lăsase lui Ferrini posibilitatea de a cumpăra unul dintre textele din set, și anume tratatul de matematică scris în greacă. Restul (sau majoritatea, se pare) le-a luat cu ea. Nussberger se găsea însă în aceeași situație ca înainte de eșecul cu Ferrini: avea manuscrisul, dar nu și un cumpărător pentru el. În plus, filele erau acum într-o stare mult mai proastă decât la început, după ce fuseseră înghețate și dezghețate și, evident,

prost manevrate de către Ferrini. Filele se fărâmițaseră și se amestecaseră la întâmplare. Mai erau și sute de fragmente mici sau chiar minuscule, fără a se putea spune care din ce filă provenea.

Nussberger s-a hotărât să-i predea problema organizației lui Roberty, Maecenas Foundation for Ancient Art. Manuscrisul a fost expediat în Elveția, unde se află și în prezent. La sfatul lui Roberty, Nussberger a încheiat o înțelegere cu unul dintre cei mai mari experți în coptologie din întreaga lume: Rodolphe Kasser, despre care am mai pomenit până acum, era profesor emerit la Universitatea din Geneva; întâmplarea făcea că locuia chiar lângă Geneva, la Yverdon-les-Bains. Cei doi au stabilit să se întâlnească la 24 iulie 2001.

Merită să cităm pe de-a-ntregul primele impresii ale lui Kasser la vederea rămășițelor din manuscris:

„[Manuscrisul era] atât de prețios și totuși atât de prost îngrijit, aproape complet deteriorat, parțial pulverizat, de o fragilitate extremă, fărâmițându-se la cea mai mică atingere; «cartea» aceea străveche [...] era în acea seară doar o biată grămăjoară așezată pe fundul unei cutii de carton.”¹

„În cursul îndelungatei mele cariere, am avut în fața ochilor numeroase documente copte sau grecești pe papirus, unele grav «bolnave», dar nici unul atât de deteriorat ca acesta. În multe locuri, papirusul era atât de înnegrit, încât devenise practic ilizibil. În plus, papirusul devenise atât de fragil, încât nu mai suporta nici cea mai blândă atingere; aproape orice contact risca să-l dezintegreze. Era, aparent, un caz lipsit de speranță.”²

Kasser a contactat-o imediat pe Florence Darbre, unul dintre specialiștii europeni de primă mână în restaurarea manuscriselor; locuia la Nyon, un orașel pe malul lacului Geneva. Darbre absolvise cursurile Universității din Geneva și ale unui institut

1. *Ibidem*, pp. 47–48 [trad. rom. cit., pp. 47–48 – n.tr.].

2. *Ibidem*, p. 65 [trad. rom. cit., pp. 64–65 – n.tr.].

de artă din Berna. Era în principiu de acord să facă parte din proiect; s-a decis într-un final că poate fi demarată prima etapă, publicarea, aducerea la cunoștința publicului a existenței manuscrisului: avea să înceapă restaurarea lui.

Darbre era foarte talentată la așa ceva. Kasser nota: „Degetele ei de magician au făcut posibil ceea ce, la prima vedere, părușe sortit eșecului.”¹ Pentru început, au pus fiecare folio (însemnând fila scrisă pe față și pe verso) și fiecare fragment, oricât de mic, sub un geam protector, după care au făcut fotografii după întregul set. După aceea putea începe truda de a reasambla manuscrisul, filă cu filă, apoi trebuia stabilit de unde provenea fiecare fragment. Nu era deloc ușor. În unele cazuri se putea observa similaritatea dintre cerneala de pe o filă și cea de pe un fragment, iar la îmbinarea celor două putea fi identificat un cuvânt. Alteori erau nevoiți să îmbine fragmentele în funcție de alcătuirea fibrelor de papyrus. De multe ori erau cuprinși de disperare și amânau identificarea câte unui fragment. A durat extrem de mult până când au reconstituit aproape în totalitate ceea ce fusese, în momentul descoperirii, un codex relativ intact.

Omul de încredere al lui Stephen Emmel li s-a alăturat în cele din urmă: Gregor Wurst era un distins profesor de coptologie la Universitatea din Münster, Germania. Wurst știa cum să folosească fotografiile digitale ale fragmentelor și făcea pe calculator diverse combinații între ele. Lucrul progresa repede. Au trecut aproape trei ani până să-și dea seama că manuscrisul conținând Evanghelia lui Iuda avea nu trei, ci patru părți distincte, că pasajul de care aflase Hedrick via Ferrini provenea în realitate dintr-o altă scriere.

În prezent, Kasser e de părere că aproximativ 10 până la 15 procente din manuscris s-au pierdut din cauza manevrării neadecvate de după descoperirea lui. Restaurarea este astăzi aproape

1. *Ibidem*, pp. 66–67 [trad. rom. cit., p. 66 – n.tr.].

de final, dar în timp ce scriam capitolul de față am primit un e-mail de la Marvin Meyer, care tradusese exemplar textul în engleză pentru Societatea National Geographic: tocmai combinaseră cu succes un nou fragment, care schimba în mod esențial traducerea precedentă. Există speranța că întreaga restaurare va fi încheiată în curând.

*Aducerea la cunoștința publicului
și implicarea Societății National Geographic*

După ce s-a lucrat vreme de trei ani la restaurarea, conservarea, transcrierea și traducerea manuscrisului conținând Evanghelia lui Iuda, Kasser a hotărât, după o scurtă consultare cu Frieda Tchacos Nussberger și Mario Roberty, că era timpul să facă publică descoperirea Evangheliei lui Iuda, despre care nu se mai știa nimic de secole. Momentul era prielnic, dar insuficient mediatizat. Prilejul cu care s-a făcut anunțul l-a reprezentat cel de-al VIII-lea Congres Internațional de Studii Copte, ținut la Paris, o sesiune științifică de mici dimensiuni, unde veneau doar specialiștii în limbă coptă din întreaga lume, mai ales din Europa și America de Nord. Nu e genul de eveniment relatat de *Times*, spre exemplu.

Se aflau acolo totuși cei mai buni specialiști în coptă, printre care Bentley Layton de la Yale University, James Robinson de la Claremont și Stephen Emmel de la Münster, care au mai apărut din când în când pe parcursul acestei povești. Spre frustrarea a numeroși membri din auditoriu, odată cu anunțul în sine Kasser nu a făcut cunoscut și conținutul respectivei Evanghelii a lui Iuda – exact ce-i interesa mai mult pe oameni. În schimb, Kasser a făcut o declarație îndrăznească și incitantă cu privire la descoperirea în sine, descriind în treacăt manuscrisul, enumerând etapele prin care trecuse conservarea lui și

stabilind termenul de punere la dispoziția publicului a textului, cu traduceri de rigoare.

În plus, le-a înmănat tuturor o listă cu informații după cum urmează:

1. Manuscrisul se prezintă sub forma unui codex legat inițial în piele. Este alcătuit din 31 de file [adică 62 de pagini] de aproximativ 16 × 29 centimetri [aproape formatul A4 cu care suntem obișnuiți].
2. Au fost conservate părți din legătura de piele, plus aproximativ 60 de pagini, care au fost rupte, partea de sus reprezentând cam trei cincimi din totalul paginii. Cele mai multe pagini sunt rupte în numeroase bucăți mici și fărâmicioase, dar au fost puse toate sub geam protector. Cam două treimi din text poate fi citit. Se pare că lipsesc din manuscris cel puțin o filă și o serie de fragmente.
3. Codexul conține trei tratate [trebuie subliniat că anunțul venea înainte să-și dea seama Kasser că paginile despre *Allogenes* proveneau din altă scriere]:
 - a. Epistola lui Petru către Filip [cunoscută sub o altă formă din biblioteca de la Nag Hammadi];
 - b. Prima Apocalipsă după Iacov [și ea cunoscută sub altă formă din biblioteca de la Nag Hammadi];
 - c. Evanghelia lui Iuda [cu totul necunoscută până în acel moment].
4. Textul este scris într-un dialect al limbii copte, cunoscut sub numele de dialect sahidic, cu unele variații regionale sugerând redactarea ei undeva în Egiptul Mijlociu. Analiza lingvistică arată că aceasta reprezintă traducerea după unele texte scrise inițial în greacă.
5. Pe baza stilului folosit, se estimează că textul a fost scris în secolele al IV-lea sau al V-lea. [Datarea cu carbon-14 de mai târziu avea să sugereze perioada între sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui de-al IV-lea.]

6. A fost descoperit în provincia Al Minya, din Egiptul Mijlociu.
7. Parcursul manuscrisului poate fi identificat cu ușurință începând din anul 1982.
8. Manuscrisul este deținut de o fundație elvețiană care preferă să rămână anonimă pentru moment. [Avea să fie identificată mai târziu ca fiind Maecenas Foundation.] Se urmăresc restaurarea și publicarea manuscrisului, iar apoi restituirea lui unei instituții publice din Egipt, țara unde a și fost găsit.
9. Restaurarea se face în Elveția.
10. Publicarea manuscrisului i-a fost încredințată lui Rodolphe Kasser și este de așteptat să apară în cursul anului 2005. [Avea să se producă în fapt în 2006.]

Încet-încet, comunitatea științifică a început să afle despre acea descoperire. Trebuie să recunosc că eu am auzit de ea abia când National Geographic s-a implicat și m-a rugat să le pun la dispoziție expertiza de care aveau nevoie pentru evaluarea vechimii manuscrisului și a eventualei sale valori istorice. Dintre cunoscuții mei în domeniu, nimeni altcineva nu mai aflate despre el. Numai în rândul coptologilor se știa de existența lui.

National Geographic nu aflate despre manuscris cu prilejul celui de-al VIII-lea Congres Internațional de Studii Copte, ci de la Herb Krosney (cu care ne-am mai întâlnit de asemenea pe parcursul acestei istorisiri), care prinsese un zvon și i-a îndemnat să ia firul poveștii. Krosney fusese implicat în mai multe proiecte de emisiuni TV, documentare și cărți și fusese contactat de Bruce Ferrini atunci când acesta „cumpărase” (mai mult sau mai puțin) manuscrisul și se gândea să organizeze o expoziție internațională. Ferrini voia să știe dacă era interesat în realizarea unei emisiuni televizate pe această temă. După ce s-au întâlnit însă, Krosney n-a mai auzit de el. Ferrini îi înapoiase manu-

scrisul lui Nussberger, așa că ideea unei emisiuni TV era moartă și-ngropată.

Mai apoi, în 2004, la urechile lui Krosney au ajuns noi zvonuri despre manuscris – de astă dată, că se afla iar în Elveția, după cum făcuse cunoscut Kasser. Acest fapt i-a reaprins interesul lui Krosney, care a început să întrebe în dreapta și-n stânga. A aflat în cele din urmă de Maecenas Foundation și deja era pe urmele a ceea ce pentru el reprezenta o chestiune fascinantă și de importanță majoră.

La acea vreme, Krosney stabilise deja contactul cu National Geographic, ducându-se discuții pe marginea unui documentar TV pe tema Vechiului Testament. Dar preocupările sale au suferit o mutație în clipa în care și-a dat seama de valoarea noii descoperiri. I-a implicat în proiect pe cei de la National Geographic, care nu mai aveau nevoie de argumente în plus odată ce au aflat despre ce e vorba. Ei m-au contactat în ideea să alcătuiască o echipă de specialiști; am luat cu toții avionul până la Geneva și am văzut Evanghelia cu ochii noștri.

Dar abia mai târziu am avut posibilitatea să citesc o traducere după acel text. Rar se întâmplă în viața unui cercetător – iar unii nu trăiesc niciodată așa ceva – să citească un document nou descoperit, nepublicat încă. Așteptările legate de urmarea unei fraze sau a alteia te fac să vibrezi. Citești și recitești frazele, ca să te asiguri că le-ai prins înțelesul. Faci o comparație între ele și limba originală, în cazul nostru copta, din care au fost traduse. Cugeți îndelung asupra sensului lor, le privești prin prisma altor texte pe care le cunoști din aceeași perioadă și te întrebi în ce măsură îți vor schimba percepțiile asupra domeniului tău – în acest caz, domeniul creștinismului timpuriu, cu numeroasele Evanghelii folosite de creștinii din primele veacuri pentru a-și populariza propria perspectivă asupra lui Isus. Pentru mine momentul prezenta o importanță deosebită, de uimire și revelație. În următoarele câteva capitole, voi arăta în ce anume a constat revelația.

Evangelhia lui Iuda: o privire de ansamblu

Dat fiind tot periplusul prin care au trecut, unele dintre Evangheliile vechi redescoperite în vremurile moderne sunt foarte fragmentare – le lipsește începutul și/sau sfârșitul. Așa stau lucrurile, de pildă, cu Evangelhia lui Petru, descoperită în anul 1886. Începe la mijlocul unei fraze în care se vorbește despre judecata lui Isus de către Pilat:

„Și pentru că nici unul dintre iudei n-a vrut să-și spele mâinile – nici Irod, nici judecătorii – Pilat s-a ridicat în picioare.”*

În acest caz suntem cât de cât norocoși, întrucât măcar putem stabili cu destul de mare ușurință ce anume s-a întâmplat înainte să înceapă respectivul fragment: Pilat tocmai se spălase pe mâini de „sângele nevinovat” al lui Isus, o scenă pe care o cunoaștem de altminteri din Evangelhia după Matei (27:24). Nu știm însă ce întindere aveau acele fragmente pierdute de la începutul Evangelhiei. Oare să fi conținut întreaga relatare a vieții lui Isus, pornind de la nașterea lui (precum în Evangheliile după Matei și după Luca) sau de la botezul său (ca în cazul Evangelhiei după Marcu și în cea după Ioan)? Sau era pur și simplu relatarea judecății, a morții și învierii lui Isus?¹

Evangelhia lui Petru, în *Evangelhii apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și prezentări de Cristian Bădiliță, ed. a IV-a adăugită, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 181 (n. tr.).

1. Pentru o dezbatere pe această temă, a se vedea Bart Ehrman, *Lost Christianities: The Battles for Scriptures and the Faith We Never Knew* (Oxford University Press, New York, 2003), capitolul 1.

Știm în oarecare măsură cum anume se încheia Evanghelia lui Petru, cu toate că pasajul care a ajuns până la noi se sfârșește și el în mijlocul propoziției. După răstignirea lui Isus și după înviere, ni se spune:

„Iar eu, Simon Petru, și fratele meu, Andrei, am luat năvoadele și ne-am îndreptat spre mare. Cu noi se afla și Levi, fiul lui Alfeu, cel pe care Domnul...”*

Și aici se încheie. Fără îndoială, Isus cel reînviat urmează să se arate pescarilor de la Marea Galileii, așa cum relatează și Evanghelia după Ioan, 21. Dar oare cu aceasta se încheia Evanghelia sau mai erau relatate și alte apariții de după înviere? Probabil că nu vom ști niciodată.

Lucrurile stau mai bine în cazul altor Evanghelii descoperite în vremurile moderne. Cea mai cunoscută este Evanghelia după Toma, una dintre cărțile descoperite în depozitul de la Nag Hammadi, în anul 1945. Ne-au parvenit și începutul, și încheierea Evangheliei. Nu lipsește nimic de la începutul textului, și anume din introducere, pe care cercetătorii o numesc incipit:

„Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Isus cel viu și pe care le-a scris Didymos Iuda Toma.”

După care urmează o serie de cugetări ale lui Isus, în număr de 114, prezentate una după alta, până la cea din urmă și concluzia textului – care este și titlul: *Evanghelia după Toma* (de obicei, titlurile apăreau la sfârșitul cărților în Antichitate, și nu la începutul lor). În acest exemplar relativ complet al Evangheliei după Toma sunt păstrate în bună stare atât începutul și încheierea, cât și textul propriu-zis cuprins între ele. Lipsesc doar câteva cuvinte din loc în loc (mai apare și o ciudată pagină albă în mijlocul cărții), dar în general textul este intact.

* Evanghelia lui Petru, în *Evanghelii apocrife*, trad. rom. cit., p. 183 (n. tr.).

Din acest punct de vedere, nou descoperita Evanghelie a lui Iuda seamănă cu aceea după Toma. Ne-au parvenit și începutul, și sfârșitul, ca și cea mai mare parte din corpul propriu-zis al cărții. Nu ne-a parvenit însă absolut totul. Deoarece manuscrisul a trecut prin atât de multe rele tratamente vreme de douăzeci și trei ani, între descoperirea sa și restaurarea de către experți, lipsesc multe cuvinte, propoziții, rânduri întregi și bucăți de file. Restauratorul, Rodolphe Kasser, estimează că lipsesc aproximativ 10 până la 15 procente din totalul conținutului. Dar cel puțin incipitul și concluzia sunt intacte, iar majoritatea filelor (dacă nu chiar toate) au fost deja plasate în ordinea corectă (deoarece la un moment dat fuseseră amestecate și rupte), astfel încât acum putem examina acest manuscris și ne putem face o idee cât mai apropiată de adevăr despre conținutul său. Voi prezenta în acest capitol o perspectivă de ansamblu asupra documentului, de la început și până la sfârșit, explicându-i structura și conținutul. În următoarele două capitole, voi accentua anumite aspecte din mesajul textului, în încercarea de a dezvălui învățătura gnostică pe care o reprezintă el și analizând mai în amănunțime descrierea celor două personaje principale, Isus însuși și Iuda, singurul ucenic care ar fi înțeles învățătura lui Isus și ar fi îndeplinit voia stăpânului său.

Evanghelia lui Iuda – scurtă prezentare

Înainte să începem analiza amănunțită a textului din Evanghelia lui Iuda, putem trasa coordonatele principale ale relației de aici. Evanghelia constă într-o serie de conversații dintre Isus și ucenicii săi, în principal cu Iuda Iscarioteanul, în zilele dinaintea prinderii sale la Ierusalim, în timpul Paștelui evreiesc, Pesach. Textul are un incipit care arată că este vorba despre

„Cuvântul tainic al revelației pe care Isus i l-a spus lui Iuda Iscarioteanul vreme de o săptămână, cu trei zile înainte de a sărbători Paștele“ (33:1-6)¹.

Această afirmație nu este într-un totu corectă: în această Evanghelie, Isus nu vorbește doar cu Iuda Iscarioteanul, ci uneori și cu toți ceilalți ucenici – deși în multe puncte conversațiile cu întregul grup sunt menite să le dovedească ignoranța și inferioritatea în raport cu Iuda. Sintagma tradusă prin „vreme de o săptămână“ poate fi tradusă și prin „vreme de opt zile“ – trimiteri la ultimele zile ale lui Isus pe pământ, înainte de răstignire. Cu toate acestea, momentul răstignirii ca atare nu este prezentat în această Evanghelie. Povestirea se încheie odată cu trădarea lui Isus, moment ce constituie pentru autorul Evangheliei deznodământul istoriei lui Isus (și, desigur, și a lui Iuda). Oricum, nu este vorba despre o Evanghelie cuprinzând întreaga poveste a vieții sau lucrării lui Isus pe pământ, cum se întâmplă cu Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Se relatează aici ultimele sale zile pe pământ și dialogurile pe care le-a purtat Isus în acele zile.

După incipit, urmează o foarte scurtă prezentare a vieții lui Isus dinaintea acelei ultime săptămâni – doar patru fraze, în traducerea englezească a lui Marvin Meyer. Se arată aici că, atunci când Isus „s-a ivit pe Pământ“, a făcut multe minuni „pentru

1. Pe parcursul acestei analize, voi recurge la traducerea realizată de Marvin Meyer, în *The Gospel of Judas*, ed. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst, National Geographic, New York, 2006. Atunci când în text apar paranteze pătrate, se indică astfel locurile unde lipsește text în original, editorul trebuind să le înlocuiască. Din loc în loc voi sugera traduceri alternative din coptă; am pus și aceste intervenții între paranteze pătrate, arătând însă că-mi aparțin printr-o liniuță și inițialele mele, B.E. Cifrele indică pagina și rândul din manuscris (Evanghelia lui Iuda începe la p. 33 din codex), 33:1–6 însemnând pagina 33, rândurile 1–6 [trad. rom. cit., p. 19 – n. tr.].

mântuirea oamenilor“. În plus, „fiindcă unii [mergeau] pe calea dreptății, iar alții mergeau în păcat“, el a chemat doisprezece oameni care să-i fie ucenici (33:10–15). Nu este limpede de ce prezența oamenilor sfinți și a păcătoșilor l-ar fi determinat pe Isus să-și aleagă doisprezece ucenici.

În următoarele rânduri aflăm că Isus le-a vorbit ucenicilor săi „despre tainele de dincolo de [sau «din»? – B.E.] lume și despre ce va fi la sfârșit“. În cele din urmă, acest rezumat arată că adesea Isus li se înfățișa ucenicilor nu sub forma sa trupească, ci uneori „se afla printre ei ca un prunc“ (33:19–20)¹.

După acest rezumat al lucrării lui Isus pe pământ, urmează o serie de întâlniri și conversații dintre el și ucenicii săi, în mod deosebit cu Iuda Iscarioteanul, singurul ucenic pomenit cu numele său în acest text.

La prima întâlnire, Isus îi găsește pe ucenici la o masă rituală (literal, „euharistie“), aducând mulțumiri pentru pâinea de pe masă (cuvântul grecesc pentru „a aduce mulțumire“ este *eucharisto* – un cuvânt pe care textul nostru în limba coptă îl împrumută aici). Spre mâhnirea lor, Isus râde, ceea ce provoacă o discuție pe tema „dumnezeului“ lor; Isus le spune că Dumnezeuul lui e diferit de al lor și că nu au înțeles cine este el, Isus, cu adevărat. Ucenicii sunt cuprinși de furie, dar Iuda se ridică și le spune adevărul despre Isus, că vine cu adevărat dintr-o altă lume, aceea a lui Barbelo – o divinitate cunoscută din alte texte gnostice ca mama întregii creații, care-și are locașul în Pleroma, mult deasupra împărăției Dumnezeului creator al acestei lumi. Această mărturisire a adevăratei identități a lui Isus duce

1. Cuvântul „prunc“ apare foarte rar aici și probabil că vor dezbate pe marginea lui specialiștii care se vor apleca asupra textului. O altă traducere ar fi că Isus a apărut în mijlocul ucenicilor săi ca o „nălucă“, care ar fi o dovadă și mai clară de cristologie docetică (a se vedea mai jos) pe care autorul pare s-o îmbrățișeze. Editorii textului însă – Kasser, Wurst și Meyer – sunt încredințați că traducerea „prunc“ este cea corectă.

la o discuție privată între Isus și Iuda. Dar, înainte să apuce să dea mai multe explicații, Isus dispare dintr-odată.

A doua zi Isus reapare în mijlocul ucenicilor săi, care vor să știe unde anume fusese. Își petrecuse noaptea pe alte tărâmurii; ucenicii vor să știe mai multe despre acele ținuturi. Isus le spune că muritorii nu pot ajunge acolo. În acest moment Isus pare să dispară pentru a doua oară.

Când revine, ucenicii îl roagă să le explice viziunea pe care au avut-o, cu preoți aducând jertfă în Templu. Isus le spune că viziunea se referă la ei înșiși și că ofranda lor de sânge de pe altar reprezintă calea prin care îi duc pe căi greșite pe adepții lor. În acest moment Iuda îl întreabă pe Isus despre diferitele tipuri de oameni – cei care vor dobândi mântuirea și cei care vor pieri. Mare parte din răspunsul lui Isus este greu de reconstituit, deoarece în acest punct manuscrisul Evangheliei este foarte deteriorat.

După aceea, Iuda îi spune lui Isus că a avut și el o viziune care trebuie tâlcuită. Se făcea că Iuda era bătut cu pietre de către ceilalți apostoli; apoi a văzut o casă mare cu multă lume înăuntrul ei și pe afară. El încearcă să intre în acea casă. Isus îl lămurește că este vorba chiar despre soarta sa, a lui Iuda – ura celorlalți se va îndrepta asupra lui și va fi prigonit. Pe de altă parte, că nici un muritor nu poate intra în casa aceea mare, „căci acel loc este păstrat pentru cei sfinți“ (45:18–20).

Isus îl ia apoi pe Iuda deoparte pentru a-l învăța adevărurile tainice pe care „nimeni nu [le-a] văzut vreodată“. Această misterioasă revelație ocupă mare parte din textul care urmează. Este o revelație neobișnuită și greu de pătruns, o versiune a mitului gnostic care arată cum a luat ființă împărăția divină a eonilor (*i.e.* ființele divine) care alcătuiesc Pleroma („plenitudinea“ împărăției divine) și cum au fost creați oamenii și lumea. Ceva mai încolo vom explica în detaliu această revelație foarte lungă. Deocamdată, este suficient să accentuăm aspectul său cel mai

important: această lume nu este creația unicului Dumnezeu adevărat și mare. Este creația unor ființe mult mai puțin divine, inferioare, necugetate și însetate de sânge. Este clar ce implică acest lucru: oamenii care și-au pus credința în zeul sau zeii care au creat această lume au căzut în capcana închinării unor zei falși. Scopul mântuirii privește trecerea dincolo de această creație și de ființele divine care i-au dat viață.

Ca răspuns la această viziune, Iuda vrea să afle dacă oamenii ar putea să trăiască și în viața de după, când această lume se va sfârși. Isus îi spune că unii oameni duc numai o existență temporară aici, dar alții au un spirit divin care va transcende această lume și va atinge viața veșnică în marea împărăție de deasupra acestei lumi, chiar și după ce prezenta creație și zeii care au creat-o vor fi fost distruși.

Iuda va ieși cu precădere în evidență printre cei care vor fi mântuiți, întrucât el înțelege aceste taine și face ceea ce i se cere. În versetul-cheie al textului, Isus îi spune lui Iuda: „Dar tu îi vei întrece pe toți. Căci vei jertfi omul care mă-nveșmăntează” (56:17-21). Cu alte cuvinte, actul lui Iuda de a „trăda” reprezintă de fapt dovada sa de supunere în fața voinței lui Isus. Isus trebuie să moară astfel încât să poată scăpa de povara materială a trupului său și să se poată întoarce în divina Pleroma de unde coborâse. Iar Iuda va duce la împlinire această misiune.

În următoarele paragrafe Iuda are o viziune a propriei preamări și slăviri. Ajungem astfel la scena de final a Evangheliei, unde ni se spune cum Iuda l-a dat pe Isus pe mâinile mai-marilor iudei. Iar aici apare titlul textului: *Evanghelia lui Iuda**.

* Traducerea românească după care am preluat toate citatele adoptă însă varianta „*Evanghelia după Iuda*”. Pentru explicații suplimentare, a se vedea nota 149, a lui Marvin Meyer, din *Evanghelia după Iuda*, trad. rom. de Adriana Bădescu, Editura Egmont, București, 2007, p. 45; pentru motivațiile lui Bart D. Ehrman, a se vedea *infra*, nota 1, p. 172 (n. tr.).

Momente-cheie în Evanghelia lui Iuda

Am trasat în linii mari principalele idei din Evanghelia lui Iuda; mă întorc acum din nou asupra textului, pentru a discuta pe marginea anumitor pasaje-cheie.

Începutul narațiunii

După cum vom observa și în capitolul următor, caracterul gnostic al acestei Evanghelii este evident de la un capăt la celălalt. Începutul nu face excepție. Naratorul spune că transcrie aici „cuvântul tainic al revelației“ (33:1-2) pe care Isus i-a făcut-o cunoscută lui Iuda. Textele gnostice sunt pline de cunoaștere ezoterică (gnoză) pe care o ființă divină o transmite prin revelație credincioșilor săi. Adesea, cititorii întâmpină greutăți în înțelegerea acestor revelații, și nu e de mirare acest fapt. Defini-toriu pentru cunoașterea ezoterică sau pentru misterele mântuirii este tocmai caracterul lor greu accesibil sau inteligibil pentru oamenii de rând. Ele sunt menite doar gnosticilor, celor care posedă cunoașterea.

În incipit este amintit expres numele lui Iuda Iscarioteanul ca destinatar al acestei revelații secrete, deoarece, dintre toți ucenicii, doar el înțelege cine este Isus și de unde a venit. Este limpede acest aspect încă de la începutul narațiunii, când Isus își găsește ucenicii adunați la masa euharistică, mulțumindu-i lui Dumnezeu – Dumnezeul creator, desigur – pentru pâinea de la masă. Naratorul spune că ucenicii îndeplinesc ritualul „strânși laolaltă și așezați în pioșenie“, o structură ce ar putea fi tradusă, mai puțin elegant, ca „șezând și îndeplinind ritualul întru slava lui Dumnezeu“ (33:24–26). Altfel spus, îi aduceau slavă Dumnezeului lor în timp ce se împărtășeau din hrana sfințită. Văzându-i cum înalță mulțumiri, Isus râde, lucru ce se va mai întâmpla încă de trei ori de-a lungul acestei Evan-ghelii – trăsătură surprinzătoare a acestui text, mai ales că, în

Evangheliile canonice din Noul Testament, Isus nu este descris *niciodată* râzând. El râde însă în această Evanghelie, și nu o dată. În episodul amintit, reacția lui Isus li se pare cel puțin de neînțeles ucenicilor: „De ce râzi de rugăciunea [noastră] de mulțumire [sau «de euharistia noastră» – BE]? Ce am făcut?” (34:2–6).

Răspunsul lui Isus pare oarecum viclean: „Nu râd de voi.” Se prea poate să nu fi râs de *ei*, dar cu siguranță râdea de ceea ce făceau ei. Și de ce anume? Deoarece, spune el, „Nu râd de voi. Nu faceți aceasta fiindcă așa voiți voi, ci pentru că în acest fel [va fi] preaslăvit dumnezeul vostru” (34:6–11)¹. Lui Isus i se pare ridicol că trebuie să i se aducă slavă dumnezeului care dăruiește pâine – creatorului material al acestei lumi materiale. Întrucât, după cum vom afla ceva mai târziu în acest text, dumnezeul respectiv este o zeitate inferioară și nătângă. Firește, ucenicii nu reușesc să înțeleagă. „Învățătorule, tu ești [...] fiul Dumnezeului nostru” (34:1–13), spun ei. Și totuși, după cum avea să se dovedească, nu era așa. Ucenicii nu au idee cine anume este Isus în realitate. De fapt, după cum le spune el, „nici un neam dintre voi nu mă va cunoaște” (34:13–17).

De-a lungul acestei Evanghelii, Isus va face distincția între „neamul acesta” – oamenii muritori, care-și duc existența în ignoranță – și alt „neam”, poporul adevăratului Dumnezeu, cei care cunosc adevărul despre lume, despre împărăția divină și despre cine anume sunt ei cu adevărat. Surprinzător, ucenicii nu se numără printre cei aleși – mai puțin Iuda.

Deși nu pricep sensul spuselor sale, ucenicii își dau seama că nu sunt foarte apreciați de Isus, ca urmare „au început să se mânie și să cârtească împotriva lui în inimile lor”. Isus le aruncă atunci o provocare: cel care se simte îndeajuns de puternic „să scoată la iveală omul desăvârșit și să stea în fața chipului meu” (35:3–6). Aparent, acest lucru implică ideea că există în oameni

1. Parantezele pătrate indică locurile din traducere unde lipsește text din manuscris, iar ceea ce lipsește a fost presupus de editori.

o scânteie de divinitate, „omul desăvârșit“ Dacă ucenicii ar avea acea scânteie, ar fi pe picior de egalitate cu Isus, cel pogorât de sus – și îi vor sta cu tărie în față. Sfidându-l oarecum, ucenicii îi răspund: „Avem puterea“ (35:6–7). Dar nici unul dintre ei nu este capabil să stea în picioare în fața lui Isus – mai puțin Iuda Iscarioteanul, singurul care se ridică. Dar chiar și el trebuie să-și ferească privirea.

Înseamnă, desigur, că Iuda are în el scânteia divinității (ceea ce-l face egal cu Isus cel dumnezeiesc), dar nu deține încă întreaga revelație de sus, așadar nu-l poate privi deocamdată în ochi pe Isus. Cu toate acestea, ceva mai încolo, Iuda va fi preamărit, și se prea poate ca și el să se fi împărtășit pe deplin din divinitatea pe care o deține prin fire.

Pentru a arăta că pătrunde într-o oarecare măsură adevărul, Iuda recunoaște către Isus:

„Eu știu cine ești și de unde ai venit. Ești de pe tărâmul nemuritor al lui Barbelo. Iar eu nu sunt vrednic să rostesc numele celui care te-a trimis“ (35:15–21).

După cum am menționat deja, Barbelo este unul dintre eonii superiori în celelalte texte gnostice, eonul-mamă a tot ce există. Doar Iuda, dintre toți ucenicii, cunoaște adevărul. Astfel încât Isus îl trage deoparte, ca să-l învețe toate „tainele împărăției“ (35:23–25). Îl asigură pe Iuda că va putea „înțelege“, dar această înțelegere va aduce cu sine și suferință, întrucât la plecarea lui locul îi va fi luat de altul între ucenici. Se poate să se facă astfel trimitere la acel episod din Noul Testament, Faptele Apostolilor, pe care l-am analizat mai sus, în capitolul 3, și unde aflăm că, după moartea lui Iuda, cei unsprezece ucenici l-au ales în locul acestuia pe Matia, astfel încât numărul lor să rămână același. Isus justifică aici comportamentul celor doisprezece prin necesitatea de a fi „din nou întregi în dumnezeul lor“ (36:3–4). În mod clar, dumnezeul lor e altul decât Dumnezeul lui Isus și al lui Iuda.

Iuda vrea să știe când anume are să primească revelația trebuincioasă, dar nu primește răspuns; Isus dispare din nou.

A doua întâlnire:

neamul nemuritorilor și viziunea Templului

În dimineața următoare, Isus apare din nou printre apostoli, curioși să afle unde dispăruse. El le spune că fusese „la un alt neam mare și sfânt“ (36:15–17) – altfel spus că a părăsit împărăția celor muritori pentru a ajunge în lumea spirituală. Ucenicii vor să știe mai multe despre acest regat care „este mai presus decât noi și mai sfânt decât noi“ (36:19–21). Isus râde pentru a doua oară. Și iarăși voioșia lui are drept țintă necunoașterea lor. Le spune că nimeni din această lume trecătoare nu poate vedea sau ajunge în cea împărăție – de fapt, cea împărăție nu e condusă nici măcar de „ceata de îngeri ai stelelor“ Vorbele lui Isus îi lasă muți de uimire pe ucenici.

În următoarea zi Isus vine din nou la ei, iar de această dată ucenicii au o întrebare. Avuseseră o vedenie care se cerea tâlcuită. Relatarea care urmează seamănă în mare cu un episod din Evangheliile Noului Testament. Potrivit Evangheliilor după Matei, Marcu și Luca, Isus și ucenicii lui s-au îndreptat spre Ierusalim pentru sărbătoarea Paștelui evreiesc, aceasta fiind ultima săptămână din viața lui Isus. Ucenicii, oameni simpli de la țară, trăind în sinurile Galileii, erau extrem de impresionați de lucrurile remarcabile din cetate, în mod special de minunatul Templu: „Privește ce fel de pietre și ce clădiri!“, îi spun ei lui Isus (Marcu, 13:1). Isus profețește că, așa falnice cum sunt, vor fi dărâmate de judecata Domnului: „Nu va rămâne piatră peste piatră să nu se risipească“ (Marcu, 13:2).

În Evanghelia lui Iuda, vedenia ucenicilor privește nu Templul care se construiește singur, ci întâmplările dinăuntrul său: doisprezece preoți spintecă animalele de jertfă aduse la altar, sub ochii oamenilor din jur. În vedenia lor însă, ucenicii văd

că cei doisprezece preoți, care par să-și ducă la îndeplinire îndatorirea sfântă, se comportă de fapt într-un mod prea puțin sacru. Unii dintre ei

„își jertfesc copiii, alții nevestele [...]; unii se împreunează cu bărbați; alții iau parte la [ucideri]; unii fac o mulțime de păcate și de fapte nelegiuite. Iar oamenii care stau [în fața] altarului invocă [numele] tău, și în toate faptele neajunsului lor, jertfele sunt arse“ (38:16–39:3).

Parte din acest pasaj oarecum incomplet este greu de înțeles, nu însă și esența lui. Se înțelege că preoții din Templu încalcă orice principiu de decență și moralitate, invocând în toate faptele lor numele lui Isus. Toate ofrandele lor sunt astfel descrise ca absolut greșite.

Ucenicii se prea poate să fi așteptat ca Isus să condamne credința ebraică și sacrificiile din cadrul ei. Tâlcuirea lui Isus nu a fost însă nicidecum ce se așteptau ei să fie. Isus e de acord că preoții din vedenie sunt cei ce-i invocă numele. Dar cine ar putea fi ei? Nimeni altcineva decât apostolii înșiși, chiar ucenicii lui Isus:

„Cei pe care i-ați văzut primind jertfele la altar – aceia sunteți voi. Acela e dumnezeul pe care îl slujiți, și voi sunteți cei doisprezece bărbați pe care i-ați văzut“ (39:18–25).

Așadar, cei doisprezece preoți care se comportă vădit imoral sunt apostolii înșiși; iar dumnezeul căruia îi slujesc nu este, desigur, adevăratul Dumnezeu, de vreme ce astfel arată cultul în numele respectivului dumnezeu. Dar ce reprezintă animalele de sacrificiu? Sunt „cei mulți pe care îi duceți pe căi greșite“ (39:27–28). Cei jertfiți sunt, altfel spus, însoțitorii acestor apostoli, creștinii din generațiile ce vor urma, care vor crede că cei doisprezece apostoli reprezintă adevărul (spre deosebire de Iuda, care va fi desemnat mai târziu în Evanghelie drept „al treisprezecelea“). Această tâlcuire a viziunii, constituie cu alte cuvinte, o discreditare a Bisericii tradiționale creștine care a ajuns să fie

proclamată „ortodoxă“, când gnosticii au fost declarați „eretici“, la momentul scrierii acestei Evanghelii. Potrivit Evangheliei lui Iuda, această diferențiere este greșită. Tocmai gnosticii înțeleg revelația lui Isus; Iuda și cei asemenea lui au pătruns cum se cuvine această revelație. Membrii Bisericilor ortodoxe, pe de altă parte, se închină zeului fals și iau parte la acte fâțișe de imoralitate: ucid copii, recurg la perversități sexuale, „trăiesc în murdărie și nelegiuire și păcat“. În calitatea lor de conducători ai acestor Biserici, „preoții“ sunt „slujitori ai păcatului“.

Mare parte din continuarea acestui răspuns al lui Isus s-a pierdut, din păcate, manuscrisul fiind deteriorat în acest punct. Când se poate citi din nou, câteva rânduri mai încolo, Iuda îl întreabă pe Isus despre neamul celor muritori, încercând să afle „ce fel de roade dă neamul acesta“ (43:13–14). Isus îi spune atunci că există două feluri de oameni. Cei care aparțin „neamurilor omenești“ au suflete care au să moară – adică încetează să mai existe în clipa când trupul lor moare. Ceilalți însă vor trăi și după moarte: „trupurile lor vor muri, dar sufletele lor vor fi vii, iar ele vor fi ridicate la cer“ (43:20–23). Cei din primul grup nu au suflete nemuritoare – adică fărâme de divinitate în ei – întrucât „nu se poate să semeni sămânță pe [piatră] și să-i culegi roadele“ (43:25–44:2). Fără să facă rod, vlăstarii celor muritori rămân sterpi.

Urmează încă o secțiune din care s-a pierdut mare parte. Isus vorbește însă despre „Sophia supusă greșelii“, care e în mod evident răspunzătoare pentru sufletele nemuritoare risipite printre oameni (44:3–4). Așa cum am menționat deja, Sophia reprezenta în concepția anumitor grupuri gnostice eonul căzut a cărui acțiune catastrofală a dus la crearea acestei lumi și la prinderea în ea a unor fărâme de divinitate. Mare parte din spusese lui Isus în această privință sunt însă pierdute, din nefericire. La sfârșit, Isus dispare din nou.

A treia întâlnire:**vedenia lui Iuda și creația înfățișată de Isus**

Iuda îi spune lui Isus că, acum, după tâlcuirea viziunii celor doisprezece apostoli, trebuie explicată și vedenia pe care a avut-o el. În acest punct, Isus râde pentru a treia oară. Și din nou râsul său pare să aibă drept țintă incapacitatea interlocutorului său de a înțelege. De astă dată nu pentru că Iuda n-ar avea frântura aceea de divinitate în el, cum se întâmplă în mod evident cu ceilalți ucenici, ci pentru că nu a înțeles încă toate tainele pe care Isus urmează să i le dezvăluie. Isus îl muștră cu blândețe: „Tu, al treisprezecelea spirit, de ce te străduiești atât de tare?” (44:20–21). Este un pasaj greu de tradus în engleză. Lui Iuda i se spune „spirit”. Sensul literal este *daimon*, un împrumut grecesc în acest text în limba coptă. Termenul *daimon* nu comportă aceeași semnificație precum corespondentul său englezesc *demon*, care se referă la un spirit rău. Un daimon este o ființă spirituală superioară muritorilor. Iuda reprezintă cel de-al treisprezecelea dintre (cei doisprezece) ucenici – altfel spus, stă în afara numărului lor; el are însă (sau este) un daimon, un spirit dirigitor. Când Isus pune întrebarea „De ce te străduiești atât de tare?”, el recurge la același termen folosit mai devreme când se vorbește despre „șederea în pioșenie” de la prima întâlnire. Ca să parafrazăm, Isus îl întreabă pe Iuda de ce își trăiește propria religie cu atâta sârguință. Nu de sârguință e nevoie, ci de cunoaștere.

VEDENIA LUI IUDA

Dar tocmai cunoașterea o caută și Iuda, astfel încât Isus îi tâlcuiește vedenia. Iuda îi văzuse pe cei doisprezece ucenici bătându-l cu pietre și ucigându-l; după care a văzut o casă mare cu mulțime adunată și-l întreabă pe Isus dacă-l poate lua cu el acolo.

Anumite părți din răspunsul lui Isus sunt ușor de urmărit; altele necesită o analiză mai amănunțită. De exemplu, la un moment dat îi spune lui Iuda: „Steaua ta te-a dus pe căi greșite“ (45:13–14). Acest comentariu își are temeiul în ideea potrivit căreia fiecare om are un înger călăuzitor, iar fiecare înger are statornicită o legătură cu o stea anume. Stelele din cer sunt în realitate ființe angelice, iar fiecare ființă veghează asupra unei persoane de pe pământ, fiind legată de sufletul acesteia.¹ Așa cum putem vorbi în prezent despre „lumina călăuzitoare“, și anticii – în special cei influențați de învățătura filozofului grec Platon, cum este cazul gnosticilor – credeau în steaua lor călăuzitoare.² În acest caz – opus unuia ce apare ulterior în textul manuscrisului –, steaua lui Iuda l-a călăuzit greșit. Sau mai curând Iuda s-a îndepărtat de la calea stelei sale. Indiferent cum am lua-o, Iuda s-a înșelat crezând că poate ajunge la casa cea mare din vedenia lui. Nici un om „născut din muritor nu e vrednic să intre în casă [...], căci acel loc e păstrat pentru cei sfinți“ (45:15–19). Aceștia din urmă vor trăi acolo pe veci, în împărăția eternă de dincolo de această lume, unde nu vor mai fi „nici soarele și nici luna“.

Următorul pasaj din discuție este mai greu de descifrat, deoarece lipsesc mici fragmente din manuscris. Isus stă de vorbă cu Iuda despre prigonirea acestuia de către cei doisprezece ucenici. După cum arată Isus, „Tu vei deveni al treisprezecelea și vei fi blestemat de celelalte neamuri“ (46:17–21). Ceea ce, vom vedea, nu înseamnă un lucru rău. Iuda va fi mai presus de cei

1. Majoritatea informațiilor privind stelele în Evanghelie sunt negative; stelele par să-i călăuzească *prost* pe oameni. Excepția vine la final, când se spune că steaua lui Iuda „arată drumul“

2. A se vedea mai ales dialogul lui Platon, *Timaios*. A se vedea și comentariul revelator și exhaustiv al lui Marvin Meyer din *The Gospel of Judas*, pp. 163–165 [este vorba despre studiul intitulat „Iuda și conexiunea cu gnosticismul“, în trad. rom. cit., pp. 137–169, în special 163–165 – n. tr.].

doisprezece, care continuă să creadă că dumnezeul creator al acestei lumi este adevăratul Dumnezeu, iar Iuda va cunoaște adevărul. După moartea lui (după ce e bătut cu pietre de ceilalți), el se va înălța „la [neamul] cel sfânt“ (46:23-47:1).

Isus explică atunci adevăratele taine aflate în miezul acestei Evanghelii, tainele felului cum a ajuns să ființeze împărăția divină (Pleroma) și ale creării lumii pământene (inferioare). Este o revelație sacră „pe care nimeni n-a mai văzut[-o] vreodată“ Și dintr-un motiv întemeiat: revelația este transmisă într-un limbaj alegoric și complex, menit să ne facă pe noi, muritorii, să ne smulgem părul din cap sau să înălțăm mâinile la ceruri de disperare și din neputința de a înțelege. Găsim aici corelații cu o multitudine de mituri gnostice care ne-au parvenit din Antichitate.

TAINELI CREAȚIEI

Revelația începe cu un „tărâm măreț și nesfârșit, a cărui întindere nici un neam de îngeri nu a văzut-o, [în care] se află [un] Mare [Spirit] Invizibil“

„pe care ochii nici unui înger nu l-au zărit vreodată,
nici un gând al inimii nu l-a cuprins,
și năcând nu i s-a dat vreun nume“ (47:9–13).

Aceasta înseamnă că, înainte chiar să fi existat un început, exista doar un singur adevărat Dumnezeu în spirit, Dumnezeu care n-a fost năcând cunoscut – nici măcar de către îngeri – și care se află de fapt dincolo de cunoaștere, Marele Spirit Invizibil, sursa supremă a tuturor lucrurilor.

În acest tărâm al ființei divine primordiale, apare un „nor luminos“. Aceasta este manifestarea Dumnezeului nevăzut, unde vor apărea alte ființe. Marele Spirit spune: „Să ia ființă un înger care să-mi fie ajutor“ (47:16–18). Un înger își face apariția, iar numele lui este Autogenerat (literal, denumirea este

Autogenes). Este autocreat întrucât este un vlăstar al Marelui Spirit, care nu a folosit altceva în afară de propria-i voință și poruncă pentru a-i da ființă. Apar mai apoi alți patru îngeri care să slujească drept supuși ai Autogeneratului.

După aceea, Autogeneratul își începe primul act propriu de creație. Dă ființă astfel la patru mari eoni, fiecăruia dintre ei dăruindu-i un luminător („mare lumină”) peste care să domnească, alături de mii și mii de îngeri – „miriade fără de număr” – care să-i slujească.

Ni se spune apoi că în norul primordial luminos – adică în manifestarea Marelui Spirit Invizibil – apare o ființă numită Adamas. (Observăm asemănarea dintre numele acesta și numele lui Adam, primul om, care nu a fost creat încă.) Acest Adamas reprezintă contraponderea primei ființe umane, după a cărei imagine urmează să fie create în cele din urmă ființele umane.

Mai înainte de aceasta însă, sunt create alte ființe divine, inclusiv „[neamul] sfânt al lui Set” (49:5–6). Este vorba despre un grup de ființe spirituale care-și vor face în cele din urmă apariția pe pământ, de unde trebuie să scape din capcana materială în care au fost prinse, întorcându-se în locuința cerească de unde provin.

În acest punct al narațiunii, totul devine și mai încălzit și oarecum statistic. Sunt creați doisprezece eoni, ca și șase luminători (ființe strălucitoare, precum stelele) pentru fiecare eon în parte; fiecare dintre acești șaptezeci și doi de luminători are un cer, așadar există șaptezeci și două de ceruri. De asemenea, fiecare luminător are câte cinci „bolți cerești”, rezultând deci un total de 360 de bolți cerești. Aceste cifre nu sunt rodul purei întâmplări, desigur. Narațiunea nu le explică, dar ele par să facă trimiteri la astronomie: anul are douăsprezece luni, există de asemenea douăsprezece semne zodiacale; în concepția egiptenilor, există șaptezeci și două de „pentade” (stele), stăpânind zilele săptămânii, așadar și șaptezeci și doi de luminători; în plus,

zodiacul are 360° (unele calendare având 360 de zile), de unde cele 360 de bolți cerești¹.

Împreună, toate aceste creații divine alcătuiesc cosmosul sau universul. Ni se spune că universul înseamnă „pieire“ (50:14) – termenul folosit putând fi tradus și prin „stricăciune“. Și aceasta deoarece el reprezintă, dincolo de granițele împărăției luminoase a lui Dumnezeu, împărăția unde își va face apariția lumea noastră, un tărâm al distrugerii sau al stricăciunii.

De la această încâlcită descriere a creării împărăției divine, Isus trece la descrierea aproape la fel de derutantă a creării lumii și a oamenilor. Prima ființă umană apare în acea împărăție a pierzaniei. Nu este vorba despre Adam, ci despre o imagine cerească a ceea ce va fi primul om pe pământ. Înainte să apară primul muritor, trebuie să fie creată lumea noastră, lumea de jos, iar în povestire intră o altă ființă divină numită *El*. După cum știu cei care studiază Biblia, El este unul dintre numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament. Aici, se spune că El a creat doisprezece îngeri care să conducă peste împărăția haosului și a lumii de dedesubt.

După care apar, în cele din urmă, ființele divine ce vor crea lumea. Primul este Nebro, un înger „a cărui față strălucea de foc și a cărui înfățișare era mânjită de sânge“ (51:8–11); numele său înseamnă „rebel“, dar mai este numit și Yaldabaoth, denumire cunoscută dintr-o serie de texte gnostice descriindu-l ca pe făcătorul sau demiurgul – creatorul cerurilor și pământului nostru. Yaldabaoth are o serie de ajutoare, printre care pe Saklas, numele său însemnând „neghiob“ în aramaică. Ajutoarele lui Yaldabaoth, conduse de Saklas, dau naștere unei serii de doisprezece îngeri care să domnească în ceruri și unui număr de cinci care să stăpânească asupra lumii de dedesubt.

1. Le sunt îndatorat lui Andrew Jacobs și Zlatko Plese pentru această informație. Marvin Meyer dă o explicație alternativă în notele sale la traducerea engleză în *Evangelia lui Iuda* (n. 1, p. 249).

După aceea, Saklas, neghiobul, le spune îngerilor săi: „Să facem om după chip și după asemănare“ (52:16–17). Astfel îi plăsmuiesc pe Adam și pe Eva, spunându-i lui Adam „vei trăi viață lungă“

Deși amănuntele acestui mit complex sunt aproape de nepătruns pe alocuri, ideea de ansamblu este limpede. Această lume nu a fost creată de unicul Dumnezeu adevărat. Nici pe departe. Ființele divine răspunzătoare pentru creație au prea puțin legătură cu împărăția supremă a divinității. Dumnezeu din Vechiul Testament, El, se plasează cât se poate de departe de vârful ierarhiei divine; lumea noastră a fost creată de un răzvrătit înverșunat și însetat de sânge, iar oamenii au fost creați de un neghiob. Ceilalți ucenici – și, desigur, urmașii lor din tradiția creștină „ortodoxă“ – greșesc atât de profund în credința lor față de acest dumnezeu, încât e greu să și explici în ce anume constă greșeala lor. Sunt pierduți pentru totdeauna. Doar cei care primesc acest „cuvânt tainic al revelației“, Iuda și cei asemenea lui, vor ajunge să priceapă cum am ajuns aici, cine este Isus cu adevărat și cum ne putem întoarce la locuința noastră cerească.

În această din urmă chestiune îl roagă Iuda pe Isus să-l lămurească: „Duhul omenesc moare?“ (53:16–17). Isus îi răspunde că sunt două feluri de oameni. Pe de o parte, sunt cei al căror duh moare în cele din urmă, cărora li s-a dat doar o existență scurtă: „De aceea i-a poruncit Dumnezeu lui Mihail să dea oamenilor duhul cu împrumut, ca ei să poată sluji“ (53:17–22). Pe de altă parte, sunt cei care vor continua să trăiască: „Dar Marele Unul i-a poruncit lui Gavriil să dea duhuri marelui neam ce nu are stăpânitor peste el – adică duh și suflet“ (53:22–25). Și aici e nevoie de oarece lămuriri. După cum dă de înțeles această prezentare, ființa umană „adevărată“ are trei componente, și anume: trupul, care constituie partea materială; duhul, ceea ce însuflețește trupul și-i dă viață; și mai există su-

fletul, care trăiește chiar și când duhul s-a dus, iar trupul a murit. Unii oameni au duh „ca să slujească” – altfel spus, aceștia îl vor preamări pe dumnezeul creator pe parcursul vieții. Alți oameni au „și duh, și suflet” – adică au o scânteie divină înăuntru, care va trăi veșnic, chiar dacă pleacă duhul din ei, iar trupurile mor.

Or, așa cum explică Isus, anumitor oameni – „Adam și cei care erau cu el” – li s-a dăruit cunoașterea, gnoza; cei care posedă această gnoză, altfel spus gnosticii, sunt mai presus chiar de cârmuitorii acestei lumi, „pentru ca împărații haosului și ai celeilalte lumi să nu stăpânească asupra lor” (54:9–12). Această stare de lucruri va dăinui până la sfârșit, până când „Saklas își încheie timpul ce i-a fost dat” (54:18–21). Atunci, la sfârșitul veacului, haosul va năvăli pe pământ, până la sfârșitul sfârșitului.

După toate aceste explicații ale lui, Isus râde din nou, pentru a patra și ultima dată. Acum râde nu de necunoașterea ucenicilor, ci de cea a cârmuitorilor acestei lumi, care nu înțeleg că „vor fi nimiciți împreună cu cei pe care i-au creat” (55:19–20).

Iuda se interesează de soarta celor botezați în numele lui Isus, dar din păcate răspunsul lui Isus lipsește din corpul manuscrisului. Textul poate fi descifrat totuși din nou într-un mod favorabil, și avem noroc că s-a păstrat intact tocmai pasajul esențial al manuscrisului. Întrucât Isus trece de la subiectul celor botezați în numele lui la Iuda însuși, punându-l în temă cu privire la superioritatea lui asupra celorlalți: „Dar tu îi vei întrece pe toți. Căci vei jertfi omul care mă-nveșmăntează” (56:17–21).

Iuda este mai presus de orice alt om. A primit revelația tainică a lui Isus și e pe cale să îndeplinească misterioasa vreau a lui Isus. Acest trup material care ne înveșmăntează va muri. Dar aceia dintre noi care scapă de sub stăpânirea acestei lumi, care cunosc adevărul revelat de Isus, vor transcende lumea pământească și se vor înapoia în acel nor luminos unde-și au obârșia. Iuda va înlesni aceasta în cazul lui Isus, ființă divină

prinsă momentan într-un trup din carne și oase. La moartea lui, Isus va fi eliberat; aceasta stă în puterea lui Iuda. Departe de a fi vrăjmașul lui Isus, el se dovedește a fi cel mai apropiat prieten și cel mai credincios ucenic. Prin el i se va îngădui lui Isus să se întoarcă în împărăția cerească.

Isus înalță atunci un imn de mulțumire către ucenicul său preaiubit:

„Deja fruntea ta s-a înălțat,
urgie ta a fost aprinsă,
steaua ta a strălucit viu,
iar inima ta a...” (56:21–24).

Aici textul se întrerupe. Când se reia, Isus își continuă imnul de preamărire a lui Iuda. El spune că „marele neam al lui Adam va fi slăvit” (57:19–11) – altfel spus, adevărații oameni, cei făcuți după asemănarea omului prototip din ceruri. Acei oameni, care sunt din „tărâmurile eterne”, există „înainte de ceruri, de pământ și de îngeri” Spune Isus:

„Ridică-ți ochii și privește spre nor și spre lumina din el și spre stelele care îl înconjoară. Steaua care arată drumul este steaua ta” (57:18–20).

Cu alte cuvinte, sufletul lui Iuda reprezintă steaua călăuzitoare pentru toți aceia care vor fi izbăviți odată ce vor transcende această viață. Iuda are atunci viziunea propriei intrări în împărăția celor binecuvântați: „Iuda și-a ridicat ochii și a văzut norul luminos și a intrat în el.”

Scena finală: Trădarea lui Isus

Acum, după ce am aflat că Iuda este singurul dintre ucenici care a înțeles învățăturile tainice ale maestrului său, actul trădării prinde trăsături cu totul și cu totul diferite. Nu mai reprezintă o faptă nelegiuită, așa cum este descrisă în Evangheliile timpurii ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan. Iuda nu acționează sub im-

pulsul lăcomiei; nu este îndrumat de Satana; el însuși nu este un om stăpânit de intrigile malefice ale inimii sale. Iuda îi face lui Isus cea mai mare favoare posibilă. Îl ajută să evadeze din această lume groaznică, îl ajută să se întoarcă la locuința cerească.

Povestea trădării este relatată direct, în termeni aproape dezolanti. Există asemănări cu relatările din Evangheliile Noului Testament, dar și diferențe față de acestea. Ca și în textele canonice, și aici Isus este prins de marii preoți iudei, dat pe mâinile acestora de către Iuda. Nu se întâmplă însă în grădină, ci în camera de oaspeți dintr-o casă, iar marii preoți iudei sunt singuri, nu sunt însoțiți de nici o mulțime.

Aflăm că înalții preoți nu sunt de acord cu faptul că Isus s-a retras într-o cămăruță ca să se roage. Nu ni se spune de ce anume nu sunt de acord cu aceasta. Câțiva scribi stau la pândă, vrând să-l ia prizonier cât încă se roagă singur, nu când se adună și alți oameni, „căci le era teamă de popor, fiindcă toți îl priveau ca pe un profet“ (58:17–19).

Marii preoți sunt uimiți să-l găsească pe Iuda acolo și-l întreabă: „Ce faci aici? Tu ești ucenicul lui Isus“ (58:20–22). Evident, Iuda este singur, toți ceilalți fugiseră. Acesta ar putea fi ultimul indiciu pe care-l pune la dispoziție autorul în legătură cu devotamentul lui Iuda față de învățătorul său până în ultima clipă. Ceilalți au fugit să-și salveze viața, fără a înțelege că viața din lumea materială nu este viața adevărată, că izbăvirea vine tocmai prin moarte, clipa în care sufletul evadează din temnița materiei și se întoarce la locuința cerească. Tocmai acest lucru urmează a-l face și Isus, grație gestului lui Iuda.

Iuda le dă interlocutorilor răspunsul pe care-l așteptau, fără să ni se spună în ce anume a constatat – probabil le-a spus că-l vor găsi pe Isus în casă. Primește atunci niște bani de la ei, și „l-a dat în mâinile lor“ (58:25–26).

Iar aici ia sfârșit Evanghelia lui Iuda. Vom analiza mai târziu problematica implicată de acest final. Nu este relatată moartea

lui Isus; aproape că e redundant să se mai pomenească de ea. Și cu atât mai puțin de înviere. Ar fi însemnat nerespectarea întregii idei de bază a Evangheliei: Isus trebuia mântuit – ca și noi toți – nu *în* trup, ci *de* trup.

Trebuie să remarcăm formularea precisă a titlului Evangheliei, prezentat aici la final. Titlurile Evangheliilor noastre din Noul Testament au diverse prezentări de la un manuscris la altul (nu ne-au parvenit exemplarele originale ale vreunei cărți, ci doar copiile realizate mai târziu – în unele cazuri cu câteva secole mai târziu –, iar toate aceste manuscrise nu seamănă unele cu altele, nici măcar în privința titlului), dar formularea cea mai frecventă cu care sunt desemnate în manuscrisele ce ne-au parvenit cele patru cărți canonice este: Evanghelia „după” sau „potrivit lui” Matei, Marcu, Luca și Ioan. La fel stau lucrurile și cu alte Evanghelii – de exemplu, cea a lui Toma, al cărei titlu prezentat la sfârșit sună astfel: Evanghelia după Toma. Cu alte cuvinte, în aceste cărți nu este vorba despre Evanghelia *despre* Matei, Marcu, Luca etc., ci despre Evanghelia *așa cum e ea relatată de* acei oameni.

Poate că nu e cazul să accentuăm prea mult acest aspect, dar titlul Evangheliei despre care vorbim sună diferit de celelalte. Nu este denumită Evanghelia după Iuda, adică nu este versiunea lui Iuda despre viața lui Isus. Este Evanghelia *lui* Iuda, adică vestea cea bună despre Iuda însuși.¹ Mai mult decât Isus, în această narațiune Iuda este personajul principal. Ca să detaliem, Isus este persoana divină care revelează adevărul, singurul cunoscător al adevărilor tainice care pot aduce mântuirea.

1. Copta este de fapt ambiguă: ar putea fi Evanghelia lui Iuda sau Evanghelia despre Iuda. Dar tocmai această ambiguitate este interesantă: spre deosebire de alte texte evanghelice care ne-au parvenit, această Evanghelie nu este intitulată neambiguu Evanghelia după Iuda, ceea ce deschide posibilitatea ca autorul să fi urmărit ca cititorii să înțeleagă că e vorba despre Evanghelia care-l descrie pe Iuda.

Dar Evanghelia în sine îl are ca erou pe Iuda: modul în care a primit revelațiile; caracterul său superior în raport cu ceilalți ucenici, care au stăruit în adorarea zeului (zeilor) fals (falși) care a(u) creat această lume materială; și modul în care va fi transcens în cele din urmă dincolo de această lume, pătrunzând la sfârșitul vieții în acel „nor luminos“ unde sălășluiește însuși Dumnezeu cel adevărat și suprem.

Evanghelia lui Iuda și gnosticismul creștin timpuriu

În calitate de cercetător al creștinismului timpuriu, am citit multe studii despre gnosticism. De-a lungul anilor mi-am dat seama că oamenilor – auditoriului profan obișnuit – le place să (li se) vorbească despre gnosticism în termeni neechivoci, putând înțelege ideea de bază a gnosticismului și concepția acestuia în raport cu omenirea. Pe oameni îi interesează însă mai puțin amănuntele din textele gnostice, caracterizate tocmai prin luxul de amănunte. Sinuozitățile acestor texte ar putea demoraliza cititorul, cu toți eonii lor, cu luminătorii, arhonții, bolțile cerești, pleromele și ființele cu nume bizare: Autogenes, Barbelo, Yaldabaoth, Saklas, Nebruel și așa mai departe. Citind asemenea texte, pătrunzi într-o altă lume, iar fără a avea o hartă la dispoziție e aproape imposibil să-ți croiești calea în ea. Oamenii au tendința să se arate mai preocupați de harta respectivă, decât de lumea descrisă în acele texte. Lumea gnosticismului este complexă și practic de nepătruns. Harta poate descâlci totuși lucrurile.

Harta noastră ne arată că, dincolo de toate ființele divine, de învelișurile cosmosului și de alegoriile mitologice, gnosticismul implică un simț al înstrăinării în mijlocul lumii și nevoia omului de a scăpa din capcanele materiale ale acestei vieți, pentru a se întoarce la rădăcinile spirituale din altă lume. Gnosticii și-au dat seama că lumea aceasta reprezintă un teritoriu străin. Mulți oameni din vremurile moderne încearcă același sentiment de înstrăinare. Câte unii studiază lumea dimprejur

și pur și simplu nu reușesc s-o înțeleagă. Ne simțim ca niște străini aici; nu găsim sensul acestei lumi; pur și simplu nu facem parte din ea.

Gnosticii insistau asupra ideii că ne simțim străini în lume pentru că *suntem* înstrăinați de ea. Nu aici e căminul nostru. Am fost prinși aici și trebuie să învățăm cum să scăpăm. Odată primită cunoașterea (în greacă, *gnosis*) necesară mântuirii, vom fi în stare să transcendem aceste trupuri muritoare, aceste temnițe care ne îngrădesc sufletul, într-o lume a suferinței și durerii, pentru a ne întoarce în împărăția divină de unde am venit.

Simplu spus, perspectiva gnosticilor asupra lumii este verosimilă pentru mulți dintre noi. Diavolul se-ascunde în detalii.

Cu toate că oamenii de rând nu pun atâta preț pe amănuntele din textele gnostice, cercetătorii gnosticismului văd în acestea fructele paradisului. Se pun pe descifrat aceste amănunte în limbile lor antice (de regulă coptă), le discută, le dezbat, le dispută, le analizează, le predau altora și scriu cărți despre ele. Aduceți-le cercetătorilor un nou text gnostic ticsit cu eoni și mistere cosmice, și vor zice că au ajuns în rai.

Cărțile și articolele științifice despre Evanghelia lui Iuda vor fi în cele din urmă de ordinul sutelor. Majoritatea acestor studii documentate vor fi inaccesibile oamenilor de rând. Numeroase studii se vor axa într-un fel sau altul pe caracterul gnostic al narațiunii, această Evangheliie dând apă la moară numeroaselor și nesfârșitelor dezbateri aprinse pe tema gnosticismului. Am făcut mai puțin referire la aceste dezbateri în prezenta lucrare. Voi vorbi ceva mai la obiect acum, și voi arăta în ce măsură dezbaterile respective prezintă importanță pentru înțelegerea de către noi a gnosticismului creștin timpuriu în general, iar în particular pentru interpretarea pe care trebuie s-o dăm Evangheliei lui Iuda.

Nu e lucru neobișnuit ca oamenii de știință să nu cadă de acord asupra unui fenomen istoric atât de relevant precum

gnosticismul. Cercetătorii pot *pur și simplu* să nu se pună de acord. Dezbaterile pe marginea gnosticismului au câștigat însă în întindere și în intensitate de-a lungul ultimelor decenii. E probabil o ironie a întâmplării faptul că descoperirea de noi texte – adică de noi surse de informare, de noi referințe suplimentare – nu numai că n-a înlăturat neînțelegerile, dar chiar le-a intensificat. Dezbaterile pe marginea gnosticismului erau mult mai puțin frecvente *înainte* de descoperirea depozitului de documente în principal gnostice de la Nag Hammadi. Poate părea bizar faptul că, pe măsură ce dispui de tot mai multe informații, înțelegi și mai puține sau ai și mai multe divergențe cu ceilalți. Dar uneori astfel funcționează cercetarea.

În prezent, aproape tot ceea ce ține de gnosticism este pătimaș contestat. Cercetătorii nu reușesc să se pună de acord pe teme fundamentale cum ar fi următoarele:

1. Unde-și are sursa gnosticismul? Să fi apărut ca o erezie a creștinismului? Să fi apărut din iudaismul necreștin ca o religie geamănă a creștinismului? Își are oare originea în cercurile teologice platoniciene, așadar doar în subsidiar să fi fost influențat și să fi influențat la rândul său creștinismul (și iudaismul)? Își are sursa în altă parte?
2. Când a apărut gnosticismul? Era o ramificație a creștinismului, o mișcare eretică din cel de-al doilea veac creștin? S-a răspândit în același timp precum creștinismul? A apărut cumva înaintea acestuia și a influențat teologia creștină de la bun început?
3. Au existat grupuri bine definite de gnostici având diferite seturi de credințe? Au existat grupuri distincte care se identificau cu Set, fiul lui Adam și al Evei (gnosticii setieni)? Sau cu Toma, ucenicul lui Isus (gnosticii tomașini)? Cu cărturarul și conducătorul Valentinus (gnosticii valentinieni)? Poate cu altcineva?

4. Care texte ar trebui puse în corelație cu care dintre grupuri? Unele texte definite drept gnostice pot să nu fie clar atribuite nici unui grup gnostic anume? Oare unele dintre aceste texte, prin tradiție numite gnostice – precum Evanghelia după Toma și Evanghelia Mariei –, ar trebui să-și piardă această titulatură deoarece le lipsesc anumite trăsături importante ce se regăsesc în celelalte manuscrise gnostice?
5. De vreme ce termenul „gnostic” a fost utilizat pentru a desemna un număr mare de credințe și ritualuri religioase din Antichitate, ar trebui oare să renunțăm cu totul la acest termen (sau să găsim alt termen)? Cu alte cuvinte, dacă acesta este un termen-umbrelă care se referă la o serie dispartă de texte și grupuri, să fi devenit cumva o umbrelă prea mare ca să mai poate fi folosită?

Toți cercetătorii din domeniu au părerile lor pe această temă și pe altele înrudite cu ea.¹ Nu e cazul să analizăm toate dedesubturile acestor dezbateri variate, ci îmi voi întemeia argumentele pe cele pe care le consider cele mai convingătoare. Voi încerca apoi să demonstrez în ce măsură diversele perspective ne influențează modul cum înțelegem nou descoperita Evanghelie a lui Iuda.

Mai întâi de toate, nu mă număr printre acei cercetători care sunt de părere că ar trebui să inventăm un alt nume pentru gnosticism sau că ar trebui să abandonăm cu totul folosirea

1. Pentru unele dintre cele mai recente dezbateri, a se vedea următoarele titluri, alături de bibliografiile lor: Karen King, *What Is Gnosticism?*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2003; Riemer Roukema, *Gnosis and Faith in Early Christianity*, Trinity Press International, Harrisburg, Pennsylvania, 1999; Michael A. Williams, *Rethinking „Gnosticism”: An Argument for Dismantling a Dubious Category*, Princeton University Press, Princeton, 1996.

acestui termen. Sincer să fiu, unele dintre denumirile alternative propuse pentru gnosticism nu sunt deosebit de atrăgătoare sau vădit mai potrivite decât termenul „gnosticism” – de pildă, „religiile demiurgice biblice”¹. Mai mult decât atât, n-am avut niciodată convingerea că ar trebui să renunțăm la termenii-umbrelă întrucât ar îngloba prea multe fenomene. Ar trebui să ne preocupe, în schimb, ce anume înglobează un termen ales și ce anume nu. Subliniam mai sus ironia faptului că oamenii de știință reticenți față de câmpul semantic prea larg al noțiunii „gnosticism” nu au argumentat, pe de altă parte, că ar trebui să repudiem termeni precum „creștinism” și „iudaism”, ca să nu mai vorbim de alte noțiuni, și mai problematice, precum „hinduism” sau chiar „religie”. Toate noțiunile sunt dificile; se pune problema dacă folosirea lor ne este trebuincioasă sau nu².

După câte cred eu, este important să folosim termenul „gnosticism” ca să ne referim la o serie de grupuri și texte religioase antice care susțin eliberarea de această lume materială prin intermediul gnozei (cunoașterii) secrete. În mod obișnuit, grupurile respective vedeau sufletele ca prinse în capcană în lumea materiei, iar pentru a arăta cum s-a ajuns aici recurgeau la mituri. Ele descriu cum tărâmul divin (al eonilor) se trage dintr-o ființă divină supremă absolut spirituală și cum a ajuns să ființeze lumea materială ca rezultat al unei catastrofe cosmice. Scopul religiilor gnostice este de a învăța adevărul din aceste materii,

1. Variantă propusă într-un studiu foarte reușit al unuia dintre specialiștii nord-americani de top în gnosticism, Michael Williams, în *Rethinking „Gnosticism”...*, ed. cit.

2. Argumentația lui Karen King este deosebit de nuanțată: astfel, ea arată că una dintre problemele legate de termenul „gnosticism” este că ajunge să fie utilizat de către specialiștii din timpurile moderne astfel încât să reflecte propriile lor concepții și preocupări, în loc să rămână un termen pur descriptiv. A se vedea în acest sens lucrarea ei *What Is Gnosticism?*, ed. cit.

care reprezintă în ultimă instanță adevărul despre noi înșine – ne avem obârșia în împărăția divină și ne vom întoarce acolo. Acest adevăr poate pogorî asupra noastră doar de sus.

Ar trebui să mai subliniez că, în opinia mea, nu e neapărat necesar ca un text să relateze miturile pomenite mai sus ca să poată fi denumit gnostic. Unele texte sunt compuse din mituri – de pildă, unele cărți dintre cele descoperite la Nag Hammadi, precum Apocrifonul sau Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor, Eugnostos cel Binecuvântat sau Despre originea lumii. Altele însă nu: pur și simplu în ele mitul este subînțeles. În astfel de situații, cititorul poate înțelege cel mai bine textul dacă surprinde punctele-cheie ale mitologiei aflate la baza lui. Așa stau lucrurile, de pildă, cu Evanghelia după Toma. Mulți oameni de știință au ajuns să se îndoiască de faptul că Evanghelia după Toma ar fi gnostică, în mare măsură pentru că nu găsim aici indicii ale mitului gnostic (sau sunt prea puțin relevante). Cu toate acestea, consider că este o concepție profund greșită. Evanghelia după Toma nu *descrie* un mit gnostic, dar numeroase enunțuri de acolo par să *presupună* mitul din spatele lor și au sens doar dacă le citești prin prisma mitului. Este vorba despre un text gnostic scris pentru gnostici și presupunând existența unui sistem gnostic.¹

1. Desigur, putem privi un text precum Evanghelia lui Toma și dintr-o perspectivă ne-gnostică, așa cum au făcut o serie de cercetători, precum Richard Valantasis în *The Gospel of Thomas (Evanghelia lui Toma)*, Routledge, New York, 1997. Cu toate acestea, ar fi profund greșit – zic eu – să spunem că aceste perspective ar fi superioare întrucât permit textului „să vorbească de la sine“, în loc să recurgă la o viziune străină de textul respectiv. Pe de o parte, textele nu vorbesc niciodată de la sine; ele sunt interpretate de fiecare dată de către specialiști, care recurg la informații străine, din afara textului, pentru a-i da sens. Cine se îndoiește de acest lucru să citească pur și simplu o relatare despre care se presupune că lasă textul să vorbească de la sine și va vedea cât de mult material interpretativ este implicat în proces. Pe de altă parte, în Evanghelia lui Toma există

În cazul Evangheliei lui Iuda, bănuiesc (și nădăjduiesc) că se va pune mai puțin în discuție caracterul său specific gnostic (măcar din perspectiva celor care încă folosesc termenul „gnostic”), întrucât mare parte din acest manuscris expune mitul gnostic despre creația împărăției divine (eonii, luminătorii, bolțile cerești, îngerii etc.) și făurirea acestei lumi de către o serie de zeități inferioare, de importanță scăzută.

Unii cercetători au și venit cu pretenția că Evanghelia lui Iuda ar data dintr-o etapă relativ timpurie sau primitivă a mișcării gnostice, întrucât mitologia sa nu e bine elaborată ca în celelalte texte – precum în Cartea secretă a lui Ioan și în celelalte amintite deja mai sus. Și aici se greșește, zic eu. Nu putem lua un tratat modern despre filozofia limbajului de zi cu zi și să pretindem că ar data dinaintea operei lui Wittgenstein întrucât e mai puțin complex și nuanțat; nu putem susține că un roman modern a fost neapărat scris înainte de *Middlemarch* al lui George Eliot deoarece personajele i-ar fi mai schematice, iar intriga mai puțin întortocheată.

Cam singura observație de natură cronologică pe care am putea-o face despre tipul de gnosticism prezent în Evanghelia lui Iuda ar fi următoarea: datează din perioada de după scrierea Noului Testament, întrucât se subînțelege aici episodul din Faptele Apostolilor, în care este ales un nou ucenic pentru a-i lua locul lui Iuda la moartea lui, și, în același timp, îl precedă pe Irineu, care se pare că a menționat existența acestei Evanghelii. Așadar, acest tip de gnosticism, și în mod deosebit acest manuscris, datează probabil din perioada cuprinsă undeva între anii 90 și 180. Presupun că majoritatea cercetătorilor o vor situa pe la mijlocul acestei perioade, adică în jurul anilor 140–150 d. Cr.

indicații clare că mitul gnostic este dinainte presupus de către autor. A se vedea în acest sens întreaga mea analiză din lucrarea *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 59–65.

Ca atare, textul nu ne va spune dacă gnosticismul a precedat sau nu creștinismul, dacă s-a răspândit ca o religie geamănă cam în aceeași perioadă sau dacă a apărut ulterior, ca versiune eretică a religiei creștine. Pe de altă parte, manuscrisul poate aduce un argument în favoarea ideii potrivit căreia gnosticismul – cel puțin forma întruchipată aici – nu a început probabil ca reacție la creștinism – sau ca o ramificație a acestuia –, ci și-a avut originea în iudaismul necreștin. Vom analiza dovezile în acest sens mai târziu în prezentul capitol.

Înainte să vorbim despre tipul de gnosticism pe care-l găsim în Evanghelia lui Iuda, ar trebui să trasăm coordonatele generale ale tipurilor de gnosticism. Sunt de acord cu cei care susțin că au existat probabil grupuri gnostice bine definite în Antichitate. Pe de altă parte, sunt de părere că lucrurile erau mult mai complicate decât lasă de înțeles acești cercetători de profesie. S-ar putea să fie corectă concepția conform căreia au existat câteva subdiviziuni clar delimitate ale aceleiași orientări și pe care le putem numi „categorii” ale gnosticismului – gnosticismul setian, gnosticismul tomasin, gnosticismul valentinian –, dar este și insuficientă. Există o multitudine de texte care nu se încadrează cu acuratețe în această taxonomie, iar altele care au trăsături specifice de la mai mult decât un singur grup dintre cele identificate. Eu văd lucrurile cam așa: în lumea antică au existat o sumedenie de grupuri de creștini, iar multe au luat naștere prin fecundări reciproce între acestea. Dacă am încerca să clasificăm exact fiecare manuscris într-unul dintre aceste grupuri, ar fi ca și cum am lua un creștin din lumea contemporană și i-am cere să spună dacă e baptist, mormon sau romano-catolic. Se prea poate, desigur, să răspundă: „Nici o variantă dintre cele de mai sus.” Ceea ce nu înseamnă însă c-ar trebui să renunțăm la categoria „creștin”, la fel cum nu trebuie să renunțăm la categoria „gnostic”. Înseamnă doar că realitatea istorică presupune mult mai multe categorii decât cele prin care suntem noi obișnuiți s-o înțelegem, că pot exista deopotrivă categorii

restrânse și categorii mai largi și că uneori întrepătrunderile acestora sunt destul de adânci.

Evanghelia lui Iuda ca text gnostic setian

În primele luni de studiu al Evangheliei lui Iuda, cea mai complexă analiză a relației acesteia cu gnosticismul îi aparține lui Marvin Meyer. El a tradus textul în engleză (asistat fiind de editorul elvețian al manuscrisului, Rodolphe Kasser, precum și de asistentul german al acestuia din urmă, Gregor Wurst). În notițele care au însoțit traducerea lui Meyer și în eseu prezentat ca parte la comentariul pe text, el susține că Evanghelia lui Iuda reprezintă cel mai bun exemplu de gnosticism setian.¹

Meyer constituie o autoritate absolută în acest domeniu. Lucrările sale de până atunci tratau în cea mai mare parte biblioteca de la Nag Hammadi, la traducerea căreia a contribuit de asemenea. A publicat studii în general pe tema gnosticismului creștin timpuriu și, fără nici o îndoială, este unul dintre cercetătorii de marcă din America de Nord. Cred că putem fi de acord în cele mai multe privințe cu Meyer și-i suntem îndatorați în calitate de cititori pentru modul în care a evidențiat trăsăturile setiene ale textului.

Pentru a detalia respectivele trăsături, ar trebui să spun înainte de toate câteva cuvinte despre caracterizările uzuale ale gnosticismului setian din perspectiva cercetătorilor moderni.²

1. A se vedea *The Gospel of Judas*, editată de Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst, National Geographic, Washington, D.C., 2006, pp. 137–169 [este vorba despre studiul intitulat „Iuda și conexiunea cu gnosticismul”, în trad. rom. cit., pp. 137–169 – n. tr.].

2. O cercetare documentată exhaustivă a se vedea în John D. Turner, *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*, Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy, Québec, 2001. O cercetare care se adresează mai degrabă ne-specialiștilor decât oamenilor de știință este dezbateră pe înțelesul tuturor

Această versiune a gnosticismului este denumită după Set, fiul cel bun al lui Adam și al Evei, născut după ce Abel a fost ucis de fratele său, Cain. Set a căpătat proporții mitologice pentru acest grup gnostic. Nu a fost muritor, ci o ființă divină preexistentă, deopotrivă cea din care au provenit gnosticii înșiși și cea care a venit pe pământ pentru a revela gnoza necesară mântuirii. Uneori, gnosticii setieni se autointitulează „seminția lui Set“ (iar Meyer argumentează că această denumire corespunde celui „neam sfânt“ menționat în Evanghelia lui Iuda, opus „neamului acestuia“, alcătuit din oameni lipsiți de scânteia divinității).

În versiunea setiană a misticului gnostic, există un fel de triadă divină aflată în fruntea tuturor eonilor din Pleroma: Marele Spirit Invizibil (Tatăl), Barbelo (Mama) și Autogeneratul (Autogenes, Fiul).¹ Toate aceste denumiri apar în mitul creației din Evanghelia lui Iuda. Mai mult decât atât, tot ce se spune despre aceste personaje corespunde elementelor identificate în alte câteva texte mitologice setiene mai complicate, cum ar fi Cartea secretă a lui Ioan.

De exemplu, chiar de la începutul explicației lui Isus cu privire la proveniența împărăției divine, este menționat Marele Spirit Invizibil. Mult mai multe informații despre această ființă divină supremă apar în Cartea secretă a lui Ioan:

„El este Spiritul invizibil, și nu trebuie să ne gândim la el ca la un zeu sau ceva asemănător. Pentru că el e mai mult decât un zeu, pentru că nimic nu e mai presus de el, pentru că nimeni nu stăpânește asupra lui. Pentru că el nu există în ceva mai prejos decât el, de vreme ce totul există în el... Este veșnic pentru că nu are nevoie de nimic. Pentru că el este înseamnă perfecțiunea desăvârșită. Nimic nu-i lipsește

realizată de Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, Doubleday, New York, 1987, secțiunea I: „Classical Gnostic Scripture“

1. A se vedea sinteza lui John Turner, specialist în gnosticism, din Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst (ed.), *The Gospel of Judas*, ed. cit., pp. 141–142 [trad. rom. cit., pp. 141–142 – n. tr.].

care să-l mai poată împlini. El este veșnic perfect în lumină... Nu poate fi de găsit întrucât nimic altceva nu a existat înaintea lui... Nu este nici întrupat, nici fără trup. Nu e nici întins, nici restrâns. Nu are rost să întrebi «În ce măsură există el?» sau «Cum anume este el?», pentru că nimeni nu-l poate cunoaște. Nu e una dintre mai multe ființe, el este mult deasupra tuturor. Nici pur și simplu deasupra tuturor, căci esența lui nu poate fi alăturată eonilor sau timpului“ (Cartea secretă a lui Ioan, II, 3–4).¹

În plus, în manuscrisul nostru, Iuda îi mărturisește lui Isus că știe că vine din împărăția lui Barbelo. Și această Barbelo este frecvent amintită în textele setiene. Reiese clar din Cartea secretă a lui Ioan că ea apare cea dintâi din Marele Spirit Invizibil:

„Și din gândul lui se făcu fapt, și apăru ea, cea care se înfățișă înaintea-i în strălucirea luminii lui. Aceasta a fost prima putere care s-a făcut înaintea lor... Ea este puterea desăvârșită, imaginea Spiritului invizibil, pur, desăvârșitul: prima putere, slava lui Barbelo, gloria desăvârșită în eoni“ (II, 4–5).

În relatarea din Evanghelia lui Iuda, Autogeneratul (Autogenes) creează eonii și luminătorii. La fel și în Cartea secretă a lui Ioan:

„Iar Spiritul cel sfânt îl desăvârși pe divinul Autogenes, fiul său, dimpreună cu Barbelo, astfel încât el să-l slujească pe Spiritul atotputernic, invizibil și pur ca divinul Autogenes, Cristosul pe care l-a slăvit... Din lumina care este Cristos și din nestricăciune, prin Taina darului Spiritului, cele patru lumini apărură din divinul Autogenes“ (II, 7).

Mai sunt fragmente din Evanghelia lui Iuda care prezintă similitudini cu alte texte setiene, după cum notează Meyer. De

1. Toate traducerile în limba engleză ale Cărții secrete a lui Ioan au fost preluate din Frederik Wisse, „The Apocriphon of John“, *The Nag Hammadi Library in English*, ed. a IV-a, editat de James M. Robinson, HarperSanFrancisco, San Francisco, 1996.

pildă, într-o altă lucrare descoperită la Nag Hammadi, numită Evanghelia egiptenilor, găsim o altă referință la Marele Spirit Invizibil, la Barbelo și la Autogenes (III, 40–41), ca și la măreții luminători și la Adamas, omul ferit de stricăciune (III, 51). Pe lângă acestea, mai apar și Saklas și Nebruel, zeii creatori neghiobi și însetați de sânge (în Evanghelia lui Iuda, acesta din urmă se numește Nebro):

„Apoi Saklas, marele înger, văzu marele demon care sta alături de el, Nebruel. Iar împreună s-au făcut spiritul zămisitor de pe pământ. Au făurit îngeri care să le slujească. Saklas îi spuse mărețului demon Nebruel: Să vină pe lume cei doisprezece eoni“ (Evanghelia egiptenilor, III, 57)¹.

Pentru Evanghelia egiptenilor, Saklas (numit și Yaldabaoth în Evanghelia lui Iuda și în alte texte gnostice) este fără îndoială Dumnezeu din Vechiul Testament: „După ce s-a făurit lumea, Saklas le-a spus îngerilor săi: Eu sunt un dumnezeu gelos, iar în afară de mine nimic nu a luat ființă.“ Ca și în Evanghelia lui Iuda, și aici este descris ca un neghiob.

Am putea continua la nesfârșit cu similitudinile posibil de identificat între Evanghelia lui Iuda și alte texte gnostice pe care cercetătorii le-au catalogat drept setiene. Aceste alte texte chiar ne pun la dispoziție un fel de cadru interpretativ pentru Evanghelia lui Iuda: mitologia ei poate părea bizară la prima citire, dar în nici un caz și celui familiarizat cu celelalte lucrări gnostice descoperite în timpurile moderne.

În același timp, sunt de părere că ar fi greșită concluzia potrivit căreia Evanghelia lui Iuda ar fi un document setian, și atât. Deși există asemănări puternice între ea și documentele setiene, există și deosebiri între ele. Iar aceste deosebiri se pot datora și faptului că nu ne-a parvenit întregul text al Evangheliei lui

1. Traducere în limba engleză de Alexander Böhlig și Frederik Wisse, în *ibidem*.

Iuda (după cum am mai zis, ne lipsesc cam 10–15 procente din manuscris, din cauza modului inadecvat în care a fost manevrat) sau faptului, menționat mai devreme, că anumite texte gnostice (precum Evanghelia după Toma) par să facă anumite trimiteri mitologice care nu sunt clar detaliate. Chiar și așa, trebuie să notăm că numele lui Set joacă doar un rol neînsemnat în Evanghelia lui Iuda. Într-o secțiune restrânsă, Set *pare* să facă trimitere la ultimul cârmuitor al acelui „neam sfânt” (49). Dar altfel numele său apare doar o dată, ca una dintre cele cinci ființe inferioare care stăpânesc asupra lumii de dedesubt și care vor fi distruse la sfârșitul veacurilor (54). N-ar trebui scos probabil prea mult în evidență faptul că descrierea creației în Evanghelia lui Iuda diferă de cea din alte texte setiene – există numeroase deosebiri și de la un text setian la altul. Este uimitor însă că multe dintre asemănările cu creația împărăției divine din Evangheliile pot fi găsite și în texte care *nu* sunt catalogate în mod obișnuit drept setiene.

După cum notează Meyer, descrierea de-a dreptul statistică a eonilor divini, a luminătorilor și a bolților cerești în Evanghelia lui Iuda, 49–50, de pildă, seamănă foarte mult cu o descriere din biblioteca Nag Hammadi, descriere care nu poartă nici un însemn creștin. Este vorba despre cartea nesetiană numită Eugnostos cel Binecuvântat¹:

„Atoatezămislitorul, tatăl lor, a creat foarte curând doisprezece eoni ca suită pentru cei doisprezece îngeri. Iar în fiecare eon erau șase [ceruri], așadar erau șaptezeci și două de ceruri pentru cele șaptezeci și două de puteri care au apărut din el. Iar în fiecare cer erau cinci

1. Unii specialiști în gnosticism, precum Catherine Barry, au identificat anumite influențe creștine la Eugnostos cel Binecuvântat. A se vedea în acest sens esul ei din *Les Textes de Nag Hammadi et le problème de leur classification*, editat de Louis Painchaud și Anne Pasquier, Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy, Québec – Peeters, Louvain, 1995. Îi rămân îndatorat lui Zlatko Plese pentru că mi-a semnalat această lucrare.

bolți cerești, așa că sunt laolaltă trei sute șizeci de bolți cerești ale celor trei sute șizeci de puteri care au apărut din ele" (III, 84–85).¹

Această similitudine – faptul că unii gnostici adorau cifrele – mă face să iau în considerare și alte conexiuni cu diverse texte nesetiene.

Teme identificate în manuscrise nesetiene

E destul de simplu să facem anumite comparații schematice cu unele dintre cele mai cunoscute scrieri nesetiene, doar ca să vedem cât de extinse pot deveni aceste comparații.

Alegoria revelatoare de bază

Numeroase scrieri gnostice cuprind o revelație a lui Isus către unul sau mai mulți însoțitori, adesea (dar nu de fiecare dată) după învierea sa. Acestea sunt numite uneori dialogurile revelației și intră într-o serie de modele, prezentând o serie de învățături. Evanghelia lui Iuda constituie cu siguranță o astfel de scriere. Spre deosebire de majoritatea celorlalte, această carte constă în revelații dinaintea morții lui Isus. Dar ceea ce o face foarte neobișnuită este că revelația e acordată nu unuia dintre cei considerați apropiați lui Isus, ci cuiva care nu se încadra în comunitate. Revelația este acordată, în fapt, celui socotit a fi trădătorul lui Isus.

Această temă nu mai apare întocmai nicăieri în celelalte texte gnostice care ne-au parvenit, deși avem la dispoziție un caz comparabil. După cum subliniam mai devreme, Evanghelia Mariei a fost descoperită în 1896, dar nu a fost publicată decât cincizeci

1. Traducerea în limba engleză de Douglas M. Parrott, în James M. Robinson (ed.), *Nag Hammadi Library in English*, ed. cit.

și nouă de ani mai târziu. De curând, această Evangheligie a atins o coardă sensibilă în rândul anumitor cercetători și al publicului profan, deoarece aici întreaga atenție se concentrează asupra Mariei Magdalena, care nu se număra printre cei doisprezece ucenici (bărbați).¹

Evanghelia Mariei este construită tocmai pe această temă: revelația lui Cristos îi poate fi acordată cuiva care nu face parte din grupul celor doisprezece ucenici credincioși. Nu au ajuns până la noi primele șase pagini din manuscris, dar, acolo unde începe narațiunea, Isus își învață ucenicii că lumea materială nu este importantă, de vreme ce se va năruia oricum. Îi părăsește imediat după aceea, iar ucenicii sunt buimăciți și se tem pentru viața lor („dacă nu l-au cruțat pe el, de ce ne-ar cruța pe noi”) – dând uitării tot ce tocmai le spusese Isus despre lipsa de însemnătate a existenței materiale. Maria vine și le aduce alinare, determinându-l pe Petru să o întrebe ce anume îi revelase Isus, ei și doar ei. Maria le povestește o vedenie pe care o avusese despre Cristos. Din păcate, lipsesc patru pagini tocmai în acest punct, dar când narațiunea este reluată Maria vorbește despre cum sufletul, înzestrat cu cunoaștere, poate transcende acest tărâm material al ignoranței și al dorinței, putându-se întoarce la locuința cerească. În finalul descrierii revelației, apostolii se iau la ceartă; unii dintre ei (inclusiv năvalnicul Petru) nu pot să creadă că Mântuitorul i-ar fi acordat o revelație atât de importantă Mariei – o *femeie*. Nu le-ar fi dăruit-o și lor, bărbaților? În cele din urmă, intervine apostolul Levi, care-i îndeamnă să țină vorbele Mariei aproape de inimă și să meargă să predice oamenilor Evanghelia, ceea ce au și făcut.

Și aici, ca și în Evanghelia lui Iuda, o revelație gnostică este acordată cuiva care nu face parte din cercul apostolic (așa cum

1. Dintre lucrările tot mai frecvente pe această temă, a se vedea în special Karen King, *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*, Polebridge Press, Santa Rosa, California, 2003.

este înțeles în mod obișnuit), uneia dintre ultimele persoane la care te-ai fi așteptat – nu trădătorului, ci unei femei.

Înfățișarea pământească a lui Isus

Una dintre primele referințe la Isus din Evanghelia lui Iuda spune astfel: „Adesea nu le apărea ucenicilor ca el însuși, ci se afla printre ei ca un prunc” (33:19-20). Acest din urmă cuvânt este greu de tradus. Termenul din coptă este foarte rar și poate să însemne și „nălucă” mai degrabă decât „copil”¹. Oricum ar sta lucrurile, este limpede faptul că Isus își poate schimba înfățișarea după cum dorește, susține acest manuscris – idee pe care o regăsim și în alte scrieri creștine timpurii. Știm cel mai bine acest lucru nu dintr-o scriere gnostică găsită la Nag Hammadi, ci dintr-o scriere de ficțiune unde sunt relatate călătoriile de misiune evanghelică ale apostolului Ioan, scriere cunoscută sub denumirea de Cartea faptelor lui Ioan.

Cartea faptelor lui Ioan este interesantă prin aceea că prezintă numeroase miracole făcute de Ioan în timpul misiunii sale de răspândire a Evangheliei lui Cristos după moartea acestuia. Ioan pare să aibă, mai ales, abilitatea de a învia morții. Există o secțiune în Cartea faptelor totuși care nu se potrivește cu restul. Cercetătorii au avut adesea tendința de a considera fragmentul ca provenind din altă scriere, ca fiind introdus în această carte, din motive necunoscute, de vreun scrib necunoscut. În această secțiune, Ioan descrie relația dintre el și Isus și indică polimorfismul acestuia: putea să-și modifice înfățișarea deoarece, în realitate, nu era o ființă umană obișnuită, făcută din carne și oase. În una dintre aparițiile sale, Isus avea înfățișare de copil.

1. Dacă termenul „nălucă” este folosit în cunoștință de cauză, atunci trebuie pronunțat oarecum diferit.

Ioan spune că se afla într-o barcă împreună cu fratele său Iacov, cu Petru și Andrei, când a văzut pe cineva (pe Isus) făcându-le semn de pe țărm:

„Iar fratele meu spuse: «Ioane, ce vrea copilul acela de pe țărm, de ne strigă?» Eu l-am întrebat: «Care copil?» Iar el mi-a răspuns: «Cel care ne face semn?» Iar eu i-am zis atunci: «Nu vezi bine din cauză că am stat multă vreme nedormiți, frate Iacov; nu vezi au tu oare omul care stă acolo, drept și falnic și voios?»“ (Cartea faptelor lui Ioan, 88).¹

Se îndreaptă spre țărm și-l observă pe cel care le făcea semne, dar își modificase din nou înfățișarea:

„Iar el îmi apăru din nou, cu capul ras, dar cu o barbă mare, fluturând în vânt; dar Iacov îl văzu ca pe un tânăr căruia abia-i dădeau tuleiele“ (Cartea faptelor lui Ioan, 89).

Ioan continuă descrierea impresionantei înfățișări trupesti a lui Isus și a schimbărilor pe care le făcea:

„Am încercat să-l văd așa cum era, și niciodată nu avea ochii închiși, ci deschiși. Iar uneori mi se înfățișa ca un om mic de statură și urât, iar alteori ca unul atingând cerurile. Și mai era la el o minunăție; când stăteam la masă, mă lua la pieptul lui, iar eu îl strângeam în brațe; iar uneori pieptul lui mi se părea că e catifelat și moale, iar alteori dur ca piatra, și eram nedumerit înlăuntrul meu și ziceam: «Ce-o fi însemnând asta?»“ (Cartea faptelor lui Ioan, 89).

Și minunile continuă să apară. Cum spune și Ioan ceva mai târziu:

„Încă un lucru minunat am să vă povestesc, fraților, uneori când voiam să-l ating dădeam peste un trup tare și material; iar alteori, când voiam să pun mâna pe el, substanța nu era materială, era lipsită de trup,

1. Traducerile în engleză din Cartea faptelor lui Ioan sunt preluate din J.K. Elliott, *The Apocryphal New Testament*, Clarendon Press, Oxford, 1993.

ca și cum nici n-ar fi fost... Și adesea când pășeam alături de el voiam să văd dacă-i apare în țărână urma pașilor lui – întrucât l-am văzut ridicându-se din țărână – dar nu apărea niciodată“ (Cartea faptelor lui Ioan, 93).

La fel și în Evanghelia lui Iuda: Isus pare să fie polimorf, capabil să-și schimbe înfățișarea; nu pare a fi un om adevărat, în carne și oase.

Cristos înveșmântat în trup

După cum notam și într-un capitol precedent, această concepție potrivit căreia Isus nu era cu adevărat om poartă denumirea de docetism, din grecescul *dokeo*, care înseamnă „a părea“ sau „a apărea“. Pentru docetiști, precum autorul acestei secțiuni din Cartea faptelor lui Ioan și autorul Evangheliei lui Iuda, Isus nu a fost cu adevărat om, ci doar părea a fi.

Un alt tip de concepție docetică a altor gnostici spunea că Isus însuși era un om în care divinul eon Cristos a locuit pentru o vreme. Această concepție mai susținea și că Cristos ca atare nu a cunoscut cu adevărat suferința. Și totuși în acest caz explicația nu era că Cristos ar fi fost o fantasmă, ci că Cristos a părăsit trupul lui Isus înaintea morții acestuia.

Din punct de vedere logic, cele două tipuri de docetism – cel bazat pe ideea de fantasmă și cel bazat pe ideea de separare – sunt diferite. Cu toate acestea, fapt este că *ambele* perspective au fost prezentate uneori în cadrul unuia și aceluiași text gnostic. Așa par să stea lucrurile cu Evanghelia lui Iuda, întrucât la sfârșitul cărții apare acea frază surprinzătoare unde Isus îl laudă pe Iuda ca pe singurul mai presus de ceilalți apostoli: „Căci tu vei jertfi omul care mă-nveșmântează.“ În această viziune, trupul unde locuiește Isus reprezintă doar un sălaș vremelnic care trebuie înlăturat astfel încât spiritul să se poată întoarce înapoi în împărăția cerească.

Un alt text gnostic care îmbină cele două perspective doctice este intitulat după numele lui Set, deși altminteri nu putem găsi paralele vaste cu textele gnostice setiene: Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set (numele lui Set nu mai apare în manuscris, în afara titlului). Și aici există pasaje din care reiese că trupul lui Isus nu e decât un locaș provizoriu pentru Cristos. La începutul tratatului, Cristos spune: „Am trecut printr-un sălaș trupesc. L-am alungat pe cel care fusese acolo și am intrat. Și toată mulțimea de arhonți a fost tulburată“ (Cel de-al doilea Tratat, 51).¹

Pe de altă parte, în alte fragmente se sugerează că trupul lui Isus era o fantasmă:

„Nu le-am căzut pradă așa cum puseseră la cale. Și nu am fost vătămat în nici un fel. La cazne m-au supus, și totuși nu am murit în realitate, ci în aparență, ca să nu fiu rușinat de ei“ (Cel de-al doilea Tratat, 55).

Și aici, ca și în Cartea faptelor lui Ioan, Isus are capacitatea de a-și schimba aspectul fizic: „Îmi schimbam înfățișarea din afară, trecând de la o formă la alta“ (Cel de-al doilea Tratat, 56). Această capacitate de a-și schimba forma provoacă o situație foarte ciudată la răstignirea lui Isus:

„Cât despre mine, pe de o parte m-au văzut; m-au oropsit. [Dar] Un altul, tatăl lor, a băut fierea și oțetul, iar nu eu. M-au bătut cu bățul de stuf; altul a ridicat crucea pe umerii săi, și acela era Simon. Altuia i-au pus pe cap coroana de spini. Iar eu mă bucuram în înalt deasupra tuturor bogățiilor arhonților și a vlăstarilor greșelii și trufiei lor, și râdeam de ignoranța lor“ (Cel de-al doilea Tratat, 56).

Și aici este prezent, ca în Evanghelia lui Iuda, un Isus râzând. Ceva mai încolo voi detalia acest aspect. Deocamdată, să vedem în ce sens nu Cristos era cel chinuit și răstignit aici. Pasajul

1. Traducerea în limba engleză a Celui de-al doilea Tratat al Marelui Set a fost realizată de Roger A. Bullard și Joseph A. Gibbons, în James M. Robinson (ed.), *Nag Hammadi Library in English*, ed. cit.

respectiv amintește de învățăturile maestrului gnostic Basilides, care a trăit la începutul secolului al II-lea e.n și a fost menționat de Irineu, vânătorul de erezii. Potrivit acestuia din urmă, și Basilides credea că Isus își putea schimba înfățișarea după cum dorea, astfel încât, atunci când Simon din Cirene i-a dus crucea spre locul răstignirii (a se vedea Marcu, 15:21), Isus a trecut printr-o schimbare de identitate: a luat chipul lui Simon din Cirene, iar Simon a luat înfățișarea lui Isus. Și așa au răstignit romanii pe altcineva. Isus a rămas lângă cruce, sub înfățișarea lui Simon, amuzându-se de ispravă (Irineu, *Împotriva ereziilor*, 1, 24, 3).

La fel și în Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set: Isus își schimbă înfățișarea, iar Simon ajunge să fie răstignit în locul acestuia, spre marea veselie a lui Isus.

Cristos râde de cei neștiutori

Cum ar trebui oare să interpretăm acest râs? Foarte asemănător, în multe privințe, cu Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set este un alt text din depozitul de la Nag Hammadi, numit Apocalipsa (coptă) după Petru¹. Și aici Isus râde la răstignirea lui, nu pentru că și-ar fi schimbat identitatea, ci deoarece oamenii care cred că-l chinuiesc nu-și dau seama că el este o ființă divină, neafectată de durere și suferință. Isus nu poate fi ucis; doar învelișul său muritor poate.

În această scriere, Apostolul Petru stă de vorbă cu Cristos, când deodată îl vede în depărtare pe Cristos cum este prins și răstignit. Apoi mai vede un al treilea Cristos care râde deasupra

1. Ne-a mai parvenit o altă Apocalipsă după Petru în greacă (și într-o traducere etiopiană mai completă). Acesta este primul text care a ajuns până în vremurile noastre și care reprezintă un îndrumar în ceruri și în iad, oferit lui Petru de Isus însuși – premergător evident al *Divinei comedii* de Dante.

celui aflat pe cruce. Nu mai e cazul să spunem că Petru se arată complet nedumerit:

„Când spunea aceste lucruri, am văzut că este prins de ei. Și am spus: «Ce văd acolo, Domnul meu, pe tine te iau cu ei, iar tu te ții de mine? Sau cine e omul acela care râde și se veselește în copac? Și mai e unul ale cărui mâini și picioare ei le lovesc?»“ (Apocalipsa după Petru, 81)¹.

Isus îi explică: cel de deasupra crucii e „Isus care trăiește“ Dar cel care e răstignit reprezintă doar „aspectul său fizic, care e înlocuitorul. Ei îl fac de ocară pe cel care-i pe placul lui“ (81). Mai târziu, Isus cel care râdea de deasupra crucii se îndreaptă spre Petru și-i spune:

„Nu-ți pierde cumpătul, întrucât tie ți s-au arătat aceste taine, tu cunoști prin revelație că l-au răstignit pe întâiul născut, și locuința demonilor și vasul de piatră în care sălășluiesc, aparținându-i lui Elohim... Dar acela care stă alături de el este Mântuitorul cel viu, primul din el, cel pe care l-au prins și l-au eliberat... De aceea râde el de neputința lor de a înțelege... Așadar cel ce primește suferința va veni, căci trupul e un înlocuitor. Dar ei au eliberat trupul meu imaterial.“

În Evanghelia lui Iuda, unul dintre zeii creatori este numit *El*; aici poartă denumirea de *Elohim* – forma la plural a cuvântului, varianta cea mai frecventă în Biblia ebraică. Acestui creator îi aparține trupul. Persoana dinăuntru însă, elementul dumnezeiesc, este imaterială și nu poate încerca suferința. Atunci când corpul – „înlocuitorul“ persoanei adevărate – este ucis, sinele interior este eliberat. În acest punct, ideea este foarte asemănătoare celei din Evanghelia lui Iuda.

1. Traducerile în limba engleză din Apocalipsa coptă după Petru sunt preluate de la James Brashler și Roger A. Bullard, James M. Robinson (ed.), *Nag Hammadi Library in English*, ed. cit.

Subliniem din nou că Isus râde. Iar râsul lui are drept țință ignoranța lumii, care crede că-l cunoaște. Aceia care aparțin acestei lumi, care-l cunosc „în trupul său“, de fapt nu-l cunosc deloc – nu mai mult decât îl cunosc ucenicii din Evanghelia lui Iuda, unde Isus râde de ei pentru că îl văd ca pe Fiul Dumnezeului care a creat lumea aceasta.

Polemicile împotriva Bisericii Ortodoxe în expansiune

Mai pot fi spuse multe lucruri despre râsul lui Isus. În Evanghelia lui Iuda și în cele două tratate de la Nag Hammadi pe care le-am amintit, Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set și Apocalipsa coptă după Petru, râsul lui Isus pare a se îndrepta direct împotriva celor care nu l-au înțeles. Uimitor, cei care nu l-au înțeles în cea mai mare măsură nu sunt soldații romani care au încercat să-l răstignească, ci chiar ucenicii săi, care consideră că știu cu precizie cine anume este el. La momentul scrierii acestor texte, cei care credeau că-l înțeleg pe Cristos cel mai bine erau conducătorii Bisericilor creștine ortodoxe. Potrivit scrierilor gnostice însă, acești creștini greșeau profund. Confundaseră înfățișarea lui exterioară cu realitatea sa interioară.

Acest aspect reiese extrem de limpede din Apocalipsa coptă după Petru, unde Mântuitorul începe prin a-i spune lui Petru:

„Oamenii aceștia sunt orbi și surzi. Și acum ascultă lucrurile pe care ți le spun în taină și păstrează-le. Să nu le spui pruncilor din vremea aceasta. Pentru că te vor ponegri acum... Dar îți vor aduce laudă întru cunoaștere“ (Apocalipsa coptă după Petru, 73).

Așa cum Iuda va trece prin mari chinuri, după cum spune Evanghelia lui Iuda, și Petru va fi disprețuit în Apocalipsa ce-i poartă numele. Dar Iuda într-un caz, iar Petru în celălalt sunt, de fapt, de partea cunoașterii, lor le sunt revelate adevăratele

taine, ei vor fi mai presus de toți ceilalți. Ceilalți „nu au știință“ (Apocalipsa coptă după Petru, 74).

Apocalipsa coptă după Petru detaliază în continuare ce anume nu înțeleg cei lipsiți de cunoaștere. Ei nutresc convingerea că moartea lui Isus va aduce mântuirea: „Ei îi preaslăvesc pe cei ce răspândesc minciuna, care vor veni după tine [*i.e.* conducătorii ortodocși ai Bisericilor]. Și vor rămâne credincioși numelui unui mort [*i.e.* ei cred că moartea lui Isus aduce izbăvirea]“ Mai încolo ni se arată că acești conducători mincinoși nu sunt alții decât episcopul și diaconii Bisericilor. Dar ei nu sunt izvor de cutremurătoare învățătură într-un adevăr: „Oamenii aceia sunt ca niște albi secate.“

Am văzut cum erau discreditați conducătorii Bisericilor ortodoxe pentru modul greșit în care îl percepeau pe Cristos. Discreditându-i astfel, Evanghelia lui Iuda se înscrie în tradiția cunoscută din celelalte două scrieri gnostice (ne-setiene) descoperite la Nag Hammadi.

Asemănările cu Evanghelia după Toma

Prima dată când am citit Evanghelia lui Iuda, am fost uimit de numărul mare de asemănări pe care părea să le aibă cu un text dintre cele găsite la Nag Hammadi, text ce avea să devină cel mai celebru, și anume Evanghelia după Toma. După cum am mai menționat deja, aceasta reprezintă o culegere de cugetări ale lui Isus, în număr de 114. Nu vom găsi istorisiri de vreun fel aici, nu există povestiri despre faptele lui Isus, despre minuni sau alungări de diavoli, nici o schimbare la față, nici vreo Cină de Taină; nu sunt descrise Patimile, sau prinderea lui Isus, sau judecata, moartea ori învierea. Cartea constă din cugetări prezentate una după alta. Singurele elemente narrative apar atunci

când ucenicii îi adresează lui Isus câte o întrebare, iar acesta le răspunde.

Evangelhia după Iuda e de o altă factură, fără doar și poate. Există aici un cadru narativ, în funcție de venirile și plecările lui Isus, în cercul ucenicilor săi. Mai mult decât atât, spusele sale sunt redată sub forma unor cuvântări, și nu ca simple cuge-tări. Și totuși, teologia fundamentală din Evanghelie este foarte similară, după cum voi dovedi în capitolul următor. Ceea ce contează cu adevărat din punctul de vedere al ambilor autori nu sunt faptele lui Isus (de exemplu, minunile, care sunt pome-nite doar în treacăt în Evangelhia lui Iuda și deloc în cea după Toma), esențiale nu sunt moartea și învierea lui (care nu sunt relatate în nici una dintre cele două Evanghelii). Contează doar spusele sale. Viața veșnică o vor dobândi doar cei care pătrund învățătura lui Isus.

Acest lucru este clar afirmat încă de la începutul Evangheliei după Toma, după cum urmează:

„Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Isus cel viu și pe care le-a scris Didymos Iuda Toma. Și a spus: «Oricine va găsi înțelesul acestor cuvinte nu va gusta moartea.»”¹

La fel cum Evangelhia lui Iuda începe prin a se defini drept „cuvântul tainic al revelației”, tot astfel Evangelhia după Toma începe prin a reda „vorbele cele ascunse pe care le-a grăit Isus cel viu”. Cele două texte sunt asemănătoare în multe privințe, prezentând o teologie similară mântuirii.

Numeroase similitudini se pot găsi nu numai în concepția teologică de ansamblu a celor două texte, ci și în cadrul unor

1. Traducerile în limba engleză ale citatelor din Evangelhia lui Toma sunt preluate de la David R. Cartlidge și David L. Dungan, *Documents for the Study of the Gospels*, Augsburg/Fortress Press, Minneapolis, 1980.

episoade specifice. Voi prezenta în cele ce urmează o serie de exemple:

1. Atunci când Isus îi vorbește pentru prima dată lui Iuda despre revelația creației, el amintește despre ceea ce „ochii nici unui înger nu au zărit vreodată, nici un gând al inimii nu a cuprins și nicidecum nu i s-a dat vreun nume“. Acest pasaj pare a fi o trimitere la spusele apostolului Pavel din 1 Corinteni, 2:9, unde se vorbește despre „cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit, și la inima omului nu s-a suit“. El are însă un corespondent și în Evanghelia după Toma, 17: „Isus a spus: «Vă voi da ceea ce ochiul n-a mai văzut vreodată, nici urechea nu a mai auzit, mâna nu a mai atins și nici nu a mai intrat în inima omului.»“
2. În momentul în care doar Iuda are tăria să stea drept în fața lui Isus, în Evanghelia lui Iuda, nu-l poate privi în față, ci își întoarce privirea într-o parte. Acest episod este foarte asemănător cu acela din Evanghelia după Toma, 46, unde nimeni nu îndrăznește să-i înfrunte privirea lui Ioan Botezătorul, care e mai presus de orice ființă „născută din femeie“
3. În Evanghelia lui Iuda, doar Iuda primește, dintre toți, tainele; în Evanghelia după Toma, doar Toma. În ambele Evanghelii, ceilalți ucenici se dovedesc a nu-l putea înțelege pe Isus. În Evanghelia lui Iuda, ei cred în mod greșit că Isus este fiul dumnezeului lor (*i.e.* al creatorului); pe de altă parte, Iuda susține că Isus vine din împărăția lui Barbelo și că „nu sunt vrednic să rostesc numele celui care te-a trimis“. La fel și în Evanghelia după Toma, unde alți ucenici, precum Simon Petru și Matei, au o idee greșită despre adevărata identitate a lui Isus, dar Toma spune: „Stăpâne, gura mea nu e în stare să spună ce anume ești tu“ (Evanghelia după Toma, 13). În ambele situații, Isus

îl ia deoparte pe cel mai apropiat ucenic pentru a-i face cunoscute tainele sale. În nici unul dintre cele două cazuri nu ni se spune în ce anume constau acele taine. În ambele Evanghelii totuși, ucenicul cel mai credincios lui Isus este pus în opoziție cu ceilalți. În Evanghelia după Toma, Toma le spune celorlalți ucenici că, de le-ar fi dezvăluit spusele lui Isus, ei ar fi „luat pietre și le-ar fi aruncat în mine“. În Evanghelia lui Iuda, ni se spune că locul lui Iuda avea să fie luat de un altul, astfel încât să fie „din nou întregi în dumnezeul lor“

4. Această viziune din Evanghelia după Toma, cu ucenicul Toma bătut cu pietre de ceilalți ucenici, seamănă cu aceea din Evanghelia lui Iuda, unde Iuda îl întreabă pe Isus ce semnificație are vedenia în care se văzuse bătut cu pietre de către ceilalți ucenici.
5. În Evanghelia lui Iuda, ucenicii au o viziune a sacrificiilor săvârșite în Templu și vor să-i afle semnificația. Isus le-o explică reieșind că această formă tradițională a smereniei evreului este în realitate împotriva lui Dumnezeu, că jertfiți acolo în numele lui sunt oamenii care-i urmează pe ucenici, falși învățători. Și în Evanghelia după Toma, formele tradiționale ale smereniei evreiești sunt atacate întrucât i se împotrivesc lui Dumnezeu: „Isus le-a spus: «de veți posti, veți fi pricină de smintire, și de vă veți ruga, veți fi huliți. Dacă veți face milostenii, vă veți face rău vouă înșivă»“ (Evanghelia după Toma, 14).

Ar mai putea fi găsite încă multe asemănări între cele două Evanghelii, dar acestea deja prezentate sunt de ajuns pentru a ne susține argumentarea. Evanghelia lui Iuda are similitudini nu numai cu texte ale gnosticismului setian, mai ales în mitologia sa caracteristică, ci și cu texte gnostice ne-setiene. Mai mult

decât atât, există și alte uimitoare similitudini cu mișcările religioase din vremurile în care gnosticii nici nu apăruseră încă.

Asemănările cu Învățăturile lui Marcion

Marcion a fost un teolog-cărturar din secolul al II-lea care s-a manifestat cu vigoare tocmai în vremea când trebuie să fi fost redactată Evanghelia lui Iuda – adică pe la jumătatea veacului. Nu era de orientare gnostică: nu credea în existența Pleromei locuite de eoni divini, luminători, bolți cerești și așa mai departe, nici nu avea convingerea că izbăvirea avea să vină prin vreo cunoaștere ezoterică, scoborâtă din înalturi. Avea totuși câteva concepții care seamănă cu acelea ale gnosticilor.

Teologia lui Marcion are ca punct de pornire epistolele apostolului Pavel, care susținea că toți oamenii – evrei și ne-evrei deopotrivă – vor primi mântuirea prin vestea cea bună a morții și învierii lui Cristos. În concepția lui Pavel, nu legea ebraică, ci credința îl împăca pe om cu Dumnezeu. Marcion a forțat această distincție între lege și credință spre o concluzie pe care el o socotea firească. Dumnezeu care deținea legea (cea aspră a) evreilor nu putea fi identic cu acel Dumnezeu care a dat vestea cea bună creștină (și milostivă). Dumnezeu din Vechiul Testament diferă de Dumnezeu lui Isus și al ucenicului său Pavel.

Potrivit lui Marcion, dumnezeul din Vechiul Testament a creat această lume, și-a ales Israelul drept popor al său, i-a dat legea sa, după care l-a pedepsit, ca și pe oricine altcineva pentru că nu i-au respectat legea. Dumnezeu lui Isus, pe de altă parte, nu a avut nici o legătură cu această lume până să apară Isus. Acest Dumnezeu îi era superior celui din Vechiul Testament și l-a trimis pe Isus sub chip asemănător omului (*i.e.* ca o fantasmă) pentru a salva oamenii de judecata neîndurătoare a dumnezeului evreilor. Ceea ce Isus a și făcut, lăsând impresia că a murit

pe cruce. Oamenii puteau crede în moartea lui și puteau fi mântuiți astfel, în mod clar întrucât dumnezeul cel drept care a creat această lume socotea că moartea lui aducea izbăvirea pentru ceilalți (de vreme ce Isus nu a murit pentru păcatele proprii).

În concepția lui Marcion, ucenicii lui Isus nu au înțeles niciodată că el nu era fiul dumnezeului creator. Ei și-au păstrat tradițiile ebraice după moartea lui, iar astfel Dumnezeu lui Isus a trebuit să intervină din nou pentru a le arăta oamenilor adevărata cale spre mântuire. Isus i s-a înfățișat lui Pavel pe drumul spre Damasc, i-a dezvăluit adevărul și l-a trimis să-i convertească și pe alții la vestea cea bună, separată de lege.

Chiar și următorul rezumat al învățăturilor lui Marcion face dovada unei serii de similitudini fundamentale cu acelea din Evanghelia lui Iuda:

1. Dumnezeu care a creat această lume nu este adevăratul Dumnezeu și nu este Tatăl lui Isus; Isus e reprezentantul unui alt Dumnezeu.
2. Isus nu este o ființă umană în carne și oase (de pildă, în Evanghelia lui Iuda, el își poate schimba înfățișarea după cum dorește).
3. Cei care se închină dumnezeului creator al evreilor s-au îndepărtat de la adevărul mântuirii.
4. Ucenicii lui Isus nu au pătruns niciodată adevărul, ci au presupus că trebuie să urmeze mai departe religia ebraică (cf. vedenia sacrificiilor din Templu, în Evanghelia lui Iuda).
5. Doar o persoană din afara cercului celor doisprezece ucenici înțelege adevărul lui Isus (fie Iuda cel gonit, fie, mai târziu, Pavel).

Nu urmăresc aici să argumentez că Evanghelia lui Iuda ar fi marcionită (în opoziție cu gnosticii). Afirm însă cu tărie că, în secolul al II-lea, proliferau o sumedenie de concepții religioase,

iar grupările religioase, cu opiniile lor caracteristice, se influențau reciproc în variate feluri. Descoperirea de noi texte dovedește, fără doar și poate, cât de confuză, de imprecis conturată era în realitate lumea religioasă din al doilea veac creștin.

*Asemănările cu gândirea apocaliptică
de inspirație ebraică și creștină*

Pe măsură ce citeam și reciteam Evanghelia lui Iuda, îmi stârnea neconținut uimirea o altă caracteristică a narațiunii. Nu este o caracteristică evidentă încă de la prima lecturare. Cu siguranță eu nu mi-am dat seama de existența ei când am citit-o prima dată. Cu fiecare nouă examinare însă, eram tot mai convins de prezența ei. Nu foarte adânc sub suprafața acestui text gnostic pot fi detectate urme a ceea ce am putea numi viziunea apocaliptică. Odată ce identificăm aceste amprente, avem posibilitatea de a afla originea Evangheliilor precum aceasta (iar unii ar putea spune chiar „a gnosticismului însuși“).

Trebuie să fac, mai întâi de toate, câteva observații preliminare cu privire la fenomenul religios antic pe care cercetătorii l-au numit apocalipticism. Termenul provine din grecescul *apokalypsis*, care înseamnă „dezvăluire“ sau „revelație“. Apocalipticiștii evrei nutreau convingerea că Dumnezeu le revelase tainele cerești care puteau da sens vieții pe pământ.

Apariția apocalipticismului ebraic poate fi stabilită fără îndoială în secolul al II-lea î.Cr.¹ Se pare că a luat ființă ca un tip de mișcare intelectuală în rândurile evreilor care încercau să justifice suferințele poporului lui Dumnezeu într-o lume presupus a fi condusă de Dumnezeu. Veacuri la rând, profeții

1. Pentru o cercetare de ansamblu a fenomenului, a se vedea John J. Collins, *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*, ed. a II-a, Eerdmans, Grand Rapids, 1998.

evrei au susținut că neamul suferea ca pedeapsă din partea lui Dumnezeu și că, dacă oamenii s-ar întoarce la Domnul și la căile sale, el ar alunga suferința, iar poporul său ar cunoaște bunăstarea.

Dar cum rămânea atunci cu cei *drepti* care sufereau? Cum se face că unii sufereau tocmai pentru că îndeplineau poruncile lui Dumnezeu – iar uneori sufereau crunt, cunoscând boala, schingiuirile sau chiar moartea? Cum s-ar explica faptul că, deși poporul lui Dumnezeu – Israel – s-a întors la Dumnezeu, căinându-se ca națiune, el îndura în continuare noi suferințe: ciumă, secetă, foamete, înfrângeri pe câmpul de bătălie, umilințe din partea dușmanilor? Cum s-ar putea justifica suferința neîntrepută a celor care sunt de partea lui Dumnezeu?

Cu aproximativ 150 de ani înainte de nașterea lui Isus, unii cărturari evrei s-au abătut de la concepțiile profeților, susținând că suferința nu apărea ca o pedeapsă pentru păcat. Din punctul lor de vedere, suferința nu venea de la Dumnezeu. Dimpotrivă, suferința era provocată de dușmanul lui Dumnezeu, Diavolul. Cei care sunt de partea lui Dumnezeu îndură chinuri în această lume întrucât anumite forțe ale răului se aliază împotriva lui Dumnezeu, hotărâte să șteargă poporul lui Dumnezeu de pe fața pământului. Aceste forțe ale răului recurg la orice mijloace prin care să provoace durere și suferință, ca să-și ducă la bun sfârșit ticăloasa misiune.

Pe scurt, apocalipticiștii evrei au încurajat o viziune duală asupra lumii. Pentru ei, existau doar Dumnezeu și Diavolul, fiecare dotat cu propriile-i forțe supranaturale: Dumnezeu își avea îngerii săi, Diavolul – demonii. În plus, Dumnezeu putea da viață, iar Diavolul semăna moartea. Dreptatea era de partea lui Dumnezeu, păcatul – de cea a Diavolului. Păcatul și moartea erau, în realitate, ele însele niște puteri cosmice, niște forțe demonice opuse lui Dumnezeu. Păcatul îi robea pe oameni și-i lipsea de prezența lui Dumnezeu; când își desăvârșea lucrarea, îi preda pe oameni morții, nimicindu-i.

Acest dualism al binelui și al răului a fost elaborat în scenariul istoric al unor vremuri greu încercate, controlate de Diavol și de creaturile sale. Dar avea să vină o eră binecuvântată, când Dumnezeu avea să răstoarne toate forțele răului, instaurând Împărăția sa cea milostivă. Apocalipticiștii nu erau de părere că, în această lume, ne stă în putere să ne îmbunătățim soarta prin truda proprie. Răul stăpânea această lume și avea să devină din ce în ce mai predominant până la sfârșitul veacurilor, când practic se va dezlănțui iadul.

Dar în acel moment, la sfârșitul vremurilor, Dumnezeu își va face simțită prezența. Va interveni în cursul istoriei și va răsturna toate forțele răului, va aduce pe pământ Împărăția lui, lipsită de răutate, chinuri, suferință, foamete, secetă, boli sau războaie, o Împărăție unde nu vor mai fi durere sau moarte. Mai mult, această Împărăție utopică nu era menită doar celor care se întâmplă să fie în viață la începutul sfârșitului; toți oamenii aveau să pătrundă în ea, toți cei ce nu l-au părăsit pe Dumnezeu, căci la finalul acestei ere Dumnezeu îi va învia pe toți și le va dăruia viața veșnică. Cei care au fost de partea lui Dumnezeu (și care au suferit în consecință) vor primi răsplata eternă. Toți cei care au fost împotriva lui Dumnezeu vor cunoaște pedeapsa cea veșnică.

Și când anume aveau să se întâmple toate acestea? Foarte curând. Apocalipticiștii evrei pretindeau că sfârșitul era iminent, că avea să vină negreșit. Accentuau mai ales ideea că suferința atinsese punctul culminant, iar oamenii mai trebuiau să reziste încă puțin, întrucât Dumnezeu avea să intervină în istorie curând și-i va nimici pe toți vrăjmașii săi, aducând pe pământ Împărăția sa. „Adevăr vă zic vouă că unii dintre cei care stau aici nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere.” Astfel vorbea Isus (Marcu, 9:1) în una dintre numeroasele circumstanțe în care vădește concepțiile apocalipticiste asupra lumii. Într-un capitol ulterior, vom

aduce dovezi în sprijinul ideii potrivit căreia Isus și discipolii săi, împreună cu Iuda Iscarioteanul, erau de fapt apocalipticiști evrei care socoteau că trăiau sfârșitul veacurilor.

Ce legături au însă toate acestea cu Evanghelia lui Iuda? După câte se pare, există pretutindeni în Evanghelie pasaje care trimit la gândirea apocalipticistă ebraică. Pe la început, aflăm că revelația lui Isus privește tainele lumii și „ce va fi la sfârșit“ (33:17–18). Acesta este registrul lingvistic folosit de apocalipticiști, preocupați de evenimentele de la sfârșitul lumii.

Ceva mai încolo, Iuda îl întreabă pe Isus: „Când îmi vei spune aceste lucruri și când va veni ziua cea mare a luminii pentru [...] neam?“ (36:5–8). Seamănă foarte mult cu discursul din Evanghelia de mai devreme, aceea a lui Marcu (13:1), unde ucenicii vor să afle de la Isus semnele care vor anunța sosirea sfârșitului. În Evanghelia după Marcu, Isus le ține un „discurs apocaliptic“, în care descrie nenorocirile ce urmau să aibă loc la sfârșitul lumii.

În pasajul din Evanghelia lui Iuda unde ucenicii au viziunea sacrificiilor din Templu, aflăm că preoții care săvârșeau jertfele își ucid de fapt propriii copii și nevestele, se împreunează cu bărbați și fac „o mulțime de păcate și de fapte nelegiuite“ (38:22–23), toate în numele lui Isus. Seamănă a viziune apocaliptică a „pustiitorului sacrilegiu“ din Templu, a pângărire a celor sfinte ale lui Dumnezeu (Marcu, 13:14), la care se prea poate să facă referire și una dintre epistolele lui Pavel, unde aflăm despre un fel de reprezentare a Anticristului care „se așază în templul lui Dumnezeu“ (2 Tesaloniceni, 2:4) și lucrează fel și fel de fărădelegi prin puterea lui Satana.

Mai târziu, Iuda are o vedenie cu o casă mare, desemnând, fără doar și poate, împărăția cerească unde merg după moarte sufletele descătușate. Tâlcuind vedenia, Isus spune că „nici soarele și nici luna nu vor stăpâni acolo, și nici ziua, ci numai cei sfinți vor sălăslui acolo pentru totdeauna, pe tărâmul veșnic,

împreună cu sfinții îngeri“ (45:22–24). Este evidentă aici amprenta descrierii locului unde ajung sfinții potrivit viziunii revelatoare a cărții Apocalipsei din Noul Testament: aceștia vor locui în noua cetate a lui Dumnezeu, în noul Ierusalim, cetate care „nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu o va lumina“ (Apocalipsa, 21:23). În această cetate, aflăm, „nu va intra nimic pângărit și nimeni dedat cu spurcăciunea și cu minciuna, ci numai aceia scriși în cartea Vieții Mielului“ (Apocalipsa, 21:27).

Un alt fragment de factură apocaliptică apare în Evanghelia lui Iuda către sfârșitul revelării de către Isus a tainelor creației, acolo unde spune că dumnezeul creator Saklas își va încheia „timpul ce i-a fost dat“ – dând astfel de înțeles că până și acestei lumi materiale și crude i-a fost sortit un sfârșit, precum în celelalte texte apocaliptice. Atunci se va dezlănțui haosul: „vor preacurvi în numele meu și își vor ucide pruncii“ (54:24–26). Apoi, Isus râde de acele ființe divine care cred că au lumea materială sub stăpânire și-i spune lui Iuda: „Nu râd [de voi], ci de greșeala stelelor, căci aceste șase stele rătăcesc cu acești cinci luptători, și ei toți vor fi nimiciți, împreună cu cei pe care i-au creat“ (55:14–20).

Sfârșitul va aduce nu numai izgonirea răului de pe pământ, ci și slava celor mântuiți: „Chipul marelui neam al lui Adam va fi slăvit, căci, înainte de ceruri, de pământ și de îngeri, există acel neam, care este de pe tărâmurile eterne“ (57:10–14).

Cum ar trebui înțelese aceste fragmente din Evanghelia lui Iuda care par să îmbrățișeze o perspectivă apocaliptică în cadrul unui document gnostic? La prima vedere ar putea lăsa impresia că sunt inconsecvente. Creștinii gnostici aveau păreri extrem de diferite de ale apocalipticiștilor evrei și creștini. Apocalipticiștii credeau într-un Dumnezeu care crease lumea; creștinii gnostici susțineau cu tărie că dumnezeul care crease această lume nu era singurul dumnezeu și, cu siguranță, nu era adevăratul

Dumnezeu. Adevăratul Dumnezeu nu avea nimic de-a face cu această lume. Apocalipticiștii nutreau convingerea că lumea materială devenise păcătoasă, dar că era intrinsec bună, o creație a lui Dumnezeu. Gnosticii susțineau că lumea materială era în cel mai bun caz o greșală cosmică, dacă nu chiar cauza tuturor relelor. Apocalipticiștii pretindeau că viața veșnică ar consta într-o existență materială într-un trup, Dumnezeu izbăvind această lume (și spița omenească) și izgonind tot răul din ea; gnosticii afirmău că viața veșnică ar consta într-o existență nematerială, iar scopul mântuirii ar fi eliberarea de trup, nu izbăvirea acestuia.

Cu aceste două concepții atât de diferite, cum se face totuși că putem identifica trăsături apocaliptice într-un text gnostic precum Evanghelia lui Iuda? După câte se pare, mai există texte gnostice care cuprind, la rândul lor, fragmente de concepție apocaliptică. De fapt, textele gnostice setiene conțin de regulă un element apocaliptic.¹ Cum se explică totuși acest lucru, de vreme ce viziunile apocalipticiștilor și ale gnosticilor cu privire la Dumnezeu și la lume sunt atât de categoric diferite?

Ar trebui să îngustăm contextul în care punem o asemenea întrebare, întrucât caracterul apocaliptic al unor texte gnostice nu e singura trăsătură care nedumerește. Indiscutabil, numeroase dintre aceste texte par să fie cu totul anti-evreiești. La urma urmelor, dumnezeul ebraic este descris fie ca un neghiob, fie ca un obsedat de vărsarea de sânge, iar scopul religiei este să se elibereze de sub stăpânirea lui. Dar, până una-alta, de ce ar fi textele gnostice atât de preocupate de dumnezeul evreilor? De ce n-ar fi obsedate de un cu totul alt zeu?

Uimitor este că numeroase texte gnostice par să-și tragă rădăcinile dintr-un fel de sistem de gândire ebraic. Multe reprezintă

1. A se vedea John D. Turner, *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*, Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy, Québec, 2001.

reповestiri inventive ale cărții Genezei, de pildă. Mai mult, unii termeni și unele nume proprii destul de frecvent folosite în aceste texte gnostice par să aibă origini evreiești. Spre exemplu, numai în Evanghelia lui Iuda, apar numele zeului *El* (numele Dumnezeu din Vechiul Testament), al zeului Saklas (cuvânt aramaic folosit într-un text grecesc la origine), al lui Yaldabaoth (provenind din Yahve, Stăpân al Sabaothului) și așa mai departe.¹

După cum arătam la începutul acestui capitol, au existat numeroase dezbateri în cercurile științifice pe tema originilor gnosticismului. După opinia mea, gnosticismului – sau cel puțin anumite forme ale gnosticismului – a luat naștere ca o reacție ebraică la adresa viziunii apocaliptice care nu s-a materializat niciodată.²

Gnosticismul ca apocalipticism ebraic ratat

Subliniam mai devreme că apocalipticismul ebraic în sine a apărut din profețiile neîmplinite. Profeții susținuseră că suferința era pedeapsa pentru păcat; ei îndemneau poporul lui Israel

1. Cu privire la aceste legături gnostice cu gândirea ebraică, a se vedea Pheme Perkins, *Gnosticism and the New Testament*, Fortress Press, Minneapolis, 1993.

2. Pentru o teză similară, a se vedea mai vechea lucrare a lui Robert M. Grant, *Gnosticism and Early Christianity*, ed. revizuită, Harper & Row, New York, 1966. Dintre lucrările mai recente recomandăm: Pheme Perkins, *Gnosticism and The New Testament*, ed. cit., și Birger Pearson, *Gnosticism, Judaism, and Egyptian Christianity*, Fortress Press, Minneapolis, 1990. Pentru câteva contraargumentări solide, a se vedea Riemer Roukema, *Gnosis and Faith in Early Christianity*, ed. cit., dar în special impresionantul articol al lui Gerard Luttikhuisen, „The Thought Patterns of Gnostic Mythologizers and Their Use of Biblical Traditions” din John Turner și Annie McGuire, *The Nag Hammadi Library After Fifty Years*, E.J. Brill, Leiden, 1997.

să se întoarcă la Dumnezeu, ca să scape de suferință. Și totuși, deși poporul lui Dumnezeu s-a căit, suferința nu a încetat. Ceea ce a provocat o schimbare radicală în gândire: poate că Dumnezeu nu stăpânea cu adevărat lumea. Poate că lumea era stăpânită de vrăjmașul acestuia. Așa a luat ființă concepția apocaliptică, potrivit căreia, deși Dumnezeu stăpânea în realitate lumea, se retrăsese deocamdată din prim-plan. În această optică, nu Dumnezeu provoca suferința, ci Diavolul și forțele acestuia. Dumnezeu avea să-și facă în curând simțită prezența, să răstoarne aceste forțe ale răului și să aducă o Împărăție bună pe pământ.

Ce se întâmplă cu apocalipticiștii evrei de vreme ce sfârșitul proclamat de ei ca iminent nu se produce de fapt niciodată? De vreme ce suferința nu doar persistă, ci chiar se intensifică, fără vreo speranță că ar înceta vreodată? De vreme ce forțele care stăpânesc această lume se pare că o stăpânesc cu totul, nu doar pe o durată determinată, iar lumea materială în sine, lumea în care trăim, pare a fi cauza suferinței? Se întâmplă, printre altele, că teologia apocaliptică este regândită din temelii.

În această concepție de dată totuși recentă, Dumnezeu nu este în ultimă instanță stăpânul acestei lumi. Dumnezeu este desprins de lume și nu a avut vreodată de-a face cu ea. Această lume este materială, însă adevăratul Dumnezeu trebuie să fie într-un totuș spirit, de vreme ce nu are legături cu ea. Materia ajunge să nu mai fie văzută ca o creație a adevăratului Dumnezeu. Materia reprezintă în sine un dezastru cosmic. Ea reprezintă problema. Ea ne provoacă suferință. Se prea poate să fi fost creată de niște ființe divine răuvoitoare, sau cel puțin extrem de neștiutoare. Am fost prinși aici de acele ființe, trebuie să învățăm cum să ne salvăm. Mântuirea nu va veni cândva, în viitor, când adevăratul Dumnezeu își va reafirma stăpânirea asupra creației sale. Aceasta nu este creația lui și nu o va izbăvi. Mântuirea va surveni când el ne va smulge din această lume a materiei.

Ceea ce se va întâmpla doar dacă aflăm cum am ajuns aici și cum anume ne putem desprinde.

Diversele sisteme gnostice – sau măcar o parte dintre ele – își aveau temeiul în această modalitate absolut nouă de a percepe lumea. Rădăcinile și le aveau în gândirea apocaliptică ebraică. De aceea numeroși gnostici erau obsedați de prima carte din Biblia ebraică, cea a Genezei, unde se relatează „crearea” lumii materiale. De aceea există atât de multe nume proprii, ale ființelor divine din textele gnostice, provenind din aramaică (limba evreilor din Palestina) sau derivă din Vechiul Testament. De aceea există și atâtea urme ale gândirii apocaliptice în unele dintre textele gnostice care ne-au parvenit. Aceste texte proveneau din cercul celor ce-și negaseră rădăcinile din tradiția ebraică de orientare apocaliptică.

Dar, așa cum se întâmplă când călătorești pe teritorii noi și nemarcate, duci cu tine un anumit bagaj. Pentru acești gânditori care au adoptat perspectiva gnostică asupra lumii, bagajul cuprindea fragmente din viziunile lor apocaliptice precedente, precum acelea regăsite în Evanghelia lui Iuda.

Isus, Iuda și cei doisprezece ucenici în Evanghelia lui Iuda

Când li se adresează unor nespecialiști, de obicei cercetătorii le spun ceea ce s-ar cuveni să-i intereseze. Nu e un lucru rău în principiu – de fapt, e foarte bine-venit. Imensa majoritate a timpului, specialistul este preocupat de chestiuni la care oamenii de rând pot să se gândească doar în trecere, seara târziu sau numai la sfârșit de săptămână. Ca o consecință, unii cercetători tind să aibă perspective diferite de ale celorlalți și să scoată în relief aspecte diferite. În privința Evangheliei lui Iuda, de pildă, majoritatea vor fi preocupați de enigma relației dintre acest text și alte documente din epoca creștină timpurie, precum și de identificarea trăsăturilor sale gnostice creștine. Cititorii obișnuiți vor fi mai probabil preocupați de informațiile pe care le aduce textul cu privire la personajele sale principale: Isus, cei doisprezece ucenici și Iuda. Ambele tipuri de implicare sunt la fel de justificate.

Am vorbit deja despre relația acestei Evanghelii cu gnosticismul. Ce s-ar putea spune despre felul în care sunt descrise aici personajele principale, temă de interes pentru un grup și mai restrâns de oameni? Cum îi înfățișează acest text pe Isus și pe ceilalți?

Isus în Evanghelii

În Evanghelia după Marcu, cea mai timpurie Evanghelie care a supraviețuit, Isus își întreabă ucenicii: „Cine zic oamenii

că sunt?“ (Marcu, 8:27) O întrebare pe care mulți au pus-o iar și iar, de-a lungul veacurilor. Specialiștii care petrec o viață întreagă să studieze cele mai vechi relatări despre Isus în limba lor de origine (greacă, coptă, latină, siriacă și așa mai departe) au dat răspunsuri remarcabil de diferite la această întrebare. Unii susțineau că Isus a fost un răzvrătit care voia să răstoarne asupra romană din Țara Făgăduinței. Alții stăruiau în ideea că voia să pornească o revoluție socială, pentru schimbarea valorilor și priorităților din viața oamenilor. S-a mai spus că programul său social includea câteva puncte accentuat moderne, că era un fel de proto-marxist sau proto-feminist. Alții au susținut că nu-l interesa prefacerea politică și socială și că era un simplu rabin evreu pacifist, preocupat în principal ca discipolii săi să se iubească unii pe ceilalți. S-a presupus, de asemenea, că era un sfânt evreu, făcător de minuni, dovedindu-și astfel apropierea de Dumnezeu, apropiere de care se puteau bucura și adepții săi. Alții au sprijinit ideea potrivit căreia seamănă unui filozof cinic, preocupat în principal să-și învețe discipolii să se îngrijească nu de lucrurile materiale din această viață, ci de tărâmul spiritual. Probabil majoritatea învățaților din ultimele veacuri au nutrit convingerea că Isus poate fi mai bine definit ca profet apocaliptic care a prezis că Dumnezeu va învinge forțele răului din această lume, aducând pe pământ o Împărăție lipsită de suferință, chin sau durere.¹

Opiniile cercetătorilor moderni diferă de la un caz la altul, și la fel se întâmplă și în rândurile cărturarilor creștini din primele veacuri. Iar conflictele stârnite între aceste viziuni moderne

1. Am prezentat pe scurt câteva dintre aceste concepții în lucrarea mea *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium*, Oxford University Press, New York, 1999; pentru o strălucită abordare a scrierilor timpurii despre istoriile vieții lui Isus, a se vedea clasică lucrare a lui Albert Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, Macmillan, New York, 1968; ediția originală, în limba germană a apărut în 1906.

erau specifice și în izvoarele noastre cele mai vechi. Nu voi prezenta aici exhaustiv diversele perspective – aceasta ar necesita o carte în sine –, dar mă voi referi la două concepții antice aflate la capetele opuse ale spectrului teologic, pentru a putea situa mai bine în context concepțiile regăsite în Evanghelia lui Iuda.

Isus în scrierile lui Pavel

Apostolul Pavel nu a fost unul dintre adepții lui Isus în timpul vieții acestuia. Potrivit cărții Faptele Apostolilor și altor scrieri ale lui Pavel însuși, cel din urmă fusese în fapt cel mai mare prigonitor și oponent al adepților lui Isus imediat după răstignirea acestuia. Cu toate acestea, în cadrul celei mai mari răsturnări de situație din istorie, probabil, Pavel s-a convertit, devenind, din cel mai mare vrăjmaș al lui Cristos, cel mai important misiionar și susținător al său. Prigonitorul s-a transformat în propovăduitor, iar tocmai eforturile lui Pavel de a răspândi vestea cea bună printre păgâni (*gentiles*) au impus în cea mai mare măsură această religie în primele decenii. Pavel a creat comunitățile religioase convertind foști necreștini la credința în unicul Dumnezeu al evreilor și în fiul său Isus, care a murit pentru păcatele lumii și s-a ridicat din morți. După ce înființa o comunitate într-o regiune, o lăsa și pleca în alte locuri, unde o lua de la capăt. Primea regulat vești de la comunitatea pe care o lăsase în urmă și răspundea la problemele ce apăruseră acolo. Epistolele pauline din Noul Testament sunt exemple de astfel de misive. Sunt fragmente din corespondența purtată între fondatorul unei biserici și comunitățile pe care le înființase și care treceau prin frământări.

În aceste epistole, Pavel se confruntă cu o mulțime de probleme, diferite de la o comunitate la alta. Așadar, din acestea nu reiese întregul sistem de gândire sau de învățătură al lui Pavel. Sunt dezbătute doar problemele punctuale ale fiecărei comunități

în parte. Epistolele rămân totuși valoroase surse de informații pentru cei care vor să afle mai multe despre comunitățile creștine în expansiune la aproximativ douăzeci-treizeci de ani după moartea lui Isus. Ele sunt, de altfel, cele mai bune (iar, în majoritatea privințelor, singurele) surse în legătură cu elementele-cheie ale gândirii lui Pavel.

Conceptiile lui Pavel cu privire la Isus – și mai ales acelea pe care el le socotește a fi importante – sunt complet diferite de cele ale autorului Evangheliei lui Iuda. După cum vă puteți imagina, Pavel are multe de spus despre Isus. La urma urmelor, Pavel a fost, prin însăși credința lui, apostolul lui Cristos, ales să-i fie credincios lui Cristos și să răspândească vestea cea bună pe teritoriile din jurul Mării Mediterane, înaintea venirii în slavă a lui Cristos în ziua Judecării de Apoi. Cu toate acestea, este uimitor că Pavel nu spune mai nimic despre viața lui Isus pe pământ. Pavel socotea important că Isus fusese răstignit și că Dumnezeu îl ridicase din morți. Evenimentele precedente se pare că aveau o importanță secundară.

Studentii mei nu subscriu uneori la această părere, așa că am recurs la un mic exercițiu. Le-am dat ca temă să citească epistolele lui Pavel și să întocmească o listă cu toate informațiile furnizate de Pavel cu privire la viața lui Isus – adică și afirmațiile lui Isus, faptele sale și indiciile privind viața lui de la naștere până la moarte. Studentii constată adesea cu surprindere că informațiile pe care le descoperă în acest sens abia dacă acoperă spațiul unei cărți de vizită.

Ce informații ne pune Pavel la dispoziție? Ne spune că Isus s-a născut din femeie (Galateni, 4:4; informație prețioasă, bănuiesc, dar ne-am putea întreba și dacă s-ar fi putut întâmpla altfel); că era evreu (Galateni, 4:4), că a avut frați (1 Corinteni, 9:5), numele unuia dintre ei fiind Iacov (Galateni, 1:19); că a avut doisprezece ucenici (1 Corinteni, 15:5); că și-a făcut lucrarea de propovăduire în rândul evreilor (Romani, 15:8); că a

ținut Cina Cea de Taină (1 Corinteni, 11:22–24); și că a fost răstignit (Galateni, 3:1). În afară de cuvintele rostite de Isus despre pâinea și vinul de la Cina cea de Taină, Pavel mai citează alte două învățături ale lui Isus, una unde se arată că oamenii căsătoriți nu trebuie să se despartă (1 Corinteni, 7:10), iar alta unde se spune că propovăduitorii ar trebuie să primească bani (1 Corinteni, 9:14). Și cam atât.

La încheierea acestui exercițiu, studenții mei par foarte surprinși. De ce nu avem mai multe informații de la Pavel? De ce nu redă pe larg învățătura lui Isus? De ce nu-i descrie minunile – vindecarea bolnavilor, alungarea demonilor, învie-rea din morți? De ce nu amintește despre ispitele prin care a trecut, despre schimbarea la față, despre călătoria la Ierusalim? De ce nu vorbește despre neînțelegerile dintre Isus și farisei? Despre prinderea lui? Despre judecata în fața sanhedrinului evreiesc? Despre judecata în fața lui Pilat? Sau despre orice altceva? Poate pleacă de la presupunerea că oamenii cunosc deja toate aceste lucruri? Posibil – dar nu trebuie să uităm că Pavel și-a scris Epistolele înainte să fi fost scrise Evangheliile, așadar nimic nu garantează că destinatarii săi cunoșteau întâmplările care aveau să fie descrise în acele cărți. Oare Pavel avea cunoștință despre toate aceste întâmplări? Dacă da, atunci de ce nu le pomeneste? Cu siguranță, nu pentru că ar fi fost considerate lipsite de importanță sau nerelevante. În câteva locuri dă detalii despre viața lui Isus tocmai pentru că acestea îi susțin argumen- tația față de destinatarii epistolei – de pildă, spune că cititorii ar trebui să urmeze pilda vorbelor și faptelor lui Isus. De ce anu- me nu recurge la această metodă mai des? Când își sfătuiește cititorii să nu cadă pradă ispitei, de ce nu se folosește de prilej pentru a aminti ispitele prin care a trecut Isus? Atunci când vorbește despre oponentii săi în rândurile evreilor necreștini, de ce nu amintește și despre confruntarea dintre Isus și mai-marii iudei? Când le spune comunităților că e bine să-și plătească

dările, de ce nu-l citează și pe Isus, care îndemna „să-i dăm cezarului ce-i al cezarului“?

E greu să se răspundă la asemenea întrebări complicate, iar specialiștii au venit cu o serie de răspunsuri de-a lungul vremii. Există însă un aspect asupra căruia toate părerile converg. Deși întâmplările din viața lui Isus prezentau prea puțină importanță pentru Pavel, deși nu cunoștea chiar atât de multe amănunte despre viața lui precum autorii Evangheliilor ulterioare, exista un episod de maximă importanță pentru Pavel – probabil mai important decât orice altceva: esențial cu adevărat în opinia lui Pavel era faptul că Isus fusese răstignit și înviase din morți.

Pentru Pavel acesta era cel mai important lucru – mai important decât faptul că Isus pășise pe apă sau ținuse Predica de pe Munte – întrucât prin moartea lui Isus vedea împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii. După cum sugeram ceva mai sus, înainte să se convertească, Pavel fusese un evreu practicant, pentru care concepțiile creștine cu privire la Isus constituiau blasfemii. Adepții lui Isus afirmaseră că el era mesia lui Dumnezeu și fusese răstignit de romani. Dar majoritatea evreilor, printre care și Pavel, erau de părere că era cel puțin ridicol să susții așa ceva, dacă nu chiar perfid și nesăbuit. Și aceasta întrucât – după cum arătam într-un capitol precedent – evreii care așteptau un mesia erau convinși că va fi un personaj însemnat și energic care va împlini voia Domnului pe pământ, răsturnându-i, de pildă, prin marea-i putere, pe vrăjmașii lui Dumnezeu. Avea Isus caracteristicile unui astfel de personaj? Ba dimpotrivă – în locul războinicului redutabil care să-i izgonească pe romani din Țara Făgăduinței, a apărut Isus, propovăduind din loc în loc, un nelegiuit, schingiuit și răstignit fără pic de glorie de către potrivnicii lui Dumnezeu. Era cât se poate de departe de imaginea unui mesia.

Studentilor mei încerc să le dau o idee despre reacția vehementă pe care au avut-o majoritatea evreilor în legătură cu preținsa identitate de mesia a lui Isus. Cum ar fi să vi se spună

că David Koresh era atotputernicul Fiu al lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii? David Koresh, individul ucis de FBI la Waco?²² Ca să vezi, el era Stăpânul universului! Haida-de.

Ni se pare atât de absurdă această afirmație, atât de aberantă, încât nici măcar nu ne dă prin cap s-o tratăm cu seriozitate. Cam așa reacționaseră majoritatea evreilor față de ideea că Isus ar fi mesia. Semăna atât de puțin a mesia încât... ce să zic, erai luat fie drept hulitor, fie drept bolnav la cap dacă susțineai așa ceva. Nu numai că jignești inteligența oamenilor, ci pe însuși Dumnezeu dacă spui că mesia fusese zdrobit precum un țăntar de către dușmanii săi. Ce soi de Dumnezeu își poate trimite mesia să fie bătut în cuie pe cruce? Înainte să se convertească, Pavel a încercat să curme asemenea zvonuri, persecutându-i pe cei care le încurajau. După cum relatează singur, Dumnezeu i-a făcut cunoscut adevărul printr-o viziune a lui Isus însuși după ce a murit. Pavel nu ne dă atâtea amănunte pe cât ne-am fi dorit, dar e limpede: avea convingerea că-l vede într-adevăr pe Isus în persoană (Galateni, 1:16; 1 Corinteni, 15:8). Astfel a fost încredințat că Isus era viu încă – sau, mai degrabă, că se întorsese la viață. Iar dacă Isus se întorsese la viață, totul se schimba.

Singura modalitate prin care Isus ar fi putut reveni la viață era să fi fost ridicat din morți de către Dumnezeu. Dar dacă Dumnezeu l-a ridicat din morți înseamnă că Isus fusese cu adevărat ocrotit de Dumnezeu. Dacă Dumnezeu îl prețuia cu deosebire pe Isus, atunci de ce fusese răstignit? Nu e cine știe

David Koresh (1959–1993; pe numele real Vernon Howell), lider al sectei davidienilor, pretindea că este Alesul lui Dumnezeu, întruparea lui Isus Cristos. În primăvara anului 1993, ca urmare a unor informații conform cărora membrii sectei și-ar maltrata copiii, agenții FBI au asediat vreme de cincizeci și una de zile tabăra davidienilor. După asaltul decisiv și incendiul care nu a lăsat supraviețuitori, s-a constatat că membrii sectei își ucisese copiii; au fost descoperite rămășițele a șaptezeci și cinci de persoane (n. tr.).

ce dovadă de prețuire din partea Atotputernicului. Ca să-i dea de capăt problemei, Pavel a ajuns să creadă că răstignirea lui Isus era necesară în fața lui Dumnezeu. De fapt, Dumnezeu făcuse astfel încât Isus să aibă parte de o asemenea moarte groaznică. De ce totuși? Fără doar și poate, nu făcuse nimic rău, doar fusese iubit de Dumnezeu. Altul era motivul. Isus a fost ucis nu pentru păcatele sale, ci pentru păcatele altora. Moartea lui Isus a fost jertfa adusă în fața lui Dumnezeu, o ofrandă care a șters toate păcatele oamenilor. Dovada în acest sens era învierea. Ridicându-l pe Isus dintre cei morți, Dumnezeu a dovedit că moartea lui Isus făcuse în întregime parte din planul său de a izbăvi lumea (a se vedea Romani, 3:21–28).

Din punctul de vedere al lui Pavel, toți oamenii păcătuiseră, deci trebuiau să plătească prețul păcatului, care este moartea. Dumnezeu a răscumpărat însă moartea tuturor prin moartea lui Isus. Tututor celor care acceptau prețul suferinței lui Isus li se puteau șterge păcatele. Doar prin credința în moartea și învierea lui Isus poți să te împaci din nou cu Dumnezeu.

Ajungând la această concluzie, totul s-a schimbat pentru Pavel. Cristos nu mai era văzut ca obiect al blestemului divin. Era cu adevărat Cristosul lui Dumnezeu, mesia. Iar împăcarea cu Dumnezeu putea veni într-un singur mod – modul pus la dispoziție de Dumnezeu însuși prin moartea Fiului său preaiubit.¹

Din toate aceste motive – sau măcar o parte dintre acestea – Pavel nu prea menționează alte aspecte din viața lui Isus.

1. Pentru Pavel, mai era important și faptul că Cristos a murit pe cruce, întrucât Scripturile susținuseră că cel care moare prin spânzurare pe un lemn este „blestemat” de Dumnezeu. Potrivit lui Pavel, cum Isus fusese răstignit – atârnat pe lemn –, intra sub blestemul lui Dumnezeu. Cum însă el nu făcuse nimic ca să merite o asemenea pedeapsă, însemna că luase asupra sa blestemul lui Dumnezeu pentru toți ceilalți oameni. Prin urmare, prin răstignire a venit mântuirea pentru lumea păcătoșilor (a se vedea Galateni 3:10–14).

Acestea nu prezintă importanță pentru el. Ce era cu adevărat esențial era că Cristos murise. De aceea, scriindu-le corintenilor, afirmă cu mândrie că „nu am știut între voi nimica altceva decât pe Cristos, și pe el răstignit“ (1 Corinteni, 2:2). De aceea îi reamintește comunității din Corint mesajul de importanță vitală pe care-l propovăduise:

„Căci v-am dat înainte de toate ceea ce și eu am primit, că Cristos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi, și că a fost îngropat; și că a fost ridicat din morți în a treia zi, după Scripturi, și s-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece, apoi în același timp la peste cinci sute de oameni“ (1 Corinteni, 15:3–5).

Mântuirea era dată nu de nașterea lui Cristos, nu de viața lui, de minuni sau precepte, ci de moartea și învierea lui. Acestea erau esențiale din perspectiva lui Pavel.

Isus în cea mai veche dintre Evanghelii

Nu am să analizez importanța lui Cristos pentru fiecare dintre autorii noștri creștini din primele veacuri. Trebuie totuși să subliniem că unii împărtășeau felul în care Pavel înțelegea moartea lui Isus și au scris despre acest lucru. Iar cea mai potrivită ilustrare în acest sens o găsim la autorul celei mai vechi Evanghelii, la autorul anonim al Evangheliei după Marcu.

Pentru Marcu, mai există și alte aspecte esențiale în afară de moartea și învierea lui Isus, iar aceasta deosebește clar viziunea lui de aceea a lui Pavel. Pentru Marcu, importanță prezenta și viața lui Isus. Astfel, relatarea sa pornește de la botezul lui Isus de către Ioan Botezătorul, la începutul lucrării sale în lume; cea mai mare parte din Evanghelia sa redă învățăturile lui Isus, actele sale de vindecare, de scoatere a demonilor, confruntările cu mai-marii iudei care nu-l sprijineau, călătoria finală la Ierusalim pentru a sărbători Pesach, Paștele evreiesc, și așa mai departe. Din punctul de vedere al lui Marcu, viața lui Isus era

importantă, în parte pentru că nu fusese răstignit și înviat din morți un *fitecine*. Era vorba despre o persoană anume – Isus, fiul lui Dumnezeu, a cărui întreagă lucrare pe pământ, nu doar moartea, era dovada că fusese ales în fața lui Dumnezeu.

În același timp, Evanghelia după Marcu (și celelalte Evanghelii) a fost supranumită pe bună dreptate „o relatare a Patimilor, cu o lungă introducere”. Prin aceasta, cercetătorii dau de înțeles că, deși miezul relatării privește viața lui Isus, și mai puțin moartea lui, tocmai moartea mobilizează intriga narațiunii – iar aceasta a fost intenția autorului și este evidentă în scriere încă de la bun început. Șase capitole mari dintre cele șaisprezece ale Evangheliei vorbesc despre ultimele zile ale lui Isus în Ierusalim. Iar în primele zece capitole Marcu anticipează moartea lui Isus, repetând adesea că acesta va fi cursul lucrurilor. La fel ca Pavel, și Marcu vede această moarte ca pe aspectul esențial al mântuirii. În Marcu, Isus însuși spune: „Căci Fiul Omului [*i.e.* Isus însuși] n-a venit ca să i se slujească, ci ca el să slujească și să-și dea viața ca răscumpărare pentru cei mulți” (Marcu, 10:45). Cu alte cuvinte, viața lui Isus era o viață de slujit celorlalți (de unde minunile și învățăturile date adepților săi); dar viața lui a culminat cu acest din urmă act de slujire, cel mai însemnat dintre toate. Isus a murit de bunăvoie pentru ceilalți, astfel încât păcatele acestora să fie răscumpărate.

Isus din Evanghelia după Marcu este foarte uman. Unii cititori au socotit chiar că e prea uman – de pildă, în Grădina Ghetsimani, unde îl roagă pe Dumnezeu de trei ori să nu-l supună sorții ce-l așteaptă. Își acceptă totuși soarta, deși pare a fi sub efectul șocului pe întregul episod al Patimilor, abia dacă spune câteva vorbe la judecata sa și nu zice nimic în timpul schingiuirii și al răstignirii – până la final, când îl strigă pe Dumnezeu și-l întreabă de ce-l uitase. Cu toate că Isus, fiind pe moarte, vrea să afle cu adevărat răspunsul la această întrebare (a se vedea în acest sens capitolul 2 de mai sus), Marcu și cititorii

săi cunosc deja răspunsul divin. În această Evangheliie, în clipa morții lui Isus, se întâmplă două lucruri dovedind de ce au trebuit să aibă loc toate acestea. Când Isus își dă ultima suflare, perdeaua din Templu se rupe în două, iar centurionul mărturisește că Isus era cu adevărat Fiul lui Dumnezeu.

Nici un alt eveniment nu explică mai bine felul cum Marcu îl vede pe Isus. Perdeaua din Templu era cortina groasă care separa încăperea numită Sfânta Sfintelor de restul clădirii sacre. Se considera că în Sfânta Sfintelor locuia Dumnezeu însuși (aici pe pământ). Nimeni nu avea voie să intre în acea încăpere, decât o dată pe an, în Ziua Ispășirii – Yom Kippur –, când marele preot evreu săvârșea acolo două jertfe, una pentru propriile-i păcate, iar una pentru păcatele norodului. Potrivit lui Marcu, la moartea lui Isus cortina a fost distrusă, iar odată cu ea și ceea ce desparte pe Dumnezeu de poporul său. Acum Dumnezeu devine accesibil tuturor, nu mai este izolat sau separat de oameni. A fost adusă jertfa perfectă și toți puteau fi în prezența lui Dumnezeu.

Înțelege acest lucru centurionul care ia parte la răstignire. De-a lungul întregii Evanghelii nimeni nu pricepuse cine era Isus – Fiul lui Dumnezeu, care trebuia să moară. Cu toate acestea, la moartea lui, sutașul mărturisește ceea ce nimeni altcineva n-ar fi putut mărturisi. Isus este Fiul lui Dumnezeu nu în ciuda faptului că a trebuit să moară, ci tocmai întru moartea sa. El este Fiul lui Dumnezeu, a cărui moarte are trecere înaintea lui Dumnezeu.

Ca o confirmare a acestei viziuni vine secvența următoare, când, trei zile mai târziu, câteva femei mergeau să se îngrijească după cum se cuvenea de trupul lui Isus, descoperind însă mormântul gol. Acolo ele află adevărul supranatural al importanței morții lui Isus. Dumnezeu îl ridicase dintre cei morți. Isus este Fiul lui Dumnezeu care a murit și a fost înviat. Aceasta este concepția specifică lui Pavel, transpușă însă narativ.

Isus în Evanghelia după Toma

Această modalitate paulină de a-l percepe pe Cristos a devenit dominantă în creștinismul timpuriu. De fapt, a devenit practic viziunea canonică, în sensul că perspectiva lui a devenit canonul Scripturilor, întrucât epistolele lui Pavel alături de Evanghelia după Marcu (și de Evangheliile după Matei și Luca, având-o ca punct de plecare pe aceea după Marcu) ocupă o mare parte a Noului Testament. Mai existau însă și alte viziuni cu privire la importanța lui Isus și care se situau tocmai la capătul opus al spectrului teologic, viziuni care au fost înlăturate și, prin urmare, nu și-au găsit o reprezentare în canon așa cum am ajuns noi să-l cunoaștem.

O astfel de viziune poate fi regăsită în Evanghelia coptă după Toma, pe care am mai pomenit-o de câteva ori de-a lungul acestei lucrări. Autorul ei susține că este o autoritate în domeniul cunoașterii lui Cristos, la fel cum și Pavel susținuse așa ceva. Autoritatea lui Pavel își avea sursa în experiența pe care o trăise el cu Isus cel înviat. Nu la fel stau lucrurile cu autorul Evangheliei după Toma, care nu afirmă niciodată că l-ar fi văzut pe Isus viu după ce a fost răstignit. În schimb, autoritatea sa e întemeiată pe însăși identitatea autorului, sau cel puțin pe ceea ce susține despre sine. Autorul se autointitulează Didymos Iuda Toma. În greacă, *Didymos* înseamnă „geamăn“, la fel ca *Thomas*, care e însă în aramaică, limba vorbită de Isus și de ucenicii săi. Așadar, persoana care vorbește este Iuda geamănul. Dar geamănul cui?

În Noul Testament, aflăm că Isus avea patru frați (a se vedea în acest sens Evanghelia după Marcu, 6:3), dintre care unul se numește Iuda. Legende timpurii din Biserica siriană arată că acest Iuda nu era pur și simplu fratele lui Isus, ci geamănul său. Nu este limpede în ce mod vedeau creștinii sirieni ca funcționând o asemenea viziune: dacă mama lui Isus l-a conceput fecioară fiind, cum se poate să fi avut un frate geamăn? Poate

că acei creștini aveau alte mituri în vedere – de pildă, miturile grecești despre Heracle cel divin, fiul lui Zeus, care a avut un frate geamăn născut evident în același timp și din aceeași mamă, o femeie pe nume Alcmena. Acest frate geamăn era însă fiul soțului Alcmenei, Amphytrion. Altfel spus, și Zeus, și Amphytrion i-au făcut câte un copil Alcmenei, rezultatul fiind gemenii. Oare creștinii sirieni, care vorbeau despre geamănul lui Isus, aveau în vedere o situație similară, cum că Maria ar fi rămas însărcinată atât prin Duhul Sfânt, cât și cu Iosif, iar rezultatul ar fi fost acești gemeni?

Indiferent dacă vedeau sau nu astfel lucrurile, reiese clar din texte apocrife precum Cartea faptelor lui Toma că acest Iuda Toma era fratele geamăn al lui Isus. Se pare că, în Evanghelia coptă după Toma, autorul se identifică acelei persoane. Indiferent cum s-ar explica existența unui geamăn, ne dăm seama cât de ispitor era să recurgi la o asemenea autoritate într-o Evangheliie. Cine ar putea cunoaște mai bine importanța lui Isus decât propriul său frate geamăn?

Uimitor aici este că autorul pare să aibă o viziune întru totul contrară celei a lui Pavel asupra lui Isus. Nu numai că nu sunt descrise, în Evanghelia după Toma, moartea și învierea lui Isus, dar nici măcar nu se amintește de ele.¹ Răstignirea lui Isus pare să nu prezinte importanță pentru autorul acestei Evanghelii. În mod sigur, nu prin aceasta ajunge omul să se împace cu Dumnezeu. Învățăturile lui Isus contează cel mai mult. Și tocmai pe acestea le prezintă Evanghelia după Toma: nu întâmplări, nu viața lui Isus sau Patimile și învierea. Evanghelia enumeră 114 dintre învățăturile sale, iar cel care le înțelege dobândește viața veșnică.

1. După cum mi-a semnalat Zlatko Plese, o posibilă excepție ar fi Învățătura 65: Isus spune aici parabola viței-de-vie, în care țărani lucrători îlucid pe fiul stăpânului viei. Semnificația morții ca mântuire nu este însă evidențiată în acest text.

Versetul-cheie din această Evangheliie este chiar cel de la început:

„Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Isus cel viu și pe care le-a scris Didymos Iuda Toma. Și a spus: «Oricine va găsi înțelesul acestor cuvinte nu va gusta moartea.»”¹

Izbăvirea vine nu din credința în moartea lui Isus, ci din pătrunderea adevărului din vorbele sale tainice.

Am argumentat ceva mai sus că Evangheliia după Toma este percepută cel mai bine ca o Evangheliie gnostică – deși nu relatează în detaliu miturile gnostice despre crearea lumii divine și a celei materiale, corupte unde trăim, unde am fost încătușați. Părerea mea e că, mai curând decât să explice acest mit, Evangheliia după Toma îl presupune, după cum reiese evident dintr-o serie de învățături, care sunt ascunse. Viața veșnică o aduce tocmai înțelegerea semnificației lor – dobândirea adevăratei cunoașteri (*gnosis*).

Pentru această Evangheliie, lumea materială în care trăim este moartă și lipsită de valoare: „Cel ce a ajuns să înțeleagă această lume a găsit un stârv” (Învățătura 56). Această lume a luat ființă nu ca o locuință plăcută pentru ființele spirituale, ci ca o capcană pentru ele: „Dacă trupul a fost făcut prin mijlocirea duhului este o minune [*i.e.* o intuiție uimitoare]. Dacă duhul a fost făcut din pricina trupului, atunci este o minune a minunilor [*i.e.* dincolo de orice posibilitate]. Dar mă minunez de aceasta: cum poate intra atâta bogăție [duhul] în atâta sărăcie [trupul]” (Învățătura 29). Unii dintre oameni nu fac parte din această lume materială: „De vă vor întreba: «De unde sunteți?», spuneți-le: «Am venit din lumină, de acolo de unde s-a născut lumina din ea însăși»” (Învățătura 50). N-ar trebui să ne purtăm

1. Citatele din Evangheliia după Toma sunt preluate din David R. Cartlidge și David L. Dungan, *Documents for the Study of the Gospels*, Augsburg/Fortress Press, Minneapolis, 1980.

ca și cum acesta ar fi căminul nostru: „Să fiți doar în trecere“ (Învățătura 42). Întrucât această lume e doar sălașul nostru vremelnice: „Acest cer va trece, și cel de deasupra lui va trece“ (Învățătura 11). Pentru a ne putea desprinde, trebuie să învingem capcanele fizice ale trupului nostru: „Când vă veți dezgoli fără să vă rușinați și vă veți dezbăra de acoperământ [*i.e.* dimensiunea voastră fizică] și-l veți călca în picioare precum pruncii, atunci îl veți vedea pe fiul celor vii și nu vă veți mai teme“ (Învățătura 37).

Și atunci cine este Isus? Este cel venit de sus pentru a-i învăța pe cei aflați în capcana materiei adevărul prin care se dobândește viața veșnică – chiar dacă deocamdată sunt mult prea prinși în mrejele propriilor euri materiale ca să-l vadă: „Isus a spus: «Mi-am luat locul în mijlocul lumii și m-am arătat lor în trup. Erau cu toții îmbătați; nici unuia nu-i era sete. Iar sufletul meu s-a întristat pentru fiii oamenilor, pentru că ei sunt orbi în inimile lor și sunt lipsiți de vedere... Acum sunt îmbătați. Dar când se vor trezi din amețeală, se vor căi»“ (Învățătura 28). Dar cei care primesc aceste învățături și le pătrund sensul vor înțelege natura lor dumnezeiască și vor pricepe adevărurile care aduc mântuirea: „Isus a spus: «Cel care se va adăpa de la gura mea va deveni ca mine. Eu însumi voi deveni ca el, iar lucrurile tainice i se vor arăta lui»“ (Învățătura 108).

Isus în Evanghelia lui Iuda

Și acesta ar fi spectrul teologic. La un capăt se situează apostolul Pavel, care a văzut în moartea și învierea lui Isus începutul și sfârșitul a toate. Important era că Isus murise pentru păcatele oamenilor și că se ridicase din morți. Toate celelalte aspecte legate de Isus aveau o importanță mai redusă decât Patimile îndurate. Iar la capătul celălalt se situează Evanghelia după Toma, unde izbăvirea nu are nimic de-a face cu moartea și învierea lui Isus. Viața veșnică poate fi atinsă prin înțelegerea revelațiilor

sale ascunse, învățăturile care puteau elibera omul din cadrul existenței sale, din lumea materială și din trupul său.

Ar trebui să reiasă neîndoios că, într-un asemenea spectru, Evanghelia lui Iuda cade fără doar și poate de partea Evangheliei după Toma. Aspectul esențial susținut de autor este subliniat încă de la început:

„Cuvântul tainic al revelației pe care Isus i l-a spus lui Iuda Iscarioteanul vreme de o săptămână, cu trei zile înainte de a sărbători Paștele.“

Așa cum prețioase pentru Toma erau „cuvintele cele ascunse“, aici esențial este „cuvântul tainic al revelației“. Deși dialogurile cu Iuda au loc cu opt zile înaintea morții lui Isus, ceea ce contează în această relatare nu este moartea în sine, ci revelațiile care duc la aceasta. Deși astfel este subliniată importanța lui Isus în narațiune – la fel ca în Marcu –, povestea nu reprezintă nicidecum „o relatare a Patimilor, cu o lungă introducere“, întrucât aici nu sunt descrise Patimile lui Cristos. Povestea se încheie odată cu trădarea lui de către Iuda. Nu este amintită răstignirea, nici învierea. Nu aceste aspecte prezintă importanță din punctul de vedere al autorului. Ci învățăturile tainice ale lui Isus.

Moartea lui Isus nu prezintă importanță parțial și pentru că trupul lui Isus este lipsit de însemnătate. De fapt, Isus nu are nicidecum un trup cu adevărat uman. El li se arată ucenicilor sub diverse înfățișări („ca un prunc“). De aceea poate pleca dintre ei după cum voiește, întorcându-se „la un alt neam mare și sfânt“ – altfel spus, în împărăția divină, locul său de baștină și adevărata locuință. Isus nu vine din această lume, ci de sus. A coborât o vreme aici pentru a aduce adevărul necesar mântuirii.

În măsura în care poate lua orice înfățișare trupească, acest trup nu este menit să moară de dragul altora. Trupul său reprezintă pur și simplu mijlocirea prin care poate face cunoscute învățăturile sale. De aceea, cel mai important lucru care poate

fi făcut în numele lui Isus este să i se dea prilejul de a se desprinde din trupul său, de a se întoarce la locuința cerească. Prin Iuda devine posibil acest lucru, de aceea se arată că el are să-i „întreacă pe toți”: Isus spune că Iuda va „jertfi omul care mă-nveșmăntează” (56:19–21). Trupul lui Isus este pur și simplu un sălaș temporar; odată ce va fi jertfit, el va scăpa de sub stăpânirea lumii materiale.

De aceea nu se pomenește niciodată despre înviere în acest text. Spre deosebire de Epistolele lui Pavel și de Evangheliile Noului Testament, în Evanghelia lui Iuda punctul culminant al istoriei lui Isus nu-l reprezintă ridicarea sa triumfală din mormânt în cea de-a treia zi, într-un trup de slavă. *Nu* se va manifesta în trup de slavă Isus cel din Evanghelia lui Iuda, el *nu*-și va relua în nici un fel existența în plan fizic, *nu* se va înălța la cer și *nu* va sta într-un trup la stânga Tatălui. Din punctul de vedere al acestei Evanghelii, pur și simplu nu există o înviere. Pentru ceilalți cărturari creștini de la începuturi, așa cum era Pavel, doctrina învierii constituie afirmarea caracterului inerent bun al creației materiale. Prin ea, este întărită ideea că, deși această lume a materiei a căzut prin păcat, creatorul ei o va ierta și o va desăvârși. În viziunea Evangheliei lui Iuda însă, creația nu este un lucru bun și nu poate fi izbăvită. Lumea fizică este coruptă în însuși miezul ei. Tocmai caracterul său material reprezintă problema. Isus va transcende această lume a materiei, această existență de condiție joasă creată de un răzvrătit însetat de sânge și neghiob. Când trupul moare, sufletul se întoarce în Pleroma și dobândește viața veșnică în lumea spiritului.

Pentru izbăvirea lor, și credincioșii trebuie să scape de trupul lor. Și ei trebuie să se întoarcă la „neamul mare și sfânt”. Muriatorii de rând nu pot face așa ceva, doar cei care duc în sine o scânteie. Cei care ajung să-l cunoască pe Isus – el a coborât din „tărâmul nemuritor al lui Barbelo” – își dau seama că sunt asemenea lui: sunt capabili atunci să scoată la suprafață „omul desăvârșit” și „să stea în fața chipului lui” Isus (35:9–10, 18).

Ucenicii lui Isus „n-au cutezat să stea în fața” lui: ei nu-l cunosc pe Isus, și nu se cunosc nici pe ei înșiși. Doar Iuda deține această cunoaștere; doar el poate sta dinaintea lui Isus; doar el va fi în cele din urmă preaslăvit, scăpând de trupul său, întorcându-se în împărăția de unde venise.

Această revelație a Evangheliei despre cum au fost aduse la ființă cele două lumi, cea divină și cea materială, este, fără îndoială, plină de mister și necunoscut. Este greu și de urmărit, nu numai de înțeles. Dar cine a spus că e ușor să obții cunoașterea tainică pentru a te mântui? Doar adevărații gnostici pot prețui și pătrunde cu mintea aceste învățături. Cei care nu sunt în stare de așa ceva trăiesc în minciuna că această lume este creația adevăratului Dumnezeu. Aceasta este greșeala pe care o fac și ucenicii, crezând că dumnezeul creator trebuie adorat – de pildă, în euharistie. Isus râde de această concepție greșită (34:1–3). Această lume nu este bună, precum nu sunt bune nici ființele divine care au creat-o. Dumnezeu adevărat este într-un totu imaterial, Marele Spirit Invizibil. Doar cei ce se trag din acest Dumnezeu pot cunoaște adevărata lui identitate, doar aceștia își cunosc propria identitate, spirite căzute din împărăția de deasupra, căzute în mrejele materiei, capabile să se elibereze doar prin înțelegerea revelațiilor ezoterice ale lui Isus către ucenicul său cel mai apropiat și mai credincios, Iuda Iscarioteanul.

Portretele ucenicilor

Am remarcat de repetate ori că cei doisprezece ucenici, mai puțin Iuda, nu sunt tratați cu simpatie în Evanghelia lui Iuda. Pentru a încadra în context portretele lor, voi trece în revistă spectrul de perspective asupra apostolilor din primele veacuri ale creștinismului. Desigur, majoritatea creștinilor din acele vre-

muri i-au văzut pe apostoli ca pe purtătorii de cuvânt ai lui Cristos, vocile împuternicite ale celor care l-au cunoscut pe Isus și deci cărora li se putea încredința răspândirea mesajului său. Nu era însă o concepție general acceptată.

Cei doisprezece ucenici în Faptele Apostolilor

Cea mai veche relatare despre viața apostolilor – sau cel puțin a câtorva dintre ei – este cartea Faptelor apostolilor din Noul Testament. După cum ar fi de așteptat, aici ucenicii sunt prezentați într-o lumină cum nu se poate mai bună.

Așa cum subliniam și mai devreme, cartea Faptelor reprezintă de fapt cel de-al doilea și ultimul volum dintr-o lucrare scrisă de Luca, autorul celei de-a treia Evanghelii.¹ În vreme ce primul volum vorbește despre nașterea, viața, moartea și învierea lui Isus, cel de-al doilea relatează evenimentele de după aceea, pe măsură ce vestea cea bună a mântuirii se răspândește în rândurile lumii cunoscute, începând de la Ierusalim și până la Roma, capitala Imperiului. Evangheliile din Noul Testament nu sunt descrieri fără miză ale vieții lui Isus, ci constituie punctul de vedere teologic predominant al autorilor lor, și la fel stau lucrurile și cu cartea Faptelor apostolilor. Aceasta nu este o simplă prezentare a unor evenimente așa cum s-au derulat ele (dacă o astfel de istorie ar putea fi scrisă vreodată), ci o relatare

¹ Ca și în cazul celorlalte Evanghelii, nu știm cine este adevăratul autor al Evangheliei după Luca. Textele creștine timpurii arată că Evanghelia după Luca și Faptele Apostolilor au fost scrise de un însoțitor al Apostolului Pavel în călătoriile sale, și anume de către Luca, medicul necreștin. Cu toate acestea, nu există dovezi în acest sens decât la aproape un secol după ce textele însele fuseseră scrise. Pentru mai multe detalii cu privire la autorii acestei Evanghelii și ai altora, a se vedea Bart Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a III-a, Oxford University Press, New York, 2004, pp. 58–59.

dintr-o perspectivă aparte, în care forma narativă se pliază pe concepțiile teologice ale autorului său.

În acest caz, viziunea autorului este următoarea: Biserica a luat avânt în Imperiul Roman numai și numai prin mijlocirea Duhului Sfânt care vine de la Dumnezeu, care a îndrumat misiunea și are grijă ca nimic să nu o stăvilească. După înălțarea lui Isus la cer, ucenicii se adună laolaltă și, la rugămintea lui Petru, trag la sorți pentru a stabili cine să-i ia locul lui Iuda în rândul celor doisprezece. După cum am văzut, însăși moartea lui Iuda era văzută ca o împlinire a planului lui Dumnezeu, după cum s-a spus în Scripturi. Ca și alegerea unui înlocuitor pentru el. Nu ni se aduce la cunoștință din ce motiv numărul ucenicilor trebuie să fie neapărat doisprezece; poate pentru că aceasta fusese alegerea lui Isus de la bun început. În fine, cei unsprezece care au mai rămas au hotărât să aleagă, alături de ei, ca martor la înviere, pe unul dintre discipolii din grupul mai mare, care-l urmăreau pe Isus încă de la începutul lucrării acestuia în lume, de la botezarea lui de către Ioan (Faptele Apostolilor). Se trage la sorți și este ales un bărbat pe nume Matia.

Ne-am putea gândi că, de vreme ce se intitulează Faptele Apostolilor, cartea descrie diversele activități ale celor doisprezece. Nu așa stau însă lucrurile. Cei mai mulți dintre apostoli – inclusiv nou-alesul Matia – ies din peisaj și nici nu le mai este pomenit numele vreodată. Doar doi dintre ei, Petru și Ioan, joacă roluri importante în capitolele de început, iar ultimele două treimi din carte sunt aproape în totalitate dedicate unui apostol care nu se numără printre cei doisprezece: este vorba despre Pavel, care se convertește la credința în Cristos în capitolul 9 din Faptele Apostolilor și a cărui lucrare de evanghelizare ocupă mare parte din restul cărții.

Totodată, cei doisprezece apostoli prezintă importanță pentru autorul acestei cărți, întrucât prin ei este garantată continuitatea dintre lucrarea lui Isus în timpul vieții sale (la care

ei au fost martori) și răspândirea evangheliei după moartea acestuia (pe care ei o împuternicesc). Apostolii predică cei dintâi vestea cea bună, întrucât asupra lor pogoară Duhul Sfânt la Cincizecime, adică la cincizeci de zile după moartea lui Isus (Faptele, 2). Semne și minuni însoțesc primirea Duhului Sfânt de către ei, necredincioșii sunt martori ai întâmplării și atunci se convertesc mii de oameni. Apostolul Petru este descris ca lider al grupului la început, iar minunile și predicile sale înregistrează rezultate uimitoare: grupul restrâns de credincioși ai lui Isus devine tot mai mare (Faptele, 3, 4). Apostolii îndrumă Biserica în Ierusalim, iar când vestea cea bună se răspândește spre noi și noi cetăți și târmuri, ei sunt cei care avizează eforturile misionarilor și aduc stabilitate în conducerea Bisericii (Faptele, 7, 10).

Astfel, Luca îi vede pe apostoli ca pe niște cârmuitori înzestrați cu Duhul Sfânt care-i îndrumă pe adepții lui Isus după moartea acestuia, care pot face minuni și pot propovădui maseselor, ducând la extrem de numeroase convertiri. Și, deși Pavel devine figura centrală a narațiunii, una dintre ideile principale este că el nu a propovăduit altă Evangheliie decât ceilalți. Pavel este pur și simplu cel ales să ducă vestea și mai departe – convertește păgâni din zone îndepărtate precum Asia Mică, Macedonia, Ahaia, iar în cele din urmă Roma.

Consecvența dintre mesajul purtat de Pavel și mesajul celor doisprezece ucenici este una dintre cele mai importante teme din Faptele Apostolilor. Iar această consecvență este esențială deoarece mesajul și misiunea lui Pavel din această carte diferă de mesajul și lucrarea lui Isus din Evanghelia după Luca. Pavel vestește sosirea mântuirii pentru oameni, evrei și păgâni deopotrivă, prin moartea și învierea lui Isus. Nu toți erau de acord cu consecințele acestui mesaj, iar Luca intenționează să arate că divergențele erau doar de suprafață. Nu exista discontinuitate

între apostolii înșiși, deși cineva din afara grupului a propovăduit cu cel mai mare entuziasm acest mesaj.

Există totuși riscul să se producă inadvertențe în chiar Faptele Apostolilor. Problema era că existau oameni – aspect evident și în cartea aceasta, dar și de-a lungul istoriei – care socoteau că mântuirea prin Isus le era menită doar evreilor. Unii dintre adepții timpurii ai lui Isus subliniau că acesta era mesia evreu trimis de Dumnezeu evreu către poporul său evreu, pentru împlinirea legii evreiești. Consecința firească era, din punctul lor de vedere, că oricine dorea să-l adore pe acest Dumnezeu evreu prin intermediul lui mesia trimis de el trebuia, neapărat, să devină evreu. Pavel nu susținea însă această idee. Pavel susținea – atât în Epistolele sale, cât și în cartea Faptele Apostolilor – că mântuirea se adresa tuturor oamenilor, atât evrei, cât și neevrei. De vreme ce toți oamenii păcătuiseră în fața lui Dumnezeu, însemna că tuturor oamenilor trebuia să li se ierte acest păcat de către Dumnezeu. Calea mântuirii era aceeași și pentru evrei, și pentru păgâni. Era moartea și învierea lui Isus. Ca o consecință, darul mântuirii de la Dumnezeu merge către toți oamenii, indiferent dacă sunt evrei sau nu. Așadar, păgânii nu trebuie să devină evrei ca să devină creștini.

Acesta era mesajul propriu lui Pavel. Luca subliniază că, prin această trăsătură, Pavel nu venea în contradicție cu spusele celor doisprezece ucenici ai lui Isus. Multe dintre relatările lui Luca vin să accentueze acest aspect. În cartea Faptele Apostolilor, Petru este cel dintâi care-și dă seama că Dumnezeu vrea să-i izbăvească și pe neevrei, fără a le cere pentru aceasta să devină mai întâi evrei: Dumnezeu îi trimite o vedenie cu acest mesaj (Faptele, 10). Petru este mai apoi cel dintâi care-i aduce pe necreștini la dreapta credință (Faptele, 10). Pavel își începe abia după aceea lucrarea în rândul popoarelor păgâne (Faptele, 13). Când se pune problema dacă nu cumva acești convertiți trebuie să înceapă să respecte legea evreiască, un conciliu al apostolilor

se reunește la Ierusalim; aceștia hotărăsc în unanimitate și cu entuziasm să sprijine poziția lui Pavel: cei neevrei rămân neevrei. Nu e necesar să se convertească la iudaism. În această privință Pavel și cei doisprezece apostoli au căzut de acord (Faptele, 15).

Din punct de vedere istoric, nu este sigur dacă cei doisprezece apostoli și Pavel au căzut într-adevăr de acord în această privință. După cum spune în Epistola sa către galateni, Pavel a avut chiar o divergență puternică în acest sens cu Petru (Galateni, 2:11–14). Dar, măcar din perspectiva autorului Faptelor, lucrarea lui Pavel în lume era perfect compatibilă cu misiunea celor doisprezece ucenici. Toți fuseseră împuterniciți de Dumnezeu pentru această misiune. Dumnezeu asigurase că totul se întâmpla potrivit cu planul său. Minunile împlinite în timpul acestei misiuni demonstau că totul se făcea cu voia Domnului. Și nimeni nu putea opri sau măcar încetini lucrarea apostolică.

Cei doisprezece apostoli sunt, așadar, cei care oferă continuitatea prescrisă divin între lucrarea lui Isus și misiunea de creștinare a Bisericii timpurii.

Cei doisprezece apostoli în tradiția ortodoxă

Această percepție asupra ucenicilor în Faptele Apostolilor a devenit normă. Desemnată mai târziu prin termenul „ortodoxă” (*i.e.* cea cu „dreapta credință”), această percepție s-a extins și s-a înrădăcinat din ce în ce mai adânc prin scrierile Părinților Bisericii. Apostolii erau moștenitorii învățăturii lui Isus și chezașii adevărului ei. Ceea ce avea să se transforme într-o chestiune spinoasă pentru creștinismul timpuriu, făcându-și apariția diverse viziuni asupra adevărului: fiecare în parte susținea că reprezintă adevărul *adevărat* și că a venit de la Isus însuși. Când erau oameni – precum marcioniștii – care susțineau că există doi dumnezei, nu doar unul, și că aceasta era și credința

lui Isus, cum să spui că ei greșesc? La apariția diverselor grupuri de gnostici, care susțineau că existau extrem de multe ființe divine, printre ele numărându-se și cele care au creat această lume, divinități inferioare și neștiutoare, de ce să *nu* crezi că aveau dreptate? Mai mult decât atât, la nivel pragmatic, de administrare efectivă a Bisericii, de vreme ce existau diverși conducători ai Bisericii care se pretindeau reprezentanții adevărului evanghelic dăruit de Isus, deși susținători ai unor puncte de vedere diferite, care dintre ei puteau fi recunoscuți și urmați?

Foarte curând, problemele legate de autoritate și conducere au devenit presante în rândul comunităților creștine din primele veacuri. În fapt, este evidentă deja solicitarea adresată apostolilor pentru susținerea unui punct de vedere aparte în chiar Noul Testament – ca dovadă Faptele Apostolilor. O altă scriere, apărută nu mult după Faptele Apostolilor, abordează frontal problema. Este vorba despre cartea cunoscută astăzi sub denumirea 1 Clement, o epistolă „ortodoxă“, care însă nu a ajuns să fie inclusă în Noul Testament (deși unii creștini din primele veacuri o percepeau drept parte din Sfânta Scriptură).¹ Epistola era adresată creștinilor din Corint de către creștinii care trăiau la Roma. Într-un fel de lovitură ecleziastică, mai-marii Bisericii din Corint fuseseră alungați din funcții, locul fiindu-le luat de alți conducători. Creștinii din Roma considerau că asemenea conflicte politice erau reprobabile, pentru că nesocoteau unitatea Bisericii; mai mult decât atât, reprezentau o încălcare a ordinii stabilite de Dumnezeu în comunitatea drept-credincioșilor. Autorul cărții 1 Clement cerea cu insistență ca vechii cârmuitori să fie repuși în funcțiile lor de conducere. Printre argumentele aduse – foarte numeroase, avem în acest caz o epistolă foarte lungă – se numără și acela potrivit căruia mai-marii bisericilor creștine fuseseră desemnați de către cei desemnați

1. Este inclusă, de pildă, ca parte din Noul Testament în manuscrisul datând din secolul al V-lea și intitulat Codex Alexandrinus.

la rândul lor de către apostoli. Aceștia din urmă fuseseră numiți de Cristos, iar Cristos a venit de la Dumnezeu. Astfel, cei care se opun mai-marilor bisericilor se opun în fapt lui Dumnezeu (1 Clement, 42–44).

Acesta este un tip de argumentare în favoarea succesiunii apostolice – viziunea conform căreia autoritatea conducerii creștine poate fi trasată în descendența apostolilor. Cea mai cunoscută variantă a acestui tip de argumentare este încă funcțională în cadrul Bisericii Romano-Catolice, unde papa este văzut ca urmaș direct al lui Petru însuși, primul episcop al Bisericii din Roma.

Înainte să apară papii, unii creștini invocau succesiunea apostolică în susținerea concepțiilor lor aparte. O variantă ușor diferită a acestei argumentări este de găsit în scrierile vânătorilor de eretici, cum ar fi la Irineu (despre care am mai vorbit în această lucrare) și Tertullian, erudit din secolul al III-lea. În opoziția sa față de anumite grupuri de gnostici, Tertullian invoca un argument foarte simplu care desființa cu totul concepțiile acestora. Potrivit lui Tertullian, învățătura episcopilor bisericilor creștine conducătoare era singura aprobată de Dumnezeu: Cristos îi numise pe apostoli, apostolii își statorniciseră propriii succesori, aceștia desemnaseră episcopii vremii pentru bisericile conducătoare. Concepțiile urmașilor respectivi, indiferent de natura lor, erau așadar direct coborâtoare de la Cristos însuși. Toți cei care predau o învățătură diferită – precum acei gnostici păcătoși – erau neîndoielnic susținătorii unor concepții contrare lui Cristos (Tertullian, *De praescriptione hereticorum* [*Despre combaterea ereticilor*]).

După cum ne putem imagina, nu toată lumea subscria la ideea că Tertullian și cei asemenea lui erau singurii ce puteau invoca viziunile apostolilor. Existau, de pildă, gnostici care susțineau că propriile lor viziuni coincideau cu ale coborâtorilor apostolici. L-am amintit ceva mai devreme pe gnosticul Basilides,

care pretindea că Cristos a suferit o schimbare de identitate în momentul răstignirii, luând înfățișarea lui Simon din Cirene (cel care i-a purtat crucea) și dându-i lui Simon înfățișarea lui – astfel, romanii au răstignit pe altcineva, în vreme ce Isus stătea alături râzând. Poate părea o concepție teribil de ciudată (și crudă), dar adepții lui Basilides susțineau că acesta a fost ucenicul lui Glaukias, care fusese la rândul său ucenicul lui Petru. În mod similar, gnosticii valentinieni au adoptat preceptele lui Valentinus, despre care pretindeau că fusese ucenicul unui om pe nume Theudas, care fusese la rândul său ucenicul Apostolului Pavel.¹ Doctrina succesiunii apostolice putea fi – și a și fost – invocată de diverse tabere, care susțineau concepții teologice diferite.

Ce doisprezece apostoli la Marcion și în Apocalipsa după Petru

Au mai existat totuși și alți învățați care au urmat cu totul alte direcții în impunerea propriilor concepții. Ei s-au situat la capătul opus al spectrului, în contrast cu aceia care-i invocau pe cei doisprezece apostoli drept chezași ai adevărului propriei concepții cu privire la mesajul evanghelic. Această opinie alternativă ar putea sta mărturie pentru tradițiile creștine timpurii – spre exemplu, pentru acelea identificate în Evanghelia după Marcu – unde ucenicii sunt reprezentați de regulă ca niște personaje cu o perspectivă greșită asupra lui Isus și care nu i-au înțeles mesajul. Potrivit acestei viziuni alternative, ucenicii nu „au prins deloc ideea“

Am identificat deja această concepție la autorii analizați în capitolele anterioare. Marcion, teolog și învățat din secolul al II-lea, de pildă, susținea că ucenicii lui Isus, muștrați permanent de către stăpânul lor că nu reușesc să înțeleagă, continuau să creadă că Isus venise de la dumnezeul ebraic, ca împlinire

1. Informație ce poate fi găsită în scrierile Părintelui Bisericii Clement din Alexandria, *Miscellanae* (7, 17, 106).

a legii ebraice. Întrucât nu au priceput niciodată că el venea de la celălalt Dumnezeu, care nu crease această lume și care nu numea Israelul „poporul său“, Cristos a trebuit să cheme un alt apostol care să-i propovăduiască mesajul. De aceea i se arătase lui Pavel pe drumul Damascului: pentru a-i face cunoscut adevărul evanghelic. Și tot de aceea Pavel a pus adesea în opoziție mesajul său și rânduielele evreiești. Evanghelia venea de la Dumnezeuul lui Cristos, pe când legea venea de la dumnezeul evreilor. Cele două erau imposibil de împăcat. Din acest motiv s-au înfruntat atât de aprig Pavel și Petru pe tema creștinării neamurilor prin convertirea sau nu la iudaism (Galateni, 2:11–14). Potrivit lui Marcion, Pavel era cel îndreptățit, iar Petru greșea: adevărata credință în Cristos presupunea renunțarea la dumnezeul evreilor, renunțarea la venerarea acestuia. Scopul adevăratei religii era eliberarea din strânsoarea acestui dumnezeu, nu supunerea în fața poruncilor sale.

O concepție teologică total diferită poate fi identificată într-unul dintre documentele găsite la Nag Hammadi, și anume Apocalipsa coptă după Petru. Este vorba despre un text gnostic care menționează existența mai multor ființe divine, nu doar a două. Rămâne însă la fel de dură critica la adresa conducătorilor bisericilor creștine care pretindeau că urmează învățăturile lui Isus. Acești conducători, „episcopul și diaconii“ care susțineau că fuseseră „împuterniciți de la Dumnezeu“ sunt în realitate „ca niște albi secate“ (lipsiți de apa cea de viață; Apocalipsa coptă după Petru, 79). Se spune că ei „nu au știință“. Părerile lor sunt luate în batjocură și disprețuite – de către Isus însuși, care râde de neghiobia lor.

„Vor rămâne credincioși numelui unui mort, crezând că astfel se vor curăța. Se vor pângări însă... Și vor fi conduși pe calea greșită. Pentru că unii vor cânta împotriva adevărului și vor rosti învățături răuvoitoare. Și-și vor spune lucruri rele unii altora “ (Apocalipsa coptă după Petru, 74).

Așadar, nu toată lumea era de părere că cei doisprezece apostoli dețineau în exclusivitate adevărul sau că urmașii lor cârmuitori ai bisericilor puteau fi socotiți propovăduitorii adevăratului mesaj al lui Cristos.

Cei doisprezece apostoli în Evanghelia lui Iuda

Am remarcat deja că cei doisprezece apostoli nu sunt prezentați cu prea multă afecțiune în Evanghelia lui Iuda. Dacă spectrul concepțiilor creștine timpurii pornește de la Faptele Apostolilor și Tertullian, unde apostolii sunt descriși drept chezași ai adevărului, și se încheie cu Marcion și cu Apocalipsa coptă după Petru, unde sunt prezentați ca niște oameni care nu-l înțeleg pe Cristos până la urmă, Evanghelia lui Iuda se plasează în mod cert în acest capăt îndepărtat al spectrului.

Este adevărat că, în Evanghelia lui Iuda, Isus îi alege pe cei doisprezece pentru a atinge un scop nobil. Ni se spune aici că ei au fost aleși „fiindcă unii [mergeau] pe calea dreptății, iar alții mergeau în păcat“ (33:9–14). Putem bănuși atunci că au fost aleși cei doisprezece tocmai ca reprezentanți ai acestui din urmă grup. Nu există însă nici o afirmație apreciativă la adresa lor pe parcursul întregului text.

Povestea începe cu naiva celebrare a euharistiei de către cei doisprezece, care se rugau dumnezeului „lor“ – altfel spus, creatorului acestei lumi. Isus râde și le spune că ei se poartă astfel pentru că „în acest fel [va fi] preaslăvit dumnezeul“ lor (34:6–11). Ceea ce-i nedumerește, întrucât ei au convingerea că „tu ești... fiul dumnezeului nostru“. Dar nu este adevărat. Iar ei nu înțeleg acest lucru. Isus nu arată nici o reținere și le spune: „nici un neam dintre voi nu mă va cunoaște“ Situația se agravează de aici încolo, întrucât ucenicii „au început să se mânie și să cârtească împotriva lui în inimile lor“ (34:13–22).

Când Isus le aruncă provocarea de a-l înfrunta direct, ei declară oarecum sfidător: „Avem puterea.“ Dar de fapt nici unul dintre ei nu a „cutezat să stea în fața [lui]“, mai puțin Iuda, protagonistul textului nostru. Ceilalți nu-l pot înfrunta pe Cristos deoarece nu au acea fărmă de divinitate care să-i pună pe picior de egalitate cu el (35:6–10).

Din acest moment, Iuda este prezentat separat de toți ceilalți. Isus îl ia deoparte, numai și numai pe el, pentru a-i revela „tainele împărăției“. Isus îi spune că va fi înlocuit în rândul celor doisprezece, astfel încât să fie „din nou întregi în dumnezeul lor“ (36:3–4). De aceea, mai târziu Isus se va referi la Iuda ca la „al treisprezecelea“. El iese din rândul celor doisprezece ca singurul care înțelege cu adevărat cine anume este Isus.

Nu numai că apostolii cei doisprezece nu reușesc să-l înțeleagă pe Isus, dar îi conduc și pe alții pe calea greșită și se dedau unor fapte înfiorătoare, unor nelegiuiri care le dau în vileag adevăratul caracter. În vedenia celor doisprezece, unde preoții aduc jertfă în Templu, unii își sacrifică propriii copii și propriile neveste, preacurvesc și fac „o mulțime de păcate și de fapte nelegiuite“ (38:22–23)¹. Desigur, într-un fel aceasta reprezintă o mustrare la adresa evreilor și a religiei lor, o pildă odioasă a ponegririi evreilor de către creștinii din primele veacuri. La o analiză mai amănunțită însă, în vedenia tâlcuită de Isus, cei doisprezece preoți din Templu sunt, de fapt, tocmai cei doisprezece apostoli. Oamenii pe care-iucid preoții reprezintă norodul pe care cei doisprezece apostoli îl îndrumă pe calea greșită. Fărădelegile lor sunt singurele nesimbolice; după cum arătam

1. Cât privește blamarea „celorlalți“ pentru comportamentul lor feroce și desfrânat – exprimare stereotipă în toate ofensivele retorice antice –, a se vedea lucrarea mea *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 197–202, precum și bibliografia prezentată acolo.

mai sus, chiar acestea sunt atrocitățile comise de cei ce se proclamă discipoli ai lui Isus.

Mai mult decât atât, cum Isus dă de înțeles că urmașii apostolilor se vor comporta la fel cu ei, textul pare să critice nu doar grupul celor doisprezece, ci și pe așa-zii urmași apostolici. În scrierile ortodoxe ale vremii, se recurgea la ideea de succesiune apostolică pentru a depune cheazășie adevărului rostit de conducătorii bisericilor creștine. Aici, ideea este folosită pentru a vădi comportamentul greșit și incapacitatea de a înțelege a celor ce-și revendică acoperământul apostolic. Cărmuitorii bisericilor apostolice propovăduiesc sminteala și răspândesc desfrânarea.

Iuda, pe de altă parte, reprezintă adevărul, astfel încât nu ne surprinde să aflăm că în propria-i vedenie îi apar cei doisprezece apostoli bătându-l cu pietre. Sminteala nu lasă loc adevărului, iar apostolii, „trimișii smintelii“, nu-l rabdă pe Iuda în mijlocul lor. Îlucid pe apostolul adevărului, iar în locul lui aduc pe cineva asemenea lor. Iuda devine în acel moment cel de-al treisprezecelea apostol. La nivel uman, acest lucru poate părea tragic – Isus îi spune lui Iuda că va suferi cumplit. La nivelul divin însă, toate acestea sunt spre bine. Iuda se ridică deasupra condiției sale pământești, află adevărul revelației lui Cristos – pe care Isus i-l dăruiește lui și numai lui – și se întoarce în cele din urmă în împărăția divină de unde se trage. Ce se întâmplă cu ceilalți? Rămân legați de pământ și de creatorul acestuia și pier ca trupuri lipsite de suflet.

La sfârșit, doar Iuda rămâne alături de Isus atunci când vin vrăjmașii să-l prindă. Se prea poate ca restul să fi fugit de frică. În calitatea lor de ființe materiale, pentru ce altceva ar putea trăi, dacă nu pentru această dimensiune trupească? Să renunțe la viața pământească ar însemna să renunțe la absolut tot. Pentru că nu au înțeles preceptele lui Isus potrivit cărora această lume materială nu este creația adevăratului Dumnezeu, pentru că nu au acea scânteie de divinitate care să-i ajute să vadă dincolo

de trup, pentru că nu au un țel mai bun pentru care să trăiască în afară de prezent, toți ceilalți și-au luat tălpășița. Numai Iuda a rămas până la final.

Iuda în Evanghelia lui Iuda

Protagonistul acestei Evanghelii este, așadar, Iuda. După cum subliniam ceva mai sus, această Evanghelie nu este „după” Iuda. Este Evanghelia despre Iuda¹.

Și în privința lui Isus, și în privința celor doisprezece apostoli, ar fi de folos să precizăm perspectivele acestei Evanghelii în contextul mai larg al gândirii creștine. Ar fi de folos să descriem spectrul de opinii creștine și cu privire la Iuda însuși, dar în realitate nu se prea poate vorbi despre un spectru în acest sens. Iuda este descris în mod consecvent într-o lumină negativă de către toți autorii creștini pe care i-am studiat.

Cea mai veche mențiune despre el, cea din Evanghelia după Marcu, nu ne spune de ce anume l-a trădat pe Isus, dar redă pe de altă parte spusele lui Isus: „Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” (Marcu, 14:21). Concepția creștină urmează o pantă descendentă de aici înainte. În Matei, Iuda îl trădează pe Isus pentru bani; în Luca, deoarece este îmboldit de Diavol; în Ioan, reiese că el însuși *este* un diavol. În scrierile lui Papias, în secolul al II-lea, Iuda trece prin frământări groaznice, se umflă, este năpădit de viermi și puroi. În Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului, din secolul al V-lea, Iuda este un copil obraznic, agresiv și inspirat de Satana încă de mic. În Legenda de aur, datând din Evul Mediu, este fratricid și patricid și se împreunează cu propria-i mamă. În textele creștine și antisemite de mai târziu el este evreul prototip: ucigaș de Cristos, lacom,

1. A se vedea în acest sens *supra*, nota 1, p. 172.

zgârcit și vrăjmaș al lui Dumnezeu. Tradiția creștină nu a încetat să-l prezinte pe Iuda într-o lumină tot mai nedemnă.

Evangelia lui Iuda vine cu o viziune diferită. Este adevărat că, de-a lungul anilor, unii creștini s-au întrebat dacă era îndreptățită această denigrare neconținută a lui Iuda. S-a pus întrebarea: în plan teologic, dacă Cristos a trebuit să moară pentru păcatele lumii, iar Iuda a făcut acest lucru posibil, nu cumva era bine că a procedat astfel? După voia lui Cristos însuși? Mai mult decât atât, unii cercetători au subliniat că, în timp, tradițiile noastre antice îl descriu pe Iuda într-un mod *din ce în ce* mai abominabil. Se poate oare ca, în textele tradiționale foarte vechi, pierdute însă pentru noi, Iuda să fi fost văzut ca un apropiat al lui Isus care pur și simplu a îndeplinit porunca stăpânului său?¹

Dacă într-adevăr a fost vreodată descris astfel, nu există dovezi în acest sens, nu avem nici un text care să-l prezinte într-o lumină pozitivă pe Iuda – până acum. Evangelia lui Iuda este o excepție care susține că Iuda era nu numai apropiat de Isus, ci și singurul dintre ucenici care l-a înțeles și i-a îndeplinit voia.

Evangelia explică revelația pe care a primit-o Iuda, „cuvântul tainic” ce poate aduce mântuirea. Numai Iuda primește această revelație. Ceilalți ucenici persistă în greșeala lor și socotesc că Isus este fiul Dumnezeului Creator. Doar Iuda știe că Isus vine din „tărâmul nemuritor al lui Barbelo”, adică din împărăția spirituală, aflată mult deasupra celei făcute de creator. Doar Iuda poate sta dinaintea lui Isus, întrucât doar el are acea fărâma de divinitate comparabilă cu ființa divină găzduită de trupul lui Isus. Este adevărat că, la începutul Evangheliei, Iuda nu-l poate privi pe Isus în ochi. El nu primise încă acea cunoaștere pe care avea să i-o dăruiască Isus.

1. Astfel vede lucrurile, de pildă, William Klassen, în *Judas: Betrayer or Friend of Jesus?*, Fortress, Minneapolis, 1996.

Spre finalul Evangheliei, situația stă cu totul altfel. După ce primește revelația de la Isus, lui Iuda i se spune că îi va întrece „pe toți” – adică va fi mai presus de toți acei așa-numiți discipoli ai lui Isus. Acesta îi spune lui Iuda că „marele neam al lui Adam va fi slăvit” – slăvit, în fapt, până la poziția pe care va fi avut-o „pe tărmurile eterne”, dinainte de crearea „cerului, pământului și îngerilor” (57:10–14). Această generație vine din împărăția divină, oameni norociți deținând scânteia de divinitate. Și cine este cârmuitorul acelei generații? Iuda însuși.

„Ridică-ți ochii și privește spre nor și spre lumina din el și spre stelele care îl înconjoară. Steaua care arată drumul este steaua ta” (57:19–20).

Fiecare suflet nemuritor este legat de o stea – o ființă dumnezeiască de deasupra acestei lumi. Lui Iuda i se spune să privească norul care este manifestarea prezenței Marelui Spirit Invizibil. Stelele celor mântuiți, ale „neamului mare și sfânt” înconjoară norul acela. Iar steaua lui Iuda se află în fruntea tuturor. După cum se exprima nostim Marvin Meyer, Iuda este cu adevărat starul în acest text.¹ Ceea ce reiese foarte limpede din evenimentele ulterioare. Iuda își ridică privirea și vede norul, și atunci „a intrat în el”. Își vede propria-i transformare din viitor, vede cum transcende lumea îngrozitoare a materiei. Se va întoarce la locuința lui cerească, unde va avea pe veci sălașul alături de celelalte ființe divine.

1. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst (ed.), *The Gospel of Judas*, National Geographic, Washington, D.C., 2006, p. 43, n. 140 [trad. rom. cit., p. 43, nota 140 – n. tr.].

Cine a fost Iuda Iscarioteanul?

În cursurile pe care le țin pe tema Noului Testament, recurg la două abordări diferite ale Evangheliilor creștine timpurii. Una dintre ele privește aceste texte ca pe niște scrieri literare, unde se face portretul lui Isus. Fiecare dintre scrierile care au ajuns până la noi și care vorbesc despre Isus poartă un alt mesaj, unic în ochii autorului respectiv. Astfel, felul în care îl vede Matei pe Isus nu seamănă cu cel din Marcu, Marcu vede lucrurile altfel decât Ioan, mesajul din Ioan diferă de cel al lui Toma, Petru sau Filip – și așa mai departe. Fiecare autor are punctul său de vedere, propria-i perspectivă teologică, propriul scop pe care-l urmărește de-a lungul relatării.

Cea de-a doua abordare încearcă să surprindă cum era Isus cu adevărat, spusele, faptele și experiențele prin care a trecut în realitate. Această abordare pleacă de la ideea că fiecare autor de Evanghelie a urmărit un anumit țel când l-a înfățișat pe Isus – sau, mai curând, mai multe țeluri. Urmărim însă să trecem dincolo de aceste fragmente literare, ca să vedem cum anume s-au întâmplat lucrurile în realitate. Cu alte cuvinte, una e să vedem cum au descris Evangheliile după Marcu sau Ioan spusele și faptele lui Isus, și cu totul altceva să ne dăm seama ce anume a făcut și a spus efectiv Isus. Dacă cea dintâi abordare este literară, cea de-a doua este istorică.¹

1. De fapt, ambele abordări sunt de factură istorică, prin aceea că abordarea literară încearcă să stabilească ce anume înseamnă această

Motivul pentru care ambele abordări sunt necesare este următorul: Evangheliile nu sunt simple depozitare ale informațiilor despre viața lui Isus. Nu sunt mărturii de la fața locului sau rapoarte obiective asupra unor întâmplări. Nu descriu lucrurile sau faptele fără părtinire. Ele constituie niște produse literare care încearcă să susțină anumite concepții teologice. De aceea poartă denumirea de Evanghelii, nu istorii. Termenul „evanghelie” înseamnă, la origine, „vestea cea bună”. Aceste cărți propovăduiesc vestea cea bună despre viața lui Isus, despre moartea și învierea lui. Seamănă mai degrabă cu niște predici sau mărturisiri decât cu niște informări obiective.

Cea mai bună dovadă în sprijinul ideii că Evangheliile nu prezintă informații imparțiale despre viața lui Isus stă în multiplele diferențe, mai mult sau mai puțin semnificative, dintre ele. În principiu, fiecare relatare poartă amprenta celui care o spune, care o repovestește prin prisma propriilor concepții și a mesajului (vestea cea bună) pe care intenționează să-l transmită.

Unii dintre studenții mei au nevoie de argumente pentru a li se dovedi că Evangheliile nu sunt pur și simplu prezentări obiective ale unor evenimente istorice, astfel încât i-am supus unui mic exercițiu de comparație: i-am rugat să ia un episod descris în două sau mai multe Evanghelii și să-l analizeze comparativ. Fie că au ales descrierea nașterii lui Isus în Matei și Luca, descrierea trădării și prinderii lui la Marcu și Ioan, descrierea răstignirii în Matei și în Luca ori chiar episodul învierii în toate cele patru Evanghelii, au găsit de fiecare dată diferențe. Iar unele dintre acestea sunt greu – ba chiar aș spune imposibil – de împăcat. De ce se întâmplă asta? Deoarece fiecare autor are propria perspectivă asupra vieții și morții lui Isus.

literatură în propriul său context istoric. Cealaltă abordare încearcă, pe de altă parte, să afle ce anume s-a întâmplat într-adevăr în plan istoric – și în *acest* sens ea este istorică.

Ceea ce înseamnă că trebuie examinate spusele fiecărui autor în parte – și aceasta reprezintă abordarea mea în plan literar. Mai înseamnă și că, pentru a determina întâmplările care au avut loc cu adevărat, trebuie să recurgem la anumite metode critice de analiză istorică a acestor texte, admitând că ele nu prezintă pur și simplu evenimentele așa cum s-au întâmplat – și aceasta constituie abordarea mea istorică. Cele două tipuri de abordare sunt relevante nu numai pentru Isus, ci și pentru celelalte personaje zugrăvite în tradițiile noastre timpurii, incluzându-l aici și pe Iuda Iscarioteanul.

Am văzut în capitolele precedente cum este descris Iuda în sursele ce ne-au parvenit – în Evangheliile Noului Testament, în Evangheliile necanonice, în legendele răspândite ceva mai târziu despre el și, desigur, în recent descoperita Evanghelie a lui Iuda. Toate acestea erau studii de factură literară. Nu am rostit totuși întrebările esențiale de ordin istoric. Cine a fost Iuda în realitate? Ce anume personifica el? Cum a acționat? Și care au fost rațiunile comportamentului său?

La asemenea chestiuni voi răspunde în prezentul capitol și în cel ce urmează. Nou descoperita Evanghelie a lui Iuda a reapins interesul pentru Iuda Iscarioteanul și-l descrie într-un mod diferit de oricare altă scriere creștină veche. Ce putem spune însă despre persoana însăși ca figură istorică?

În căutarea personajului istoric Iuda

Ar trebui să fie evident că, pentru a afla ceva despre personajele din trecut, singura modalitate rămâne studierea surselor de informații cât mai vechi. La fel stau lucrurile și dacă e vorba despre Abraham Lincoln, despre Marco Polo, Caesar Augustus, despre Isus sau Iuda. Există două feluri de istorii ale personajelor din trecut: istorii cu informații istorice exacte și istorii

care nu conțin așa ceva. O a treia posibilitate nu există. Tot ce ați auzit despre orice persoană din trecut – că e vorba despre bunici sau despre Ghinghis Han – este fie exact din punct de vedere istoric, fie inventat.¹ Invențiile nu trebuie să vină neapărat dintr-o reavoință; uneori se produc pur și simplu – de pildă, atunci când povestitorii rețin informațiile în mod eronat. Alteori, povestitorii și/sau autorii exagerează sau cad pradă imaginației lor bogate. Iar alteori inventează lucruri doar ca să argumenteze un anumit punct de vedere.

Dat fiind că atât de multe relatări despre personajele din trecut sunt inexacte din punct de vedere istoric, istoricii trebuie să evalueze ceea ce citesc și aud, astfel încât să poată trece dincolo de povești, ajungând până la faptul istoric. Ajută în acest sens sursele sigure de informații. Cu cât sunt mai numeroase, cu atât mai bine.

Ce fel de surse de informații caută istoricii în legătură cu personajele din trecut, precum Isus sau Iuda? Desigur, sursele cele mai de încredere sunt cele contemporane cu personajele respective, de preferat o persoană din cercul de cunoscuți ai acestora. În cazul relatărilor unor martori oculari, te afli pe un teren destul de sigur. În cazul relatărilor unor autori ulteriori care făceau parte din cercul de cunoscuți ai martorilor oculari, situația nu e dintre cele mai fericite, deși e mulțumitoare. Dacă relatările provin de la autori ulteriori care au stat de vorbă cu oameni ce pretindeau că i-au cunoscut pe martorii oculari, lucrurile nu stau de astă dată deloc pe roze.

Istoricii au nevoie de cât mai multe relatări ale contemporanilor, pe cât posibil independente una de alta. Dacă avem

1. Desigur, chiar și narațiunile exacte din punct de vedere istoric sunt „inventate”, ele fiind povești relatate, iar poveștile, prin însăși natura lor – chiar și cele exacte din punct de vedere istoric –, sunt compuse. Ce vreau să subliniez aici este însă că informațiile despre trecut care ne parvin sunt fie exacte (într-o oarecare măsură), fie inexacte.

două surse de informații despre un personaj din trecut, dar una dintre ele a preluat informațiile din cealaltă, este vorba de fapt nu despre două izvoare, ci despre unul singur. Este, evident, mai bine să dispunem de două surse independente una de cealaltă decât de una singură, mai ales dacă cele două se confirmă reciproc. Mai mult decât atât, e bine ca sursa să nu fie părtinitoare. Dacă o relatare dă dovadă de părtinire, ești nevoit să reconstruiești întreaga situație istorică așa cum a fost ea, cu datele istorice reale de dincolo de expunerea tendențioasă.

Pe scurt, istoricii au nevoie de cât mai multe izvoare apropiate de evenimentele relatate, independente unul de altul, și totuși care să conveargă în opiniile prezentate și să nu fie partizane în nici un fel.

În ce măsură răspund acestor exigențe sursele de informații pe care le avem la dispoziție cu privire la Iuda? Din păcate, nu într-o măsură foarte mare. Nu ne-a parvenit nici o relatare a vreunei persoane care să fi fost martor al acțiunilor lui Iuda. Sursa noastră creștină timpurie, apostolul Pavel, nu l-a menționat niciodată pe Iuda. Evangheliile din Noul Testament rămân, prin urmare, izvoarele noastre cele mai vechi în această privință. Ele nu pretind să fi fost scrise de martori direcți ai lui Isus, istoricii convenind de regulă că au fost scrise de oameni aflați la o generație sau două distanță de epoca lui Isus, trăitori în altă zonă decât cea unde au trăit Isus sau Iuda, vorbitori ai unei limbi diferite (greacă, și nu aramaică), trecând prin alte experiențe și ținând alt tip de auditoriu.¹

Prima dintre relatările noastre evanghelice este cea a lui Marcu, scrisă la aproximativ 35–40 de ani după moartea lui Isus. Evangheliile după Matei și după Luca au folosit, ambele, Evanghelia după Marcu drept sursă; nu par să fi folosit informații diferite

1. Pentru mai multe amănunte cu privire la Evangheliile, a se vedea Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. cit., capitolele 4–8, 10.

cu privire la Iuda, deși, după cum am văzut deja, fiecare autor schimbă relatarea care i-a parvenit de la Marcu potrivit cu propriu-i punct de vedere.¹ Evanghelia după Ioan nu a avut, probabil, drept punct de plecare celelalte trei Evanghelii, reprezentând așadar o relatare independentă cu privire la Iuda; datează însă și ea de pe la sfârșitul primului veac creștin, de la aproximativ 60–65 de ani după moartea lui Iuda.

Referindu-ne la surse din afara Noului Testament, este greu de spus dacă, de pildă, Papias, Părintele Bisericii, este independent de Evangheliile canonice. Relatările de mai târziu – precum cele din Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului sau din Legenda de aur – datează din veacuri mult posterioare în raport cu faptele narate, iar dimensiunea lor de legendă este mai mult decât evidentă. Chiar și Evanghelia lui Iuda este mult anterioară acestora, și sunt prea puține dovezi că autorul ei s-ar fi folosit de Evangheliile Noului Testament în expunerea sa – deși pare să fi avut cunoștință de relatarea morții lui Iuda în Faptele Apostolilor (astfel încât putem presupune că citise și Evanghelia după Luca, posibil și celelalte Evanghelii).

Mai pe scurt spus, nu dispunem de numeroase izvoare independente și timpurii cu privire la viața lui Iuda. Ne-au parvenit

1. Evangheliile după Matei și după Luca au avut într-adevăr și alte izvoare scrise, pe lângă aceea după Marcu, dar se pare că modul cum este descris Iuda nu a fost influențat de respectivele surse. După cum notam și ceva mai devreme, ambele au recurs la acel document intitulat de specialiști Q (prescurtarea de la nemțescul *Quelle* [„izvor”]) – o relatare scrisă a învățăturilor lui Isus (de pildă, Fericitările și Rugăciunea domnească) care nu a ajuns până la noi. Evanghelia după Matei avea acces la alte surse (numite uneori doar M), de pildă despre relatarea vizitei înțelepților la copilul Isus, relatare întâlnită doar în Evanghelia după Matei. Și Evanghelia după Luca a beneficiat și de alte surse (numite L) pentru unele pasaje care se găsesc numai și numai în această Evanghelie, precum parabolele Bunului samaritean și a Fiului rătăcitor. Pentru o analiză a surselor Evangheliilor Sinoptice, a se vedea *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. cit.

însă relatări scrise la câteva zeci de ani după moartea lui. Toate aceste surse se bazează pe concepțiile tradiționale cu privire la Iuda, transmise prin viu grai. Istoricii trag două concluzii din această idee: (1) dacă o concepție tradițională despre Iuda e de găsit în două sau mai multe surse independente, devine foarte probabilă valoarea istorică a respectivei informații (întrucât izvoarele care o atestă nu ar fi putut-o inventa, ea fiind găsită în diverse surse independente una de cealaltă) și (2) dacă există descrieri ale lui Iuda care nu par să favorizeze în vreun fel punctele de vedere ale autorului lor, atunci înseamnă că e foarte probabil ca acele descrieri să fie autentice din perspectiva istorică (în sensul că sursele nu au inventat acele concepții tradiționale pentru a-și promova propriile cauze).

Această din urmă remarcă aduce în atenție o serie de opinii tradiționale care ne-au parvenit cu privire la Iuda. De pildă, Iuda este denunțat drept prototipul evreului în surse care au, de altminteri, inflexiuni antisemite – iar Iuda este descris ca ucigaș de Cristos, inspirat de Diavol, avid de avere și tăgăduitor al lui Dumnezeu. Acest tip de portret nu pare a fi nepărtinitor. Pe lângă acestea, în Evanghelia care-i poartă numele, Evanghelia lui Iuda, este descris drept gnosticul ideal. Pe de altă parte, Evanghelia lui Iuda susține perspectiva gnostică asupra lumii și a locului pe care-l ocupăm noi în cadrul ei, folosind numele lui Iuda pentru a-și promova punctul de vedere. Astfel, această Evangheliie pare să recurgă la numele lui Iuda pentru a-și prezenta cauza; nu are deci relevanță ca sursă istorică, oricât de interesantă ar fi în înțelegerea percepției creștine timpurii asupra lui Iuda.

Una peste alta, este frustrant numărul redus de informații cu privire la Iuda, provenite din Antichitate și pe care să ne putem baza, ca surse autentice în plan istoric. Nu înseamnă însă că nu putem spune *nimic* cu certitudine despre el. Și aceasta întrucât puținele date pe care le avem la dispoziție sunt rele-

vante, uneori într-un fel pe care istoricii nu l-au surprins până acum. Voi demonstra în acest capitol și în următorul că și din puținele informații istorice exacte de care dispunem tot putem spune destul de multe despre Iuda.

Dacă ar fi să căutăm piatra de temelie a datelor istorice despre Iuda, o examinare critică a surselor noastre dă la iveală cel puțin trei informații diferite: îl chema Iuda Iscarioteanul, fusese unul dintre cei doisprezece ucenici ai lui Isus și l-a „trădat“ pe Isus predându-l în mâinile autorităților. În prezentul capitol vom analiza primele două informații; cel de-al treilea aspect va fi tratat în următorul capitol. Deși de la prima informație extrasă nu putem duce argumentarea prea departe, celelalte două merită cu prisosință să fie analizate.

Numele lui Iuda Iscarioteanul

Există cazuri când numele unui personaj din vechime ne poate pune la dispoziție și alte informații suplimentare. Membrii claselor inferioare nu aveau nume de familie, astfel încât adesea erau diferențiați prin diverse titlaturi sau descrieri atașate prenumelui. De exemplu, prenumele „Maria“ apare de câteva ori în Noul Testament. În Palestina primului secol creștin, acest prenume era dintre cele mai frecvente. Astfel, fiecărei Marii din Noul Testament i se alătură un fel de trăsătură identificatoare: Maria mama lui Isus, Maria din Betania, Maria Magdalena. Denumirea din urmă arată că persoana respectivă provenea din Magdala, un sat de pescari de pe țărmul Mării Galileii. Astfel, cunoscându-i doar numele, putem trage mai multe concluzii în ceea ce o privește.

Unii oameni au tras nădejde că la fel se putea spune și despre Iuda Iscarioteanul. Se admite de regulă că numele lui era Iuda (sau Iudă, cum este adesea tradus) și că i se spune „Iscarioteanul“

pentru a-l diferenția de alți Iuda din Noul Testament. Chiar unul dintre frații lui Isus se numea Iuda (sau Iudă) (a se vedea Marcu, 6:3); la fel unul dintre ucenicii lui Isus („nu Iscarioteanul” – Ioan, 14:22), ca și autorul unei scurte epistole din Noul Testament, Epistola lui Iuda (al cărei autor nu spune că ar fi fratele lui Isus sau alt Iuda de care am avea știință).

Fără îndoială, Iuda de care ne ocupăm aici este desemnat drept Iuda Iscarioteanul – această titulatură a lui apare de vreo douăsprezece ori în Noul Testament, ca și în sursele noastre alternative, inclusiv în Evanghelia lui Iuda.¹ Există dubii însă cu privire la semnificația acestei denumiri. De-a lungul timpului, cercetătorii au avansat extrem de multe opinii în acest sens, dar nici una nu s-a bucurat de susținerea generală.

Unele opinii debordează de imaginație. Un cercetător din secolul al XIX-lea susținuse că „Iscarioteanul” provenea dintr-un termen ebraic însemnând „a astupa” (*skr*), referindu-se la faptul că Iuda a murit prin spânzurare (gâtulejul i-a fost „astupat”). Un veac mai târziu, un alt cercetător susținea că termenul provenea din cuvintele semitice „*isqa' re' ut*” – care ar putea însemna ceva de genul „cel care scoate bani din prietenie”. Unii au arătat că denumirea trimitea la regiunea de unde provenea Iuda, regiune cunoscută sub denumirea de Isahar (Iuda fiind isahariotean). Alții au subliniat că termenul „Iscariotean” seamănă oarecum cu termenul latinesc pentru pumnal (*sica*) și poate fi înrudit cu termenul folosit pentru asasinii evrei cu pumnal, cunoscuți sub denumirea de sicari. Aceasta poate sugera că Iuda ar fi fost un zelot evreu care încuraja actele violente împotriva reprezentanților Imperiului Roman. Alții au crezut că numele provine din termenul ebraic pentru „mincinos”, *saggar*, ceea ce-i revelează adevărata natură. Iar alții s-au gândit că numele își are rădăcina în cuvântul aramaic *isqar*, desemnând o persoană cu înfățișare roșcovană; pe acest temei au avansat ideea că Iuda

1. Apare de nouă ori în greacă, *iskariothes*, și de trei ori *iskarioth*.

ar fi fost roșcat. Se pare că putem emite ipoteze la nesfârșit. Dar nici una dintre aceste opinii nu i-a convins pe majoritatea lingviștilor foarte buni cunoscători ai limbilor semitice antice.¹

Probabil cea mai răspândită idee e că Iscariotean provine de la sintagma ebraică *ish Kerioth* – care ar putea însemna ceva de genul „om originar din satul Kerioth”. Presupunând că această perspectivă e cea corectă, atunci unde se afla acest sat?² Cartea lui Iosua din Biblia ebraică menționează un oraș cu acest nume în sudul Israelului, regiunea cunoscută mai târziu ca Iudeea (Iosua, 15:25), așadar se prea poate ca numele să trimită la așa ceva, iar Iuda să fi fost iudeu. Dacă așa stau lucrurile, atunci Iuda a fost singurul ucenic originar din sud. Pe de altă parte, există motive să ne îndoim că acel Kerioth mai dăinuia în vremea lui Isus (la o mie două sute de ani distanță de perioada în care a trăit Iosua); și sună ciudat că Isus, care și-a făcut întreaga lucrare în lume în regiunea Galileii înainte de ultima săptămână din viață, și-a ales drept unul dintre cei mai apropiați discipoli o persoană dintr-o zonă complet străină a țării. Un alt oraș denumit Kerioth pare să fi fost plasat undeva dincolo de granițele Israelului, în ținutul lui Moab (Ieremia, 48:24, 41), dar e de asemenea improbabil ca unul dintre apropiații lui Isus să fi fost de acolo.

Ca urmare, unii dintre cei mai eminenți cercetători au ajuns la concluzia că pur și simplu nu se poate ști ce anume însemna „Iscariotean”. Astfel, unii au susținut că nici măcar autorii Evangheliilor – la aproximativ 35, până la 65 de ani după moartea lui Iuda – nu știau ce însemna acest cuvânt.³ Oricum ar

1. A se vedea în special Raymond Brown, *The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave*, Doubleday, New York, 1994, 2:1413–6.

2. Unii specialiști de toată încrederea se îndoiesc însă de acest lucru. A se vedea *ibidem*, 2:1414.

3. A se vedea *ibidem*, 2:1416.

fi, cunoașterea numelui lui Iuda nu pare să ne fie de mare folos în studierea lui în plan istoric.

Iuda – unul dintre cei doisprezece ucenici

Cu mult mai folositoare sunt concluziile ce ar putea fi trase din statutul lui Iuda ca apropiat ales de către Isus, inițial unul dintre cei doisprezece ucenici.

Cercetătorii subscriu în general la ideea că Iuda a făcut parte din cercul celor doisprezece¹, idee pe care o susțin la unison toate concepțiile tradiționale, fie că sunt independente unele de altele – precum Evangheliile după Marcu, Ioan și Evanghelia lui Iuda –, fie că nu (cum e cazul Evangheliilor după Matei și Luca și al scrierilor lui Papias). Mai mult decât atât, aceasta nu e genul de informație pe care creștinii de la începuturi s-o fi plăsmuit în poveștile lor despre Isus – că unul dintre ucenicii aleși de Isus însuși l-a dat pe mâna autorităților. Cum să fi născocit oare creștinii din primele veacuri că Isus nu mai avea control în asemenea măsură asupra propriilor discipoli? Pe aceste temeuri, cercetătorii de toate orientările și culorile s-au pus de acord asupra acestei informații de ordin istoric.

Cu toate acestea, există numeroși cercetători care nu și-au dat seama că această informație ne poate pune la dispoziție câteva indicii cu privire la persoana și, de ce nu, acțiunile lui Iuda. Pentru examinarea judicioasă a acestor indicii, trebuie să studiem mai amănunțit ceea ce cunoaștem chiar despre personajul istoric numit Isus. În aceasta va sta cheia cercetării noastre, iar motivul este evident: oamenii care-l urmau pe Isus erau cei captivați de mesajul său. Iar cei aleși să-i stea cel mai

1. Apar din când în când și excepții. A se vedea, de pildă, Hyam Maccoby, *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*, Free Press, New York, 1992.

aproape, formând cercul celor doisprezece inițiați, erau cei familiarizați cu mesajul său și dedicați acestuia. Ca să putem spune ceva despre oricare dintre acești apropiați ai lui Isus, trebuie să știm mai întâi cine anume era Isus.

Această chestiune i-a pus în încurcătură pe cercetători încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.¹ Premergător acestei perioade, se convenise că erau exacte din punct de vedere istoric, într-o măsură mai mare sau mai mică, descrierile literare din Evangheliile noastre, fără a se remarca problemele pe care le pun izvoarele istorice. După cum am mai remarcat până acum, Evangheliile canonice nu sunt ideale pentru istoricii care vor să afle ce anume s-a întâmplat efectiv în timpul vieții lui Isus. Ele au fost redactate la decenii după întâmplările pe care le povestesc, autorii lor fiind credincioși lui Isus și preocupați să răspândească propriile concepții cu privire la el; numeroase relatări din aceste scrieri (din Evangheliile după Matei și Luca, spre exemplu) sunt dependente de altele (de pildă, de Evanghelia după Marcu). Și mai grav este faptul că, uneori, aceste surse se contrazic una pe alta în privința anumitor episoade din viața lui Isus.

Personajul istoric Isus și sursele noastre problematice

Am remarcat deja problemele pe care le creează discrepanțele dintre relatările privind moartea lui Iuda în Noul Testament. Unii dintre autorii noștri evanghelici, și anume Marcu și Ioan, alături de autorul Evangheliei lui Iuda, nu ne pun la dispoziție nici un amănunt în această privință. Cele două texte care

1. Pentru o analiză a principalelor dezbateri timpurii pe această temă, de la începutul apariției sale la începutul secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului XX, a se vedea Albert Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, Macmillan, New York, 1968; ediția originală, în limba germană a apărut în 1906.

ne transmit povestea se contrazic însă în câteva puncte esențiale: Iuda a înapoiat sau nu banii primiți pentru vânzarea lui Isus către marii preoți, așa cum ne spune Evanghelia după Matei? Sau poate, dimpotrivă, i-a păstrat, cum depun mărturie Faptele Apostolilor? Preoții au cumpărat până la urmă o țarină cu suma respectivă? Sau chiar Iuda însuși? Iuda s-a spânzurat cu adevărat? Sau a căzut la pământ, iar pânțelele i s-a crăpat în două? Locul a fost numit Țarina Sângelui pentru că fusese cumpărat cu bani „pătați de sânge“, sau pentru că sângele lui Iuda a fost vărsat acolo? În toate aceste privințe cele două surse care vorbesc despre moartea lui Iuda, Evanghelia după Matei și Faptele Apostolilor, nu cad de acord.

Diferențe asemănătoare sunt de găsit în textele evanghelice cu privire chiar la viața lui Isus. Să luăm în vizor fie și numai povestea Patimilor lui Isus, ca scenă în cea mai strânsă legătură cu personajul Iuda. La nivel de detaliu, Isus a murit oare în ziua de după masa de Paște, așa cum spune Marcu, sau în ziua dinaintea acesteia, cum se arată în Evanghelia după Ioan? A fost răstignit la ora 9 dimineața sau cândva după-amiază? Și-a purtat singur crucea tot drumul până la locul răstignirii, cum spune Ioan, sau într-adevăr, după cum arată celelalte Evanghelii, Simon din Cirene a fost cel care a dus crucea? Isus a fost luat în derâdere de ambii tâlhari crucificați alături de el, cum arată Evangheliile după Marcu și Matei, sau doar de unul dintre ei, care a fost muștrat de celălalt, cum susține Evanghelia după Luca? Perdeaua din Templu s-a sfâșiat în două după ce Isus a murit, cum spune Marcu, sau înaintea morții lui, precum susține Luca? În momentul răstignirii, era vreun ucenic de față, sau dispăruseră cu toții?

Șirul întrebărilor continuă la nesfârșit, iar răspunsurile sunt dintre cele mai diverse, în funcție de sursa la care ne raportăm. O diferențiere similară suferă și episodul învierii lui Isus. În cea de-a treia zi, cine a mers până la urmă la mormânt? Doar

Maria Magdalena sau Maria împreună cu un grup de femei? Și, dacă mai erau de față alte femei, despre cine anume este vorba? Când au ajuns acolo, piatra de la mormânt fusese îndepărtată sau nu? În mormânt au văzut un om, doi oameni sau doi îngeri? Ce anume le-au spus persoana ori persoanele acestea femeilor (sau femeii) că ar trebui să facă? Femeile au procedat sau nu după cum li se spusese? Cum anume ar fi trebuit să acționeze ucenicii? Trebuiau să plece în Galileea sau să rămână în Ierusalim? Și până la urmă au plecat sau au stat? Isus li s-a înfățișat lor cu adevărat? Și, dacă da, când anume și de câte ori? Apoi, Isus s-a înălțat la cer în ziua învierii sale sau doar după patruzeci de zile?

Încă din secolul al XVIII-lea, cercetătorii și-au dat seama că toate aceste discrepanțe influențează modul cum trebuie să analizăm Evangheliile. Nu trebuie să le percepem ca pe niște dări de seamă imparțiale asupra unor întâmplări reale: nu avem de-a face cu așa ceva. Diferențele dintre ele sunt prea evidente. Și nu se reduc la amănuntele din cutare sau cutare Evanghelie. Diferențe majore găsim în perspectiva de ansamblu și în tezele susținute. Am evidențiat deja acest aspect în legătură cu Evangheliile după Marcu și după Luca. În cea dintâi, Isus este descris ca și cum ar fi lipsit de reacție în drumul său spre moarte, fără a spune absolut nimic decât spre final, când e cuprins de panică și-l întreabă pe Dumnezeu de ce l-a părăsit. În Evanghelia după Luca, dimpotrivă: nu este nicidecum tăcut, ci vorbește adesea cu diverși oameni, dând de fiecare dată impresia că știe bine ce i se întâmplă și de ce – până la sfârșit, când, în loc să-și întrebe Tatăl de ce l-a părăsit, îl roagă să-i primească duhul. Relatările diferă substanțial, iar dacă am încerca să le unificăm, am distruge viziunea proprie fiecăreia dintre ele.

Trebuie să subliniez că diferențele majore dintre Evangheliile nu se reduc la variatele detalii legate de episodul Patimilor lui Isus, ci privesc însăși descrierea lui Isus, identitatea lui adevărată,

concepțiile susținute și acțiunile întreprinse de el. Ca o consecință, cercetătorii nu pot percepe aceste texte ca pe niște simple descrieri obiective ale discursului și faptelor lui Isus. Trebuie să folosim critic aceste surse, pentru a descoperi ce fel de persoană era Isus, ce a făcut și a spus de fapt.

Viața personajului istoric Isus

Tocmai pentru că izvoarele pe care le au la dispoziție se contrazic reciproc, cercetătorii au fost nevoiți să avanseze atât de multe explicații în legătură cu identitatea reală a lui Isus. Unii au susținut că era înainte de toate un rabin evreu care-i învăța pe oameni să se iubească unii pe ceilalți. (Dacă lucrurile stăteau într-adevăr astfel, de ce l-au răstignit totuși – pentru că spunea „să-ți iubești vrăjmașul“?) Alții au susținut cu tărie că Isus a fost un răzvrătit împotriva stăpânirii politice, vrând să răstoarne Imperiul Roman. (În acest caz, cum se explică dovezile de pacifism pe care le aduc în apărarea lui toate sursele noastre, și la orice nivel?) Unii l-au perceput ca pe inițiatorul unei revoluții sociale, de pildă ca pe un proto-marxist sau proto-feminist. (Nu sunt totuși aceste preocupări mai curând moderne decât antice?) În ultima vreme, unii au susținut că Isus poate fi cel mai bine înțeles ca un filozof cinic evreu care-și îndeamnă adepții să renunțe la preferința pentru lucrurile materiale și să trăiască pentru cele spirituale. (Dacă e adevărată această teorie, unde anume să fi găsit oare Isus, un țăran din clasa de jos, dintr-o Galilee evreiască rurală, asemenea concepții filozofice grecești rafinate?)¹

Numărul ipotezelor crește neconținut. În fapt însă, toate acestea nu sunt concepții majoritare. De aproape un secol, cea

1. Asupra acestor variante și a altora, a se vedea lucrarea mea *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium*, Oxford University Press, New York, 1999.

mai mare parte a cercetătorilor lucrând în acest domeniu au susținut că, pentru a înțelege cine anume a fost personajul istoric Isus, cel mai bine este să-l plasăm în contextul evreiesc al vremii sale, percepându-l ca pe un profet evreu apocaliptic. Această perspectivă a fost răspândită pe scară largă pentru prima dată de către Albert Schweitzer demult, în 1906, și a dominat cu precădere ultimul veac.

După cum subliniam într-un capitol anterior, apocalipticiștii evrei susțineau că în această lume se manifestă două forțe, forțele binelui, aliate cu Dumnezeu, și forțele răului, alături de Satana, vrăjmașul personal al lui Dumnezeu. De partea lui Dumnezeu sunt îngerii buni, iar de partea lui Satana, demonii căzuți. Dumnezeu are puterea binelui și a vieții, în vreme ce Satana are puterea păcatului și a morții. Deși, în ultimă instanță, Dumnezeu stăpânește această lume, în calitate de creator al ei, din motive necunoscute a lăsat-o în seama forțelor răului. De aceea vremurile sunt pline de amar, de durere și suferință. Diavolul și demonii își afirmă controlul asupra lumii, iar perspectiva e din ce în ce mai întunecată.

Și va fi și mai întunecată dacă Dumnezeu nu intervine, într-un act de judecată cataclismic, în care va nimici toate forțele răului și pe toți cei care i-au stat alături. La sfârșitul acestei ere, Dumnezeu va trimite un Mântuitor care va îndrepta tot ce fusese greșit. Unii apocalipticiști evrei îi spuneau acestui Mântuitor Fiul Omului, trimitere la un personaj apocaliptic menționat în Scripturile ebraice ca viitor moștenitor al mării Împărății a lui Dumnezeu (Daniel, 7:13–14); alții îl numeau viitorul mesia, care va răsturna împărățiile vrăjmașe lui Dumnezeu și va conduce poporul lui Dumnezeu întru dreptate și adevăr. Când va sosi acest mesia, Dumnezeu va lua din nou în stăpânire această lume, creația lui. Atunci va veni o Împărăție utopică, asupra căreia nu vor domni regi înscăunați de forțele răului, ci cărmuitori aflați de partea lui Dumnezeu.

Și când anume se va produce acest sfârșit apocaliptic al veacurilor? Când va veni Fiul Omului sau mesia? Când se va înstăpâni Împărăția lui Dumnezeu? Potrivit unor apocalipticiști evrei, toate acestea se vor întâmpla foarte curând. Sfârșitul era aproape. Poporul lui Dumnezeu suferise prea multă vreme sub stăpânirea dușmanilor săi. Curând Dumnezeu va schimba lucrurile. După cum se zice c-ar fi spus chiar Isus: „Adevăr vă zic vouă că nu va trece neamul acesta până când toate aceste lucruri nu se vor împlini“ (Marcu, 9:1, 13:30). Dacă cercetătorii scrupuloși au dreptate și Isus era într-adevăr un apocalipticist evreu, înseamnă că și el, la fel ca alți evrei din vremurile sale și din acea zonă geografică, susținea că sfârșitul era iminent, că forțele răului urmau să fie curând răsturnate, iar Dumnezeu va institui pe pământ o Împărăție a binelui, unde poporul său va fi condus de cei de partea lui Dumnezeu.

Isus ca apocalipticist evreu

Din moment ce am subliniat în acest capitol că trebuie să aplicăm criterii istorice riguroase în cazul surselor noastre, pentru a vedea ce ne pot spune ele despre faptele istorice din spatele scriiturii literare, corect ar fi să aflăm dovezile în favoarea percepției sale drept apocalipticist. Nu voi prezenta în cele ce urmează întregul tablou al situației – ne-ar trebui o altă carte în acest scop. Pot menționa însă câteva aspecte esențiale, pe care le voi analiza mai pe larg în următorul capitol.¹

1. Există o mulțime de idei apocaliptice ale lui Isus în toate izvoarele timpurii care ne-au parvenit. Prin ele, Isus anunță venirea Împărăției lui Dumnezeu – o împărăție reală, de pe pământ, condusă de aleși ai lui Dumnezeu. În primele sale predici consemnate, Isus spune că „s-a apropiat Împărăția lui Dumnezeu“, altfel spus aproape

1. Explicații mai ample și mai documentate a se vedea în *ibidem*.

că a ajuns aici, întrucât „s-a împlinit vremea“ (Marcu, 1:15). Acea Împărăție va apărea în momentul în care Fiul Omului (personajul amintit în Daniel, 7:13–14, în Biblia ebraică) va veni pentru Judecata de Apoi. Acest Fiu al Omului va sosi fără de veste, ca un fulger (Luca, 12:8–9), pentru a judeca pământul (Marcu, 8:38; Matei, 13:40–43). Cei care vor fi stat alături de Dumnezeu vor fi răsplătiți, ceilalți fiind în schimb pedepsiți: „Sunt unii întâi care vor fi pe urmă, și sunt alții pe urmă care vor fi întâi“ (Luca, 13:30). Oamenii ar trebui să se căiască pregătindu-se pentru venirea Împărăției (Marcu, 1:15). Întrucât aceasta va sosi în timpul vieții „acestui neam“, înaintea morții apostolilor (Marcu, 13:30; 9:1).

2. Aceste idei sunt răspândite pretutindeni în sursele noastre timpurii (Evanghelia după Marcu, documentul pe care cercetătorii l-au intitulat Q, Evangheliile după Matei și după Luca). În izvoarele noastre mai recente (de pildă, în Evanghelia după Ioan, în Evanghelia după Toma și în scrierile gnostice târzii), dispărește acest mesaj apocaliptic. Înseamnă că, în sursele apărute în perioada mai apropiată de vremea lui Isus, aceasta era viziunea predominantă. Cum sfârșitul nu s-a produs, autorii au început să modifice afirmațiile lui Isus.
3. Ar fi aproape imposibil de explicat cum anume și-a început Isus lucrarea, *precum și* ce anume s-a întâmplat după aceea, dacă el nu era un apocalipticist. După cum o mărturisesc toate sursele noastre vechi, Isus și-a început lucrarea alături de Ioan Botezătorul, un propovăduitor apocaliptic al căinței. Mesajul lui Ioan poate fi descoperit într-o rostire consemnată într-una dintre sursele noastre timpurii: „Securea a și fost înfiptă la rădăcina pomilor [altfel spus, judecata stă să înceapă]; orice pom care nu face roadă bună va fi tăiat și aruncat în foc“

(Luca, 3:7–9)¹. Acest mesaj l-a atras pe Isus printre adepții lui Ioan. Astfel, Isus și-a început lucrarea ca apocalipticist.

Mai mult decât atât, după moartea lui Isus, primii săi adepți au fost apocalipticiști – de pildă, cel mai vechi autor creștin al nostru, Pavel, care nutrea convingerea că va vedea sfârșitul în timpul vieții sale (1 Tesaloniceni, 4:14–18). Pavel a înființat comunități de creștini apocaliptici imediat după moartea lui Isus.

În acest punct, dacă impregnat de apocalipticism a fost doar începutul lucrării lui Isus pe pământ, nu și perioada de la final, s-ar putea susține că Isus pur și simplu și-a schimbat viziunea între timp. Dacă, pe de altă parte, apocaliptic nu a fost începutul lucrării sale, ci doar perioada de final, s-ar putea susține că adepții săi de mai târziu au fost apocalipticiști, în vreme ce Isus nu a fost. Dacă însă și începutul, și sfârșitul lucrării sale au fost cu totul apocaliptice, fără îndoială că perioada intermediară a avut aceleași caracteristici. Prin urmare, Isus poate fi perceput cel mai corect ca un apocalipticist care, la fel ca Ioan Botezătorul înaintea lui și ca Pavel după el, credea cu tărie că era martor al sfârșitului veacurilor.

4. În cele din urmă, faptele lui Isus au o noimă dacă el a fost apocalipticist – spre exemplu, „curăță Templul” de neguțători ca o mărturie a faptului că Dumnezeu avea să vină curând și avea să-i curețe astfel pe toți oamenii și toate așezămintele care-i stau împotrivă: atunci îi va supune judecății pe toți. Și astfel, recurgând la tradiție, Isus prezice distrugerea Templului în judecata făcută de Dumnezeu (Marcu, 13:2–3).

1. Această învățătură provine din sursa numită de specialiști Q – sursă folosită de Evangheliile după Matei și după Luca pentru acele ziceri comune lor și care nu se regăsesc și în Evanghelia după Marcu. A se vedea și nota următoare.

Ar mai putea fi spuse încă – și s-au și spus – extrem de multe cu privire la modul cum ar trebui să-l percepem pe Isus – pe un apocalipticist evreu al primului veac. Ce legătură să fie însă între toate aceste concepții și Iuda Iscarioteanul? Iuda a fost unul dintre cei mai apropiați ucenici ai lui Isus. Toate sursele care ne-au parvenit cad de acord în privința acestui aspect. De vreme ce l-a urmat pe Isus, e de presupus că subscrisa și la mesajul lui. De vreme ce acest mesaj susținea sfârșitul iminent al evului, când Dumnezeu avea să răstoarne forțele răului pentru a-și înstăpâni Împărăția pe pământ, e de presupus că la acest mesaj subscrisa și Iuda. Iuda Iscarioteanul, personajul istoric real, la fel ca stăpânul său, personajul istoric Isus, trebuie să fi fost un apocalipticist evreu al primului secol creștin.

Isus, Iuda și cei doisprezece ucenici

Una dintre concepțiile tradiționale cele mai bine înrădăcinate susține că Isus a avut un grup de adepți foarte apropiați, cunoscut sub denumirea de Cei doisprezece ucenici. Informația poate fi găsită atât în surse independente precum Evangheliile după Marcu și după Ioan (ca și în Evangheliile după Matei și după Luca, în Evanghelia lui Iuda etc.), cât și, implicită, în scrierile apostolului Pavel (1 Corinteni, 15:5). De ce și-a ales totuși Isus doisprezece discipoli? De ce nu nouă sau, poate, paisprezece?

În realitate, e ușor de explicat rațiunea alegerii acestui număr în contextul apocaliptic. Majoritatea cercetătorilor au convenit că alegerea unui număr de doisprezece ucenici are o simbolistică anume. Aceasta ține de statornicirea, trecută și viitoare, după porunca lui Dumnezeu, a unei anumite relații dintre el și poporul său. Potrivit concepțiilor tradiționale menționate în Biblia ebraică, poporul lui Israel era organizat în douăsprezece seminții, fiecare cu propriul cârmuitor. Sigur, poporul a trecut prin numeroase reșezări de-a lungul veacurilor; astfel, zece

dintre cele douăsprezece seminții au dispărut în urma războaielor și a altor catastrofe. Apocalipticiștii insistau totuși că Dumnezeu rămânea neclintit în planurile sale inițiale cu privire la poporul său și că avea să reunească acele seminții într-un stat suveran în apropiata Împărăție a lui Dumnezeu. Isus i-a ales pe cei doisprezece discipoli pentru a-i fi ucenici aparte, într-o simbolistică ce anunță apropiata venire a Împărăției lui Dumnezeu. Cei doisprezece ucenici îi întruchipau pe toți aceia care vor pătrunde în Împărăție – pe aceia care-i rămâneau credincioși lui Dumnezeu în aceste vremuri ale răului, pe aceia care vor supraviețui apropiatei urgii a venirii Fiului Omului și care vor primi într-un chip nou stăpânirea lui Dumnezeu. Cei doisprezece erau reprezentativi pentru Israelul care nu-și pierduse credința.

Mai mult decât atât însă – și aceasta este ideea esențială –, cei doisprezece aveau să fie de fapt viitorii cârmuitori ai Împărăției. Într-o cuvântare consemnată și în Evanghelia după Matei, și în cea după Luca (aceasta din urmă provenind în fapt din sursa timpurie pe care cercetătorii au intitulat-o Q)¹, Isus li se adresează ucenicilor:

„Adevăr vă zic vouă că, la înnoirea lumii, când Fiul Omului va sta pe tronul slavei sale, veți ședea și voi [ucenicii] pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israel“ (Matei, 19:28; cf. Luca, 22:30).

1. Trebuie să repetăm că acest document Q se presupune (altfel spus, nu mai există ca atare) că ar fi fost sursa deopotrivă a Evangheliei după Matei și a celei după Luca, în privința unei serii de învățături ale lui Isus. Este de presupus că o afirmație provine din Q dacă este de găsit și la Matei, și la Luca, nu însă și în Evanghelia după Marcu (dacă însă e de găsit în aceasta din urmă, înseamnă că Evangheliile după Matei și Luca de aici au preluat-o). Pentru o discuție mai detaliată, inclusiv despre dovezile existenței, odinioară, a documentului Q, a se vedea lucrarea mea *The New Testament: A Historical Introduction*, ed. cit., capitolul 6.

Nu prea avem de ce să ne îndoim că aceste cuvinte ar fi fost ale lui Isus – altfel spus, că ar fi o informație autentică în plan istoric –, și nu o născocire a creștinilor de mai târziu pe care ar fi pus-o pe seama lui Isus. După moartea acestuia, nimeni nu mai era de părere că cei doisprezece ucenici aveau să fie cârmuitorii viitoarei Împărății, întrucât printre cei doisprezece se număra și Iuda Iscarioteanul și era exclus să intre și *el* în calcul. Iuda era trădătorul. Cum creștinii de mai târziu l-au ponegrit pe Iuda, cel care a trădat cauza și a comis un păcat de neiertat împotriva lui Isus, era imposibil ca ei să fi compus un enunț prin care să susțină venirea sa viitoare în slavă. Ceea ce înseamnă că acest precept se află în sursele noastre tradiționale pentru că Isus l-a rostit într-adevăr. Isus i-a ales pe cei doisprezece ucenici și era încredințat că ei – inclusiv Iuda – vor domni în viitoarea Împărăție a lui Dumnezeu.

Iuda apocalipticistul

Astfel, putem trage câteva concluzii importante – și de cele mai multe ori trecute cu vederea – în legătură cu identitatea lui Iuda, plecând de la simplul fapt că s-a numărat printre cei doisprezece ucenici. La fel ca toți ceilalți, l-a urmat pe Isus pentru că subscria la mesajul lui. Îi era atât de credincios lui Isus și mesajului acestuia, încât Isus l-a ales printre cei din grupul intim lui. Isus a gândit acest grup – și bănuim că astfel se percepeau și cei doisprezece ucenici pe ei înșiși – ca pe o prefigurare a celor care vor supraviețui judecății ce avea să vină prin Fiul Omului, acesta aducând cu el și Împărăția lui Dumnezeu. Cei doisprezece ucenici reprezentau cele douăsprezece seminții ale lui Israel; arătându-se receptivi la învățăturile lui Isus, ei își arătau credința față de Dumnezeul lui Isus.

Iuda a preconizat, precum ceilalți, că sfârșitul tuturor lucrurilor avea să se producă în curând. Mai mult chiar, trebuie să fi luat ca atare vorbele lui Isus potrivit cărora și el se va număra printre cei care vor domni în viitoarea Împărăție a lui Dumnezeu. Iar venirea ei avea să se întâmple curând – în timpul vieții lor.

Mai trebuie să subliniem un aspect. Dacă cei doisprezece ucenici au fost aleși de către Isus, acesta fiindu-le prin urmare stăpân, iar ei aveau să conducă cele douăsprezece seminții ale lui Israel (adică pe evreii credincioși care au ajuns în Împărăție), cine avea să domnească asupra lor? În acele vremuri, Isus le era cârmuitor. Avea să fie și în vremurile viitoare? Isus credea oare că avea să fie în fruntea celor doisprezece, împăratul suprem al viitoarei Împărății?

Dacă astfel stăteau lucrurile, în ce anume a constatat târgul lui Iuda cu autoritățile, târg ce a dus la moartea lui Isus? Și de ce anume a încheiat un asemenea târg? La asemenea întrebări vom încerca să răspundem în capitolul care urmează.

Ce anume a trădat Iuda și din ce motiv?

Toate reușitele și realizările dintr-o viață de om pot fi umbrite sau chiar șterse cu totul de o singură întâmplare. Majoritatea masteranzilor mei îl cunosc pe Richard Nixon dintr-un singur motiv: afacerea Watergate. Și câți dintre noi știu despre actorul John Wilkes Booth și altceva în afară de faptul că l-a împușcat pe Abraham Lincoln? Ce știu oamenii despre Iuda Iscarioteanul? Că l-a vândut pe Isus.

În ce sens, mai exact, l-a trădat totuși? Și din ce motiv? Pentru ca teza susținută de mine – și anume că, în general, se poate ca răspunsurile clasice la aceste întrebări să fie greșite, sau cel puțin nesatisfăcătoare – să fie pe înțelesul oricui, trebuie să trasez cadrul general prin revizuirea câtorva importante chestiuni de fond.

Isus cel apocaliptic și discipolii săi apocaliptici

În opinia mea, cel mai important este să știm că personajul istoric Isus a fost un evreu din Palestina primului veac.¹ După aceea, mai e important să știm că, la fel ca mulți alți evrei palestinieni din vremurile sale, avea anumite concepții cu privire

1. Palestina este denumirea dată mai târziu regiunii de către romani; în prezent este folosită de regulă pentru a desemna vechea regiune a Galileii, Samariei și Iudeii.

la Dumnezeu, la lumea înconjurătoare și la locul ocupat de om în această lume, concepții profund și pe deplin apocaliptice.

Așa cum începusem să explic în capitolul precedent, în vremurile și în zona unde trăia Isus era răspândită o formă apocaliptică de iudaism. Comunitatea de evrei cunoscută sub denumirea de esenieni, cea care a produs Manuscrisele de la Marea Moartă, era apocaliptică, după cum apocaliptici erau și mulți farisei, dacă nu chiar toți. La fel și adepții diverșilor profeți evrei care predica în epoca lui Isus, printre care și Ioan Botezătorul, care avea un ritual de botez pentru a-i pregăti pe oameni pentru preconizatul sfârșit al veacurilor. Recurgând la o simbolistică apocaliptică ușor de înțeles, Ioan arăta că „secura a și fost înfip-tă la rădăcina pomilor” – altfel spus, judecata (tăierea copacilor) era pe cale să vină, iar oamenii trebuiau să-și schimbe felul de a trăi și „să facă roadă bună” dacă voiau să supraviețuiască urgiei divine (Luca, 3:7–9). Ioan îi boteza pe cei care se căiau pentru păcatele lor, pentru a arăta astfel că au fost curățați și că sunt neîntinați, gata să intre în Împărăția lui Dumnezeu ce avea să vină curând.

Lucrarea pe pământ a lui Isus din Nazareth a debutat prin botezarea lui de către Ioan. Fie și numai prin acest singur eveniment avem o dovadă că Isus subscria la mesajul transmis de Ioan aflat, în opoziție cu acela al altor evrei ai acelor timpuri. Ca și Ioan ceva mai devreme, Isus anunța apropierea sfârșitului veacurilor și venirea pe pământ a Împărăției lui Dumnezeu. După cum susținea el în prima cuvântare transmisă nouă prin cea mai veche dintre Evangheliile: „S-a împlinit vremea [*i.e.* vremurile de acum sunt aproape de final]; Împărăția lui Dumnezeu s-a apropiat [*i.e.* Dumnezeu e pe cale să intervină și va institui o nouă ordine]; pocăiți-vă și credeți în vestea cea bună” (Marcu, 1:15).

Și într-adevăr aceasta era o veste bună pentru oamenii care sufereau sub apăsarea forțelor răului ce stăpânesc lumea. Dum-

nezeu avea să răstoarne aceste forțe ale răului și să aducă pe pământ o Împărăție unde vor domni dragostea, înțelegerea și dreptatea. Și totuși, în acea Împărăție nu va intra tot omul, ci doar cei care s-au pregătit pentru ea. Dumnezeu avea să trimită din ceruri un judecător al universului, pe care Isus îl numea Fiul Omului. Lumea așa cum o cunoaștem va fi nimicită, iar aleșii Domnului vor fi duși într-o nouă Împărăție. Cum spune Isus în cea mai veche dintre Evanghelii:

„În zilele acelea, după acest necaz, soarele se va întuneca și luna nu-și va mai da lumina, stelele vor cădea din cer și puterile cerului se vor clătina; și atunci îl vor vedea pe Fiul Omului venind pe nori, cu putere multă și cu slavă. Și atunci el își va trimite îngerii și-i va aduna pe aleșii săi din cele patru vânturi, de la marginea pământului și până în capătul cerului“ (Marcu, 13:24–27).

Nu trebuie să proclamăm din start aceste cuvântări ca fiind fanteziste sau metaforice, ca și cum Isus ar fi intenționat altceva dincolo de aceste afirmații. Era evreu apocaliptic și credea cu tărie că avea să vină o zi a Judecății de Apoi, prin Fiul Omului coborât din ceruri. În sursele noastre cele mai timpurii, Isus nu pare să se refere la el însuși, ci la altcineva atunci când amintește de Fiul Omului, un judecător al universului, coborât din ceruri.¹

Astfel sună învățătura lui Isus în toate textele noastre timpurii: în Evanghelia după Marcu, în documentul intitulat de

1. Învățăturile lui Isus cu privire la Fiul Omului sunt deosebit de complicate și i-au învrăjbit pe cercetători de foarte multă vreme. În opinia mea, învățăturile cele mai vechi, precum cele din Evanghelia lui Marcu, 8:38, par să-l diferențieze pe Isus de Fiul Omului. De vreme ce creștinii de mai târziu credeau că Isus însuși *era* Fiul Omului, e de presupus că nu au inventat aceste afirmații. Înseamnă că acele ziceri vin direct de la Isus. Iar el pare să se refere acolo la altă persoană decât la sine. A se vedea în acest sens cartea mea *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*, Oxford University Press, New York, 1999, pp. 144–148.

către cercetători Q și în sursele din care s-au inspirat Evangheliile după Matei și după Luca.¹ Să luăm vorbele lui Isus așa cum sunt redade în Evanghelia după Matei:

„Așa cum se alege neghina și se aruncă în foc, așa va fi la sfârșitul veacului. Trimite-va Fiul Omului pe îngerii săi și vor culege din Împărăția lui toate lucrurile care sunt pricină de păcat și pe toți cei care săvârșesc fărădelegea, și-i vor arunca în cuptorul cu foc. Acolo va fi plângerea și scrâșnirea dinților. Iar cei neprihăniți vor străluci ca soarele în Împărăția tatălui lor“ (Matei, 13:40–43).

Unele dintre parabolele lui Isus sunt menite să sublinieze doar această perspectivă apocaliptică:

„Împărăția cerului se mai aseamănă cu un năvod aruncat în mare și care prinde tot felul de pești. După ce s-a umplut, pescarii îl trag la mal, șed și aleg în vase pe cei buni, iar peștii cei răi îi aruncă afară. Așa va fi și la sfârșitul veacului. Îngerii vor veni și vor despărți pe cei răi de cei drepți, și-i vor arunca în cuptorul cel de foc. Acolo va fi plângerea și scrâșnitul dinților“ (Matei, 13:40–43).

Cine va supraviețui acestei urgii viitoare? Cei care vor fi păstrat în inima lor cuvântul lui Isus și-i vor urma chemarea și porunca de a se pocăi.

„De cel ce se va rușina de mine și de vorbele mele, în neamul acesta desfrânat și păcătos, și Fiul Omului se va rușina de el, când va veni întru slava Tatălui său, cu sfinții săi îngeri“ (Marcu, 8:38).

Când anume avea să se stârnească această urgie și avea să vină Împărăția? Foarte repede:

1. Să ne reamintim că prescurtarea Q provine de la nemțescul *Quelle*, care înseamnă „izvor“ Cercetătorii au denumit astfel o sursă ipotetică (*i.e.* care nu a parvenit până la noi) folosită de Evangheliile după Matei și Luca în multe pasaje cu privire la spusele lui Isus – cum ar fi Rugăciunea domnească și Fericirile – și care nu se regăsesc în Evanghelia după Marcu.

„Adevăr vă zic vouă că unii dintre cei care stau aici nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere“ (Marcu, 9:1).

În opinia lui Isus, urma să vină o zi a Judecății de Apoi, iar oamenii trebuiau să fie pregătiți pentru ea. În acele momente, se va produce o mare răsturnare. Forțele răului vor fi date jos de pe tron, iar cei aflați în suferință vor cunoaște slava: „Cei dintâi vor fi cei de pe urmă, iar cei de pe urmă vor fi cei dintâi.“ De aceea Isus a vorbit despre fericiri. De ce anume sunt „fericiți“ cei săraci, cei flămânzi, cei disprețuiți și cei năpăstuiți? Întrucât ei vor moșteni Împărăția atunci când va veni Fiul Omului. Și atunci, oamenii trebuie să se pregătească și să se întoarcă la Dumnezeu, să-i facă voia, să-l iubească mai presus de orice și „să-și iubească aproapele ca pe ei înșiși“ Cei care vor face astfel vor pătrunde în Împărăție; ceilalți vor fi supuși judecății (Matei, 25:31–46).

Împărăția despre care vorbea urma să vină foarte curând, în timpul vieții ucenicilor: „Adevăr vă zic vouă că nu va trece neamul acesta până când toate aceste lucruri nu se vor împlini“ (Marcu, 13:30). Mai mult chiar, cei doisprezece ucenici vor cârmui această Împărăție: la „înnoirea lumii, când Fiul Omului va sta pe tronul slavei sale, veți ședea și voi pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israel“ (Matei, 19:28; cf. Luca, 22:30).

Dacă în aceasta constau miezul și esența predicilor lui Isus – că cineva pe nume Fiul Omului, un judecător al universului, coborât din ceruri, avea să vină în curând să facă judecată și să înstăpânească Împărăția lui Dumnezeu –, atunci de ce oamenii din ziua de azi nu văd de regulă că acesta este mesajul lui? Nu e greu să răspundem la întrebare. Sfârșitul preconizat nu s-a produs. După aceea ucenicii au murit. Și sfârșitul tot nu a venit. Ca o consecință, adepții lui Isus au început să scoată în evidență alte aspecte ale mesajului lui. Predicile sale au fost

rearanjate, nemaipăstrându-și caracterul apocaliptic inițial. Mesajul creștin a devenit o predică *despre* Isus, despre moartea și învierea lui, și nu o predică *a lui* Isus, despre sosirea Fiului Omului. Pe măsura spunerii și respunerii întâmplărilor și învățăturilor lui Isus, autorii au atenuat caracterul apocaliptic al mesajului. Învățăturile lui Isus au fost astfel dezapocaliptizate.

Procesul este vizibil deja în Evangheliile noastre. Deși caracterul apocaliptic al mesajului lui Isus este evident în sursele noastre cele mai vechi, precum în Evanghelia după Marcu, în documentul Q și în cele din care s-au inspirat Evangheliile după Matei și Luca, în sursele de mai târziu s-a păstrat prea puțin din mesajul ce anunță apocalipsa. Evanghelia după Ioan, cea mai recentă dintre Evangheliile canonice, nici nu-i atribuie vreo idee apocaliptică lui Isus. Chiar mai târziu, în Evanghelia după Toma, Isus predică *împotriva* unei înțelegeri apocaliptice a lumii (de pildă, în Învățăturile 3 și 113). Evangheliile de după aceea nu mai păstrează nici urmă de mesaj apocaliptic. Cum sfârșitul nu se produsese, adepții lui Isus i-au modificat mesajul transmis. Unii dintre ei trebuie să fi încercat anumite frustrări. Se prea poate ca, în cazul unora, frustrarea să se fi instalat chiar după o scurtă bucată de timp. Poate că acest lucru explică trădarea lui Iuda.

*Așteptările ucenicilor
cu privire la Împărăția ce va să vină*

În cea mai veche Evangheliie care ne-a parvenit, cea după Marcu, apare constant ideea potrivit căreia ucenicii nu au putut nicicând să înțeleagă la ce anume se referea Isus când vorbea despre intrarea lui în Ierusalim, despre tăgăduirea și răstignirea lui de către marii preoți evrei. Ce-i totuși așa de greu de înțeles dintr-o mărturisire atât de clară? Care era pricina?

Poate că ucenicii aveau alte așteptări de la Isus? Uimitor este că, potrivit acestor surse timpurii, ucenicii – un grup extrem de sărac, de țărani fără știință de carte, provenind din ținutul rural al Galileii – încercau năzuințe extrem de mari. Se ceartă adesea care dintre ei este „cel mai mare”; vor să știe care dintre ei va fi deasupra tuturor în viitoarea Împărăție a lui Dumnezeu, căroră dintre ei li se va îngădui să stea la dreapta și la stânga lui Isus (Marcu, 9:34; 10:35–37).

Date fiind spusele lui Isus cu privire la rolurile pe care aveau să le joace în viitoarea Împărăție, nu ne miră că ei au visuri de mărire: aveau să fie cei doisprezece cârmuitori din Împărăția utopică ce avea să vină. Este o ilustrare perfectă a învățăturilor lui Isus cu privire la această Împărăție. Când avea să sosească Fiul Omului, cei care fuseseră semeți, bogați și puternici aveau să fie smeriți; în schimb, cei umili, săraci și neputincioși aveau să cunoască slava. Cine putea fi mai umil și mai lipsit de putere decât bieții săi discipoli, o ceată de „neica nimeni” de la țară? Pentru a-și ilustra mesajul cu privire la apropiata răsturnare a lucrurilor, Isus alesese doisprezece oameni căroră le spusese că vor deveni puternicii conducători ai viitoarei Împărății.

La așa ceva se așteptau, prin urmare, cei doisprezece ucenici – și, printre ei, și Iuda Iscarioteanul. Așadar, nu e de mirare că ucenicii nu au putut pricepe înțelesul vorbelor lui Isus, potrivit căruia la finalul lucrării sale în lume avea să fie tăgăduit și ucis. Ucis? Cum adică ucis? Împărăția avea să vină, iar ei trebuiau s-o cârmuiască. Isus le era stăpân acum. La vremea potrivită, nu mai avea oare să le fie stăpân? Ucenicilor nu le-a fost niciodată limpede că Isus trebuia să moară. Își închipuiau că va fi alături de ei în Împărăția viitoare. În realitate, el va fi mai presus de toți ceilalți. Ei vor fi stăpânitorii celor douăsprezece seminții, însă Isus avea să fie Stăpânul a toate, împăratul Împărăției. Și prin ce termen ebraic era desemnat viitorul împărat al viitoarei Împărății, cel care avea să fie uns stăpân asupra tuturor? Termenul este *mesia*.

Isus ca mesia

Cercetătorii au purtat lungi și grele dispute, întrebându-se dacă Isus s-a considerat pe sine mesia sau nu. Majoritatea profanilor înțeleg cu greu asemenea dezbateri, în parte întrucât majoritatea nu înțeleg semnificația pe care o avea în Antichitate, în Israel, termenul *mesia*. Cea mai mare parte dintre studenții mei din prezent sunt de părere că mesia era cineva socotit a fi Dumnezeu coborât pe pământ. Mesia era „cel uns”, muritorul ales de Dumnezeu să stăpânească asupra Împărăției sale.

Parcursul acestui cuvânt de-a lungul timpului este destul de limpede. În Scripturile ebraice, Dumnezeu îi făgăduiește regelui David – cel mai mare rege din istoria Israelului – că va avea mereu un urmaș la tron (2 Samuel, 7:14–16; Psalmi, 89:3–4, 26–37). Evenimentele de-a lungul vremii s-au derulat însă diferit. Atunci când armata babiloniană a învins regatul lui Iuda, l-au detronat pe rege (2 Regi, 24–25). Cum aveau să tălmăcească un asemenea eveniment cârturarii evrei? Dumnezeu îi promisese pe veșnicie tronul lui David, dar iată că regatul se prăbușise. Unii au ajuns la concluzia că Dumnezeu își va ține făgăduința reînviind regatul lui Israel în viitor. Avea să vină un „uns” care să stea în fruntea poporului lui Dumnezeu.

În ebraică, termenul pentru „cel uns” este *mesia*. Termenul echivalent în greaca veche, limba în care este scris Noul Testament, este *cristos*. Mesia (Cristos) urma să fie viitorul cârmuitor al poporului lui Dumnezeu. Mulți evrei nutreau convingerea că era vorba despre „fiul lui David” – adică un urmaș pământean care va moșteni tronul lui David când Dumnezeu își va ierta poporul, îi va alunga pe prigonitori (babilonieni, sirieni, romani, oricine s-ar fi nimerit să stăpânească Palestina la acea vreme) și va câștiga din nou suveranitatea Israelului.

Cum arătam într-un capitol precedent, iudeii din primul veac aveau anumite așteptări cu privire la persoana lui

Mesia.¹ Unii, poate cei mai mulți dintre ei, îl vedeau ca pe un rege în carne și oase care avea să se așeze pe tronul lui David. Alții îl vedeau ca pe un judecător universal coborât pe pământ (Fiul Omului, de exemplu, despre care a vorbit Isus). Mai existau unii care-l vedeau ca pe un fel de preot puternic care va conduce poporul după legile scrise ale lui Dumnezeu. Dar toți îl vedeau pe viitorul mesia ca pe un personaj redutabil care avea să cârmuiască într-un fel sau altul asupra poporului lui Dumnezeu în viitoarea Împărăție. Nu era vorba despre Dumnezeu însuși, ci despre reprezentantul acestuia, ales chiar de el.

Creștinii poartă, desigur, numele lui Cristos, fiind, și chiar de la bun început, oamenii care l-au recunoscut pe Isus drept mesia. Necreștinii au respins neconținut o asemenea concepție, și e lesne de înțeles motivul. Isus nu a devenit niciodată rege, nu s-a întors niciodată din cer ca judecătorul a toate, nu a venit ca preot în fruntea poporului. Isus nu a avut nimic din ce se așteptau iudeii să aibă un mesia. A-l numi pe Isus mesia era inacceptabil pentru majoritatea evreilor, fie din vremea lui, fie de după aceea.

O chestiune surprinzătoare cu care s-au confruntat cercetătorii privește motivul pentru care adepții dintru început ai lui Isus au început să-l numească de îndată „Cristosul“. Să fie oare pentru că, după moartea lui, au ajuns să creadă că se ridicase din morți și că, prin urmare, trebuie să fi fost mesia? Răspunsul poate nedumeri, dar e clar negativ. Și aceasta pentru că, înaintea creștinismului, nici o concepție tradițională ebraică nu susține că mesia ar trebui să moară și să învie din morți. După cum a argumentat în mod convingător un cercetător al Noului Testament, Nils Dahl, învierea nu reprezenta pentru nici un evreu dovada că Isus era mesia: nu se presupunea că

1. A se vedea în acest sens John J. Collins, *The Scepter and the Star: The Messiahs of the the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature*, Doubleday, New York, 1995.

mesia ar trebui să învie din morți.¹ Desigur, creștinii de mai târziu au subliniat anumite pasaje din Scripturile ebraice unde se vorbea despre moartea Celui Drept venit de la Dumnezeu și răzbunarea supremă a lui Dumnezeu, susținând că acele pasaje se refereau la Isus (de exemplu, Isaia, 53 și Psalmi, 22). Înainte de apariția creștinismului însă, nimeni nu vedea în aceste pasaje o referire la viitorul mesia care trebuia să moară și să fie ridicat din morți. În această ordine de idei, trebuie să remarcăm că termenul „mesia” nici nu apare ca atare în respectivele texte. Pentru evrei, caracteristica esențială a lui mesia consta în aceea că era alesul lui Dumnezeu, alături de care avea să stea în fruntea poporului lui Dumnezeu. Pasajele în cauză vorbeau despre o altă persoană.

Și atunci, de vreme ce nu moartea și învierea îl identifică pe Isus cu mesia, de ce au început totuși creștinii să-l numească pe Isus mesia? Unul dintre motivele pentru care nu e ușor să răspundem la această întrebare îl reprezintă tocmai faptul că sursele noastre cele mai vechi – Evangheliile din Noul Testament, alături de scrierile lui Pavel anterioare acestora – susțin deja că Isus era mesia. Pavel este atât de încredințat că Isus este mesia, încât folosește cuvântul „Cristos” aproape ca pe numele de familie al lui Isus. Evangheliile, redactate ulterior perioadei când a trăit Pavel, sunt ferm convinse că Isus este mesia. Cum erau atât de încredințați în această privință, autorii Evangheliilor susțineau, desigur, fără ocolișuri natura mesianică a lui Isus, astfel încât oricine citește Evangheliile poate conchide fără doar și poate că atât Isus, cât și adepții săi îl recunoșteau în acesta pe mesia.

Pe de altă parte, Pavel și autorii Evangheliilor nu-l vedeau în Isus pe mesia așa cum îl înțelege tradiția *ebraică*, altfel spus

1. A se vedea remarcabilul articol, „The Crucified Messiahs”, din volumul său de eseuri *The Crucified Messiah and Other Essays*, Augsburg Press, Minneapolis, 1974.

ca pe cel de pe tronul Ierusalimului, cârmuitor al unui stat suveran al Israelului, pe teritoriile sale recunoscute. El stăpânește acum asupra lumii, ca Domn al său coborât din ceruri. Fără nici o urmă de îndoială, avea să se întoarcă să stăpânească asupra pământului, așadar el este mesia într-un sens viitor. Deocamdată însă, el este mesia spiritual, care a izbândit asupra morții înviind și ridicându-se în slavă la dreapta lui Dumnezeu. Cu toate acestea, în vremea lui Isus, cu atâta timp înainte apariției lui Pavel și a autorilor Evangheliilor, nu exista printre evrei nimeni care să-l înțeleagă în *acest* sens pe mesia.

În parte, tocmai din acest motiv sursele noastre cele mai vechi – de pildă, Evanghelia după Marcu – susțin că ucenicii nu au întrezărit nici o clipă adevărata identitate a lui Isus. Desigur, Isus știa dinainte – după cum aflăm – că trebuie să moară și să învie din morți. Ucenicii nu sunt însă în stare să înțeleagă așa ceva, fiind convinși că Isus este mesia, și deci că el avea să fie viitorul rege. Fără îndoială, autorii Evangheliilor susțin că nu astfel trebuie înțeles mesia. Din punctul lor de vedere, Isus este mesia prin moartea și învierea sa.

De unde să fi apărut această concepție ne-ebraică asupra lui mesia, potrivit căreia el trebuia să moară și să învie din morți? Cercetătorii au ajuns la concluzia că singura modalitate rezonabilă în care putem înțelege fenomenul stă în abordarea lui dintr-o perspectivă istorică, și anume:

- Creștinii nutreau credința că Isus era mesia.
- Creștinii știau că Isus murise și erau încredințați că înviase din morți.
- Prin urmare, creștinii au ajuns să susțină că mesia trebuia într-adevăr să moară și să învie din morți.

Ca să rezumăm, realitatea morții lui Isus și credința în reînvierea lui nu ar fi de ajuns *ca atare* pentru a-i convinge pe oameni că Isus era mesia, întrucât nimeni nu era de părere că

aceste attribute îl caracterizează pe mesia. Cei care credeau că Isus era mesia cel omorât și reînviat erau aceiași care considerau deja că el e mesia – încă dinainte să moară.

Nădăjduind în Isus ca mesia

Într-adevăr, unii dintre discipolii lui Isus îl vedeau ca pe mesia încă dinainte de moartea lui, și există dovezi istorice neîndoielnice în acest sens. Având o asemenea percepție asupra lui, e de presupus că oamenii respectivi operau cu anumite categorii proprii – categoriile iudaice de care dispuneau la acea vreme – pentru a putea explica judicios această percepție. Știau că Isus nu este preot, așadar nu putea fi un astfel de mesia. Știau și că e muritor, pământean, nu un înger coborât pe un nor din ceruri. Dacă îl vedeau pe Isus ca pe mesia, trebuie să fi înțeles acest termen oarecum în sensul de rege ce va să vină. Această percepție era în concordanță cu învățăturile lui Isus: dacă cei preamăriți vor fi smeriți, iar smeriții vor fi cei slăviți, nu ar fi de mirare ca el, un biet predicator itinerant din târmurile obscure ale îndepărtatei Galilei, să devină cârmuitorul poporului lui Dumnezeu.

Și totuși nu am reușit încă să răspundem la întrebare: de unde căpătaseră ucenicii ideea că Isus ar fi viitorul mesia? Cercetătorii și-au dat seama de multă vreme de unde anume venea problema: în sursele noastre cele mai vechi, Isus nu ține predici de mare întindere în care să se identifice cu mesia – doar în Evangheliile noastre de mai târziu. Astfel, în Evanghelia după Ioan, Evanghelia noastră canonică cea mai recentă, în predicile sale Isus se consacră tocmai explicării adevăratei sale naturi. Ce putem spune însă despre Evanghelia după Marcu, cea mai veche dintre Evanghelii? Isus nu vorbește aici deloc despre propria-i persoană. Vorbește despre viitoarea Împărăție a lui Dum-

nezeu și despre modul în care oamenii trebuie să se pregătească pentru ea.

Singura dată când Isus susține în această Evangheliie că el ar fi mesia se întâmplă la judecata de după prinderea lui, atunci când marele preot îl întreabă: „Ești tu Cristosul, Fiul Celui Binecuvântat?” Isus răspunde atunci fără ocolișuri: „Eu sunt. Și-l veți vedea pe Fiul Omului stând de-a dreapta Atotputernicului și coborând pe norii cerului” (Marcu, 14:61–62). Este greu de aflat cum de un autor creștin precum Marcu, un om care a trăit patruzeci de ani mai târziu, cunoștea întocmai vorbele rostite de Isus la judecata lui (să nu uităm că nu fusese prezent acolo nici unul dintre ucenicii lui, fiind cu atât mai puțin probabil să fi luat cineva notițe!). Vorbele redată păstrează însă, incontestabil, stilul propriu lui Isus. Nu trebuie să trecem cu vederea următorul aspect: Isus susține, fără umbră de îndoială, că venirea din cer a Fiului Omului se va produce pe timpul vieții marelui preot, și nu se poate spune că această afirmație ar fi fost rodul fanteziei creștinilor de mai târziu – cel puțin nu a creștinilor imediat de după moartea marelui preot. Să ne ocupăm deocamdată de situația bizară că acesta este primul loc unde Isus afirmă explicit, în cea mai veche Evangheliie care a ajuns până la noi, că el este mesia.

Se poate oare ca Isus, personajul istoric real, să se fi intitulat singur mesia sau Cristosul? Dacă s-ar fi intitulat într-adevăr astfel, atunci e greu de înțeles de ce sursele noastre cele mai timpurii nu ni-l înfățișează făcând-o. Pe de altă parte, nu se poate tăgădui că ucenicii îl vedeau *cu adevărat* pe Isus drept mesia, deși el nu înfăptuise nimic din ceea ce se presupune că ar face acesta. Nu a adunat oștire împotriva stăpânitorilor romani, de pildă. Așadar, cum a luat naștere o asemenea percepție și de ce Isus nu le-a spus nimic oamenilor în această privință?

Soluția cea mai potrivită – zic eu – la problema noastră ar fi să conchidem că Isus le-a spus el singur ucenicilor că este

mesia, doar că nu a susținut-o și în public, în fața mulțimii. Doar ucenicii aveau cunoștință despre acest lucru. Iar concluzia noastră clarifică oarecum toate dificultățile pe care am încercat să le rezolvăm în capitolele precedente:

- De ce a fost Isus intitulat mai târziu mesia, deși nu procedase așa cum se presupunea că trebuie să acționeze mesia: în realitate, a fost numit mesia după moartea sa întrucât fusese numit mesia și în timpul vieții.
- De ce în sursele noastre cele mai vechi nu apar scene în care Isus să se autointituleze mesia în fața norodului: pentru că nu a susținut niciodată așa ceva *în public*.
- De ce nu a făcut Isus o asemenea declarație în public: poate pentru că oamenii anticipau deja parcursul lui Isus –viitorul rege. Iar acest lucru ar fi stârnit revolte violente împotriva stăpânirii romane.
- De ce a evitat Isus să dea de înțeles că este mesia, în sensul că va aduna oștire și-i va alunga pe romani: semnificația lui mesia venea în concordanță cu învățătura apocaliptică propovăduită de Isus. El nutrea convingerea că Fiul Omului (așadar, nu el însuși) avea să aducă judecata lumii și Împărăția lui Dumnezeu și că avea să devină rege. În această perspectivă apocaliptică, el era viitorul mesia.
- De ce a propovăduit acest lucru doar în cercul restrâns al celor doisprezece ucenici aleși: ei aveau să domnească asupra celor douăsprezece seminții ale Israelului în Împărăția ce va să vină, iar el va domni deasupra tuturor.

Ideea potrivit căreia Isus și-a vădit identitatea doar în cercul restrâns al ucenicilor săi rezolvă alte două puncte critice din concepțiile tradiționale timpurii. Ne explică astfel de ce a fost ucis pentru că s-ar fi intitulat rege al iudeilor, deși pe parcursul lucrării sale în lume nu a susținut niciodată așa ceva; și ne mai arată întocmai în ce anume a constatat trădarea lui Iuda.

Iuda a trădat învățătura pe care le-o transmisese stăpânul ucenicilor săi: că Isus avea să fie regele.

Osândirea lui Isus ca rege al iudeilor

Una dintre trăsăturile Evangheliilor care i-au nedumerit pe cercetători a constatat în afirmația consecventă potrivit căreia Isus a fost ucis pentru că s-a autointitulat rege al iudeilor, deși el n-a pretins niciodată așa ceva. Nu ne îndoim că a fost într-adevăr judecat de guvernatorul roman tocmai pentru această vină. Acuzația respectivă apare în surse independente, unde Pilat îl întreabă direct pe Isus: „Tu ești regele iudeilor?” (Marcu, 15:2; Ioan, 18:33). Și aceasta este acuzația înscrisă, în diverse forme de la o Evanghelie la alta, pe plăcuța atârnată deasupra capului lui Isus, pe cruce: „Acesta este regele iudeilor” (Matei, 27:37; Luca, 23:38; Ioan, 19:19).

Era acuzat de fapt că s-a răzvrătit împotriva ordinii politice. Doar romanii puteau numi un rege care să-i conducă pe evrei, și mai mult ca sigur nu îl numiseră pe Isus. În cazul în care s-ar fi pretins rege, atunci trebuie să fi susținut cel puțin răsturnarea stăpânirii Romei, iar *in extremis* chiar intenția de a conduce rebeliunea împotriva Romei, pentru a reface Israelul ca stat independent. În ambele variante, din punctul de vedere al romanilor, era vorba despre o atitudine politică pasibilă de pedeapsa cu moartea. Așa se explică de ce l-au ucis romanii.

Și totuși aproape nimic din sursele noastre timpurii nu sugerează că Isus ar fi avut preocupări de ordin politic.¹ Și atunci cum se justifică moartea lui ca urmare a acestor acuzații politice?

În acest punct al discuției, trebuie să subliniez un aspect de natură metodologică. După cum arătam ceva mai devreme,

1. A se vedea în acest sens *infra*, nota 2, p. 282.

există o multitudine de descrieri ale personajului istoric Isus, realizate de cercetători scrupuloși. Pentru a arăta în ce măsură sunt plauzibile acele descrieri, trebuie să ne punem întrebarea-cheie: relatarea privind *viața* lui Isus poate aduce oare lămuriri în privința *morții* lui? Răstignirea lui Isus de către romani este singura chestiune indiscutabilă din biografia lui Isus, singurul lucru pe care-l putem susține fără umbră de îndoială cu privire la el. Toate relatările despre viața lui trebuie să dea într-un fel seama de moartea lui.

Dacă, de pildă, susținem că Isus era în principal un rabin evreu care-și învăța discipolii că trebuie să se iubească unii pe alții, de ce l-ar fi omorât romanii *doar pentru atât*? Să-i fi spus oare Pilat: „Of, nu se poate să vă iubiți unii pe alții, și cu atât mai puțin să ne iubești tu pe *noi*, vrăjmașii tăi. Pe cruce cu tine!”? Sau, presupunând că Isus era preocupat în principal de statutul femeii în Palestina primului veac, oare Pilat s-a înfuriat când a auzit și a găsit că Isus merită să moară? Sau să spunem că Isus își învăța ucenicii cu precădere să se comporte precum filozofii cinici, să nu ia seama la lucrurile materiale și să le prețuiască pe cele spirituale: să fi ajuns cumva Pilat la concluzia că Isus trebuia schingiuit, bătut și răstignit? Orice istorisire a vieții lui Isus trebuie să dea într-un fel seama de moartea lui.¹

Dacă Isus ar fi fost un răzvrătit împotriva ordinii politice, am putea justifica uciderea lui. În acest caz, romanii l-ar fi acuzat de rebeliune și l-ar fi executat. Problema e că Isus pare să fi fost un pacifist. Nu a adunat niciodată oameni sub arme și nici nu a sprijinit vreodată ideea de a răsturna prin forță Imperiul.²

1. Chiar dacă uciderea lui Isus ar fi fost urmarea unei erori judiciare sau un caz de confuzie. Romanii își executau condamnații pe un anumit *temei*, deși erau și cazuri în care rechizitoriul sau verdictul nu erau cele corecte.

2. Unii cercetători, chiar și din vechime, cum ar fi H. Reimarus, la sfârșitul celui de-al XVIII-lea veac, au subliniat că Isus trebuie perceput mai degrabă ca un insurgent de ordin politic, așa cum îl vedeau și romanii.

Desigur, se prea poate ca romanii să fi fost *convinși* că Isus era un răzvrătit, chiar dacă nu era adevărat. Există însă o explicație mai potrivită pentru hotărârea lor de a-l condamna la moarte. Isus nu a ridicat sabia împotriva romanilor întrucât, din punctul lui de vedere, știa că nu e nevoie de așa ceva. Știa că Imperiul avea să fie răsturnat în curând, dar de către Dumnezeu însuși, într-un act iminent de dreptate. Isus se număra printre acei apocalipticiști care propovăduiau o urgie ce avea să vină, nu dinspre oameni, ci din ceruri. Atunci când a pătruns în Templu, în ultima săptămână din viața lui, când a răsturnat mesele cu bani ale cămătarilor și i-a gonit pe cei care aduceau jertfă de sânge, el preconiza astfel, în plan simbolic, curânda sosire a judecății lui Dumnezeu și nimicirea acelui loc.¹ Loc sfânt? Sanctuarul Domnului? Într-adevăr, judecata lui Dumnezeu avea să lovească până și în acele locuri. Cărmuitorii poporului deveniseră puternici și nelegiuți, erau mână în mână cu romanii și aveau să fie nimiciți la venirea judecății lui Dumnezeu.

Un partizan din vremurile moderne al acestei opinii este Samuel G.F. Brandon, *Jesus and the Zealots: A Study of the Political Factor in the Primitive Christianity*, Scribner, New York, 1967. O dovadă care ne nedumerește și care trebuie luată în calcul este faptul că cel puțin o parte dintre adepții lui Isus purtau arme în momentul prinderii sale – există mărturii că cel puțin unul dintre ei a scos sabia ca să-i înfrunte pe soldați. În acele vremuri tulburi, într-o cetate cum era Ierusalimul, cum ar fi fost posibil ca ei să *nu* arate ca un grup înarmat? Totuși, oricum ar fi explicată sabia purtată de unul (sau mai mulți) dintre discipolii lui Isus, accentul pus pe aducerea păcii și pe viitoarea intervenție a lui Dumnezeu (nu a oamenilor) în învățătura lui Isus le-a sugerat celor mai mulți istorici că Isus însuși nu era un susținător al răsturnării violente a imperiului. Și ar trebui observat că, potrivit surselor, Isus nu a fost niciodată înarmat; ceea ce e ciudat dacă era conducătorul unui grup de răzvrățiți.

1. Cea mai convingătoare demonstrație a acestui aspect a fost realizată de E.P. Sanders, în *Jesus and Judaism*, Fortress, Philadelphia, 1985.

Nu e de mirare că liderii iudei nu s-au arătat foarte indulgenți cu Isus, temându-se să nu provoace tulburare în rândurile norodului. Predicile lui îi luau în vizor, așa că au hotărât să scape de el, ceea ce nu era cu totul neobișnuit. În realitate, majoritatea profeților apocaliptici ai Judecății de Apoi aveau această soartă. La fel s-a întâmplat cu Ioan Botezătorul, înaintea lui Isus. La fel s-a întâmplat cu alți profeți apocaliptici din Palestina, după moartea lui Isus¹. Stăpânirea romană acționa prompt și nemilos cu cei care propovăduiau împotriva ei, indiferent dacă îi îndemnau pe oameni să se ridice cu arma-n mână sau stăruiau că însuși Dumnezeu avea să-și facă simțită prezența. De același tratament avea parte oricine li se opunea fățiș și aprig celor aflați la putere.

Trebuie să fi existat totuși un temei pentru punerea sub acuzare (chiar dacă eronat sau impropriu folosit).² Și ajung la vechea mea întrebare: de vreme ce știm fără urmă de îndoială că Isus a fost osândit întrucât se intitulase rege al iudeilor, cu toate că în sursele noastre timpurii nu există dovezi că ar fi susținut așa ceva în public, cum se face că a fost totuși pus sub acuzare?

O reconstituire a trădării și morții lui Isus

Eu înțeleg lucrurile după cum urmează: Isus a propovăduit mulțimii un mesaj apocaliptic al Judecății de Apoi. Cea mai mare parte a timpului și-a făcut lucrarea în lume în zonele bine știute din Galileea, în nordul țării. Era o zonă rurală și probabil Isus nu le era cunoscut nici autorităților romane din sud, nici mai-marilor iudei care aveau sub jurisdicție Ierusalimul și Tem-

1. A se vedea în acest sens dezbateră din lucrarea lui Richard Horsley, *Jesus and the Spiral of Violence: Popular Jewish Resistance in Roman Palestine*, Harper & Row, San Francisco, 1987.

2. A se vedea nota de mai sus.

plul lui. Spre sfârșitul vieții, Isus a făcut un pelerinaj la Ierusalim împreună cu ucenicii săi, pentru a petrece acolo sărbătoarea Paștelui evreiesc Pesach. Ierusalimul trecea de obicei prin tulburări și primejdii de Paște, iar autoritățile romane vedeau această perioadă ca pe cea mai primejdioasă din tot anul, întrucât veneau în cetate pelerini de pretutindeni, pentru a comemora Exodul, petrecut cu aproape 1 300 de ani în urmă, pe vremea lui Moise. Se sărbătorea izbăvirea de către Dumnezeu a poporului său de sub prigonirea egiptenilor. În timpul acestei sărbători, evreii nu numai că-și reaminteau trecutul, ci mulți dintre ei priveau spre viitor, așteptând să se facă din nou simțită prezența lui Dumnezeu, ca să-i salveze de astă dată de prigonitorii romani. Stăpânirea romană știa prea bine că de Paște plutea amenințarea răzmeriței și lua toate măsurile necesare pentru a înăbuși orice revoltă.¹

Isus a intrat în cetate și a provocat un mic scandal în Templu, predicând intervenția curândă a lui Dumnezeu în parcursul istoriei, pentru a răsturna puterile răului și a institui o nouă Împărăție pe pământ. Fiul Omului avea să coboare curând la Judecata de Apoi. Aveau să fie nimicite până și puterea și prestigiul iudeilor. Templul însuși avea să fie dărâmat.

Conducătorii iudei care aveau grijă de Templu – marii preoți, a căror căpetenie se numea Caiafa – nu doreau să se stârnească revolta. Mai avuseseră loc răzmerițe de Paște, norodul putea fi ațâțat de vorbele unui propovăduitor carismatic. Așa că liderii iudei l-au ținut sub observație pe Isus, un nou propovăduitor carismatic. În săptămâna dinaintea Paștelui, Isus a câștigat noi și noi adepți, iar marilor preoți le era teamă că ar putea isca tulburări. S-a hotărât înlăturarea lui Isus, dar totul trebuia să urmeze procedurile legale – nu-l puteau întemnița pe Isus doar

1. A se vedea în acest sens lucrarea mea *Jesus: Apocalyptic Prophet*, ed. cit., capitolul 12.

pentru că nu le plăcea de el. În plus, nu îndemnase oamenii să se răzvrătească. Stăpânirea evreiască trebuia să găsească o vină pe care să i-o impute, ceva ce i-ar fi determinat pe romani să ia atitudine.¹

În acest punct intră în scenă Iuda Iscarioteanul. Dintr-un motiv anume – pe care îl vom analiza imediat –, Iuda le-a pus la dispoziție ce le trebuia: Isus susținuse de față cu el că e viitorul rege.

Fără doar și poate, Isus îi dădea un sens strict apocaliptic acestei învățături. El credea că avea să fie rege în momentul sosirii Fiului Omului și a Împărăției. Pe de altă parte, această nuanțare nu avea prea mare importanță: odată ce au aflat că Isus se autointitula rege, marii preoți aveau informația care le trebuia. Cu siguranță, nu ar fi găsit așa ceva în predicile lui Isus. Nu făcea asemenea afirmații în fața mulțimii, ci doar în cercul restrâns al ucenicilor, care aveau să fie alături de el stăpânitorii Împărăției viitoare. Iuda le-a relatat însă preoților ce aveau nevoie să audă. Conducătorii iudei au aranjat ca Isus să fie prins, folosindu-se de trădător pentru a pune mâna pe el.

1. Unii specialiști au sugerat că prinderea și executarea lui Isus ca figură mesianică au fost provocate tocmai de intrarea sa triumfală în Ierusalim, ca un eliberator, moment în care poporul a început să-l perceapă drept Mântuitorul mult așteptat. Nu sunt de părere totuși că relațiile intrării lui Isus în Ierusalim ar trebui socotite corecte din punct de vedere istoric. Dacă Isus a intrat într-adevăr în cetate călare pe un măgăruș, ca să se îplinească Scripturile, aclamat fiind de mulțime, care-l vedea ca pe mesia cel așteptat, aproape sigur ar fi trebuit arestat de îndată. În schimb, toate textele noastre consacrate susțin că Isus a petrecut câteva zile în Ierusalim înainte ca autoritățile să fie cu adevărat îngrijorate și să-l prindă. Relatarea intrării triumfale îmi pare a fi, prin urmare, o poveste încropită mai târziu, de către creștinii care voiau să demonstreze că astfel el împlinise profeția venind în Ierusalim și că norodul îl primise la început pentru ceea ce reprezenta el – mesia –, deși avea să se întoarcă împotriva lui câteva zile mai târziu.

După care l-au judecat, întrebându-l: „Ești tu Cristosul?” Iar el a trebuit să răspundă sincer, dând la iveală ceea ce socotea că este adevărul: da, el avea să stăpânească asupra Împărăției ce va să vină. Mai-marii iudei l-au dat apoi pe mâna guvernatorului roman, ca să-l judece el.

Tocmai din această cauză l-a acuzat Pilat pe Isus că s-ar fi autointitulat rege al iudeilor, deși nu susținuse în public așa ceva. Isus credea că avea să fie mesia din viitoarea Împărăție, altfel spus viitorul rege. Așa că, atunci când a fost întebat de Pilat, Isus fie a spus adevărul – că, adică, era regele –, fie pur și simplu nu a negat acuzațiile ce i se aduceau.¹ Și cum ar fi putut să le nege? Era vorba despre însuși miezul mesajului său. Romanii au perceput acest lucru ca pe o răzvrătire politică. Pilat a dat ordin ca Isus să fie răstignit. Isus a fost biciuit și răstignit fără amânare.

Astfel se explică, așadar, din punct de vedere istoric, uciderea lui Isus pe motiv că s-ar fi intitulat rege al iudeilor, deși nu a susținut niciodată așa ceva în public. Iuda a dat în vileag că Isus ar fi susținut acest lucru în particular.

Înțelegând astfel în ce anume a constat de fapt trădarea lui Iuda, avem o explicație mai rezonabilă decât cea clasică. În Evanghelii, singurul lucru pe care-l face Iuda e să le arate autorităților unde anume îl pot găsi pe Isus singur. Dar abia dacă putem vorbi aici despre trădare. Dacă stăpânirea voia să afle unde poate fi găsit Isus, putea pune urmăritori; nu ar fi fost nevoie de cineva din cercul său intim. Explicația pe care tocmai am prezentat-o conferă sens tuturor celorlalte date pe care le avem:

- În cercul său restrâns, Isus le-a spus ucenicilor că aveau să stăpânească asupra noii Împărății.
- De asemenea, le-a mai spus că avea să domnească asupra lor, ca împărat în Împărăție (mesia).

1. Îi sunt din nou îndatorat lui Nils Dahl pentru această informație. A se vedea și *supra*, nota 1, p. 276.

- A fost ucis pentru că s-a autointitulat rege al iudeilor, deși niciodată nu a susținut așa ceva în public.
- Mai târziu, a fost venerat de creștini ca mesia, deși nu a făcut nimic din ce se presupune că trebuie să facă mesia. Iar creștinii l-au numit „mesia“ întrucât fusese denumit deja astfel în timpul vieții lui și pentru că el însuși susținuse acest lucru.

Întrebări suplimentare

Dacă este corect scenariul pe care l-am construit, al trădării, prinderii și uciderii lui Isus, tot mai rămân câteva întrebări care așteaptă răspuns. Din păcate, aceste răspunsuri vor fi mai speculative, mai puțin riguroase din punct de vedere istoric. Așa cum se întâmplă în cazul majorității evenimentelor istorice, ducem pur și simplu lipsă de surse de încredere care să ne pună la dispoziție informațiile necesare. Prin urmare, ceea ce urmează reprezintă câteva speculații rezonabile pe marginea a ceea ce nu cunoaștem, în temeiul puținelor date pe care le cunoaștem.

1. *Iuda a știut sau nu că trădarea lui avea să ducă la moartea lui Isus?* După cum am văzut, în Evanghelia lui Iuda tocmai aici stă semnificația trădării: pentru a-i permite lui Isus să scape din trupul muritor și să se întoarcă pe tărâmul Spiritului. Acest text a fost scris însă la un secol după eveniment, de către un gnostic care vedea în eliberarea de lumea materială cel mai mare bine imaginabil și care și-a relatat povestea despre Isus și Iuda prin prisma propriei credințe.

În două dintre Evangheliile noastre canonice, în cea după Marcu și în cea după Ioan, Iuda dispare cu totul din scenă după episodul trădării, așadar nu avem informații cu privire la ce a resimțit după aceea. E uimitor însă că

În cea mai veche Evangheliie a noastră, Evangheliia după Marcu, Iuda le spune celor care-l iau pe Isus să-l ducă „sub protecție” (Marcu, 14:44; uneori tradus într-un sens prea larg prin „sub pază”). Este o cerere bizară, iar unii comentatori au conchis că lui Iuda i-a fost teamă să nu evadeze Isus. S-ar mai putea concluziona însă și că Iuda nu voia să i se întâmple nimic lui Isus, că voia să-l știe în siguranță (termenul se mai poate traduce și prin „în siguranță”, nu doar „sub protecție”). Dacă așa au stat într-adevăr lucrurile, înseamnă că rezultatul trădării sale l-a luat prin surprindere pe Iuda. Poate că a vrut pur și simplu să-l îndepărteze pe Isus tot de frica izbucnirii unor răzmerițe, nevrând să-i vadă pe Isus și pe ucenici vătămați în timpul măcelului. Poate nu se aștepta ca Isus să fie condamnat la moarte, odată intrat în seama stăpânirii, ci s-a gândit că autoritățile îl vor ține sub custodie pentru interogatorii, după care aveau să-și dea seama că nu era în nici un fel implicat politic și aveau să-l elibereze – încă un profet cu mari speranțe pentru viitor.

Astfel s-ar explica, poate, concepția tradițională de găsit în Evangheliia după Matei, concepție după care Iuda a fost încercat de remușcări „văzând că a fost osândit” Isus și a încercat să înapoieze suma pe care o primise pentru trădarea lui. De ce să-l fi cuprins remușcările după ce a fost osândit Isus? Doar dacă din capul locului nu asta urmărise oricum Iuda prin trădarea lui. Poate și Matei a înțeles că Iuda nu intenționase să provoace moartea lui Isus, ci doar să-l știe la adăpost de mulțime până când avea să se încheie sărbătoarea. Văzând că lucrurile au evoluat altfel, Iuda s-a învinovățit și, îndurerat, s-a spânzurat.

2. *Și, până la urmă, de ce a trădat Iuda?* Evangheliile răspund, desigur, în diverse feluri la această întrebare. În

Evanghelia lui Iuda, l-a vândut pe Isus tocmai pentru că Isus i-a cerut-o. În textele mai vechi, apar tot soiul de motive: Evanghelia după Ioan spune că Iuda era rău din fire, inspirat de „diavol“, așa că a acționat după cum îi stătea în fire; Luca sugerează că „intrase Satana“ în el; Matei susține că a trădat pentru bani.

Cum se justifică totuși cu adevărat gestul lui Iuda? Una peste alta, mă tem că nu putem ști cu certitudine. Poate că scenariul sugerat mai sus este corect, iar Iuda voise pur și simplu să-l îndepărteze pe Isus de scena publică, până după încheierea sărbătorii Paștelui, după care aveau să se întoarcă în Galileea pentru a propovădui în continuare.

Mai există o variantă, și mai derutantă, pe care pare s-o insinueze și Evanghelia după Marcu, cea mai veche dintre sursele noastre. În tot acest text, Isus predicase despre venirea Împărăției lui Dumnezeu, despre venirea Fiului Omului și a Judecății de Apoi, arătându-le ucenicilor săi că toate acestea aveau să se întâmple în curând. După care pleacă din Galileea în Iudeea, curăță Templul și este uns cu mir de o femeie necunoscută din Betania. Fervoarea apocaliptică în rândul ucenicilor săi trebuie să fi atins punctul culminant. Isus ține predica cea mai lungă în Marcu, 13, descriind întâmplările ce aveau să se producă în curând, la sfârșitul veacului. Ce semnificație poate fi dată ungerii sale cu mir, în Betania? Fără îndoială, putem privi în diverse feluri acest act. Dacă Isus are să devină rege, nu poate fi cumva acest gest unul simbolic, prin care își declară dreptul la tron, ca uns al Domnului? Poate că așa au privit ucenicii lucrurile. Isus însă nu le vede la fel, ci spune că femeia fără nume îi unge trupul „pentru îngropăciune“ (Marcu, 14:8).

De fiecare dată când Isus le povestește, în Evanghelia după Marcu, despre preconizata sa moarte, ucenicii nu

izbutesc să priceapă: oare nu el este viitorul rege ce va să domnească, iar ei nu-i vor sta alături? La fel se întâmplă și aici: imediat ce Isus le pomeneste ucenicilor despre moartea lui iminentă, Iuda fuge să-l vândă.

Oare istorisirea redă într-adevăr întâmplările reale? Pentru Iuda, felul în care a interpretat Isus actul ungerii cu mir a fost picătura care a umplut paharul. De-a lungul lucrării lui Isus în lume, ucenicii, deci și Iuda, așteptau momentul în care aveau să domnească asupra viitoarei Împărății, ceea ce avea să se întâmple în curând. Dar cât de curând? În una dintre zicerile păstrate în Evanghelia după Matei, dar care par într-adevăr să-l reprezinte pe Isus, acesta îi trimite pe cei doisprezece ucenici să propovăduiască sosirea inevitabilă a Împărăției lui Dumnezeu, adresându-li-se astfel: „Adevăr grăiesc vouă, nu veți isprăvi de străbătut toate cetățile Israelului până ce Fiul Omului va sosi“ (Matei, 10:23). Ce să fi însemnat oare o asemenea predică, în contextul istoric de la acea dată? Nu voia să spună în mod sigur că Isus avea să-i urmeze pe ucenici, pe fiecare în parte, în orașele unde ajungeau. Poate că era un discurs de tip apocaliptic, referindu-se nu la sine, ci la un judecător cosmic al lumii, ce avea să vină nu cândva „pe timpul vieții acestui neam“, ci foarte curând, înainte chiar să se încheie misiunea celor doisprezece ucenici?

Dacă într-adevăr aceasta fusese intenția – sau cel puțin la această concluzie au ajuns ucenicii –, înseamnă că au fost foarte dezamăgiți văzând că sfârșitul nu s-a produs și că lucrurile au rămas la fel.¹ Oare după ceva vreme

1. Această perspectivă este expusă în remarcabila analiză – chiar dacă depășită în toate privințele – a lui Albert Schweitzer din clasică lucrare *Quest for the Historical Jesus*, Macmillan, New York, 1968; ediția originală în limba germană a apărut în 1906.

toată această verbozitate – cu venirea Fiului Omului, cu Împărăția lui Dumnezeu și domnia asupra celor douăsprezece seminții ale Israelului, întreaga viziune apocaliptică – și-a pierdut credibilitatea? Se prea poate ca Isus să fi bănuț că avea să se confrunte cu autoritățile, așa cum se întâmplase cu Ioan Botezătorul. Ori cu profeții din Sfintele Scripturi. Ori cu alți profeți din vremea lui. Chiar să fi bănuț așa ceva, acest lucru nu-l face pe Isus mai puțin plauzibil. La urma urmei, această idee apare constant în predicile sale din Evanghelii.

Și atunci de ce l-a trădat Iuda pe Isus? După cum sugeram ceva mai sus, se prea poate să se fi gândit pur și simplu că situația scăpa de sub control și că Isus trebuia pus la adăpost înainte să izbucnească violențele¹. Dar poate că amânarea finalului anunțat i-a creat frustrări lui Iuda, ceea ce l-a determinat să reinterpreteze toate vorbele auzite. El și ceilalți ucenici se gândiseră că aveau să stăpânească ca împărați îmbrăcați în slavă. Merseseră la Ierusalim cu speranța că acele vremuri aveau să vină foarte repede, dar nimic nu se schimba și în mod clar nici nu erau semnale că avea să se schimbe ceva. Poate că Iuda a parcurs o criză de credință, declanșată de vorbele enigmatice ale lui Isus, de preconizarea propriei sale pieiri, și atunci, plin de amărăciune, și-a vândut magistrul. Poate că i-au fost înșelate așteptările. Poate că s-a răzvrățit. Poate că l-a vândut pe cel pe care-l iubise, din disperare, din furie sau dintr-o adâncă frustrare.

Cum arătam ceva mai sus, toate acestea trebuie menținute pe teritoriul speculațiilor. Oricât de mult ne-am dori să știm adevărul, pur și simplu nu avem destule informații solide ca să spunem ce anume l-a determinat

1. Aceasta este viziunea răspândită în lumea anglofonă de către opera rock *Jesus Christ Superstar*, a lui Andrew Lloyd Webber și Tim Rice.

pe Iuda, unul dintre ucenicii cei mai apropiați ai lui Isus, să-și trădeze magistrul. Ce știm cu siguranță e că, dintr-un motiv sau altul, Iuda a devenit un renegat și l-a dat pe Isus în seama vrăjmașilor săi – nu doar spunându-le unde anume îl pot găsi, ci punându-le la dispoziție informații din interior, de care aveau nevoie pentru a-l supune judecării în fața guvernatorului roman. Isus se autointitulase rege.

3. *Cum a murit Iuda?* Am observat deja că informațiile pe care le avem cu privire la moartea lui Iuda sunt contradictorii: este vorba despre texte din Evanghelia după Matei, despre Faptele Apostolilor și despre scrierile lui Papias. Cred că putem face abstracție de legenda pusă la dispoziție de către Papias: că Iuda s-ar fi umflat nemăsurat de mult, că doctorii nu-i mai puteau zări ochii nici cu instrumentele lor, că testiculele îi erau nemaipomenit de mari și că ar fi urinat viermi și puroi. Relatarea este într-adevăr impresionantă, dar inutilă din punct de vedere istoric.

Evanghelia după Matei și Faptele Apostolilor se contrazic în câteva privințe, și am văzut deja care sunt acestea. Există însă câteva aspecte interesante în care relatările converg. Ambele spun că moartea lui Iuda are de-a face cu o bucată de pământ din Ierusalim, numit Țarina Sângelui. În Evanghelia după Matei, mai este numit și „țarina olarului”. Mai în toate celelalte privințe relatările nu converg totuși: Matei spune că preoții au cumpărat terenul cu „banii pătați de sânge” înapoiți de Iuda (de aici s-ar trage denumirea zonei); din Faptele Apostolilor aflăm că Iuda în persoană a cumpărat terenul respectiv. Matei susține că Iuda s-a spânzurat; în Faptele Apostolilor vedem că Iuda a căzut la pământ și a crăpat în două, vărsându-și măruntaiele pe acel câmp (și de aici s-ar trage denumirea zonei).

Trebuie să subliniem că cele două surse sunt independente una de cealaltă, altfel spus nici una nu a preluat informația de la cealaltă. Așa că aspectele pe care le au în comun sunt astfel atestate de surse independente. Și atunci ce concluzii poate trage de aici un istoric?

Și în acest punct trebuie să apelăm la presupuneri inteligente. Dar o soluție ar putea fi următoarea: era în Ierusalim un câmp cunoscut pentru lutul său bun și pe care olarii îl foloseau în munca lor. Dată fiind culoarea roșu-aprins a aceluia pământ, zona mai era denumită, pe lângă „țarina olarului“, și „țarina sângelui“. Iuda a murit pe acest câmp: poate că s-a sinucis chinuit de remușcările care l-au cuprins. Creștinii care au ajuns să afle de moartea lui Iuda au socotit că denumirea țarinei e ironică: pe câmpul de lut roșu al olarilor și-a vărsat Iuda sângele. Astfel, creștinii au început să confere o altă semnificație denumirii aceluia loc, Țarina Sângelui, ca trimitere directă la chiar sângele trădătorului lui Isus.

Repet, este vorba doar de simple presupuneri, dar ele sunt în acord cu faptele concrete. La fel cum se întâmplă cu mai toate informațiile legate de Iuda, ucenicul care l-a vândut pe Isus, nici în cazul acesta un istoric nu poate spera să afle mai mult.

Concluzii

Una peste alta, informațiile neîndoielnice privitoare la personaje din trecutul îndepărtat sunt supărător de puține. Majoritatea oamenilor au trăit, au iubit, au suferit și au murit fără să lase o singură mărturie a vieții lor pe acest pământ. Pentru unele personaje din Antichitate – Socrate, Iulius Caesar, Isus – avem surse de informații relativ bogate, cu diverse grade de credibi-

litate. În cazul lui Iuda, avem surse neîndestulătoare, lucrări preocupate mai curând de figura învățătorului său și referindu-se la Iuda doar în legătură cu Isus. Pe de altă parte, aceste câteva informații ne pot fi de folos, date fiind deducțiile pe care le putem face pornind de la ele. Știm aproape cu siguranță că Isus a fost un profet apocaliptic, răstignit pentru vina, de natură politică, de a fi instigat la revoltă. Iuda Iscarioteanul era unul dintre susținătorii săi cei mai apropiați, care, așadar, trebuie să fi subscris la mesajul lui apocaliptic. El rămâne însă și vânzătorul lui Isus, cel care le-a dat autorităților informația pe baza căreia l-au putut condamna la moarte. Această informație ținea, probabil, de poziția unică ocupată de Iuda printre cei doisprezece ucenici. Deși probabil nu se va afla nicicând adevărata lui motivație – poate voia să-l pună la adăpost pe Isus sau poate era dezamăgit de amânarea venirii Împărăției divine –, știm cu siguranță că doar el, dintre cei apropiați, l-a trădat pe magistrul său și l-a dat în seama stăpânirii evreiești. Aceasta este informația cea mai neîndoielnică din punct de vedere istoric pe care o avem despre acest personaj. Celelalte informații despre spusele și faptele sale au dispărut din sursele noastre, umbrite de oprobriul ce a urmat faptei nelegiuite din final.

Evanghelia lui Iuda în perspectivă

Nou descoperita Evanghelie a lui Iuda Iscarioteanul a stârnit, fără doar și poate, un nou interes în înțelegerea trădătorului lui Isus. Pe parcursul acestei lucrări, am văzut cum îl descriu pe Iuda textele vechi – atât cele care au ajuns să fie incluse în Noul Testament, cât și celelalte mai târzii. Am reanalizat de asemenea identitatea lui Iuda, simbolistica sa, credințele sale, purtarea sa când l-a dat pe Isus în seama stăpânirii și motivațiile gestului său. Miezul preocupărilor noastre și ținta noastră finală a reprezentat-o, cu toate acestea, însăși Evanghelia lui Iuda, una dintre cele mai vechi Evanghelii care au ajuns până la noi, în afara celor din Noul Testament. În acest capitol final aș vrea să fac un pas înapoi și să surprind semnificația de ansamblu a acestei scrieri neobișnuite, care-l prezintă pe Iuda nu ca pe un personaj inspirat de cel rău și nici ca pe trădătorul însetat de avere, ci ca pe singurul ucenic care l-a înțeles cu adevărat pe Isus și care i-a și îndeplinit voia.

Așa cum arătam la începutul prezentei lucrări, atunci când am aflat despre existența acestei Evanghelii, în toamna anului 2004, primul gând a fost că aveam de-a face cu una din două variante – și că semnificația ei de ansamblu va depinde de varianta ce va avea câștig de cauză, dintre cele două. Pe de o parte, mă gândeam că putea fi o Evanghelie gnostică asemănătoare cu multe altele care au ieșit la iveală în epoca modernă, un document ce descrie cum a luat ființă târâmul divin al eonilor

și crearea lumii noastre și a oamenilor, ca rezultat al unui dezastru cosmic. Evangheliile gnostice de acest tip sunt menite să reveleze cunoașterea necesară mântuirii celor câțiva care au înăuntrul lor scânteia dumnezeiască. Dacă Evanghelia lui Iuda era genul acela de scriere, prezenta foarte mare importanță pentru cercetătorii creștinismului din primele veacuri, probabil cam la fel cu Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor sau cartea Despre originea lumii. Cu toate acestea, nu ar fi zguduit cu adevărat lumea din temelii. Ar fi fost doar încă o evanghelie gnostică, de adăugat la lista tot mai lungă.

Pe de altă parte, mă gândeam că putea fi vorba despre ceva cu totul diferit. Putea fi o carte unde se vorbește despre relația personală dintre Isus și Iuda, într-un mod care o evidențiază printre toate celelalte surse supraviețuitoare, o carte prezentându-l pe Iuda într-o lumină pozitivă, nu rea. Dacă aveam de-a face cu așa ceva, mă gândeam eu, atunci importanța ei era cu mult mai mare. Ar fi fost prima scriere de genul ei care ne-ar fi parvenit de pe vremea Antichității, o viziune cu totul nouă asupra relației dintre Isus și ucenicii săi, dintre Isus și cel care se presupune că l-a vândut. O carte de un asemenea tip ar fi fost importantă nu doar pentru cercetătorii creștinismului din primele veacuri, ci pentru toți oamenii, specialiști în domeniu sau nu. Ar fi fost unul dintre cele mai uimitoare texte descoperite în epoca modernă.

După cum avea să reiasă, Evanghelia lui Iuda se înscria deopotrivă în ambele categorii de mai sus. Este vorba despre o Evanghelie gnostică unde se descrie formarea tărâmului divin, cu toți eonii săi, cu luminătorii și firmamentele, unde se narează crearea lumii materiale nu ca rezultat al trudei creative a unicului Dumnezeu adevărat, ci prin eforturile unor ființe divine mult inferioare și crude – un răzvrătit însetat de sânge și un neghiob. Ea mai reprezintă însă și o Evanghelie în care se dezvăluie adevărata natură a relației dintre Isus și Iuda – relația

cea adevărată, cel puțin din punctul de vedere al autorului ei. Potrivit acestui autor anonim, Iuda a fost singurul din grupul apostolic al lui Isus care a înțeles de unde anume venea acesta și încotro se îndrepta. De vreme ce doar Iuda a cunoscut adevărul de la sursă, doar el a putut acționa cum i-a trebuit lui Isus: să-l dea în seama autorităților evreiești, astfel încât să fie ucis și să se desprindă din capcana vremelnică a trupului muritor.

Cum să pui în perspectivă o descoperire precum aceasta? Ar trebui să recunoaștem în Evanghelia lui Iuda extraordinara descoperire pe care o reprezintă, fără a o transforma, de dragul senzației, în ceva ce ea nu este.

Caracteristicile Evangheliei lui Iuda

Este esențial ca oamenii să nu uite nici o secundă ce anume *nu* este această Evanghelie: nu este o Evanghelie scrisă de Iuda, nici măcar nu pretinde așa ceva. Este o Evanghelie *despre* Iuda (și, desigur, despre Isus). Nu a fost scrisă pe vremea lui Iuda, de către un om care chiar să-l fi cunoscut sau care să fi cunoscut nemijlocit motivațiile comportamentului său. Nu reprezintă o relatare exactă din punct de vedere istoric, cu privire la personajul istoric Iuda. Nu este la fel de veche precum cele patru Evanghelii incluse în Noul Testament. Nu este mai veche nici chiar decât oricare dintre Evangheliile noastre necanonice: Evanghelia după Toma și Evanghelia lui Petru sunt probabil mai vechi cu cel puțin două decenii (deși nici una dintre acestea nu-l amintește pe Iuda). Evanghelia lui Iuda a fost redactată la cel puțin 100 de ani, cel mai probabil la 125 de ani după moartea lui Iuda, de către o persoană fără acces independent la izvoare istorice pe marginea evenimentelor descrise. Nu este așadar o carte care să ne pună la îndemână informații suplimentare cu privire la evenimentele desfășurate efectiv în timpul lui

Isus sau măcar în ultimele zile dinaintea morții lui. Prin urmare, am fi tentați să ne întrebăm: de vreme ce nu ne dă informații istorice reale despre Iuda sau Isus, de ce ar mai prezenta importanță această carte?

Pentru că prezintă importanță – și încă foarte mare. Nu pentru că ar aduce informații de încredere despre întâmplările din viața lui Isus, ci pentru că sunt de încredere informațiile cu privire la parcursul adepților săi din deceniile imediat următoare morții lui. Evanghelia lui Iuda este extrem de importantă în înțelegerea istoriei creștinismului din primele veacuri. Nu greșim dacă spunem că este cea mai importantă scriere creștină care a ieșit la iveală în ultimele șase decenii.

Estimarea valorii istorice a Evangheliei

Nu cred să ne contrazică cineva când spunem că cea mai importantă instituție din istoria civilizației occidentale a fost Biserica creștină – nu doar prin prisma religiei, ci la nivelul tuturor aspectelor vieții: în plan politic, în plan social, economic și cultural. Biserica creștină nu a apărut totuși ca o entitate gata formată, la cutare oră din cutare zi. A luat ființă ca urmare a unei serii extrem de complexe de circumstanțe istorice. Religia care a convertit Imperiul Roman, apoi a devenit puterea dominantă în Evul Mediu și după aceea, nu a fost pur și simplu religia propovăduită de Isus. Ea s-a format de-a lungul timpului – și cel mai repede în primii ei ani de existență. Religia a suferit transformări și modificări pe măsură ce a înaintat din matca sa ebraică până în teritorii neevreiești. Tot atunci și-a schimbat caracterul, transformându-se din religia lui Isus însuși (adică forma de iudaism pe care a propovăduit-o) într-o religie despre Isus (adică fundamentată în ultimă instanță pe moartea și învierea lui).

Dat fiind impactul colosal pe care l-a avut creștinismul asupra lumii noastre, istoricii trebuie să explice neapărat cum anume a apărut el. Cu deosebire importante – și greu de probat cu documente – rămân evenimentele din primii ani ai creștinismului. Fundamentele istorice ale acestei religii în primele două veacuri ale existenței sale au determinat suprastructura de mai târziu a cultului. Cu cât avem o concepție mai bine definită cu privire la nașterea creștinismului, cu atât ne putem explica mai bine propriile rădăcini ca martori ai acestui amplu fenomen căruia i-am putea spune civilizația occidentală.

Încercând să înțelegem primele secole ale creștinismului, apare o primă problemă: avem la dispoziție foarte puține surse. Motivul îl reprezintă, în parte, lipsa de știință de carte în rândurile populației largi din Imperiul Roman – inclusiv în rândurile creștinilor; astfel se explică lipsa mărturiilor scrise despre evenimentele din acele vremuri. Se mai poate, de asemenea, și ca puținele texte scrise de cei câțiva creștini cu știință de carte să fi fost distruse sau să se fi pierdut de-a lungul veacurilor.

Nu întâmplător, secole la rând, mai toate mărturiile scrise din primele veacuri ale creștinismului ne-au venit de sub pana unor autori ce subscriau în esență la aceeași perspectivă și transmiteau același mesaj cu privire la natura creștinismului și la evoluția lui. Versiunile diferite ale istoriei Bisericii au fost distruse sau pur și simplu s-au pierdut. Ca o consecință, nu cunoaștem decât o variantă cu privire la mare parte din istoria creștinismului. Doar odată cu descoperirea scrierilor creștine pierdute inițial putem observa mai bine bogăția și diversitatea mișcării creștine timpurii. Evanghelia lui Iuda, la fel ca oricare altă scriere din Antichitate, dovedește că existau în acea vreme și alte puncte de vedere îmbrățișate solemn și cu înflăcărare de oameni care se autointitulau creștini. Aceste viziuni diferite ne arată că aveau loc confruntări de anvergură în rândurile

creștinilor din primele veacuri, cu privire la formele potrivite ale credinței și ritualului.

Din aceste confruntări a ieșit învingătoare doar o parte, care a rescris apoi istoria conflictului. Descoperirile recente ne-au permis să vedem evenimentele istorice mai aproape de realitate. În această reconstituire istorică perpetuă, Evanghelia lui Iuda va juca un rol important.

Erezie și ortodoxie în Biserica primelor veacuri

În rândurile creștinilor de la începuturi se înfruntau mai multe grupuri rivale; aceste grupuri diferite aveau seturi de credințe și ritualuri diferite, și toate făceau eforturi pentru a câștiga cât mai mulți adepți. Credințele și ritualurile erau atât de deosebite de la un grup la altul, încât uneori istoricii le pot subsuma cu greu termenului generic de „creștini“.

În vremurile de început, existau fără îndoială creștini care credeau într-un singur Dumnezeu. Erau însă și grupuri care credeau în doi dumnezei (de pildă, marcioniștii); alții spuneau că există treizeci de dumnezei sau chiar 365 (precum diverse grupuri de gnostici). Alți creștini susțineau că această lume este creația unicului adevărat Dumnezeu; alții spuneau că e creația dumnezeului drept, dar mânios al evreilor, care nu era adevăratul Dumnezeu; iar alții spuneau că lumea fusese creată de niște zeități mult inferioare și neștiutoare, dușmănoase și înclinate spre rău. Mai erau creștini care credeau că Isus fusese și uman, și divin deopotrivă; alții – că era uman, nu și divin; alții – că era divin, nu și uman; iar alții – că era deopotrivă două ființe, una divină și una umană. Erau creștini care nutreau credința că, prin moartea lui, Isus refăcuse relația oamenilor cu Dumnezeu; alții susțineau că moartea lui Isus nu avea nimic de-a

face cu mântuirea; iar alți creștini afirmau că Isus nici nu murise de fapt.¹

Cum să reunești sub un singur termen, „creștini“, toate aceste grupuri? Toate pretindeau nu numai că sunt creștine, ci chiar că sunt *singurii adevărați* creștini, că toți ceilalți interpretaseră greșit învățătura lui Isus și a apostolilor săi. Și fiecare grup aducea drept dovadă propriile cărți, care se presupunea că fuseseră scrise de apostoli și care susțineau diversele viziuni teologice. Nimeni nu putea apela la Noul Testament pentru a vedea care grup are dreptate, pentru simplul motiv că Noul Testament încă nu apăruse. Neîndoielnic, în secolul al II-lea, când au izbucnit toate aceste dispute, toate cele douăzeci și șapte de cărți care au alcătuit în cele din urmă Noul Testament fuseseră deja redactate. Dar efortul de a reuni acele cărți într-un canon de neîncălcăt al Scripturii a apărut după aceea, ca o *consecință* a tuturor acelor diverse dispute.

Prin tradiție, unul dintre acele grupuri de creștini – cel care a câștigat bătălia – a fost denumit *ortodoxie*, în vreme ce grupurile alternative – forme „aberante“ de înțelegere a credinței – au fost denumite *erezii*. Termenul „ortodoxie“ provine din unirea a două cuvinte grecești semnificând „opinia corectă“ sau „dreapta credință“. Termenul „erezie“ provine dintr-un termen grecesc care înseamnă „alegere“. Prin definiție, cel care este ortodox ține de dreapta credință; cel care subscrie la erezie a ales să respecte o credință greșită.

După cum vă puteți închipui, cercetătorii au ajuns să considere acești termeni la fel de problematici precum orice categorie descriptivă, întrucât implicau judecăți de valoare cu privire la ce grup avea dreptate și ce grupuri greșeau. Nu intră în sarcina istoricilor să stabilească în ce măsură este mai bună sau nu

1. Pentru un studiu asupra acestor viziuni cuprinzătoare, a se vedea cartea mea *Lost Christianity: The Battles for Scriptures and the Faiths We Never Knew*, Oxford University Press, New York, 2003.

teologia unui grup sau a altuia – e treaba teologilor să facă asta. Istoricii pot doar să descrie originile istorice și relațiile diverselor grupuri, iar în acest scop nu sunt prea folositori termenii *ortodoxie* și *erezie* – cel puțin nu în sensul lor primar.

Istoricii au abordat această problemă încercând să redefinească termenii respectivi. În loc să folosească termenul *ortodoxie* pentru a desemna grupul cu credința corectă, în prezent istoricii se referă la el ca la grupul care a câștigat confruntarea pe tema credinței. Un grup a învins toate opozițiile și a devenit forma dominantă de religie; el a decis în acel punct ce texte trebuiau să recite creștinii și căror cărți trebuiau să le dea ascultare. Dintr-o perspectivă istorică, acest grup dominant este denumit „ortodox” nu pentru că era neapărat îndreptățit în credința sa, ci pentru că el hotărâse ce anume ar fi îndreptățit.

Celelalte grupuri sunt denumite „erezii” nu pentru că ar fi fost reprezentantele unor credințe greșite sau pentru că oamenii din cadrul lor ar fi fost răuvoitori ori inspirați de diavol ori numai îndărătnici pur și simplu, ci pentru că erau marginalizate de grupul care ieșise victorios din confruntare. Evanghelia după Ioan a fost păstrată de-a lungul secolelor pentru că fusese acceptată de partizanii ortodocși; Evanghelia lui Iuda nu a fost păstrată întrucât a fost condamnată ca eretică.

Pentru a vedea mai bine în ce măsură Evanghelia lui Iuda concordă cu această perspectivă modernă asupra relației dintre ortodoxie și erizie, ar trebui să lămuresc în continuare viziunile mai vechi și mai tradiționale ale căror origini merg adânc în trecut, în scrierile primului istoric al Bisericii: este vorba despre Eusebiu, Părinte al Bisericii, care a trăit în secolul al IV-lea și este desemnat uneori drept „Părintele istoriei Bisericii”

Modelul eusebian al ortodoxiei și ereziei

La începutul secolului al IV-lea, Eusebiu din Cezareea a scris o istorie în zece volume a Bisericii creștine, pornind de la viața lui Isus și încheind cu era contemporană lui Eusebiu. Această

istorie a ajuns până în timpurile noastre și reprezintă un adevărat tezaur de informații pentru istoricii preocupați de evenimentele din secolele al II-lea și al III-lea creștine.¹ Eusebiu prezintă adesea pe larg citate din scrierile creștine timpurii, în multe cazuri aceasta fiind de fapt singura noastră sursă cu privire la respectivele scrieri. Totuși, mare parte din opera lui Eusebiu constă în propria-i versiune despre răspândirea și evoluția Bisericii creștine, despre persecutarea de către stăpânirea locală și imperială și despre tulburările din interiorul ei. Pe noi ne interesează aici cu precădere tulburările din cadrul Bisericii, întrucât, potrivit lui Eusebiu, acestea erau provocate în cea mai mare parte de către eretici, care erau inspirați de demoni pentru a nimici credința lăsată de Isus discipolilor săi și, prin mijlocirea acestora, Bisericii în genere.

Fără îndoială, Eusebiu nu este perfect obiectiv în această relatare a primelor decenii și veacuri ale Bisericii. Avea propria-i viziune asupra lucrurilor, iar concepțiile sale teologice ieșiseră victorioase din diverse confruntări. Cu alte cuvinte, Eusebiu era hotărât ortodox, socotindu-i pe ceilalți creștini cu alte concepții – precum Marcion sau diversele grupuri de gnostici – eretici care încercau să corupă credința. În fapt, Eusebiu nici nu-i considera pe aceștia adevărați creștini, întrucât nu țineau dreapta credință.

În viziunea lui Eusebiu asupra Bisericii, a existat și va exista întotdeauna o singură perspectivă ortodoxă. Aceasta a fost concepția majoritară în rândul creștinilor de la bun început. Totul a început cu Isus, care a susținut doctrinele ortodoxe acceptate de Eusebiu. Și a continuat cu bisericile mai importante din creștinism, de-a lungul veacurilor. Fără îndoială, din când în

1. Pentru o traducere englezească pe înțelesul tuturor, a se vedea G.A. Williamson, *Eusebius: The History of the Church from Christ to Constantine*, ediție revizuită și îngrijită de Andrew Louth, Penguin Books, London, 1989.

când trebuia să apară câte un propovăduitor refractar, nemulțumit și inspirat de cel rău ca să-i ducă pe creștini pe calea greșită. Dar grupurile eretice care rezultau erau de fiecare dată, prin definiție, vlăstari denaturați ai Bisericii principale. Ortodoxia a fost dintotdeauna viziunea majoritară și dominantă, încă din primele veacuri.

Cum Eusebiu scria sub înrâurirea propriilor vederi, ortodoxe în fapt – reprezentau, adică, vederile majoritare la începutul secolului al IV-lea –, perspectiva sa era perfect verosimilă pentru majoritatea cititorilor săi, care vedeau în eretici principala cauză a pervertirii adevăratei credințe. Istoricii Bisericii de mai târziu au preluat ca atare scrierile lui Eusebiu despre începuturile Bisericii, dimpreună cu perspectiva acestuia asupra perioadei în cauză. Și astfel modul în care vede Eusebiu relația dintre ortodoxie și erezie a devenit singurul mod acceptabil vreme de secole. Acest mod de a privi lucrurile nu a fost repus în discuție cu adevărat decât la începutul secolului XX.

Perspectiva diferită a lui Walter Bauer

Poate că cea mai importantă lucrare despre creștinismul timpuriu scrisă în secolul XX a constituit o respingere concentrată documentată a perspectivei lui Eusebiu: autorul ei era unul dintre marii cercetători germani ai Noului Testament, Walter Bauer. Lucrarea lui, publicată în 1934 și tradusă mai apoi în engleză, se intitula *Ortodoxie și erezie în creștinismul timpuriu*; erau enunțate aici una câte una toate tezele eusebiene și erau evidențiate defectele lor fatale.¹ Bauer a luat în vizor istoria creștinismului timpuriu de la o regiune la alta – Siria,

1. Traducerea în limba engleză este de găsit în Robert Kraft *et al.*, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Fortress Press, Philadelphia, 1971.

Egipt, Asia Mică, Roma și așa mai departe –, distingând cele mai vechi surse ale fiecărei zone care au supraviețuit. Ceea ce a aflat Bauer a reprezentat un șoc pentru mulți dintre cititorii săi. Aproape de fiecare dată, cele mai vechi texte creștine din majoritatea acestor regiuni nu îmbrățișează vederile care au ajuns să fie numite mai târziu „ortodoxe”. Par în schimb să fie eretice – adică să subscrie unor forme alternative de creștinism. Astfel, potrivit lui Bauer, cele mai vechi texte creștine din Asia Mică arată că marcioniștii erau majoritari în secolele de început, că Egiptul era dominat de creștinii gnostici și tot așa mai departe. În plus, unele dintre aceste grupuri se intersectau – ideile lor se influențau puternic reciproc, grupurile preluau idei unele de la altele și le incorporau în propriul set de perspective. Ca o consecință, ceea ce fusese considerat perfect ortodox la un moment dat putea fi declarat eretic mai târziu, când vederile se schimbau din nou.

Bauer susținea că ortodoxia nu constituia prima formă de creștinism, din care să fi derivat toate celelalte forme, secundare. Din punctul lui de vedere, creștinismul cel mai timpuriu a luat ființă dintr-o serie întreagă de grupări, într-o serie întreagă de locuri. Fiecare dintre aceste felurite formulări ale creștinismului conținea propriul set de credințe și ritualuri distincte; fiecare avea cărțile sale sfinte, presupus a fi fost scrise de către apostoli, prin care își justifica credințele și ritualurile; și fiecare avea conducători entuziaști care propagau ideile grupului propriu. Fiecare grup în parte încerca să câștige noi adepți pentru credința sa. Dar numai unul dintre ele a ieșit învingător, spre finalul secolului al III-lea sau la începutul celui de-al IV-lea. Pe vremea lui Eusebiu, se hotărâse de partea cui era victoria. Atunci când Eusebiu a descris conflictul nu l-a prezentat așa cum a avut loc. El scrie despre această victorie ca și cum a fost de la bun început un fapt împlinit. Dar propriile sale prejudecăți i-au influențat scriitura. În realitate, creștinismul timpuriu a

constat într-o enormă masă de credințe și ritualuri, nu într-un monolit indistinct.

Și atunci, cum s-a produs, din punctul de vedere al lui Bauer, triumful unuia dintre grupuri asupra celorlalte și despre care anume este vorba? Pentru Bauer, nu e o coincidență faptul că cele mai vechi mărturii a ceea ce avea să se cheme mai târziu ortodoxie erau asociate cu cetatea Romei. Roma era capitala Imperiului. De timpuriu, s-a lăudat cu o comunitate creștină care-și folosea aptitudinile administrative și veniturile pentru a-și răspândi propria variantă de credință, impunând-o altor comunități creștine din întregul Imperiu.¹ De-a lungul timpului, au reușit să-și plaseze partizanii episcopi în cele mai importante biserici din bazinul mediteraneean. Au izbutit în cele din urmă să izoleze concepțiile rivale, să le denunțe ca eretice și să-și instituie propria structură religioasă ca ortodoxă. A mai fost nevoie de cineva de statura lui Eusebiu pentru a rescrie istoria conflictului. Astfel, modul tradițional de a înțelege primii ani tulburi ai creștinismului a devenit perspectiva ortodoxă, pentru veacuri și veacuri la rând.

Perspectivile actuale asupra ortodoxiei și ereziei

Lucrarea lui Bauer a stârnit multe dispute, iar cercetătorii au început să fie preocupați de subiect – în special cei care credeau personal în concepția eusebiană potrivit căreia creștinismul ortodox (la care subscriau de altfel majoritatea) fusese neconținut perspectiva majoritară în Biserica creștină, de la bun

1. Bauer a descoperit dovezi în sprijinul acestei ipoteze în unul dintre textele cele mai vechi ce ne-au parvenit de la Biserica Romei de după perioada Noului Testament: Clement 1, unde Biserica romană încearcă să intervină în conflictele interne ale Bisericii din Corint, cerând insistent ca un anumit grup de lideri ai Bisericii să fie repuși în funcție după ce fuseseră alungați.

început. Bauer a fost acuzat că folosea prea adesea în favoarea sa lipsa de informații: dacă într-o regiune anume nu existau mărturii scrise despre creștinism, el presupunea uneori că motivul îl reprezenta stăpânirea zonei respective de către eretici, ale căror scrieri ar fi fost distruse. Iar sursele care au supraviețuit le aborda cu un fel de entuziasm inchizitorial ce nu a fost pe placul unor comentatori. În cele din urmă, un mare număr dintre argumentele și concluziile lui Bauer au fost examinate critic, și nu toată lumea s-a lăsat convinsă de ele.

Totuși, deși multe dintre afirmațiile sale au trebuit rescrise, perspectiva generală oferită de Bauer a devenit un punct de vedere dominant printre cercetătorii creștinismului timpuriu din prezent. Existau o multitudine de concepții în rândul Bisericii de la începuturi: numeroase grupuri diferite reprezentau numeroase perspective diferite, toate aveau cărți sfinte cu care să-și sprijine ideile, toate susțineau că viziunile lor veneau de la Isus și de la discipolii săi cei mai apropiați și toate credeau cu tărie că, de vreme ce au dreptate, toți ceilalți greșeau. În numeroase cazuri, aceste grupuri nu erau separate în mod clar și nestrămutat: ceea ce avea să fie numit ulterior eretic era socotit a fi la un moment dat înscris perfect în tabăra ortodoxă. Într-un final, din această mare varietate s-a ridicat un grup, care a trasat pentru totdeauna coordonatele principale ale religiei creștine.

Mărturii în favoarea argumentelor lui Bauer apar tot timpul. Numeroase descoperiri arheologice au scos la iveală în epoca modernă manuscrise din creștinismul timpuriu, uneori făcute de către cercetători care știu ce caută, alteori, din pură întâmplare, de către beduini care se poate să nu știe peste ce au dat. Uimitor e faptul că toate aceste descoperiri întăresc iar și iar ideea pe care o susținem: creștinismul a fost extrem de diversificat în primele sale decenii și veacuri de existență.

E adevărat, unele dintre aceste descoperiri au constatat în scrieri ale creștinilor ortodocși – de exemplu, manuscrisele din Noul

Testament. Ceea ce uimește însă peste măsură la aceste manuscrise vechi este că multe dintre ele cuprind modificări de transcriere care le recomandă și mai mult în respingerea afirmațiilor grupurilor eretice. Alături de alte fapte, acest lucru dovedește că până și creștinii ortodocși erau interesați de alte concepții asupra credinței răspândite în vremurile lor și percepute ca primejdioase.¹ Și mai important este să reamintim că numeroase grupuri diferite recurgeau la cărțile care au ajuns să constituie Noul Testament – nu doar grupul care avea să devină ortodox. De pildă, numeroase grupuri de gnostici prețuiau Evanghelia după Ioan. Dacă în Egipt este descoperit manuscrisul acestei Evanghelii datând, să zicem, din secolul al II-lea, nu înseamnă neapărat că creștinismul ortodox predomina în acea zonă; manuscrisul putea la fel de bine să fie folosit de o comunitate creștină gnostică. Inversa, pe de altă parte, nu este valabilă. Când apare un text precum Evanghelia lui Iuda, este limpede că nu poate fi vorba despre un text uzual într-o biserică ortodoxă. Este vorba despre un text gnostic, pe care conducătorii ortodocși se poate s-o fi afurisit, socotind-o categoric eretică.

Cel mai surprinzător în descoperirile arheologice moderne e că pot da la iveală manuscrise heterodoxe (reprezentând concepții alternative la ortodoxie). Ce înseamnă acest lucru? Dacă Eusebiu nu se înșală, iar ortodoxia era opinia majoritară pretutindeni și în toate epocile, de ce totuși textele descoperite sunt aproape de fiecare dată eretice, nu ortodoxe necanonice?

Evanghelia lui Petru, de pildă, descoperită în anul 1886, este un text condamnat de Părinții Bisericii timpurii pentru

1. A se vedea în acest sens lucrarea mea *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2005, capitolul 6; pentru un studiu mai amănunțit și mai specializat, a se vedea lucrarea mea *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*, Oxford University Press, New York, 1993.

că ar fi conținut cristologie docetică. Alte fragmente ale Evangheliei au apărut în Egipt în secolul XX. Există, de fapt, mai multe copii fragmentare după Evanghelia lui Petru din primele secole decât copii ale Evangheliei după Marcu. Să fi fost cumva Evanghelia lui Petru mai populară în acea vreme? Apoi, Evanghelia Mariei, descoperită în anul 1896, conține o revelație gnostică dăruită de Isus Mariei, despre cum se poate ridica sufletul la ceruri. Mai există și cele cincizeci și două de manuscrise din biblioteca de la Nag Hammadi, printre care Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor, Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set și Apocalipsa coptă după Petru – toate scrieri gnostice care vorbesc în detaliu despre concepțiile gnostice –, ca să nu mai pomenim și Evanghelia după Toma și cea după Filip, din aceeași colecție. În anii '80, a apărut un text intitulat Evanghelia Mântuitorului, care relatează ultimele ceasuri din viața lui Isus și ultimele sale vorbe... de pe cruce! Iar acum iată că apare Evanghelia lui Iuda, un alt dialog gnostic înfățișând „revelația tainică” pe care Isus i-a dăruit-o lui Iuda Iscarioteanul.

Să fie oare simplă coincidență că nici una dintre scrierile necanonice descoperite în ultimul veac nu îmbrățișează perspectiva ortodoxă? Dacă aceasta era atât de răspândită, cum se face că sunt descoperite doar documente heterodoxe din secolul al II-lea? Răspunzând la această întrebare, voi releva importanța deosebită a acestei Evanghelii a lui Iuda.

Semnificația ultimă a Evangheliei lui Iuda

Socotesc că această nou descoperită Evangheliie este extrem de importantă din două motive, unul general și unul specific.

În termeni generali, Evanghelia ne pune la dispoziție încă un text creștin antic care nu provine din tabăra ortodoxă. El prezintă, în schimb, o formă de religie gnostică, variantă care a

ajuns să fie sugrumată de gruparea creștină victorioasă în secolul al III-lea sau al IV-lea.

În urma datării cu carbon-14, manuscrisul recent descoperit pare să fi fost creat cândva la sfârșitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea. A fost oare copiat de mult mai multe ori până la acea dată? Exemplarul care a ajuns până la noi constituie traducerea în limba coptă a unui original grec, iar unele variante ale textului grecesc îi erau deja cunoscute lui Irineu în anul 180 e.n. Înseamnă că textul a fost compus la mijlocul secolului al II-lea, copiat de cel puțin câteva ori, tradus în coptă, iar apoi din nou copiat.

Nu este vorba doar despre un text gnostic, ci el are numeroase conexiuni cu o serie de texte din numeroase grupări creștine variate. Multe dintre similaritățile lor specifice sunt cu textele gnostice setiene, dar pot fi găsite paralele surprinzătoare și cu scrieri gnostice nesetiene, precum Evanghelia după Toma și Apocalipsa coptă a lui Petru. Există chiar compatibilități cu variante negnostice ale creștinismului, precum marcionismul și creștinismul ebraic apocaliptic.

Astfel, mai pe scurt spus, acest text ne aduce mărturii clare că creștinismul din primele veacuri ale Bisericii era extraordinar de diversificat. Existau numeroase variante de creștinism, iar granițele dintre aceste grupuri creștine nu erau clar delimitate. Diversele tabere și credințele pe care le împărtășeau se influențau reciproc și pe scară largă; multe granițe erau permeabile.

Și mai importantă este însă învățătura specifică din Evanghelia lui Iuda. Pe de o parte, este vorba despre o revelație gnostică a tainelor ce trebuie cunoscute pentru a atinge mântuirea. Această Evangheliie presupunea că unii dintre noi sunt prinși aici în capcana trupului fizic și că trebuie să aflăm cum am ajuns aici, cine suntem cu adevărat și cum putem scăpa pentru a ne reîntoarce la locuința cerească. Isus ne revelează adevărul; el ne arată realitatea așa cum este ea; ne spune că lumea noastră nu e singura existentă. Nici pe departe: lumea noastră reprezintă

un dezastru cosmic, creația unui răzvrătit însetat de sânge și a unui neghiob. Trebuie să evadăm din strânsoarea lor și să ne întoarcem pe tărâmul divin unde ne avem obârșia. Iuda însuși a ajuns să înțeleagă adevărul acestei revelații și el este cel care va deschide calea.

Ceea ce diferențiază într-atât această revelație gnostică este faptul că îi este dăruită tocmai lui Iuda Iscarioteanul. De-a lungul tradiției creștine, Iuda a fost descris precum mărul cel putred din coșul apostolic. Veacuri la rând, creștinii l-au văzut nerăbdător să-și trădeze stăpânul pentru o neînsemnată sumă de bani; alții l-au văzut ca și cum ar fi fost stăpânit de Diavol; alții au susținut că era prin însăși firea lui rău. Cei înclinați către propaganda antisemită l-au descris ca pe prototipul de evreu, tăgăduitor de Dumnezeu, hoț și ucigaș de Cristos.

Evangelhia lui Iuda aduce o altă perspectivă, susținând cu tărie că Iuda a fost singurul ucenic care și-a înțeles Stăpânul. Isus venea nu de la dumnezeul creator, ci de pe „tărâmul nemuritor al lui Barbelo“. La fel ca unii dintre noi. Unii dintre noi suntem prinși aici în capcana trupului, dar odată ce vom afla adevărul dăruit de Isus credinciosului său ucenic Iuda, ne vom putea desprinde, pentru a ne întoarce la locuința cerească. Iuda va deschide calea. El este cel de-al „treisprezecelea“, pentru că iese din numărul celor doisprezece ucenici ai lui Isus, care nu i-au înțeles niciodată învățătura și nu și-au dat seama niciodată că supunerea lor față de dumnezeul creator este nechibzuită. Doar Iuda întrezărește adevărul. Așa că doar lui îi revelează Isus tot ceea ce trebuie să știe. Iar în schimb Iuda îi face lui Isus cea mai mare favoare posibilă. Trădarea lui nu a fost un gest al unui trădător de cauză, ci un act îndeplinit de dragul Domnului său. L-a încredințat pe Isus în mâinile mai-marilor iudei, astfel încât să fie ucis și să scape din strânsoarea trupului său. Procedând astfel, Iuda rămâne cel mai bun dintre toți apostolii. Cu vorbele memorabile ale lui Isus, „tu îi vei întrece pe toți. Căci tu vei jertfi omul care mă înveșmăntează“

Indice

- 1 Clement 234, 235, 307 n. 1
1 Corinteni 33–36, 198, 214, 217, 219, 263
2 Samuel 55, 274
- Abel** 116, 183
- Abordarea istorică**
și apocalipticismul 267–272
comparată cu abordarea literară 244–245
și documentele istorice 68
și Evanghelia lui Iuda 298–299
și identitatea lui Isus 254, 255, 279, 280
și identitatea lui Iuda 246–251
și ortodoxia 302, 303
- Abordarea literară** 244–246
- Achiziționarea Evangheliei lui Iuda** 16, 26, 132, 133, 137–143
- Adam** 168, 169
- Adamas** 166, 185
- Adulter** 30, 31, 165
- Acheldama (Țarina Sângelui)** 73, 74
- Akhmim, Egipt** 101
- Al Minya (provincia), Egipt** 129, 148
- Alcmena** 223
- Allogenes** 125, 127, 130, 143, 147
- Am Samiah (pseudonim)** 131, 132
- Amasa** 55
- Ambrozie** 94
- Amphytrion** 223
- Andrei** 151, 190
- Anticristul** 205
- Antisemitism**
și apocalipticism 207
și descrierile făcute lui Iuda 26, 51, 52, 57, 80, 94, 95, 241, 250, 312
și Legenda de aur 93
și moartea lui Isus 77, 78
și viziunile ucenicilor 239
- Antropologie culturală** 68–70
- Anunțul public privind Evanghelia lui Iuda** 148
- Apocalipsa (Cartea)** 32, 206
- Apocalipsa (coptă) după Petru** 193–196, 236–238, 310, 311
- Apocalipticismul**
evreiesc și creștin 202–210
și cei doisprezece ucenici 290, 291
și credințele mesianice 280
și Imperiul Roman 283, 284
și Isus ca personaj istoric real 259–263, 267–272
și Iuda 263–265
și moartea lui Isus 286, 287
și ucenicii 263–266, 267–272, 290, 291

- Apostolii. *Vezi* Ucenicii și apostolii
- Aramaică (limbă) 63, 210, 252
- Arhonți 174, 192
- Asabil, Hanna (pseudonim) 132
- Ascetism 114
- Astronomie 166
- Augustin 38
- Autenticitatea Evangheliei lui Iuda
datarea manuscrisului 15, 20,
22–25, 311
echipa de experți 13–15
și falsurile 21
- Autogeneratul (Autogenes) 166,
174, 183–185
- Autoritatea în cadrul Bisericii 235,
236
- Avenches (Aventicum) 25, 27
- Avraam 76, 77
- Babcock, Robert** 140
- Bagnall, Roger 137
- Bani 44, 45, 52–54
- Barbelo
cunoștințele lui Iuda despre 154,
159, 184, 198, 242, 312
și Evanghelia egiptenilor 185
- Barry, Catherine 186 n. 1
- Basilides 193, 235, 236
- Bauer, Walter 305–308
- Bentley, Layton 107 n. 1, 140, 146,
182 n. 2
- Betania (în Iudeea) 80
- Biblia ebraică 253, 263
- Biblioteca Fondului Beinecke Rare
Book and Manuscript 137, 140
- Biblioteca Nag Hammadi
conținutul 126, 147, 151, 237,
310
- descoperirea 103, 107, 128, 129
și gnosticismul 109, 114, 176–182,
185, 186
- importanța ei 28
- și Isus răsând 193–195
- traducerea documentelor de la
135, 182
- Binele și răul – 203–204. *Vezi și*
Dualism
- Biserica Catolică 235
- Biserica Romano-Catolică 235
- Bolta cerească 166, 167, 174, 180,
186, 187, 200
- Botez 39, 60, 169, 219, 268
- Brandon, Samuel G.F. 282 n. 2
- Brown, Dan 30, 99, 100
- Caiafa 285
- Cain 115 n. 1, 116
- Cainiții 116, 117, 119–122
- Cartea faptelor lui Ioan 189–192
- Cartea faptelor lui Pilat (din Pont)
87
- Cartea faptelor lui Toma 223
- Cartea secretă a lui Ioan (Apocri-
fonul) 179, 180, 183, 184, 297,
310
- Categorisire bipolară 78, 79. *Vezi*
și dualism
- Căință 58, 203, 261
- Centurionul de la răstignirea lui
Isus 42, 221
- Ceruri – 166. *Vezi și* Barbelo, Bol-
ta cerească, Luminători, Pleroma
- Cetatea lui Dumnezeu. *Vezi* Îm-
părăția lui Dumnezeu
- Chifa – 36, 219. *Vezi și* Petru, apos-
tolul

- Ciborea (mama lui Iuda) 91, 92
- Cina cea de Taină
 în 1 Corinteni 215
 și actul de trădare al lui Iuda 43, 47, 79
 în Evanghelia după Ioan 81
 și mesele de comuniune corintiene 34
- Clasa socială și implicațiile ei 251, 258
- Codul lui Da Vinci* (Brown) 30, 99, 100
- Complexitatea textelor gnostice 174–176
- Comunități imigrante 138
- Conducerea și direcția Bisericii 93, 94, 236–240
- Congres Internațional de Studii Copte, cel de-al VIII-lea 146, 148
- Conservarea Evangheliei lui Iuda 144–146
- Constantin 86 n. 1, 100, 304 n. 1
- Convertire 71, 213, 231, 232, 237
- Copilăria lui Isus 88, 89, 154 n. 1
- Copilăria lui Iuda 89
- Copt (termenul) 131 n. 1
- Coptă (limba) 15–20, 132, 147–149, 189, 172 n. 1
- Coptologie 15, 18, 19, 140, 144, 145
- Core 116, 117
- Corint 34, 219, 234
- Creație
 și apocalipticism 207, 209, 210
 și Evanghelia după Toma 198
 povestea gnostică a 28, 155, 156, 163–170, 180
 viziunea ortodoxă și cea eretică asupra 301
- Creștini copti 137
- Creștinism 202–210, 131 n. 1
- Crimă 116
- Cristos (termenul)
 și Evanghelia după Marcu 45
 și gnosticismul 111, 112
 și gnosticismul setian 184
 și răsul de cei neștiutori 193–195
 și scrierile lui Pavel 218, 219, 276
 traducerea 274
- Criticism de redactare 49, n. 1
- Curățarea Templului 262, 290
- Dahl, Nils 275, 287 n. 1
- Daimon* 163
- Darbre, Florence 15, 17, 19, 23, 126, 144, 145
- Datarea cu carbon-14 15, 22–25, 147, 311
- David, regele Israelului 40, 44, 72, 274, 275
- Demiurg 167–168, 178. *Vezi și* Gnosticism
- Demoni
 și dualism 203, 259
 și erezie 304
 și Evanghelia după Luca 31 n. 1, 60
 și Evanghelia după Marcu 39, 43
- Descoperirea Evangheliei lui Iuda 9, 10, 16, 17, 28, 29, 128–131
- Descoperiri arheologice 128–131, 308–310. *Vezi și* Piața antichităților
- Despre originea lumii 179, 297

Despre respingerea și combaterea gnozei cu nume mincinos (Irineu).
Vezi Împotriva ereziilor

Deteriorarea manuscrisului Evangheliei lui Iuda 141–145, 147, 152

Dialogurile revelației 187–190

Diavoli 79. *Vezi și* Demoni

Diavolul. *Vezi* Satana

Didymos (termenul) 222

Discrepanțe. *Vezi* Neconcordanțe

Dispariția lui Iuda 58

Divinitate
 diversele credințe despre 301
 dreptatea divină 85, 91–93
Ego eimi (numele divin) 82
 și Evanghelia după Ioan 76
 și Evanghelia lui Iuda 157–159
 și Evanghelia după Marcu 219–221
 și Evanghelia lui Nicodim 87, 88,
 ființe divine 165–167, 183–185, 206, 234, 237 (*Vezi și* Eoni, Îngeri)
 și gnosticismul 108–111, 162, 183–186, 228, 296, 297
 lui Iuda 159, 239, 242, 243
 împărăția dumnezeiască 240, 243 (*Vezi și* Barbelo, Pleroma)
 și lumea materială 240
 planul divin 71

Docetism 191, 192

Documentul „L” 249, n. 1

Documentul „M” 249, n. 1

Documentul „Q” 60 n. 1, 249 n. 1, 261, 262 n. 1, 264, 270, 274

Doisprezece ucenici. *Vezi* Ucenicii și apostolii

Dualism 78, 79, 204, 259

Duhul Sfânt 62, 223, 230, 231

Duhuri – 168. *Vezi și* Eoni, Îngeri, Demoni

Ebraică (limba) 252

Egipt 10, 16, 101, 128, 131 n. 1, 147, 148

Egiptul central 129

Ego eimi (numele divin) 76, 82

El 167, 168, 194, 208

Elohim 194

Emmel, Stephen 15, 18–21, 23–25, 135–137, 145, 146

Eoni
 și Autogenes 166
 și Barbelo 159
 și cainiții 117
 descrierea 110
 Isus ca 191
 în gnosticismul setian 183
 și povestea gnostică a creației 155

Epifanie 102, 107, 120

Epistola lui Petru către Filip
 descoperirea 126, 130, 136, 147
 identificată împreună cu Evanghelia lui Iuda 16

Erezie și eretici
 Bauer despre 305–307
 și Biserica primelor veacuri 301–303
 și cainiții 121
 și Evanghelia lui Iuda 98
 modelul eusebian 303–305
 perspectivele actuale asupra 307–310
 vânători de eretici 102, 104, 106, 235

Esenieni 268

- Etimologie 251–253
- Eugnostos cel Binecuvântat 179, 186
- Euharistie 79, 154, 157–158, 238
- Eusebiu din Cezareea 86, 101, 104, 105, 303–305, 307, 309
- Evanghelia Adevărului 103
- Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului 88–90, 93, 241, 249
- Evanghelia copilăriei după Toma 88
- Evanghelia după Ioan
și apocalipticismul 261, 272
ca evanghelie timpurie 101
caracterul deosebit al 75–78
și gnosticismul 109, 309
și Irineu 120
Iuda în 74–82, 171, 288
și izvoarele istorice 249
și moartea lui Isus 256
și ortodoxia 303
și statutul de mesia al lui Isus 278
și trădarea lui Isus 171, 241
și ucenicii 263
- Evanghelia după Luca
și apocalipticismul 261, 268
prin comparație cu Evanghelia după Marcu 59 n. 2
și criticismul de redactare 49 n. 1
ca Evanghelie timpurie 101
despre Iuda 58–65, 71, 171
și izvoarele istorice 248, 249
și moartea lui Isus 59, 62–64, 256, 257
paternitatea textului 229, n. 1
despre Satana 59–62, 241
sursele 249
și trădarea lui Isus 65, 171, 241
și ucenicii 229, 230, 263
- Evanghelia după Marcu
și apocalipticismul 204, 268, 272
prin comparație cu Evanghelia după Luca 59 n. 2
și credințele mesianice 39–41, 45, 46, 277–279
epoca sa 310
ca Evanghelie timpurie 101
Isus descris în 39–42, 219–221, 256, 257
și Isus ca pesonaj istoric real 211, 212
și izvoarele istorice 59, 248
încheierea 42 n. 1
perspectivele teologice asupra lui Isus 38
„predarea“ lui Isus 46
și răstignirea 41, 62–64, 220–221
și trădarea lui Isus 43–48, 171, 241, 288–290
și ucenicii 37–39, 43, 44, 236, 263
- Evanghelia după Matei
și apocalipticismul 261, 264, 270, 271, 272
și criticismul de redactare 49 n. 1
și Evanghelia după Marcu 38
ca Evanghelie timpurie 101
Isus descris în 39
Iuda descris în 49–58, 85, 293
și izvoarele istorice 248
și Împărăția lui Dumnezeu 291
și moartea lui Isus 52, 150, 256, 289
sursele 249
și trădarea lui Isus 56, 66, 171, 241, 256, 290

- și ucenicii 263
- Evanghelia după Toma
 - și apocalipticismul 261, 272
 - caracteristici negnostice ale 178
 - n. 2
 - conținutul ei 151
 - și creația 198
 - datarea 298
- Evanghelia lui Iuda în comparație cu 196–199, 311
 - și gnosticismul 115, 177, 179, 178
 - n. 2, 179 n. 1, 186, 196–199, 224, 225
 - și gnosticismul setian 186
 - Isus descris în 222–225
 - paternitatea textului 136
- Evanghelia egiptenilor 185, 297, 310
- Evanghelia lui Iuda. *Vezi și trimerile specifice din acest indice*
 - conservarea 143–146
 - datarea 15, 20, 21–25, 122, 124, 311
 - descoperirea 9, 16, 28, 128–131
 - incipitul 152–153, 157
 - în ansamblu 152–156
 - începutul narațiunii 157–159
 - lacunele 153 n. 1
 - problemele de natură juridică 140
 - starea 141–145, 147, 152
 - titlul 117, 118, 156, 172, 172
 - n. 1
 - traducerea 149, 182, 44 n. 1, 59
 - n. 2
 - vânzarea 131–133, 141, 143
- Evanghelia lui Nicodim 86, 87, 93
- Evanghelia lui Petru 129, 150, 151, 298, 309, 310
- Evanghelia Mântuitorului 310
- Evanghelia Mariei 102, 115, 177, 187, 188, 310
- Evanghelie (termenul) 245
- Evangheliile 36–37, 69, 255, 276. *Vezi și titlurile specifice*
- Evangheliile gnostice
 - și Dumnezeuul evreilor 121
 - Evanghelia lui Iuda ca 10, 25, 27, 296, 297
 - și învățăturile eretice 106, 107
- Evangheliile necanonice 20, 246, 298, 309. *Vezi și titlurile diverselor texte*
- Evangheliile pierdute 15, 99. *Vezi și Evangheliile necanonice, titlurile diverselor texte*
- Evangheliile Sinoptice 75, 80
- Evreii și comunitatea evreiască. *Vezi și Antisemitism, Iudaism – și apocalipticismul* 259–263
 - și dumnezeul creator 110
 - și identitatea lui Isus 259, 260
 - Iuda în asociație cu 26, 52, 58, 80, 81, 94–96, 241, 250, 254
 - n. 1, 312
 - și învierea 275, 276
 - legea iudaică 50, 51, 232, 237
 - și mântuirea 232, 233
 - și moartea lui Isus 77, 78
 - teama de Isus 51, 284
 - și trădarea lui Isus 171
- Evul Mediu 80, 93, 299
- Exodul 76, 91, 130, 285
- Exorcism 31 n. 1, 39
- Ezoterism și învățături secrete
 - și Evanghelia lui Iuda 238–240, 312

- și Evanghelia după Toma 223–225
- și identitatea lui Isus 198
- importanța în cadrul gnosticismului 108–111, 157, 187, 188, 203, 296–298
- și Iuda 242
- și mântuirea 225, 226, 228
- Fantasme** 191, 192, 200
- Faptele biblice** 30–32
- Faptele Apostolilor**
 - autorul 249 n. 1
 - și izvoarele istorice 249
 - și înlocuirea lui Iuda 159, 180
 - și moartea lui Iuda 59, 66, 67, 70–74, 85, 293
 - și ordinea din Noul Testament 32
 - și Pavel 71, 213–219, 230, 231
 - și tradiția ortodoxă 233, 234
 - și trădarea lui Isus 256
 - și Satana 62
 - și ucenicii 229–233, 238
- Farisei** 81, 215, 268
- Fellahin** 128, 129, 131
- Fericirile** 50, 60 n. 1, 249 n. 1, 270 n. 1, 271
- Ferrell, James** 141, 142
- Ferrini, Bruce** 140–145, 148
- Filip** 103
- Fiul Omului**
 - și apocalipticismul 269–272
 - și credințele mesianice 259, 260, 275, 280
 - și moartea lui Isus 285
 - vorbele lui Isus cu privire la 261, 269 n. 1, 290–291
- Formatul Codexului** 130
- Frații lui Isus** 214, 222, 252
- Freedman, David Noel** 135, 137
- Galia (Franța actuală)** 104
- Galileea** 48, 80, 160, 253, 257, 258
- Garcia, Terry** 10, 14, 25
- Gates, Bill** 141
- Gateway Computers** 14
- Geamănul lui Isus** 223
- Geneza** 109, 116, 117
- Glaukias** 236
- Gnosis** 108, 175, 224
- Gnostic Gospels, The (Evangheliile gnostice)** (Pagels) 99
- Gnosticism**
 - și Allogenes 125, 127, 130, 143, 147
 - și apocalipticismul 202–210, 261
 - și ascetismul 114
 - complexitatea textelor gnostice 174–176
 - creștini gnostici 109, 115–120, 306
 - cronologia folosirii termenului 176, 180
 - și docetismul 191–193
 - și dialogurile revelației 187, 188
 - și erezia 17, 304, 305
 - și Evanghelia după Ioan 109, 309
 - și Evanghelia după Toma 115, 177, 179, 186, 196–200, 224, 225
 - și Evanghelia lui Iuda 118, 121, 122, 125, 154, 155, 157, 296, 297, 311, 312
 - folosirea termenului 178 n. 2
 - fundalul 107–112
 - imaginea de ansamblu a 174–181
 - și Irineu 107–109
 - și istoriile creației 28, 108, 110–113, 117, 162–170, 178

- și Isus răsând 193–195
 și înfățișarea pământească a lui Isus 189–191, 201
 și Marcion 200–201
 și moartea lui Isus 288
 și ortodoxia 161, 162, 195, 196, 233–235, 308
 și Platon 164
 și politeismul 301
 și succesiunea apostolică 235, 236
 taxonomia proprie 181
 tipuri de 176, 181, 182–187
- Gnosticismul setian
 și apocalipticismul 207
 disputele specialiștilor cu privire la 176
 și docetismul 192
 și Evanghelia lui Iuda 182–187, 311
 și Isus răsând 193, 195
 „neamul lui Set“ 166
 și viziunea gnostică asupra lumii 310, 311
- Gnosticismul tomasin 176
 Gnosticismul valentinian 176, 236
Gospel of Judas, The (Evanghelia lui Iuda) (Mawer) 124, notă
Gospel of Thomas, The (Evanghelia după Toma) (Valantasis) 179 n. 1
 Grădina Ghetsimani 47, 220
 Greacă (limba) 35, 44 n. 1, 274
 Greenaway, Peter van 124 notă,
- Hedrick, Charlie 125–127, 139, 143, 145
 Heracle 223
- Heterodoxie 309, 310
 Heubusch, John 14
 Hidropizie 96
 Hulitori 86
 Iacov, apostolul 41, 46, 47, 190
 Iahve 110
 Identitatea lui Isus 198, 212–219, 254–260, 277–281
- Ieremia 56, 57
 Ieronim 93, 94
 Ierusalim
 și apocalipticismul 206
 și Faptele Apostolilor 229
 distrugerea 95
 și moartea lui Isus 58
 sosirea lui Isus în 160, 272, 285, 286 n. 1
 și Țarina Sângelui 73, 74
- Ilie 40
 Imoralitate 34, 114
 Imperiul Roman 68, 71, 230, 258, 282, 283, 299, 300, 307
 Incipit 151, 152, 153, 157
 Internet (net) 124, 125, 126
 Ioab 55
 Ioan Botezătorul
 și apocalipticismul 261, 262, 268, 292
 și Evanghelia după Marcu 40, 219
 și Evanghelia după Toma 198
 ucis 284
- Ioan Crisostomul, „Gură-de-Aur“ 94, 95
 Ioan, apostolul 30, 33, 41, 46, 189, 230

- Ioana 31
- Iosif din Arimateea 42
- Iosua (Biblia ebraică) 253
- Irineu
 și cainiții 115, 116, 119, 120
 despre Basilides 193
 și Evanghelia după Ioan 120
 și gnosticismul 107–109, 112–115
 despre Împărăția lui Dumnezeu 84
 și înlocuirea lui Iuda 180
 misiunea și mesajul lui 104–107
 referire la Evanghelia lui Iuda 17, 22, 25, 26, 104
 și succesiunea apostolică 235
- Irod 85, 86
- Isahar 252
- Isaia 51, 57, 276
- „Iscariot“ (termenul) 252–253
- Ispitele lui Satana 59–60
- Israel 119, 120, 274
- Isus
 abordarea lui din punct de vedere istoric 281
 și apocalipticismul 260–263, 267–272, 284–288
 și docetismul 154 n. 1, 191–193
 și Evanghelia după Ioan 75–77
 și Evanghelia după Marcu 37, 38, 39–42, 46, 47, 211–212, 220–221, 256, 257
 și Evanghelia după Toma 222–225
 și Evanghelia lui Iuda 225–228
 geamănul lui 222–223
 și gnosticismul 111–112, 189–191, 192–194, 201, 288
 ispitirea de către Satana 59–60
 și învățăturile secrete 197–198
 judecata 41, 87, 279
 pacifismul lui 282
 prinderea lui 45 n. 1, 81, 286 n. 1
 râzând 157–158, 160–163, 169, 193–195, 238
 și scrierile lui Pavel 213–219, 225, 227, 230–233
 și statutul de mesia 274–278, 278–281
 și ucenicii 263–265
 ungerea cu mir a lui 42, 44–46, 52, 61, 80, 92, 290, 291
 viața lui 219–220, 282
- Isus râzând 157–158, 160–163, 169, 193–195, 238
- Iuda Iscarioteanul. *Vezi și* Trădarea lui Isus; Moartea lui Iuda
 și antisemitismul 26, 57, 80, 95, 96, 241, 250, 312
 și apocalipticismul 263, 265–266
 calitatea sa de ucenic 97, 98, 254–255
 caracterul divin al 159, 239, 243
 copilăria lui 88–89
 și 1 Corinteni 33–35
 dispariția lui 58
 și Evanghelia după Marcu 39, 42–49, 288–289
 și Evanghelia după Matei 49–58, 85, 293
 și Evanghelia lui Iuda 241–243
 informațiile istorice despre 30–33, 246–251
 ca invenție 80 n. 1
 și Împărăția lui Dumnezeu 84
 natura enigmatică a lui 29
 neconcordanțe cu privire la 70, 292–294

- neștiința de a carte a lui 14
 numărul redus de surse cu privire la 20
 numele lui 26, 251–253
 paralele cu Petru 48–49
 și scrierile lui Pavel 33
 și ucenicii 263–265
- Iuda Toma
 și Biblioteca de la Nag Hammadi 103
 confundat cu Iuda Iscarioteanul 20, 136–137
 ca geamăn 222, 223
 și Evanghelia după Toma 151, 197
- Iudaismul
 și apocalipticismul 202–210, 267–272, 311
 și gnosticismul 181, 208–210
 Scripturile ebraice 50–52, 76, 259–260, 274–276
- Iuda, epistola lui 252
- Împărăția lui Dumnezeu. *Vezi și*
 Apocalipticism, Sfârșitul veacurilor
 Irineu despre 84
 Isus despre 260–261
 și moartea lui Isus 285–287
 și ucenicii 272–273, 290, 291
- Împlinire a Scripturilor
 și Evanghelia după Matei 50–55
 moartea lui Isus ca 76, 77, 286
 n. 1
 moartea lui Iuda ca 230
 trădarea lui Isus ca 55, 72
- Împotriva ereziilor* (Irineu) 17, 106, 113, 116, 117, 193
- Împotriva tuturor ereziilor* (anonym) 119
- Începutul Evangheliei lui Iuda 157–159
- Înfățișarea în trup a lui Isus 189–191, 192, 200–201
- Îngeri
 și apocalipticismul 270
 și dualismul 203, 259
 în gnosticismul setian 185, 186
 și istoria gnostică a creației 165–167
 călăuzitori 164
 și viziunea lui Iuda 164
- Înstrăinare 174
- Învieră
 și apocalipticismul 204
 și credințele mesianice 275–276
 și Evanghelia după Marcu 219–221
 și Evanghelia după Toma 197
 și gnosticismul 112
 neconcordanțe între relatări 256–257
 și scrierile lui Marcion 200
 și scrierile lui Pavel 36, 215, 216, 218, 231, 232
 trecută cu vederea de Evanghelia lui Iuda 172, 227
- Jacobs, Andrew 10, 123 n. 1, 129 notă, 167 n. 1
- Jacobus de Voragine/Jacopo da Varazzo 90, 92, 93
- Jebel Qarara, Egipt 129
- Jertfe
 și apocalipticismul 205
 incapacitatea ucenicilor de a înțelege 155, 156, 160–161, 199

și scrierile lui Pavel 218
 viziunile ucenicilor despre 239
Jesus and the Zealots (Brandon) 283
 notă
 Josephus Flavius 85
Judas Gospel, The (Evangelia lui Iuda) (Greenaway) 124 notă
 Judecata lui Isus 41, 87, 279
 Jull, A.J. Timothy 15, 22, 23, 25

Kasser, Rodolphe

anunțul public privitor la Evangelia lui Iuda 147, 148
 demersurile de autentificare 17–24, 127–128
 și munca de traducere 182
 și Societatea National Geographic 146
 despre starea Evangheliei lui Iuda 141–142, 145, 152

Kerioth 253

King, Karen 108 notă, 143 n. 1, 178 n. 2, 188 n. 1

Koenen, Ludwig 132, 134, 135

Koresh, David 217

Koutoulakis, Nicholas 133–134

Kraus, Hans P. 137

Krosney, Herb

și demersurile de autentificare 14, 24–25, 27, 125–127
 despre piața antichităților 132 n. 2
 și publicarea Evangheliei lui Iuda 149

Lacune în Evangelia lui Iuda 153
 n. 1

Latină (limba) 212, 252

Layton, Bentley 107 n. 1, 140, 146, 183 – nota din p. precedentă

Lazăr 80

Lăcomie – 50, 53, 61, 66, 94, 171, 241. *Vezi și* Trădarea lui Isus

Legea lui Moise 55, 61

Legenda de aur 90–93, 241, 249

Levi 151, 188

Lost Gospel (The): The Quest for the Gospel of Judas Iscariot (Krosney) 127

Lucrarea în lume a lui Isus 29, 59, 60, 71, 220, 230, 231, 233, 261

Luminători 166, 174, 184, 185, 186, 200

Maecenas Foundation for Ancient Art 16, 26, 126, 127, 142, 144, 148, 149

Maghagha, Egipt 129

Manfredi, Manfredo 132 n. 2

Mântuirea

și apocalipticismul 209

și Evangelia după Marcu 220

și Evangelia după Toma 197

și învățăturile secrete 225, 226, 228

și răstignirea 218 n. 1

și scrierile lui Marcion 200–201

și scrierile lui Pavel 219, 220, 231–232

Manuscrisele de la Marea Moartă 15, 123, 128, 268

Marcionism 200–202, 233–237, 301, 304, 306, 311

Marcus Aurelius 104

„Marea Prigonire“ 86

Marele Spirit Invizibil 165, 166, 183, 185, 228, 243

Maria din Betania 80, 251

Maria Magdalena

și *Codul lui Da Vinci* 100

și episoadele de exorcizare 31 n. 1

și Evanghelia după Marcu 42

și Evanghelia Mariei 102, 115, 177, 188, 310

legende pe marginea 30

neconcordanțe legate de 256–257

și scrierile lui Pavel 33

Maria, Mama lui Isus 89

Marile întrebări ale Mariei (anonim) 102

Marta 80

Martin Bodmer Foundation 15

Mese de comuniune – 34. *Vezi și* Euharistie

Matei, apostolul 198

Matia 73, 159, 230

Mawer, Simon 124 notă

Mesia și credințele mesianice

așteptarea lui Isus ca 278–281

și Evanghelia după Ioan 278

și Evanghelia după Marcu 39–41, 45, 277, 278–279

și Faptele Apostolilor 232

și moartea lui Isus 280, 286–287

și scrierile lui Pavel 216–217, 218, 276

și sfârșitul veacurilor 259

și trădarea lui Isus 274–277, 278–280

Metodologia comparativă

49–50, 245–246, 255–256. *Vezi și* Neconcordanțe

Meyer, Marvin 11, 117 n. 2, 146, 153, 182–186, 154 n. 1, 156 notă, 167 n. 1, 243

Mica 51

Mihail (îngerul) 168

Minuni 40, 51, 153, 190–191, 197, 220, 231, 233

Misiune/lucrare de evanghelizare 231

Misterii – 198–199. *Vezi și* Gnosticism, Ezoterism și învățături secrete

Miturile oedipiene 90

Moab 253

Moartea lui Isus

abordarea din punct de vedere istoric a 281–282

accentul pus de Pavel pe 213–219, 225–227, 230–232

și credințele mesianice 280–282, 284–288

și Evanghelia după Ioan 255

și Evanghelia după Marcu 220–221

și Evanghelia după Matei 73, 150, 256

și Evanghelia după Toma 197
incapacitatea ucenicilor de a o înțelege 272–273, 290–291
ca împlinire a Scripturilor 76–77, 286 n. 1

neconcordanțele dintre texte cu privire la 62–65, 256

nerelată în Evanghelia lui Iuda 172

reconstituirea 284–288

și scrierile lui Marcion 200–201
și sistemul juridic roman 282 n. 1

și trădarea lui Iuda 286–287, 288–289

Moartea lui Iuda

- și Evanghelia după Luca 59, 73
- și Evanghelia după Matei 56–58, 73, 85, 293
- și Evanghelia lui Nicodim 87–88
- și Faptele Apostolilor 58, 66–67, 70–74, 85, 249, 293
- și izvoarele istorice 249–250
- ca împlinire a Scripturilor 230
- și Legenda de aur 92–93
- și Matia 159, 230
- neconcordanțele dintre texte cu privire la 70, 256, 293–294
- și remușcările lui Iuda 289
- și scrierile lui Papias 85
- viziunea gnostică asupra 240
- Moise 55, 61, 76, 91, 116, 119, 285
- Monoteism 112, 301

National Science Foundation 15

Nebruel (Nebro) 167, 174, 185

Neconcordanțe

- legate de moartea lui Iuda 70, 256, 293–294
- și metoda comparativă 244–245
- și Noul Testament 255
- și relatarea învierii 256–257
- și relatările despre răstignire 63–64
- între surse 254–256
- variații în cadrul Evangheliilor 37–38, 50–51, 59–61, 62–66

Nemuritori/nemurire 160–162

Neștiință de carte 14, 68, 300

Nicodim 87–88, 93

Noul Testament. *Vezi și titlurile diverselor texte*

și abordarea istorică 248

și *Codul lui Da Vinci* 99–100

și convențiile asupra denumirilor 251–252

și credințele mesianice 276

descrieri ale lui Iuda în 28

discrepanțe (*vezi* Neconcordanțe)

fapte *versus* legendă 30–32

și ortodoxia 302, 308–309

și succesiunea apostolică 234

ca sursă despre Iuda 36

și tradiția orală 69

Numele lui Iuda 250, 251–254

Nussberger, Frieda Tchacos

achiziționarea Evangheliei lui Iuda

16, 26, 138–139, 142

și Kasser 18, 22

și National Geographic 146

Omnisciența lui Isus 79, 81

Originea gnosticismului 175–176

Ortodoxia

Bauer despre 305–307

și cei doisprezece ucenici 233–236

și gnosticismul 161–162, 195–196,

234, 235, 309

și Irineu 112

și Isus râzând 195

modelul eusebian 303–305

și Noul Testament 302, 308–309

perspectivele actuale asupra 307–310

Ortodoxie și erezie în creștinismul timpuriu (Bauer) 305–307

Pacifismul lui Isus 212, 258, 282

Pagels, Elaine 99

- Palestina 210, 251, 267, 274, 282, 284
 Papalitatea 235
 Papias 83–86, 241, 249, 254, 293
 Papirus 16, 19, 21, 23, 101
 Parabole 223 n. 1, 249 n. 1, 270
 Paradisul 84, 111, 175
 Paștele evreiesc 45, 160, 219
 Paternitatea textelor 70 n. 1, 122, 298, 33 n. 2
 Patimile în texte 220, 256
 Pavel, apostolul
 și apocalipticismul 205, 262
 convertirea lui 237
 și credințele mesianice 216, 217, 276
 despre moartea și învierea lui Isus 213–219, 225, 227, 231, 232
 epistolele atribuite lui 33 n. 2
 Faptele Apostolilor 71, 213–219, 230
 și izvoarele istorice 32–34, 248
 și Marcion 200, 201
 scrierile din Noul Testament 130, 213
 și succesiunea apostolică 236
 și ucenicii 36, 263
 Pentade 166
 Petru, apostolul
 disputele cu Pavel 237
 și Eusebiu 101
 și Evanghelia după Ioan 79
 și Evanghelia după Marcu 40, 41, 42, 46, 47, 48
 și Faptele Apostolilor 72, 73, 230, 231, 232
 și identitatea lui Isus 198
 paralele cu Iuda 48
 și învierea 151
 și ortodoxia Bisericii 195
 și revelația Mariei 188
 și succesiunea apostolică 236
 viziunea răstignirii 193
 Piața antichităților 16, 26, 28, 128 n. 1, 131–134, 134–138, 138–146
 Pierzanie 167
 Pilat din Pont
 și autointitularea drept „rege al iudeilor” 281–283, 287
 și Evanghelia lui Nicodim 87
 și Evanghelia lui Petru 150
 și Legenda de aur 91–92
 și moartea lui Isus 51, 57
 și scrierile lui Pavel 33
 Plata acordată lui Iuda 53–56
 Platon 68, 103, 164, 176, 182 n. 2, 207 n. 1
 Pleroma 110, 111, 112, 154, 155, 183, 200, 227
 Polimorfism 189–191, 192–193, 236
 Politeism 112, 301
 Porunca poruncilor 50
 Poruncile 50, 55, 119
 Predestinare 72–73
 Predica de pe Munte 50, 216
Prescripții contra ereticilor (De praescriptione hereticorum) (Tertullian) 235
 Prevestire 89–90
 Preziceri 83, 160
 Prigonirea creștinilor 104–105
 Prima Apocalipsă după Iacov 16, 126, 130, 136, 147

Prinderea lui Isus 45 n. 1, 81, 286
n. 1
Privirea de ansamblu asupra Evangheliei lui Iuda 152–156
Problemele de natură juridică ale Evangheliei lui Iuda 140
Profeți 54, 56, 57, 202–203
Profeții 51, 55, 65, 90, 208
Prostituție 30, 31, 34, 61
Proto–Evanghelia lui Iacov 88
Proverbe 55
Psalmi 55, 72, 93, 94, 274, 276
Pseudo–Tertullian 115 n. 1, 120
Publicarea Evangheliei lui Iuda 148

Răstignirea. *Vezi și* Moartea lui Isus
centurionul de la 221
neconcordanțe în relatările despre 62–65, 256
și Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului 90
și Evanghelia lui Iuda 153
și Evanghelia după Marcu 41, 62–65, 220–221
incapacitatea ucenicilor de a înțelege 272–274
inscripția de pe cruce 281
și Isus răsând 193
ca împlinire a Scripturilor 76–77, 286 n. 1
și polimorfismul 193
și „regele iudeilor” 281–284, 287–288
și scrierile lui Pavel 216, 218 n. 1
viziunea lui Petru cu Isus răstignit 193

Rebeliune politică 281–284, 285–287
Recuperarea Evangheliei lui Iuda 138–146
Regele iudeilor 281–284, 287–288
Reimarus 282 n. 2
Religiile biblice demiurgice 178
Republica (Platon) 103
Restaurarea Evangheliei lui Iuda 17–18, 143–146, 147, 152
Rijn, Michel van 124, 125, 127, 139, 143
Roberty, Mario 16, 17, 25, 142, 143, 144, 146
Robinson, James M. 135, 146, 184 n. 1, 194 n. 1
Ruben (tatăl lui Iuda) 91–92
Rugăciunea Domnului 50, 249 n. 1, 270 n. 1

Sacrilegiu 205. *Vezi și* Erezie și eretici
Sahidic (dialectul) 147
Saklas 167, 168, 169, 174, 185, 206, 208. *Vezi și* Yaldabaoth
Samiah 131, 132
Satana (Diavolul)
și apocalipticismul 203–204, 205, 209
și dualismul 78, 203–204, 259
și Evanghelia după Ioan 79–80
și Evanghelia după Luca 59–62, 241
și Evanghelia după Marcu 39
ispitele întinse de 59–60
și Iuda 72, 81, 89, 241
și învățăturile eretice 105–106
și respingerea lui Isus 78
și trădarea lui Isus 61–62, 241, 290

- Scariot (insula) 91
- Schimbarea la față (a lui Iuda) 243
- Scribi 68, 70, 88, 171, 189
- Scrierile apocrife – 16, 67, 86 n. 2, 223. *Vezi și titlurile diverselor texte*
- Scripturile ebraice 51, 54, 76, 259, 274, 276
- Semitice (limbile) 253
- Semnificația Evangheliei lui Iuda 296–301, 310–312
- Setian. *Vezi* Gnosticismul setian
- Sfânta Sfintelor 221
- Sfârșitul veacurilor – 169, 186, 204, 205, 260, 262, 268, 269–272, 290–292. *Vezi și* Apocalipticism, Împărăția lui Dumnezeu
- Simbolismul sărutului 55, 65, 81, 94
- Simon din Cirene 193, 236, 256
- Simon Petru. *Vezi* Petru, apostolul
- Societatea National Geographic și demersurile de autentificare 9, 13, 17, 21, 25, 125, 126 și publicarea Evangheliei lui Iuda 146–149
- Sodoma și Gomora 117
- Sofocle 90
- Sophia (eon gnostic) 110–111, 117, 162,
- Spectrometrul de Masă cu Accelerator 15
- Spusele lui Isus – 195. *Vezi și* Feririle, Evanghelia după Toma
- Starea manuscrisului Evangheliei lui Iuda 141, 142, 147, 152
- Stăpânirea asupra pământului 84
- Stele 160, 164, 170, 206, 243, 269
- Suferință 203, 204, 209
- Suflete 162, 168–169, 171, 178, 188, 243
- Sursel/izvoare
- abordarea istorică 247–248
 - și critica de redactare 49 n. 1
 - documentul „L” 249 n. 1
 - documentul „M” 249 n. 1
 - documentul „Q” 60 n. 1, 249 n. 1, 261, 262 n. 1, 264, 270, 274
 - Evangheliile ca 248–249
 - și Isus ca personaj istoric real 254–260
 - neconcordanțe între 254–260
 - numărul redus de 300
 - și narațiunile inventate 247 n. 1
- Susana 31
- Sustragerea Evangheliei lui Iuda 134
- Știința de carte 14, 68, 300
- Tâlcuirea cuvintelor de învățătură ale Domnului* (Papias) 83
- Tâlharii răstigniți 64
- Taxonomia gnosticismului 181
- Teofilact 96
- Termeni-umbrelă 177
- Tertullian 119, 235, 238
- Textele canonice – 58, 74, 100, 222. *Vezi și titlurile diverselor texte*
- Textele scrise 70 n. 1
- Tezele urmărite de autori 257, 267
- Theudas 236
- Thrillere evanghelice 123 n. 1

Titlurile Evangheliilor 118, 151, 172
 Toma Necedinciosul. *Vezi* Iuda Toma
 Tradiția orală 68–70, 250
 Traducerea Evangheliei lui Iuda 11, 44 n. 1, 147, 149, 182
 Tranzacțiile ilegale cu Evanghelia lui Iuda 139–140
 Tratat al Marelui Set, cel de-al doilea 192, 193, 195, 310
 Tratatate matematice 130, 143
 Trădarea lui Isus
 și apocalipticismul 267–272
 și 1 Corinteni 35–36
 și credințele mesianice 274–277, 278–281
 și Evanghelia după Ioan 170–171, 241
 și Evanghelia lui Iuda 27–28, 242
 și Evanghelia după Luca 65, 170–171, 241
 și Evanghelia după Marcu 43–48, 170–171, 241, 290
 și Evanghelia după Matei 56–58, 66, 170–171, 241, 256, 289, 290
 și Împărăția lui Dumnezeu 272–273
 ca împlinire a Scripturilor 55, 72
 întrebări legate de 26, 288–294
 și moartea lui Isus 284–288, 288–289
 motivația 44–48, 52–53, 61, 289–290, 295
 neconcordanțele dintre texte cu privire la 66
 și omnisciența lui Isus 81

 și osândirea lui Isus 280–284
 și „predarea” lui Isus 35–36, 44 n. 1, 47
 și problemele de traducere 44 n. 1, 59 n. 2
 reconstituirea 284–288
 simbolismul sărutului 55, 65, 81, 94
 și sursele istorice 256
 sursele Noului Testament 35–37, 250
 viziunea gnostică asupra 118, 156, 170–173, 298, 312
 Țarina olarului – 56, 74, 293–294.
 Vezi și Țarina Sângelui
 Țarina Sângelui
 și moartea lui Iuda 73, 256
 neconcordanțele legate de 293–294
 originea denumirii 56, 70, 73, 74, 95
 Ucenicii și apostolii. *Vezi* și *celelalte nume de persoane*
 alegerea 59 n. 2
 și Apocalipsa (coptă) după Petru 236–238
 și apocalipticismul 263–265, 267–272, 290
 calitatea de ucenic a lui Iuda 97, 98, 254–255
 și credințele mesianice 286–287
 descrierea 228–240
 și Faptele Apostolilor 229–233, 238
 și Evanghelia după Ioan 263

- și Evanghelia după Marcu 37, 38–39, 42–43, 236, 263
 și Evanghelia după Matei 263
 și Evanghelia lui Iuda 118, 238–241
 și identitatea lui Isus 198
 incapacitatea de a-l înțelege pe Isus 79–80, 159–161, 201, 290–291
 și izvoarele istorice 251
 și Împărăția lui Dumnezeu 272–273, 290, 291
 lucrarea lor pe pământ 230–231
 și moartea lui Iuda 72
 și scrierile lui Pavel 36, 263
 și statutul de mesia al lui Isus 278–279
 succesiunea apostolică 235–236, 240
 și tradiția ortodoxă 233–236
 Ungerea lui Isus 30, 31, 40–44, 52, 80, 274
- Valantis, Richard** 179 n. 1
Valentinus 176, 236
Vânzarea Evangheliei lui Iuda 132–133, 141–142
Variațiile în Evanghelii. *Vezi* Neconcordanțe
Varietatea de credințe și ritualuri creștine 124, 301–310, 310–312
Vechiul Testament 200, 208, 210.
Vezi și titlurile diverselor texte
- Vedenii. *Vezi* Viziuni**
Viața de Apoi 156, 204–206
Viața lui Isus 220–221, 282
Viața veșnică 76, 79, 156, 169, 197, 204, 207, 223, 225, 227
Vindecare 51, 60, 65, 89, 215, 219
Viziuni
 și apocalipticismul 205
 despre jertfe 155, 160–161, 205
 și Evanghelia după Toma 199
 și gnosticismul 188
 incapacitatea ucenicilor de a înțelege 160–161
 ale lui Iuda 163–164, 205
 și scrierile lui Pavel 217
Vulgata latină 93
- Waitt Family Foundation** 14
Wurst, Gregor 11, 117 n. 2, 142 n. 1, 145, 154 n. 1, 182
- Yaldabaoth** 110, 167, 174, 185, 208
Yom Kippur 221
- Zaharia** 54, 55, 56
Zeloți 252
Zeus 223
Ziua Judecării de Apoi 214, 259–265, 268–273, 283, 291–292
Zodiac 166, 167

De-a lungul tradiției creștine, Iuda a fost înfățișat drept mărul putred din coșul apostolic. Nicăieri în tradiția creștină nu a fost tratat cu bunăvoință. Până acum. În *Evangelia lui Iuda*, protagonistul este singurul dintre ucenici care l-a înțeles pe Isus. Doar Iuda a întrezărit adevărul. De aceea, numai lui i-a dăruit Isus revelația...

„*Evangelia pierdută a lui Iuda* e o carte șlefuită ca o bijuterie. Inteligentă, vie, accesibilă oricui, ea oferă o perspectivă strălucită asupra cercetării științifice a uneia dintre cele mai surprinzătoare evanghelii din lumea Bisericii timpurii. Este o lectură obligatorie pentru toți cei care vor să afle mai multe despre Iuda și *Evangelia lui Iuda*.“

Profesor Marvin Meyer
Catedra de studii creștine, Chapman University

